

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZÜMER SÛRESİNİN TEFSİRİ

YÜKSEK LİSANS

Birol KARASAKAL

HAZİRAN-2022
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZÜMER SÛRESİNİN TEFSİRİ

THE COMMENTARY OF SURAH AZ-ZUMAR

YÜKSEK LİSANS

Birol KARASAKAL

**HAZİRAN -2022
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZÜMER SÛRESİNİN TEFSİRİ

THE COMMENTARY OF SURAH AZ-ZUMAR

YÜKSEK LİSANS

Birol KARASAKAL

Danışman: Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ

**HAZİRAN -2022
GÜMÜŞHANE**

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ danışmanlığında, **Birol KARASAKAL** tarafından hazırlanan “**Zümer Sûresinin Tefsiri**” isimli bu çalışma, 08/06/2022 tarihinde yapılan lisansüstü tez savunma sınavı sonucunda **Oy Birliği** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

.....
Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ (Başkan, Danışman)

.....
Doç. Dr. Mustafa KAYHAN (Üye)

.....
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY (Üye)

Lisansüstü tez savunma sınavında başarılı bulunarak kabul edilen bu tezin ciltlenmiş hali, /..... /..... tarihli ve / sayılı Enstitü Yönetim Kurulu toplantısında görüşülmüş ve tez yazım kılavuzuna uygun bulunarak onaylanmıştır.

Doç. Dr. Serhat DAĞ
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Zümer Sûresinin Tefsiri**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08/06/2022

.....
Birol KARASAKAL

TEŞEKKÜR

Okula kaydolduğum günden, mezun olduğum güne kadar hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve fikirleriyle bana yol gösteren çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ'a, tezimin daha güzel hale gelmesi için gayret sarfeden kıymetli hocalarım Doç. Dr. Mustafa KAYHAN ve Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY'a şükranlarımı arz ederim. Ayrıca bu günlere gelmemde maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen çok kıymetli anneme, babama ve abime, her zaman destekçim ve yardımcım olan çok kıymetli eşim Nagehan KARASAKAL'a ithafımdır...

Birol KARASAKAL
GÜMÜŞHANE – 2022

ÖZET

Allah Teala Kur'ân'ı Ker'im'i insanları doğru yola iletmek için göndermiştir. Fakat Kur'ân âyetleri kendinden önce indirilen ilahi kitaplar gibi toptan değil; kısım kısım indirildi. Yirmi üç seneyi bulan inzâl sürecinde Allah Teala farklı isimlerde ve farklı konularda sûreler indirmiştir. Mekkî ve Medenî olarak iki kısma ayrılan sûrelerin genel özelliklerine bakıldığında, Mekke döneminde indirilen âyetlerin daha çok inanç konularına temas ettiği, Medine döneminde indirilen âyetlerin ise daha çok ibadet ve muamelet konularına temas ettiği görülmektedir. *Zümer Sûresinin Tefsiri* isimli bu çalışmamızda ise Mekkî surelerden olan zümer sûresini ele aldık. Zümer sûresinin Mekkî sûrelerin genel özelliklerini yansıttığını gördük. Sûrede genel olarak insanları Allah'a şirk koştuktan uzak tutmaya, Allah'ın birliğine imana, ihlâslı ve samimi olmaya, ahiretin varlığına imana, cennet ve cehennem ehlini bekleyen sona ve ahlaki konulara vurgu yapıldığını gördük.

Çalışmamızın ilk kısmında sûrenin genel bir tanıtımını yaptık. Esas bölüm olan ikinci kısımda ise sûrenin metni ve mealini verdikten sonra klasik ve modern tefsirlere müracaat ederek âyetleri tek tek ele aldık. Âyetleri tek tek ele alırken klasik ve modern tefsirlerde konu ile alakalı farklı bir görüş varsa onları da zikrettik.

Anahtar Kelimeler: İhlâs, Kur'ân, Tefsir, Tevhid, Zümer sûresi

SUMMARY

Allah has been sent the Qur'an for guiding to the right path. However, unlike the previous books, the verses of the Qur'an were sent gradually. In twenty-three years, Allah sent surahs with different names and on different subjects. When we look at the general characteristics of the surahs divided into two parts as makki and madani, we see that the verses sent in the Meccan period mostly touch on the dimension of belief, while the verses sent in the Medina period mostly touch on the dimensions of worship and treatment. In this study, which is called *The Commentary of Surah Az-Zumar*, we have discussed the Zumer Surah, which is one of the makki surahs. We have seen that this surah reflects the general characteristics of the Makki surahs. In general, we have seen that the surah focuses on keeping people away from associating partners with Allah, believing in the oneness of Allah, being sincere and sincere, believing in the existence of the hereafter, the outcome of the people of Paradise and Hell, and moral issues.

In the first part of our study, we made a general introduction to the surah. In the second part, which is the main part, we applied to classical and modern commentaries and discussed the verses one by one. While we were dealing with the verses one by one, if there was a different view on the subject in classical and modern commentaries, we also mentioned them.

Keywords: al-İhlâs, Qur'an, Commentary, al-Tavhid, Surah Az-Zumar

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	XI
1. GİRİŞ.....	12
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	12
1.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	13
2. ZÜMER SÛRESİ İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER	15
2.1. Sûrenin İsimlendirilmesi	15
2.2. Sûrenin Önemi	15
2.3. Sûrenin Mekkî ve Medenîliği Konusu	16
2.4. Esbâb-ı Nüzûl ve Zümer Sûresinin Bazı Âyetlerinin Sebeb-i Nüzûlü.....	19
3. ZÜMER SÛRESİNİN TEFSİRİ	27
3.1. Birinci Âyet: Kur'ân'ın İndirilmesi	27
3.2. İkinci Âyet: İnanç ve İbadetin Allah'a Has Kılınması.....	29
3.3. Üçüncü ve Dördüncü Âyetler: Allah Teâla'nın Her Türlü Bâtıl İnançtan Münezze Olması.....	33
3.4. Beşinci Âyet: Evrende Var Olan Muhteşem Düzen	38
3.5. Altıncı Âyet: İnsanın Yaratılışı	41
3.6. Yedinci Âyet: Suçun Şahsiliği İlkesi	43
3.7. Sekizinci Âyet: Nankörlük.....	47
3.8. Dokuzuncu Âyet: İnanan ve İnanmayan Kimsenin Bir Olmaması.....	50
3.9. Onuncu Âyet: İyi Olma ve Sabrın Önemi.....	53
3.10. On Birinci Âyet: İbadette İhlâs	56
3.11. On İkinci Âyet: İbadette Örnek Olma.....	57
3.12. On Üçüncü Âyet: Sorumluluk Bilinci.....	59
3.13. On Dördüncü Âyet: Dini Allah'a Has Kılma.....	61
3.14. On Beşinci Âyet: Müşriklerin Kendilerini ve Ailelerini Zarara Uğratması.....	61

3.15. On Altıncı Âyet: Kâfirlerin Ateşten Gölgesi	64
3.16. On Yedinci ve On Sekizinci Âyetler: Sözü'n En Güzeline Uyma	65
3.17. On Dokuzuncu Âyet: Kesin Hükmün Allah'a Ait Olması.....	69
3.18. Yirminci Âyet: Mü'minlerin Köşkləri	70
3.19. Yirmi Birinci Âyet: Suyun İndirilişı	72
3.20. Yirmi İkinci Âyet: Kalbin İslâmın Nuru İle Aydınlanması	74
3.21. Yirmi Üçüncü Âyet: Kalplerin Allah'ın Zikri İle Huzura Kavuşması.....	77
3.22. Yirmi Dördüncü Âyet: Zalimlerin Azaba Karşı Yüzleriyle Korunma Çabası.....	80
3.23. Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Âyetler: Kâfirlere Hem Dünyada Hem de Ahirette Aşâğılık Duygusunun Tattırılması.....	82
3.24. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Âyetler: Kur'ân'da Konuların Daha İyi Anlaşılması İçin Örneklerle Anlatılması	85
3.25. Yirmi Dokuzuncu Âyet: Tevhid İncancının Doğruluğu	88
3.26. Otuz ve Otuz Birinci Âyet: Her Canlının Ölümü Tadacak Olması	91
3.27. Otuz İkinci Âyet: Müşriklerin En Zalim Olarak Nitelendirilmesi	93
3.28. Otuz Üçüncü, Otuz Dördüncü ve Otuz Beşinci Âyetler: Takva ve İhsan Sahibi Kimselerin Mükâfatlandırılması	95
3.29. Otuz Altıncı ve Otuz Yedinci Âyetler: Allah Kuluna Yetmez Mi?	99
3.30. Otuz Sekizinci Âyet: Tevekkülün Sadece Allah'a Ait Olması	101
3.31. Otuz Dokuzuncu ve Kırkıncı Âyetler: Hz. Peygamberin Müşriklere Meydan Okuması.....	104
3.32. Kırk Birinci Âyet: Herkesin Kendinden Sorumlu Tutulması	105
3.33. Kırk İkinci Âyet: Yarı Ölüm Olan Uykudan Alınacak İbretlerin Varlığı	109
3.34. Kırk Üçüncü ve Kırk Dördüncü Âyetler: Şefa'at.....	112
3.35. Kırk Beşinci ve Kırk Altıncı Âyetler: Allah Anıldığında Müşriklerin Tutum ve Davranışları	114
3.36. Kırk Yedinci ve Kırk Sekizinci Âyetler: Müşriklerin Ahiretteki Çaresizlikleri ..	117
3.37. Kırk Dokuzuncu Âyet: Bencillik	119
3.38. Ellinci ve Elli Birinci Âyetler: Kafirlerin Ahirette İflası	121
3.39. Elli İkinci Âyet: Rızık	124
3.40. Elli Üçüncü Âyet: Ümitvar Olmak	125
3.41. Elli Dördüncü Âyet: Teslimiyet	129
3.42. Elli Beşinci ve Elli Altıncı Âyetler: Son Uyarı	131
3.43. Elli Yedinci, Elli Sekizinci ve Elli Dokuzuncu Âyetler: Hakkı Yalanlama	134

3.44. Altmışıncı Âyet: Kibrin Sonu	137
3.45. Altmış Birinci Âyet: Takva Ehlinin Kurtuluşu	140
3.46. Altmış İkinci ve Altmış Üçüncü Âyetler: Allah'ın Yaratma Sıfatının Tecellisi..	143
3.47. Altmış Dördüncü, Altmış Beşinci ve Altmış Altıncı Âyetler: İbadet ve Şükür...	147
3.48. Altmış Yedinci Âyet: Mülkün Sahibi Allah'tır.....	150
3.49. Altmış Sekizinci Âyet: Yeniden Diriliş (Ba's)	154
3.50. Altmış Dokuzuncu ve Yetmişinci Âyetler: Allah'ın Adeletinin Tecellisi	157
3.51. Yetmiş Birinci ve Yetmiş İkinci Âyetler: Kâfirlerin Hazin Sonu	162
3.52. Yetmiş Üçüncü ve Yetmiş Dördüncü Âyetler: Mü'minleri Bekleyen Mutlu Son.....	166
3.53. Yetmiş Beşinci Âyet: Hamd'in Önemi	170
4. SONUÇ.....	173
KAYNAKÇA.....	175
ÖZGEÇMİŞ	181

KISALTMALAR DİZİNİ

- a.s : Aleyhi's-Selâm
b. : İbn (oğlu)
b.y : Basım Yeri Yok
c. : Cilt
Çev : Çeviren
Hz. : Hazreti
Neş : Neşreden
öl. : Ölüm Tarihi
r.a. : Radiyallahu anh
s.a.v : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Sâd : Sadeleştiren
s.s. : Sayfa sayısı
Thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz
t.y. : Tarih yok
vb. : Ve benzeri
vd : Ve diğerleri
y.y. : Yayıncı bilinmiyor

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Yüce Allah tüm âlemi bir düzen ve ölçü içerisinde yarattığı gibi insanoğlunu da bir fitrat üzere yaratmıştır. Bu fitrat her insanda var olan inanma olgusudur. İlk insanın yaratılmasından günümüze kadar bu inanma duygusu hep var olagelmıştır. Fakat insanı diğer varlıklardan ayıran en temel özellik akıl sahibi bir varlık olmasıdır. İnsan, bu akli sayesinde evrende var olan mükemmel düzeni anlamaya çalışmıştır. Bu anlayış çerçevesinde insan, fitratı gereği bu mükemmel düzen karşısında hep bir şeylere inanma ihtiyacı duymuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan Hz. İbrâhim kıssası akıl yürütmenin en güzel örneğidir.

Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. ‘İşte Rabbim!’ dedi. Yıldız batınca da, ‘Ben öyle batanları sevmem’ dedi. Ay’ı doğarken görünce de, ‘İşte Rabbim!’ dedi. Ay da batınca, ‘Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse, mutlaka ben de sapıklardan olurum’ dedi. Güneşi doğarken görünce de, ‘İşte benim Rabbim! Bu daha büyük’ dedi. O da batınca kavmine dönüp, Ey kavmim! Ben sizin Allah’a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım, dedi.¹

Allah Teâlâ insanı akıllı bir varlık olarak yaratmasına karşın, aklın kavrayamayacağı alanda ise vahyin gerekliliği ön plana çıkmıştır. Allah insanlara iletmek istediği mesajları Cebrail vasıtasıyla seçmiş olduğu peygamberleri aracılığıyla göndermiştir. Peygamberlerin görevi ise bu mesajları yaşayarak ve anlatarak insanlara bildirmektir. Son Peygamber Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)’e gönderilen ilâhi mesajların bütününe ise Kur’ân-ı Kerîm denir. Hz. Peygamber Allah’tan aldığı bu mesajları insanlara bire bir kendisi açıkladı. Fakat Hz. Peygamber’in vefatından sonra İslâm topraklarının genişlemesi ve başka dinlerden ve dillerden insanların İslâm’ı kabul etmesi ile birlikte farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca zamanın değişmesi ile beraber farklı problemlerde ortaya çıkmıştır. Bu problemlerin çözüme kavuşturulabilmesi için son kitap olan Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin açıklanmasına ve te’vil edilmesine gerek duyulmuştur. Bunun neticesinde ise tefsir ilmine ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Bizim tezimizin konusunu oluşturan Zümer Sûresi ile alakalı rivayet, dirayet, konulu, ahkâmî, işârî ve çağdaş tefsirler kaleme alınmıştır. Sûreye farklı açılardan yaklaşılsa dahi, sûrenin temel konusunu tevhid inancı oluşturmuştur. Sûreye hâkim olan

¹ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011), el-En’âm 6/76-78.

ikinci konu ise ahiretin varlığıdır. Bu sûrede ahiretin varlığına inanan mü'min kullar için cennette onları bekleyen mükâfatlar ve inanmayan günahkâr kullar için ise cehennemde onları bekleyen kötü sonuçlardan bahsedilmektedir. Ayrıca ne olursa olsun Allah'ın rahmetinden ümit kesilmemesi gerektiği ifade edilmekle birlikte Allah'a hâlis bir niyetle yönelen kulların da günahlarının affedileceği açık bir şekilde bu sûrede beyan edilmektedir. Üzerinde durulan diğer bir konu ise hâlis (saf, temiz, katışıksız, gösterişten uzak) niyetin çok önemli olduğu ve ibadetlerimizi gösterişten uzak bir şekilde yerine getirmemiz gerektiğidir. Son olarak ise cennete girecek olan mü'min kulların ve cehenneme girecek olan günahkâr kulların nelerle karşılaşacağı hakkında bilgiler verilmektedir.

Zümer sûresinin önemi ise, içeriğinin büyük bir kısmının tevhid inancına ve hâlis bir niyetle sadece Allah'a ibadet etmeye çağırmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ bu sûrenin genel anlatımı içerisinde inanan kimse ile inanmayan kimseleri kıyaslamakta ve o kimselerin ahirette karşı karşıya kalacakları durumlar hakkında bilgi vermektedir. Sûrede böyle bir anlatım yönteminin tercih edilmesindeki hikmet ise, iyi ve kötü olanı aynı anda sunarak insanları düşünmeye ve tefekküre yönlendirmektir. Mekî sûrelerin genel özelliğini yansıtan zümer sûresinde de insanları akıllarını kullanmaya ve tek olan Yüce Allah'a imana yönlendirme vardır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Kur'ân-ı Kerîm evrensel bir kitaptır. Hükümleri her çağa ve her zamana hitap etmektedir. Ayrıca dünya hayatında insanın yolunu aydınlatan ve ona yol gösteren rehberdir. Kur'ân-ı Kerîm insanoğlunu dünyada mutluluğa ve huzura kavuşturan ahirette ise sonsuz saadete kavuşturan ilahi bir kitaptır. Çalışmamızın temel amacı ise zengin içeriğe sahip olan zümer sûresinin âyetlerini farklı yöntemlerle yazılmış tefsir kitaplarından faydalanarak tek tek incelemektir. Bunu yapmaktaki amacımız bir âyetle ilgili tefsir kitaplarında yazılmış olan farklı yorumları bir başlık altında toplayarak, derlemektir.

“Zümer Sûresinin Tefsiri” isimli bu çalışmamızda Temel İslâm Bilimlerindeki araştırma metot ve tekniklerini uyguladık. Araştırma yapılırken yazılı literatürü taramak sûretiyle konu hakkında ilgili kaynaklara baktık. Rivâyet, dirâyet, mezhebi, işârî ve çağdaş tefsir kitaplarından, lügat ve tarih kitaplarından, konuyla alakalı olan hadislerden istifade ettik.

Zümer sûresindeki âyetleri ilk dönemden günümüze kadar yazılmış olan tefsirler ışığında inceleyip, farklı bakış açılarını ön plana çıkararak âyet âyet ilerledik. Bunu yapmaktaki amacımız âyetlerdeki farklı görüşleri derleyerek bir arada sunmaktır.

Çalışmamızda ilk iş olarak kaynakçamızın araştırmasını yaptık. Daha sonra tezimizin konusu, önemi, amacı ve yöntemiyle alakalı bilgiler verdik. Birinci bölümde sûre ile ilgili temel bilgiler verildi. İkinci bölümde ise eski ve yeni yazılmış olan tefsirlerden, hadis kitaplarından ve özgün Türkçe çalışmalardan yararlanıldı. Bu arada konu ile ilgili yazılmış olan tez ve makalelerden de istifade edildi. Zümer sûresi ile ilgili şu başlıklar altında tezler: “Çağdaş Türkçe Tefsîrlerde Zümer Sûresine Yaklaşımlar, Şükran Koçak, Yüksek Lisans Tezi”, “Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir Bağlamında Zümer Sûresi Örneği, Muhammed İkbâl İlhan, Yüksek Lisans Tezi”, “Zümer Sûresinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi, Şeyma Işıcık Şimşir, Yüksek Lisans Tezi”, “Kur’an’ın Bütünlüğü İçerisinde Zümer Sûresinde Verilmek İstenen Mesajlar, Sezgin Dülgeroğlu, Yüksek Lisans Tezi” kaleme alınmıştır. Bizim tezimizi Zümer sûresiyle alakalı yapılan bu çalışmalardan ayıran en önemli nokta ise, sûreyi konulara bölerek veya belli dönemde yazılmış eserlere münhasır kılarak değil âyetleri tek tek ele alarak müfessirlerin farklı görüşlerini ortaya koymaktır.

2. ZÜMER SÜRESİ İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

2.1. Sûrenin İsimlendirilmesi

Sözlükte sûre “yüksek rütbe, mevki, şeref, binanın kısım ve katları” anlamlarına gelmektedir. Sûre’nin, çoğulu ise “süver”dir. Terim olarak ise “Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin bir araya getirilmesi sonucunda oluşan, sınırları vahiy doğrultusunda Resûl-i Ekrem tarafından belirlenen bölüm”¹ demektir. Kur’ân-ı Kerîm bölümlere ayrılmış 114 sûreden oluşmaktadır. Nasıl ki bina katlarına sûre deniliyorsa, Kur’ân-ı Kerîm’in içeriğini birbirinden ayıran bölümlere de sûre ismi verilmiştir.²

Sûreler isimlerini, kıssalarda geçen şahıslardan yahut anlatılan konudan ve ilk kelimeden almaktadır. Bazı sûrelerin tek ismi olduğu gibi birden fazla ismi olan sûrelerde vardır. Örnek olarak: Tövbe-Berae, Gafir-Mü’min verilebilir.³

Çalışmamızın konusu olan Zümer sûresi, ismini sûrenin 71. ve 73. âyetinde geçen “zümre, topluluk, grup” kelimesinden almaktadır. Sûreye bu ismin verilme sebebi inkârcıların ahirette gruplar halinde cehenneme, inananların ise gruplar halinde cennete götürüleceğini anlatmasından dolayıdır.⁴ Ayrıca yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi sûrelerin bazıları iki veya daha fazla isimde alabilmektedir. Zümer sûresi ayrıca cennette müttaki (Dinin emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınma hususunda gösterilen titizlik)⁵ kullar için hazırlanmış köşkler manasında olan “ğuraf” kelimesinin geçtiği 20. âyetten ikinci ismini almaktadır.⁶

2.2. Sûrenin Önemi

Zümer sûresinin ilk âyeti Kur’ân-ı Kerîm’in bir insan sözü olduğunu iddia eden müşriklere karşı bir cevap niteliğindedir. Yani sûrenin daha giriş kısmında Kur’ân’ın vahiy ürünü olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir. Sûrenin genelinde tevhid inancı vurgulanmakta ve şirk inancı ise kesin bir dille yasaklanmaktadır. Gece ve gündüzün

¹ Abdulhamit Birişik, “Sûre”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2009), 37/538.

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 34. Basım, 2019), 63.

³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 29. Basım, 2014), 102.

⁴ Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020), 4/594.

⁵ Süleyman Uludağ, “Takvâ”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2010), 39/484.

⁶ Ebû’l Kâsım b. Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâ’iki gavâmizi-t-tenzil ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil*, thk. Âdil Ahmed Abdûlmevcûd - Ali Muhammed Muavvîd (Riyad: Mektebetü’l Ubeykan, 1. Basım, 1998), 5/286; Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fi tefsiri’l-Kur’ân’il-azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*, (Beyrut: Dar’u İhyai’t-Türas, ts.), 23/232.

birbiri ardınca gelmesinde ve evrende var olan bu eşsiz düzenin sahibinin Yüce Allah olduğu açık bir şekilde beyan edilmektedir. İnsanın ana rahminde geçirmiş olduğu üç karanlık aşamadan bahsedilmektedir. Ayrıca sûrede çıkarını düşünen insan tipinden bahsedilerek başı sıkıştığında Allah'a yalvardığı, fakat sıkıntısı giderildikten sonra tevhid inancını terk ederek şirke nasıl düştüğü anlatılmaktadır.

Bu sûrede inanç ve ibadetlerde gösterişten uzak durulması gerektiği ve sadece Allah'ın rızasının gözetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Hiçbir kimsenin başkasının günahını üstlenemeyeceği ve kim ne yaparsa yapsın ancak kendi lehine ve aleyhine yapmış olacağı (suçun şahsiliği ilkesi) kesin bir şekilde belirtilmektedir. Ahiret hayatının aşamalarından, sûra birinci ve ikinci defa üfürüldükten sonra artık imandan başka hiçbir şeyin fayda vermeyeceği hatırlatılmaktadır. Günahkâr kulları cehennemde bekleyen kötü sonuçların neler olduğu ve mü'min kulları ise cennette bekleyen mükâfatların neler olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Zümer sûresinin önemi ile alakalı Hz. Aişe (r.a) şöyle: “Resulullah, Zümer ve Beni İsrail sûrelerini okumadan uyumazdı”⁷ demiştir. Ayrıca zümer sûresinin önemi hakkında ikinci bir rivâyet ise “Kim Allah'ın kazasını ve hükmünü bilmek isterse Ğuraf (zümer) sûresini okusun.”⁸ Diğer bir rivâyet ise: Hz. Aişe, Resulullah (s.a.v) öyle oruç tutardı ki artık iftar etmez derdik. İftar ederdi, öyle ki artık oruç tutmaz derdik. Her gece İsrâ ve Zümer sûrelerini okurdu.⁹ Bu rivâyetlerde sûrenin önemine vurgu yapılmaktadır.

2.3. Sûrenin Mekkî ve Medenîliği Konusu

Kur'ân'ın sûre sayısı hakkında tam bir ittifak olmamasına rağmen, yaygın kanaate göre Kur'ân'da var olan sûre sayısı yüz on dördtür. Aralarında besmele bulunmayan Enfâl ve Tövbe sûrelerini tek bir sûre kabul eden anlayışa göre ise bu rakam yüz on üçtür.¹⁰ Kur'ân'ın bu sûrelerinin hangisinin Mekkî, hangisinin Medenî olduğu hususu ulema arasında çeşitli bağlamlarda tartışılmıştır. Buna göre seksen beşinin Mekkî, yirmi dokuzunun Medenî olduğu, seksen ikisinin Mekkî, yirmisinin Medenî olduğu söylenmiştir. Geri kalan on ikisinin ise ihtilaflı olduğu söylenmiştir. Ancak yaygın

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdûllah b. Abdilmûhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r Risale, ts.), 18/245.

⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/245.

⁹ Ebû'l-Fidâ' İbn Kesîr İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrü'l-Kur'ân'il-azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Mektebetü'l Kurtuba, 1. Basım, 2000), 12/111.

¹⁰ Abdulhamit Birişik, “Sûre”, 37/538.

kanaate göre Kur'ân sûrelerinin seksen altısı Mekkî, yirmi sekizi Medenî olduğu noktasında âdetâ bir ittifak hâsıl olmuştur.¹¹

Sûrelerin Mekkî ve Medenî oluşuyla ilgili görüşler genel olarak 3'e ayrılır:

1. Vahyin nazil olduğu mekân dikkate alınarak yapılan taksim: Mekke civarında nazil olan âyetlere "Mekkî", Medine civarında nazil olan âyetlere ise "Medenî" sûre isimleri verilmektedir. Ayrıca Mekke'nin civarı olan Mina, Arafat ve Hudeybiye gibi yerlerde nazil olan âyetler de Mekkî olarak isimlendirilmektedir. Bedir ve Uhut gibi Medine şehrine yakın yerlerde nazil olan âyetlerde Medenî olarak isimlendirilmektedir.

2. Hicret dikkate alınarak yapılan taksim: Genel kabul edilen görüş budur. Buna göre hicretten önce nazil olan sûrelere Mekkî, hicretten sonra nazil olan sûrelere Medenî denilmektedir.

3. Âyetlerin hitap ettiği kitle esas alınarak yapılan taksim: Mekke şehrindeki insanlara hitap eden âyetlere Mekkî, Medine civarındaki insanlara hitap eden âyetlere ise Medenî denilmektedir. Şöyle ki; Mekke civarındaki insanlar genel olarak inanmamış kimselerden oluştuğu için onlara hitap eden âyetler "Ey insanlar" şeklinde nazil oldu. Fakat Medine civarındaki insanların büyük çoğunluğu iman etmeleri sebebiyle âyetler "Ey iman edenler" şeklinde nazil oldu. Yani âyetlerde insanlara seslenilirken onların iman durumları göz önünde bulundurulmuştur.¹²

Mekkî ve Medenî Sûreleri Bilmenin Faydaları:

a) Birinci fayda: İki veya daha fazla âyetin bir konu hakkında birbirine zıt gibi görünmeleri halinde, nâsîh olan âyeti mensûh olan âyetten ayırt ederek sorunu çözüme kavuşturma hususunda bize kolaylık sağlayacaktır. Bu durumda birinin Mekkî diğerinin Medenî olduğu bilinirse Mekkî âyet daha önce nazil olduğu için o âyeti nesh etme imkânı olacağından bahsedilmektedir.

b) İkinci Fayda: Genel olarak âyetin iniş tarihinin bilinmesine yardımcı olacağı beyan edilmektedir. Çünkü âyetin hikmetinin ve geçirmiş olduğu aşamaların anlaşılmasına katkı sağlayacağına işaret edilmektedir.

c) Üçüncü fayda: Âyetlerin değişime uğramadan sağlam bir şekilde günümüze ulaştığının bilinmesini sağlar. Zira müslümanlar bu konuya çok ayrı bir önem

¹¹ Muhammed İkbâl İlhan, *Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir Bağlamında Zümer Sûresi Örneği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 17.

¹² Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l Fazl İbrahim (Kahire: Darü't Tûrâs, ts.), 1/187; Ebû'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-İtkân fî ulûmi'l Kur'ân*, thk. Merkezü'l Dirasetü'l Kuraniyye (Suudi Arabistan: Memlekü'l Arabiyytü's-Suûdiyye, ts.), 1/45-47; Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/159-160; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 65-66.

vermektedir. Yani Kur’ân âyetlerinin nerede indiğinin bilinmesi, muhaliflere cevap vermede daha fazla bilgiye sahip olmayı sağlamaktadır.¹³

Mekkî Sûrelerin Özellikleri:

1. Kur’ân’ın 15 sûresinde 33 defa geçen “كَلَّا” lafzının bulunduğu sûreler Mekkîdir. Ümmânî, bunun hikmetini şöyle anlatır: “Kur’ân’ın son yarısının büyük çoğunluğu Mekke’de nazil oldu. Mekke halkının büyük bir kısmı kibirli kimselerden oluşmaktaydı. Bundan dolayı “kella” lafzı kullanılarak onların kibirli durumları reddedilmiş ve onlar tehdit edilmiştir.”¹⁴

2. İçinde secde âyeti bulunan her sûre Mekkîdir.

3. Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri hariç, başında hurûf-ı mukattaa bulunan sûreler de Mekkîdir.

4. Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri hariç, Peygamberlerin ve geçmiş milletlerin kıssalarından bahseden her sûre Mekkîdir.

5. Bakara sûresi hariç, Hz. Âdem ve İblis kıssasından bahseden her sûre Mekkîdir.

6. “Ey insanlar” ibaresi bulunan ve “Ey iman edenler” ibaresi bulunmayan sûreler Mekkîdir. Bunların istisnaları da vardır.¹⁵

Medenî Sûrelerin Özellikleri:

1. Hudûd ve miras paylarını ihtiva eden sûreler,

2. Cihâda izin veren ve cihâd hükümlerini ihtiva eden sûreler,

3. Ankebut sûresi hariç, içinde münafıklardan bahseden her sûre Medenîdir.¹⁶

Sûrelerin tamamı Mekkî ve Medenî olabileceği gibi sûre içinde farklı yerlerde nâzil olan âyetlerde olabilir. Çalışmamızın konusu olan Zümer sûresi ile alakalı da tamamının Mekkî olduğunu söyleyenlerin yanında içinde Medenî âyetlerinde bulunduğunu iddia edenler mevcuttur.¹⁷

Zümer sûresi mushaf sıralamasına göre otuz dokuzuncu ve iniş sırasına göre elli dokuzuncu sûredir. Sebe’ sûresinden sonra Mü’min sûresinden önce Mekke’de nâzil olmuştur. Bazı âyetlerinin Medine’de indiği yönündeki görüşlerin zayıf olduğu

¹³ Muhammed Abdulazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvez Ahmed Zümerli (Beyrut: Darü'l Kitabi'l Arabî, 1. Basım, 1990), 1/161; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 66.

¹⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1/162-163; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 67.

¹⁵ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1/162-163; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 67.

¹⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1/162-163; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 67.

¹⁷ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Daru't Tayyibe, 1989), 7/107; Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gurnâtî İbn Atiyye el-Endülîsî, *Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Rehâli Faruk vd. (Beyrut: Daru'l Hayr, 2. Basım, 2007), 7/369; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/202.

belirtilmektedir.¹⁸ Diğer bir görüşe göre ise, Zümer sûresi Mekkîdir. Ancak 53-54. ve 55. âyetler Medenî olup, Hz. Hamza'nın kâtili Vahşi hakkında nâzil olduğu iddia edilmektedir.¹⁹ Bazıları, Vahşi ve arkadaşları hakkında indiği söylenen elli üçüncü âyetten itibaren yedi âyetin Medine'de, geri kalanların ise Mekke'de nâzil olduğunu ileri sürmektedir.²⁰

İbn Âşûr ise, sûrenin tamamının Mekke'de nâzil olduğu görüşünü benimsemektedir.²¹ O, bazı âyetlerin Medine'de indiği yönündeki rivayetleri delilden yoksun olarak kabul etmektedir. Hatta sûrenin “*Allah'ın arzı geniştir*” ifadesinin sûrenin Mekkî olduğuna işaret kabul etmektedir.²² Neticede verilen bilgilerden Zümer sûresinin Mekke'de nâzil olduğu anlaşılmaktadır. İçerik olarak düşünüldüğünde de sûrenin Mekke döneminin özelliklerini yansıttığı rahatlıkla dile getirilmektedir.

2.4. Esbâb-ı Nüzûl ve Zümer Sûresinin Bazı Âyetlerinin Sebeb-i Nüzûlü

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin bir kısmının, gerçekleşen bir olay neticesinde veya bir olaydaki hikmeti açıklamak üzere indirilmesine sebeb-i nüzûl denir. İndirilen âyetin sebeb-i nüzûlü Peygamber Efendimiz zamanında gerçekleşen bir olay sonucunda da olabilir veya Peygamberimize sorulan soruya alınan cevap neticesinde de olabilir.²³

Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri doğrudan bir sebebe bağlı olarak nâzil olduğu gibi bir sebebe bağlı olmadan da indirilmiştir. Bir sebebe bağlı olmadan indirilen âyetler Kur'ân-ı Kerîm'in çoğunluğunu teşkil etmektedir.²⁴

Sebeb-i nüzûlü bilmenin faydaları şunlardır:

a) Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de emretmiş olduğu şeylerin hikmetini bilmemize yardımcı olur. Bunun hem mü'min hem de kâfir için faydası vardır. Mü'min için faydası, onun imanını ve gayretini artırır. Kâfir için faydası ise, hidâyete ermek için yol arıyorsa sebeb-i nüzûlde var olan bu hikmet sayesinde doğru yolu bulur.

b) Manayı daha kolay anlamamıza yardımcı olur ve âyetteki yanlış anlamaları bertaraf eder.

c) Sebeb-i nüzûl sayesinde bir hüküm tahsis (daraltma) edilebilir.

¹⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/594; Bekir Topaloğlu, “Zümer Sûresi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2009), 44/571.

¹⁹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 7/107; İbn Atiyye, *Muharrerü'l-vecîz*, 7/369; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/202.

²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/245.

²¹ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Darü't Tûnus, 1985), 23/311.

²² Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân Gereçeli Meâl-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2. Basım, 2008), 909.

²³ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1/89.

²⁴ Abdullah Aydemir, “Esbâbü'n Nüzûl”, *Diyânet Dergisi* 1/11 (Ocak - Şubat 1972), 28.

d) Sebeb-i nüzûl, âyetin kimin hakkında indiğini anlamamıza yardımcı olur. Böylece suçlu ve suçsuz açığa çıkmış olur.

e) Âyeti daha iyi anlama ve kavrama kolaylığı sağladığı gibi o âyeti her duyduğumuzda zihnimizde sebebi nüzûlü ile birlikte canlanmasına vesile olur.²⁵

Sonuç itibariyle âyetlerin sebeb-i nüzûlünü bilmek, âyetin manasının doğru bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olur.²⁶ Çünkü âyetler inerken Peygamber Efendimiz âyetlerin niçin, kim hakkında ve hangi olay neticesinde indiğini bizzat kendisi açıklamıştır.

Çalışmamızın konusu olan Zümer sûresinin tüm âyetleri hakkında toptan bir nüzûl sebebi söz konusu değildir. Fakat Zümer sûresinin birçok âyeti hakkında sebeb-i nüzûl rivâyetleri mevcuttur. Şimdi nüzûl sebepleri belirtilen âyetler hakkındaki rivâyetleri tek tek ele alalım:

*“İyi bilin ki, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp da başka dostlar edinenler,"Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”*²⁷

Âyetin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyetler şunlardır:

- Abdullah b. Abbas'ın (öl. 68/687) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bu âyet Amir, Kinane ve Beni Seleme kabileleri hakkında nazil olmuştur. Onlar putlara tapar ve “melekler Allah'ın kızlarıdır” derlerdi. Bunu yaparken de bizi Allah'a yaklaştırsın diye ibadet ediyoruz, iddiasında bulunurlardı.²⁸

Sebeb-i nüzûlla ilgili diğer bir âyette şöyledir: *“(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,) yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”*²⁹ Âyetin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyetler şunlardır:

- Abdullah b. Ömer'in (öl. 68/687) şöyle dediği rivâyet edildi: “Bu âyet Osman b. Affan hakkında nazil oldu.”³⁰

²⁵ Zerkani, *Menâhilü'l-irfan*, 1/91-95; Aydemir, “Esbâbü'n Nüzûl”, 30-32.

²⁶ Zerkani, *Menâhilü'l-irfan*, 1/95; Aydemir, “Esbâbü'n Nüzûl”, 32.

²⁷ ez-Zümer 39/3.

²⁸ Ebü'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Lübâbü'n-nükûl fi Esbâbü'n-Nüzûl* (Beyrut: Mektebetü'l Kütübü's-Sekâfî, 1. Basım, 2002), 222.

²⁹ ez-Zümer 39/9.

³⁰ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtîm, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Esâd Muhammed Tayyib (Riyad: Mektebetü'n-Nizâr, 1. Basım, 1997), 10/3248.

• Bu âyet hakkında diğer bir sebep-i nüzûlde şöyledir: Abdullah b. Ömer'in (öl. 68/687) (öl. 73/693) şöyle dediği rivâyet edildi: "Bu âyet Ammar b. Yasir hakkında nazil oldu." Abdullah b. Ömer'in şöyle dediği rivâyet edildi: "Bu âyet İbn Mesud, Ammar b. Yasir ve Ebu Huzeyfe'nin kölesi Sâlim hakkında nazil oldu." İkrime'nin de şöyle dediği rivâyet edildi: "Bu âyet Ammar b. Yasir hakkında nazil oldu."³¹

Sebeb-i nüzûlla ilgili diğer bir âyette şöyledir: *"Tâğût'tan, ona kulluk etmekten kaçınan ve içtenlikle Allah'a yönelenler için müjde vardır. O hâlde, kullarımı müjdele! Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir."*³² Âyetin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyetler şunlardır:

• Zeyd b. Eslem'den (öl. 136/754) rivâyet edildiği üzere: Bu iki âyet cahiliye döneminde (La İlahe İllallah) diyen şu üç kişi hakkında nazil olmuştur, "Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ebu Zer el-Ğıfari ve Selmân-ı Farisî."³³

• Bu âyet hakkında diğer bir sebep-i nüzûlde şöyledir: Cabir b. Abdullah'tan (öl. 78/697) rivâyet edildiği üzere: *"Onun (Cehennem) yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır"*³⁴ âyeti nazil olduğunda, Ensar'dan bir kişi Peygamberimizin yanına gelerek; "Ey Allah'ın Resulü, benim yedi kölem var ve cehennemin her kapısı için onlardan birini azat ettim (serbest bıraktım) dedi." Bunun üzerine sûrenin 17. ve 18. âyetleri nazil oldu.

• Bu âyet hakkında diğer bir sebep-i nüzûlde şöyledir: *"Sözün en güzeline uyanlar"* ifadesiyle Hz. Ebû Bekir'in kastedildiği söylenmiştir.³⁵

Başka bir âyette de şöyle buyrulur: *"Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir? Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler."*³⁶ Âyetinin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyetler şunlardır:

³¹ Ebû'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Darü'l Fikr, 2011), 214; Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 222.

³² ez-Zümer 39/17-18.

³³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmûhsin et-Türkî (Kahire: Dar'ul Hicr, 1. Basım, 2001), 20/185; Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 223.

³⁴ el-Hicr 15/44.

³⁵ İlhan, *Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir Bağlamında Zümer Sûresi Örneği*, 25.

³⁶ ez-Zümer 39/22.

• Bu âyet Hamza, Ebû Leheb ve oğlu hakkında inmiştir. Ali ve Hamza, Allah'ın göğüslerini açtığı kimselerdir. Ebû Leheb ve çocukları ise, Allah'ı anmaya karşı yürekleri katılaşmış olanlardır.³⁷

Sebeb-i nüzûlla ilgili diğer bir âyette şöyledir: *“Allah, sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur'ân Allah'ın hidâyet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir. Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.”*³⁸ Âyetinin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyet şöyledir:

• Abdullah b. Abbas'ın (öl. 68/687) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Sahabiler, Peygamber Efendimizin yanına gelerek “bize bir şeylerden bahsetseniz” dediler. Bunun üzerine Allah Resulü şu âyeti okudu: *“Allah, sözün en güzelini indirdi...”*³⁹ En güzel sözün Kur'ân'ı Kerîm olduğu bizlere böylece bildirildi.

*“Allah, kuluna yetmez mi? Seni O'ndan (Allah'tan) başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun için bir yol gösterici yoktur.”*⁴⁰ Âyetin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyetler şunlardır:

• Katâde'den (öl. 117/735) rivâyet edildiği üzere: Bir kişi gelip bana şunu anlattı: Müşrikler Peygamberimizin yanına gelerek ilâhlarımıza sövmeyi bırak yoksa senin aklını başından alırlar, dediler.⁴¹ Bunun üzerine şu âyet nazil oldu *“...Seni O'ndan (Allah'tan) başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar...”*

• Bu âyet hakkında diğer bir sebeb-i nüzûlde şöyledir: Ma'mer'den (öl. 153/770) rivâyet edildiği üzere, bir kişi gelip bana şunu anlattı: Müşrikler Peygamberimizin yanına gelerek ilâhlarımıza sövmeyi bırak yoksa senin aklını başından alırlar, dediler. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu *“...Seni O'ndan (Allah'tan) başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar...”*⁴²

Sebeb-i nüzûlla ilgili diğer bir âyette şöyledir: *“Allah, bir tek (ilâh) olarak anıldığında ahirete inanmayanların kalpleri daralır. Allah'tan başkaları (ilâhları)*

³⁷ İlhan, *Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir Bağlamında Zümer Sûresi Örneği*, 25.

³⁸ ez-Zümer 39/23.

³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/193.

⁴⁰ ez-Zümer 39/36.

⁴¹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7/229.

⁴² Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 223.

anıldığında bakarsın sevinirler.”⁴³ Âyetinin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyet şöyledir:

- Mücahid’den (öl. 103/721) rivâyet edildiği üzere: Bu âyet (Hz. Peygamberin) Kâbe’nin kapısının önünde Necm sûresini okumasından dolayı nazil oldu.⁴⁴

Sebeb-i nüzûlla ilgili diğer bir âyette şöyledir: “*De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”⁴⁵ Âyetin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyetler şunlardır:

- Abdullah b. Abbas’ın (öl. 68/687) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Mekkeli müşrikler hakkında nazil oldu.⁴⁶

- Bu âyet hakkında diğer bir sebeb-i nüzûlde şöyledir: Abdullah b. Abbas’ın (öl. 68/687) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Mekkeliler, bu âyet için Hz. Muhammed (s.a.v), putlara ibadet eden, Allah’a şirk koştan ve Allah’ın haram kıldığı bir canı öldüren kişinin affedilmeyeceğini söylerken, biz nasıl olurda hicret ederiz ve müslüman oluruz dediler. Biz ilâh olarak Allah’tan başkasına ibadet ettik, Allah’ın haram kıldığı canı öldürdük ve şirke düştük. Bunun üzerine Allah Teâlâ sûrenin 53. âyetini indirdi.⁴⁷

- Bu âyet hakkında diğer bir sebeb-i nüzûlde şöyledir: Abdullah b. Abbas’ın (öl. 68/687) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber, Hz. Hamza’nın katili Vahşi’ye onu İslâm’a davet etmesi için birini gönderdi. Vahşi ise bu davete şöyle cevap verdi: Ey Muhammed, birini öldüren, Allah’a şirk koştan veya zina edip günaha batan birisinin kıyamet günü azabının kat kat artırılacağını ve ebediyen orada kalacağını iddia ederken nasıl olurda ben bunların hepsini yapmama rağmen beni dinine davet edersin dedi. Ben bunları yapmama rağmen benim için çıkış yolu var mıdır? Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: “*Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”⁴⁸ Vahşi cevaben, bu zor bir şarttır, dedi. Ben buna güç yetiremeyebilirim dedi. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: “*Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler*

⁴³ ez-Zümer 39/45.

⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/218-219; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 7/233.

⁴⁵ ez-Zümer 39/53.

⁴⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 7/235; *Lübâbü’n-nükûl*, 223.

⁴⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/224-225.

⁴⁸ el-Furkan 25/70.

için bağışlar. Allah'a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür."⁴⁹ Vahşi ben bağışlanıp, bağışlanmayacağımı bilmiyorum. Başka bir şey var mı diye sordu? Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: *"De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."* Vahşi anladım dedi ve müslüman oldu. Bunun üzerine orada bulunan halk, ya Resulallah bizde Vahşi'nin yaptıklarını yaptık. Bizim durumumuz nasıl olacak dediler. Hz. Peygamber ise cevap olarak: Bu âyet tüm müslümanları kapsamaktadır, dedi.⁵⁰

- Bu âyet hakkında diğer bir sebep-i nüzûlde şöyledir: Abdullah b. Ömer'in (öl. 73/693) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bu âyet Ayyaş b. Ebi Rebia, Velid b. Velid ve müslümanlardan bir grup hakkında nazil oldu. Onlar müslüman olduktan sonra inançlarından dönmeleri için işkenceye maruz kaldılar ve eziyet gördüler. Bu durum karşısında inançlarını terk ettiler. Biz ise onların durumu hakkında, Allah onların geri dönüşlerini asla kabul etmez, bir topluluk Müslüman olduktan sonra dinlerini terk etmeleri için işkenceye maruz kaldılar ve dinlerini terk ettiler dedik. Ardından bu âyetler nazil oldu. Ömer b. Hattab yazıcıydı. O, kendi eliyle yazdı, daha sonra yazdığı şeyi Ayyaş b. Ebi Rebia, Velid b. Velid ve o gruba gönderdi. Onlarda müslüman olup hicret ettiler.⁵¹

- Bu âyet hakkında diğer bir sebep-i nüzûlde şöyledir: Ebu Said el-Hudri (öl. 74/693) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Vahşi Müslüman olduğunda Allah bu âyeti indirdi: *"Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar."*⁵² Vahşi ve arkadaşları, biz bu günahların hepsini işledik dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ sûrenin 53. âyetini indirdi.

- Bu âyet hakkında diğer bir sebep-i nüzûlde şöyledir: Ata b. Yesâr'ın (öl. 103/721) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bu âyet Medine'de, Vahşi ve arkadaşları hakkında nazil oldu.⁵³

- Bu âyet hakkında diğer bir sebep-i nüzûlde şöyledir: Süddî (öl. 127/745), bu âyet ile kastedilenlerin Mekke'li müşrikler olduğunu söylemiştir. Müşrikler, Hz. Peygambere hitaben şöyle dediler: Sen zina suçunu işleyenin, adam öldürenin ve

⁴⁹ en-Nisâ 4/116.

⁵⁰ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7/235; *Lübâbü'n-nükûl*, 223-224.

⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/227-228.

⁵² el-Furkan 25/68.

⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/225.

Allah'a şirk koşanın helak olmuş bir şekilde cehennemde olacağını söylerken nasıl olurda senin bizi İslâm'a davet çağrına uyacağız dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ sûrenin 53. âyetini indirdi.⁵⁴

Sebeb-i nüzûlla ilgili diğer bir âyette şöyledir: *De ki: "Ey cahiller! Siz bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz? Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun. Hayır, yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol."*⁵⁵ Âyetin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyet şöyledir:

- Abdullah b. Abbas'ın (öl. 68/687) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Mekkeli müşrikler Hz. Peygamberin yanına gelerek şöyle bir teklifte bulundular: Kureyş sana mal vererek seni Mekke şehrinin en zengini yapabilir, istediğin kadınla evlendirir ve senin ardından gelebilir. Fakat bunlara karşılık olarak ilâhlarımıza sövmeyi ve onları kötü bir şekilde zikretmeyi bırakmalısın. Eğer teklifimizi kabul etmezsen, senin de bizimde lehimize olan bir şey sunacağız dediler. Hz. Peygamber de karşılık olarak şöyle dedi: Ben Rabbimden gelecek olanı bekleyeceğim. Bunun üzerine Allah Teâlâ Kafirun Sûresini ve yukarıdaki âyetini vahyetti.⁵⁶

Sebeb-i nüzûlla ilgili diğer bir âyette şöyledir: *"Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle düğümlüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir."*⁵⁷ Âyetinin nüzûl sebebi hakkında gelen rivâyetler şunlardır:

- Abdullah b. Abbas'ın (öl. 68/687) bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ehl-i Kitap'tan bir kişi Hz. Peygamber'in yanına gelerek şöyle dedi: Ey Ebu'l Kasım! Allah'ın bütün yarattıklarını bir parmağında, gökyüzünü bir parmağında, yeryüzünü bir parmağında, ağaçları bir parmağında ve toprağı bir parmağında taşıdığı haberi sana ulaştı mı? Bunun üzerine Hz. Peygamber azı dişlerini görününceye kadar gülmeye başladı. Ardından Allah yukarıdaki âyetini indirdi.⁵⁸

- Bu âyet hakkında diğer bir sebeb-i nüzûlde şöyledir: Hasan-ı Basrî'den (öl. 110/728) rivâyet edildiği üzere: Yahudiler, göklerin, yeryüzünün ve meleklerin yaratılışı hakkında düşünmeye başladılar. Düşünmeyi bitirince bunlar hakkında bir kanaatte bulundular. Bunun üzerine sûrenin 67. âyeti nâzil oldu.

⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/226.

⁵⁵ ez-Zümer 39/64-66.

⁵⁶ Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 7/245.

⁵⁷ ez-Zümer 39/67.

⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/249.

• Bu âyet hakkında diğ er bir sebep-i nüzûlde Şöyledir: Said b. Cübeyr'den (  l. 94/713) rivâyet edildiğ i üzere: Yahudiler, Rabbin sıfatları hakkında konuştular. Bilgi sahibi olmadıkları ve görmedikleri Ő yleri söylediler. Bunun   zerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.⁵⁹

⁵⁹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7/246; *Lübâbü'n-nükûl*, 224.

3. ZÜMER SÜRESİNİN TEFSİRİ

3.1. Birinci Âyet: Kur'ân'ın İndirilmesi

Birinci âyetin tefsirine geçmeden önce Zümer sûresinin ilk âyeti ile Sâd sûresinin son âyeti arasındaki bağlantıdan bahsetmek gerekir. Nitekim Sâd sûresinin son âyetiyle Zümer sûresinin ilk âyeti arasında tam bir uyum olması hasebiyle şâyet besmele düşürülse uyumsuzluk meydana gelmeyeceği söylenmektedir.¹ Sâd sûresinin 87. âyetinde Yüce Allah “*Bu Kur'ân âlemler için ancak bir öğüttür*”², diye sûre son bulurken, Zümer sûresinin ilk âyeti “*Kitabın indirilişi aziz ve hâkim olan Allah katındandır*” âyeti ile başlamaktadır. Elmalılı (öl. 1942) bu iki sûre arasındaki irtibatı şöyle açıklamıştır: “Zümer sûresi, Sâd sûresinin sonunu açıklama ve ispat, peygamberlik ve tevhid inancını takrir ile takib ederek başladığını hatırlatmaya bile gerek yoktur.”³ İki sûre arasındaki bağlantı bu şekilde izah edilmektedir.

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ “*Kitabın indirilişi aziz ve hâkim olan Allah katındandır.*”⁴

Zümer sûresinin ilk âyetinde Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e “Ey Muhammed! Kur'ân-ı Kerîm, düşmanlarından intikam alma hususunda güçlü, yarattıklarını idare etme hususunda ise hikmetli olan Allah tarafından indirilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in Allah dışında hiçbir kimse tarafından gönderilmediği hususunda hiçbir şüphe yoktur”⁵ denilmektedir. Bazı tefsirlerde bu ifadeyle müşriklere cevap verildiği ve Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından gönderildiği açık bir şekilde beyan edilmektedir.⁶ Kur'ân, kendisinin Allah tarafından gönderildiğini ve içinde hiçbir şüphe barındırmadığını çeşitli âyetlerde ifade etmektedir. Bu bağlamda Secde sûresinin giriş kısmında bu hakikat şöyle beyan edilmektedir: “*Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bu Kitab'ın indirilişi, âlemlerin Rabbi tarafındandır.*”⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Peygamber'in sözü olmadığı ve Allah tarafından gönderildiği, bu ve benzeri birçok âyette zikredilmektedir.

Zümer sûresinin ilk âyeti kerîmesinde Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Muhammed'in sözü olmadığını açıkça ifade etmiştir. Nitekim Bakara sûresi yirmi

¹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 23/232.

² Sâd 38/87.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/483.

⁴ ez-Zümer 39/1.

⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/154.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kâdîr el-câmi beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* (Mansûre: Darü'l Vefa, ts.), 4/589.

⁷ es-Secde 32/2.

üçüncü âyette “Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içindeyseniz onun benzeri bir sûre siz getirin, Allahtan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimiyseniz.”⁸ Yine aynı sûrenin yirmi dördüncü âyeti müşriklerin asla buna güç yetiremeyeceklerin bahsetmektedir: “Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”⁹ Âyetten de anlaşılacağı üzere bunun mümkün olamayacağı kesin bir şekilde ifade edilmektedir. Sûrenin giriş kısmında böyle bir ifadenin kullanılması tüm iddialara cevap niteliğinde olup, Kur’ân-ı Kerîm’in bir insan kelamı olmadığı açık bir şekilde beyan edilmiştir.

Mâtürîdî’ye (öl. 333/944) göre, bu Kur’ân, Allah katından indirilmiştir. Bu hakikat başka bir sûrede şöyle zikredilmiştir: “Şüphesiz bu Kur’ân, âlemlerin Rabbi’nin indirmesidir.”¹⁰ Hz. Peygamber ise, insanları bu kitaba uymaya ve itaat etmeye davet etmektedir. Hz. Peygamber’in, insanları Allah’a itaate davet etmekteki maksadı, onları zillete düşürmek değil, izzet ve şerefe kavuşmalarını sağlamaktır.¹¹

İbn Âşûr’a (öl. 1973) göre “tenzil” kelimesi masdar manasında olup Kur’ân-ı Kerîmin âyetlerinin kısım kısım indirildiğini ifade etmek için kullanılmıştır.¹² Kur’ân-ı Kerîm’in tamamı Beyzülizze’ye indirilmiştir. Daha sonra parça parça olarak 23 yılda Hz. Peygamber’e indirilmesi tamamlanmıştır. Kur’ân’ın parça parça indirilmesinin hikmeti ise şöyle açıklanmıştır: “...Biz, Kur’ân’la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.”¹³ Diğer bir sûrede ise, bu hikmet şöyle açıklanmıştır: “Biz Kur’ân’ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik.”¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber’e peyderpey indirilerek insanların yavaş yavaş İslâm’a ısındırılması amaçlanmaktadır. Eğer böyle olmasaydı veya önce yasaklayıcı hükümler gelseydi, insanların İslâm’ı benimsemelerinde sıkıntılar yaşanırdı.¹⁵

⁸ el-Bakara, 2/23.

⁹ el-Bakara, 2/24.

¹⁰ eş-Şuarâ 26/192.

¹¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Yavuz - Bekir Topaloğlu (İstanbul: Daru’l Mizan, 2008), 12/289.

¹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/314.

¹³ el-Furkan 25/32.

¹⁴ el-İsrâ 17/106.

¹⁵ Abdulhamit Birışık, “Nüzûl”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2007), 33/309.

Zemahşerî (öl. 538/1144) âyetle geçen “kitap” kelimesi ile kastedilenin Kur’ân veya sûre olduğunu söylemektedir.¹⁶ Diğer bir görüşe göre ise, “kitap” kelimesinden maksadın Kur’ân-ı Kerîm olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm isminin verilmiş sebebi olarak ise, yazılı bir metin olması delil gösterilmektedir.¹⁷

Râzî’ye (öl. 606/1210) göre Kur’ân-ı Kerîm’in mahlûk (yaratılmış) olduğunu kabul edenler bu âyeti kerîmeyi delil göstererek şöyle söylemişlerdir: Allah, Kur’ân’ı indirmek ve indirilmiş olmakla nitelendirmiştir. Böyle bir niteleme ise sonradan yaratılmış şeyler için kullanılmaktadır. Bizim böyle kabul edenlere karşı cevabımız ise şöyledir: Bu lafız, kalıplar ve harfler manasındadır.¹⁸

Her iş ve eser, sahibinin bilgi, beceri ve maharetinin damgasını taşır. İnsan ne kadar kusurlu ise, eseri de o nisbette kusurlu olur. Allah ise, mükemmeldir. Aynı şekilde eseri de mükemmeldir. Bu âyetle de bu mükemmelliğe vurgu yapılarak, inanan ve inanmayan herkese bu üstün mükemmelliği araştırması ilham edilmektedir.¹⁹ Allah’ın isimlerinden olan “aziz”, hiçbir şeyin kendisini aciz bırakmadığı manasındadır. “Hakîm” ise, her şeyi bir hikmete binaen yapan ve her şeyi yerli yerine koyandır.²⁰ Ayrıca yönetim ve idaresinde isabet eden manasındadır.²¹

Son olarak şunu ifade edebiliriz ki, Kur’ân-ı Kerîm âyetleri her şeye gücü yeten ve yönetimin tek sahibi olan Allah Teâlâ katından Hz. Peygamber’e indirilmiştir. Müşriklerin veya İslâm dinine zarar vermek isteyenlerin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber’in kendi sözü olmayıp, bizzat Allah Teâlâ’nın sözü olduğu bizlere bu âyet ile haber verilmektedir.

3.2. İkinci Âyet: İnanç ve İbadetin Allah’a Has Kılınması

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ بِالْحَقِّ فَاغْبُذْ اللَّهُ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ “(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz o Kitab’ı sana hak olarak indirdik. Öyle ise sen de dini Allah’a has kılarak O’na kulluk et.”²²

Âyetle geçen ihlâs kelimesinin sözlük manası “arınmak, saflaşmak, kurtulmak ve içine düşerek değerini düşürmüş şeylerden temizlemek” şeklindedir. Terim olarak ise, “ibadet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için

¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/286.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/246.

¹⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu’l gayb* (Beyrut: Dar’ul Fikr, 1.Basım, 1981), 26/237-238.

¹⁹ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri* (İstanbul: Anadolu Yayınları, ts.), 10/5203.

²⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tefsîru’l-vadîhu’l-müeyesser* (Beyrut: Mektebetü’l Asriyye, 12. Basım, 2011), 1149.

²¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 12/290.

²² ez-Zümer 39/2.

yapmak”²³ demektir. İhlâs daha geniş olarak şirk ve riyadan, batıl inançlardan, kötü düşüncelerden ve çıkar hesaplarından kalbi temizlemektir.²⁴ İhlâsın zıttı ise riyadır. Riya, amelde ikiyüzlülük ve gösteriş sebebiyle ihlâsı terk ederek, Allah’tan başkasının rızasını gözetmektir.²⁵ Diğer bir mana ise, saygınlık kazanma ve çıkar sağlama gibi dünyevi amaçlarla insanları kendine inandıracak şekilde davranma, anlamına gelmektedir.²⁶

Âyette geçen “kitap” ile kastedilen Kur’ân-ı Kerîm’dir. Kur’ân-ı Kerîm ise hakkı söyleyen, hakka davet eden ve adaleti emreden bir kitaptır. Hak olan ise, ibadeti yalnızca Allah’a has kılarak, kendisine bir zararı ve faydası dokunmayan putları ve Allah dışında her şeyi terk etmektir. Ayrıca Allah’a boyun eğerek, ibadetlerde ihlâslı olmak ve şirk olarak nitelendirilebilecek her şeyden uzak durmaktır.²⁷

Âyet iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi, inancın temelini oluşturur. Yani iman noktasında Allah’a karşı hiçbir kimsenin ve hiçbir şeyin ortak koşulmaması kastedilmektedir. İkincisi ise, amelle ilgili olanıdır. Yani yapılan her türlü ibadet ve itaati sadece Allah için yapmak, başka kimseleri ortak etmemektir.²⁸ Ayrıca (۴) ifadesinden de anlaşılacağı üzere ibadetin sadece Allah’a mahsus bir şey olduğu vurgulanmaktadır.

Kuşeyrî (öl. 465/1072) hak kavramını şu şekilde açıklamıştır: “Biz sana Kur’ân-ı hakiki din ve hakiki şeriatı içermek üzere indirdik.”²⁹ Beyzâvî (öl. 685/1286) ise, hak kavramını, hakkı ispat etmek ve doğru olanı ortaya çıkarmak³⁰ şeklinde açıklamıştır. Ebüssuûd (öl. 982/1574) ise, hak kavramını, “Ey Muhammed hakkı gösteren ve doğru yola ileten, içinde hiçbir şüphe barındırmayan katıksız, apaçık ve doğruyu içeren Kur’ân-ı Kerîm’i sana indirdik,”³¹ şeklinde anlamıştır. Mehmet Zeki Duman ise, burada

²³ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Daru's-Sâdır, ts.), “İhlâs”, 7/25.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “İhlâs”, 7/25; Süleyman Ateş, “İhlâs”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2000), 27/195.

²⁵ Ebû'l Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1. Basım, 1997), “Riya”, 112.

²⁶ Mustafa Çağrı, “Riya”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2008), 35/137.

²⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyan*, 20/154-155.

²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/290.

²⁹ Ebû'l Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l işârât* (Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 2. Basım, 2007), 3/111.

³⁰ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Merasili (Beyrut: Darü'l İhyâi't-Türâs, ts.), 5/36.

³¹ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, thk. Abdulkâdir Ahmed Ata (Riyad: Mektebetü'r Riyadü'l Hâdisa, ts.), 4/595.

hak kavramına “Yüce bir amaç için indirme” manası vermiştir.³² Bu açıklamalardan genel bir çıkarım yapmak gerekirse Kur’ân-ı Kerîm, Allah tarafından insanlara hakikati göstermek için Hz. Peygamber’e indirilmiş bir kitaptır. Ayrıca bu kitap insanları doğru yola iletmek ve onlara rehber olması için indirilmiştir.

Kişinin niyetinde hâlis olması, iş ve davranışlarında sadece Allah’ın rızasını gözetmesi gerekir. Hz. Peygamber hâlis niyet ile ilgili şöyle buyurmuştur: “*Allah, ancak samimi ve ihlâslı bir şekilde kendisi için ve rızası gözetilerek yapılan amelleri kabul eder.*”³³ Din özü itibariyle samimiyetten ibarettir. Samimiyetin olmadığı yerde dindarlıktan söz edilemez. Yapılan amellerde boşa gider. Diğer bir hadis-i şerifte ise, “*Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinizde olan niyetinize ve amellerinize bakar*”³⁴ buyrulmaktadır. Hadisten de anlaşılacağı üzere Yüce Allah, kişinin zengin veya fakir olmasına değil; niyetinin samimi olmasına bakacağını bildirmektedir. Ayrıca kurtuluşa erenlerden olmak için ilk şart niyeti hâlis tutarak Allah’ın rızasını elde etmekten geçmektedir. Yapılan ibadetin niceliğinden ziyade niteliğinin önemli olduğu asla unutulmamalıdır.

İbadette ihlâs ve samimiyet çok önemlidir. Hac sûresinde bu hakikat şöyle zikredilmiştir: “*Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvânız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır...*”³⁵ Kurban edilen hayvan ve yapılan herhangi bir ibadet Allah rızası için yapılmıyorsa, o ibadetin Allah katında hiçbir değeri yoktur. İnsan içinde yaşamış olduğu duyguları her zaman dışına yansıtmaz. Fakat Yüce Allah, insanın içinde olanı ve dışına vurduğu her şeyi bilmektedir. Bu hakikat şöyle hatırlatılmaktadır: “*Sözünüzü gizleyin yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir*”³⁶ Allah her şeyi bildiğine göre niyetimizi ikilik ve şaibelerden arındırarak tek olan Yüce Allah’a yöneltmeliyiz. Ayrıca ibadetlerimizi hâlis bir niyetle ve Allah’ı görüyormuşçasına yerine getirmeliyiz.³⁷ Nitekim ikiyüzlü davranan kimselerin cehennemnin en alt tabakasında yer alacağını şu âyeti kerîme bize bildirmektedir: “*Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir*

³² Mehmet Zeki Duman, *Beyânu'l Hak* (Ankara: Fecr Yayınevi, 4. Basım, 2020), 3/830.

³³ Komisyon, *Hadislerle İslâm* (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2014), 3/139.

³⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih*, neş. Muhammed Fuad Abdülkâfi (Beyrut: Darü'l İhyâi't-Türâs, 2. Basım, 1972), “Birr”, 34.

³⁵ el-Hac 22/37.

³⁶ el-Mülk 67/13.

³⁷ Muhyiddîn Muhammed b. Âlî b. Muhammed el-Arabî, *Tefsîru İbni'l-Arabî*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kitsan Kitap, ts.), 2/1055.

yardımcı da bulamazsın.”³⁸ İnsanın içi ve dışı bir olmalı, ihlâs ve samimiyete gölge düşürecek her türlü iş ve davranıştan uzak durmalıdır. Eğer kişi gösterişle bir hayat sürerse hem dünyada insanlar nazarında hem de ahirette Allah tarafından sevilen bir kimse olmayacaktır.

İhlâslı kimsenin özellikleri Kur’ân-ı Kerîm’de şu âyetlerde zikredilmektedir:

“Rablerine ortak koşmayanlar”³⁹, “Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmez...”⁴⁰, onlar şirkten sakınan muvahhid kimselerdir. “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de”⁴¹, onlar Allah dostu ve sırât-ı müstakîm üzere olan kimselerdir. “Onlar, inananlar ve kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşanlardır...”⁴², “Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar”⁴³, onlar Allah’ın zikri ile huzur bulur ve dünya meşgalesi onları Allah’ı zikretmekten alıkoymaz. “...Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir...”⁴⁴, onlar secde ile Allah’a yalvarır ve secde ile Allah’a yaklaşırlar. “...Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler...”⁴⁵, Onlar mal tutkusu yerine kalplerine kardeşlik duygusunu yerleştirmiş kişilerdir. Bunu yaparken de bir beklenti içinde olduklarından değil, sırf Allah’ın rızasını kazanmak için yaparlar. “...Yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir...”⁴⁶, Onlar kalplerine kibir yerine tezellülü, tahakküm yerine tevazuyu yerleştirmiş kişilerdir. “Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler”⁴⁷, onlar sululuk etmez, laçka tutumlardan uzak durur, ağırlıklarını ve onurlarını korurlar. “Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler”⁴⁸, “Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler”⁴⁹, onlar namazlarını gösterişten uzak bir şekilde ve sadece Allah’ın rızasını gözeterek

³⁸ en-Nisâ 4/145.

³⁹ el-Mü’minûn 23/59.

⁴⁰ el-Furkan 25/68.

⁴¹ Yunus 10/62.

⁴² er-Ra’d 13/28.

⁴³ en-Nur 24/36-37.

⁴⁴ el-Fetih 48/29.

⁴⁵ el-Haşr 59/9.

⁴⁶ el-Furkan 25/63.

⁴⁷ el-Mü’minûn 23/59.

⁴⁸ el-Mü’minûn 23/2.

⁴⁹ el-Mü’minûn 23/8.

kırlarlar. Ayrıca ahde vefa, söze sadâkat, emanete riâyet etmek ve dürüstlük onların karakteridir.⁵⁰

Ayrıca ihlâs ve samimiyet, sadece ibadetlerimizde değil insani ilişkilerimizde de son derece önem arz etmektedir. Müslümanın en önemli vasfı olan güveni tesis etmek için içten ve samimi davranışlar sergilemesi gerekir. Aile fertlerine, komşularına, iş arkadaşlarına ve kısacası tüm insanlara karşı samimi davranmak en büyük erdemdir. Bu erdemin kazanılması ise Yüce Allah'ın her zaman bizi gördüğünü ve her işimizde Allah'ın rızasını gözetmemiz gerektiğini aklımızdan çıkarmamamız gerekir.⁵¹ İnsan bu bilinç ile hareket ederse dünyada güzel sonuçlar alacağı gibi ahirette de sonsuz şekilde içinde kalacağı cenneti kazanmış olacaktır.

3.3. Üçüncü ve Dördüncü Âyetler: Allah Teâla'nın Her Türlü Bâtıl İnançtan Münezzeh Olması

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي الْيَوْمِ الْقِيَامِ لَا يَسْمَعُونَ *İyi bilin ki, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp da başka dostlar edinenler, "Biz onlara sadece bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.*⁵²

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

“Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan uzaktır, yücedir. O, bir ve her şey üzerinde mutlak otorite sahibi olan Allah'tır.”⁵³

Allah, âyete ilk girişte “dikkat edin” ifadesi ile tevhid inancını vurgulamış ve Allah kendisinden başka ilâh olmadığını açıkça beyan etmiştir. Âyette zikredilen “hâlis din” deyiimi ile kastedilen, İslâm ve Kelime-i Tevhid'dir. Yani âyette Allah katında kabul görecektir ve katışıksız bir din olan İslâm kastedilmektedir.⁵⁴ Ancak bu kelimeyi, her türlü riyadan, gösterişten ve şirkten uzak olarak samimiyetle Allah'a boyun eğme, teslimiyet ve ibadet şeklinde anlayanlarda olmuştur.⁵⁵

⁵⁰ Ramazan Kayan, *İhlâs Çağrısı* (İstanbul: Çıra Yayınları, 19. Basım, 2018), 20-23.

⁵¹ Komisyon, *Hadislerle İslâm*, 3/142.

⁵² ez-Zümer 39/3.

⁵³ ez-Zümer 39/4.

⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/287.

⁵⁵ Duman, *Beyanu'l Hak*, 3/831.

Mâtürîdî'ye (öl. 333/944) göre, hâlis din, Allah'ın dini manasındadır. Çünkü bu din, delillere ve kanıtlara dayanan bir dindir. Diğer dinler ise delillere ve mucizelere değil nefsin arzularına ve temennilere dayanmaktadır.⁵⁶ Ayrıca İslâm dininin dışındaki dinler hâlis değildir. Çünkü İslâm dininin dışındaki dinler hâlis din vasfına sahip olmayıp, şirke batmışlardır. Bu sebeple Allah katında din olarak kabul edilmeyeceklerdir.⁵⁷

İbadet mevzusuna gelince burada vurgulanmak istenen husus tevhid akidesinin ön plana çıkarılmasıdır. Şöyle ki; gökleri ve yerleri yaratan, tüm kâinattaki nizamı sağlayan, yoktan var eden, mutlak kudret sahibi Yüce Allah'ın bir olması ve sadece ona kulluk yapılması gerektiği ifade edilmektedir.⁵⁸ Her namazda okuduğumuz, *(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz*”⁵⁹ âyetin de ibadetin sadece Allah'a mahsus olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ibadet ise hâlis bir niyetle Allah'ın ipine sınıksız sarılarak yapılır. Bunun neticesinde ise nefis terbiye edilmiş ve kalp huzura kavuşmuş olur.⁶⁰ Bir kutsi hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Yüce Allah, ben şirk konusunda kendisine şirk koşulanlardan en uzağım. Her kim bir amel işlerde benimle beraber başkasını ona ortak ederse, onu şirkiyle baş başa bırakırım.”⁶¹ Kişi Allah'a karşı yerine getirmiş olduğu ibadetlerde Allah'tan başkasını ortak kılsa, şirk koşmuş olduğu şeyle baş başa bırakılır.

Dini Allah'a has kılmadan ibadet yapılamaz ve yapılmamalıdır. Nitekim âyeti kerîmede bu hakikat şöyle zikredilmektedir: “De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (O'na) doğrultun. Dini Allah'a has kılarak O'na ibadet edin. Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz.”⁶² Dini Allah'a has kılarak ibadet etmenin yolu riyadan, gösterişten ve şirkten uzak olup samimiyetle boyun eğerek itaat ve ibadeti sadece Allah'a has kılmakla olur.⁶³ Yani şirkten arınmış bir şekilde benliğini Allah'a çevirmek ve Kur'an'ın öngördüğü ibadetleri, yine onun metodu ve kuralları ile yapmaktır.⁶⁴

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 12/291.

⁵⁷ İzmirli İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, çev. Murat Sülün vd. (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 17/149.

⁵⁸ Seyyid Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzîlî, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, çev. Bekir Karlığa vd. (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 12/421.

⁵⁹ el-Fatiha 1/5.

⁶⁰ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l işârâtî*, 3/111.

⁶¹ Müslim, “Birr”, 34.

⁶² el-A'râf 7/29.

⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/156.

⁶⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 1. Basım, 2005), 16/320.

Müşrikler Allah'ın varlığını biliyor ve O'na inanıyorlardı. Fakat Allah'a yaklaşmak için araçlar edinmişlerdi. Kendilerini Allah'a yaklaştırmaları için şefaatçi edindikleri putların ise kendilerine bile bir faydası yoktu. Öyle ki, kendilerine bir zarar gelse def edemez ve kendilerine bir fayda gelse onu da kabul edemezlerdi. Müşrikler Allah'ın varlığına iman etselerde hâlis bir niyetle O'na yönelmedikleri için yanlış yollara sapmış ve putları kendilerine şefaatçi kılmışlardı. Nitekim müşriklere: “Sizi kim yarattı” diye sorulduğunda “elbette Allah yarattı” derler. “Gökleri ve yeri kim yarattı” diye sorulduğunda “elbette Allah yarattı” derler. Fakat niçin bu putlara tapıyorsunuz diye sorulduğunda ise *“bizi Allah'a iyice yaklaştırsın ve katında bize şefaati etsin diye tapıyoruz”*⁶⁵ cevabını verirlerdi. Oysa unuttukları bir şey vardır ki bir insanı Allah'a yaklaştıracak şey, kalbindeki güçlü imanı, bunun dışı yansıyan güzel ahlakı ve salih amelleridir.⁶⁶ Nitekim yegâne hak din, tevhid inancıdır; kurtuluşu hak edenlerde tek tanrı inancını benimseyen mü'min kişilerdir.⁶⁷ Katade'den şöyle rivâyet edilmektedir: Hâlis din “la ilâhe illallah” kelimidir.⁶⁸ Yani Allah'ın dışındaki hiçbir şeyi ilâh olarak kabul etmemektir.

Müşrikler tevhid inancını terk ederek putları kendilerine dost edinmişlerdi. Böyle niye yapıyorsunuz diye sorulduğunda ise *“bizi Allah'a yaklaştırmaları ve O'nun katında bize şefaati etmesi için”* demişlerdi.⁶⁹ Burada aklımıza şu soru gelmekte, acaba müşrikler kendilerinde Allah'ın huzuruna çıkacak cesareti bulamadıkları için mi kendilerine şefaatçi arıyorlardı? Tek sebep bu olmamakla birlikte sorunun cevabı “evet” müşrikler kendilerini Allah'a yakın hissetmedikleri ve kendilerini Allah'a yaklaştıracak bir amel yapmadıklarının farkında olmaları sebebiyle taştan yapılmış putlardan medet umuyorlardı. Çünkü onlar putlardan kazanç elde ediyor ve makam sahibi kişilerde bundan nasibini alıyorlardı. Ama bir hakikati unutmuşlardı. Allah, Müddessir sûresinde *“artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez”*⁷⁰ buyurmaktadır. Onların yardımı ve aracılığının asla kabul edilmeyeceği kesin bir dille âyette ifade edilmiştir.

Nitekim hadislerde de bu durum net bir şekilde ortaya konulmuştur. Allah, dilemedikçe hiçbir kimse bir başkasına ne zarar ne de fayda veremez. Bu hakikat şu hadiste şöyle anlatılmaktadır: *“İbn Abbas'ın diliyle, bir gün Hz. Peygamber'in*

⁶⁵ ez-Zümer 39/3.

⁶⁶ Duman, *Beyanu'l Hak*, 3/831.

⁶⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/599.

⁶⁸ İbn Atiyye, *Muharrerü'l-vecîz*, 7/375.

⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/156.

⁷⁰ el-Müddessir 74/48.

arkasında bineğe oturdum, gidiyorduk. Bana şöyle dedi: Evladım, sana bazı sözler öğreteceğim: Allah'ın hakkını koru ki O da seni korusun. Allah'ın hakkını koru ki O'nu hep yanında bulasın. Bir şey isteyeceğinde Allah'tan iste ve yine yardım isteyeceğinde Allah'tan iste. Şu hakikati bilmelisin ki, tüm insanlar bir araya gelerek sana bir fayda vermek istese, ancak Allah yazmışsa sana yardım edebilirler. Yine tüm insanlar bir araya gelerek sana zarar vermek istese, ancak Allah yazmışsa sana zarar verebilirler.”⁷¹ Hadisten de anlaşılacağı üzere Allah dilemedikçe hiçbir kimse başka bir kimseye zarar ya da fayda veremez.

Zemahşerî'ye (öl. 538/1144) göre âyette geçen (يَعْبُدُونَ) ifadesindeki zamir iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi, bu ifade ile müşrikler ve dost edindikleri putlar kastedilmektedir. Mana ise şu şekildedir: Allah Teâlâ, melekler ve Hz. İsa'yı cennete sokarak, onları ise elleriyle yaptıkları ve Allah'tan başka taptıkları taşlarla birlikte cehenneme sokarak aralarında hüküm verecektir. İhtilaf ettikleri konu ise “Melekler ve Hz. İsa örneğinde olduğu gibi” tapınılan varlıkların muvahhit, tapan kişilerin ise müşrik olmalarıdır. Ayrıca taptıklarından ahirette şefaât beklerken, onlar ise şefaât bekleyenlere lanette bulunacaklardır. İkincisi ise, Müslümanlar onlara “gökleri ve yeri kim yarattı” diye sordukları zaman “Allah” derlerdi. Fakat niçin bu putlara tapıyorsunuz diye sorulduğunda ise “bizi Allah'a iyice yaklaştırsın ve katında bize şefaât etsin diye tapıyoruz” cevabını verirlerdi. Bu durumda “aralarında” ifadesindeki zamir kâfirler ve müslümanlara dönmektedir. Mana ise şöyledir: Allah Teâlâ kıyamet gününde kâfirler ve müslümanlardan oluşan bu iki grubun ihtilafa düştükleri şey hakkında hükmünü verecektir.⁷²

Mâtürîdî'ye (öl. 333/944) göre ise, ayrılığa düştükleri şey Hz. Muhammed (s.a.v)'in “peygamberliği” mevzusudur. Çünkü onlardan bazıları, Hz. Muhammed (s.a.v) sihirbaz, bazıları ise şair ve deli, bazıları ise Allah'a iftira atıyor diyorlardı. Allah ise, bu kimselerin nefsanî arzuları neticesinde söylemiş oldukları sözler hakkında hükmünü vereceğini bildirmektedir. Yahut Allah onların taptıkları şeyler hakkında hükmünü verecek ve o putlar onlara şefaât edemeyecek, putlara tapmaları da onları Allah'a yaklaştırmayacaktır.⁷³

⁷¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. İbrahim Utve Avd (Beyrut: Dar'u İhyai't-Türa, ts.), “Sıfatu'l Kıyame”, 59 (No. 2516); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3251; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 12/132.

⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/287.

⁷³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/292-293.

Allah'ın yalancı ve kâfir kimselere hidâyet etmemesinden kasıt ise, Allah'a karşı çocuk isnat ederek yalan söyleyip, iftira atan ve Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerdir.⁷⁴ Nitekim Allah kendine karşı yalan söyleyeni ve hak olanı inkâr edenî doğru yola ulaştırmaz. Zira hidâyet, hakka yönelişin, ihlâs, takvâ ve doğru yolu edenin mükâfatıdır. Yalan söyleyen ve hakkı inkâr edenlerse, Allah'ın hidâyetinden ve yardımından mahrum kalırlar.⁷⁵

Putperest Araplar Lat, Uzza ve Menat gibi putların Allah'ın kızları olduğuna inanırlardı. Âyete göre varsayalım ki Allah evlat sahibi olmak isteseydi, iddia edildiği gibi taş, toprak cinsinden yapılmış şeyleri değil, yarattıkları içinden en güzel varlıkları seçerdi. Ama Allah ile yarattıkları arasında hangi şekilde olursa olsun bir baba - evlat ilişkisi söz konusu olamaz, Allah bundan münezzehtir. Hz. İsa, Hz. Üzeyir, Hz. Muhammed veya herhangi bir canlı ya da cansız varlık, bunların hepsi yalnız O'nun mahlûkudur.⁷⁶

Allah, yalancı müşriklere karşı onların akılları ve inançlarına göre hitap etmiştir. Nitekim onlar, *“Mesih, Allah'ın oğlu, Üzeyir, Allah'ın oğludur...”*⁷⁷ diye yalan söyleyip iftira atıyorlardı. Âyette geçtiği üzere varsayalım ki Allah Teâlâ evlat edinmek isteseydi ve bu nedenle kuvvetlenmek istemiş olsaydı, hiç kuşkusuz yemek, içmek ve yaratılmışların niteliklerinden münezzehtir olan melekler arasından seçerdi. Nitekim daha sonra âyetin devamında Allah çocuk edinmekten münezzehtir olduğunu ve bunun imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Allah, cinsiyetten münezzehtir.⁷⁸ Allah'ın, yaratılmışların özelliği olan doğum ile dünyaya gelme ve başka birini doğum ile dünyaya getirme özelliklerinden münezzehtir olduğu açıkça beyan edilmiştir. Ayrıca Allah hiçbir kimseye muhtaç değil, aksine tüm yaratılmış olan varlıklar Allah'a muhtaçtır. Bu hakikat şöyle anlatılmaktadır: *“De ki: O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.”*⁷⁹ O halde Allah hiçbir şey ve hiçbir kimseye muhtaç olmadığı gibi, muhtaç olan ve yaratılan varlıktan da kendisine çocuk edinmesi söz konusu olamaz.

⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 12/112.

⁷⁵ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 12/424.

⁷⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/599.

⁷⁷ et-Tövbe 9/30.

⁷⁸ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l-işârât*, 3/112.

⁷⁹ el-İhlâs 112/1-4.

Bu iki âyette vurgulanmak istenen temel konu tevhid inancıdır. Yüce Allah’a hiçbir aracı olmadan saf, temiz ve samimi bir niyet ile ibadet etmeliyiz. Nitekim Allah, bize şah damarımızdan bile daha yakinken,⁸⁰ içimizde olanı veya dışımıza vurduğumuz her şeyi bilmekte iken⁸¹ ve bana dua edin size icabet edeyim⁸² derken, bizim aracı veya şefaatchiye ihtiyacımız olmadığını bilmeliyiz.

Âyetin son kısmında Yüce Allah’ın iki sıfatına yer verilerek, “Vahid” sıfatıyla, her türlü ortak, denk ve benzeri şeylerden münezzeh olduğuna işaret edilmiştir. “Kahhar” sıfatıyla ise, her türlü evlat, yardımcı ve eş edinmeyi reddetmekte ve bu gibi arızı sıfatların sonradan yaratılanlara has olduğuna işaret edilmiştir.⁸³

3.4. Beşinci Âyet: Evrende Var Olan Muhteşem Düzen

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ “Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”⁸⁴

Yüce Allah yeryüzü ve gökyüzünü, belli bir amaç için ve yaratılış gayesine uygun en mükemmel şekilde yarattı.⁸⁵ Diğer bir ifade ile Yüce Allah yeryüzü ve gökyüzünü, “hikmet ve fayda esasına göre” yarattı. Buna göre yaratılışta saçmalık, anlamsızlık, amaçsızlık ve hikmetsizlikten söz edilemez.⁸⁶ Yaratılışta canlı veya cansız tüm varlıklar bir amaç ve gaye üzere yaratılmıştır. İnsanlar bazen bu amacı ve hikmeti düşünmeden hareket etse de, bu gerçek asla değişmez.

Yaratılış amacı hakkında biraz düşünüldüğünde insanın aklına hemen şöyle bir örnek gelir: İnek niçin yaratılmıştır? Bu sorunun cevabı dünyadaki her şey insan için yaratıldığı gibi inekte insan için yaratılmıştır, şeklindedir. Nitekim ineğin etinden, sütünden ve derisinden faydalanırız. Bazı insanlar için ise bu saydıklarımız geçim kaynağıdır. Ama inekten evimizi korumasını ve bizi bir yerden bir yere kadar taşımasını isteyemeyiz. Çünkü yaratılış amacına terstir. Evimizi koruyan köpek, nakil aracı olarak

⁸⁰ Kaf 50/16.

⁸¹ el-Mülk 67/13.

⁸² el-Mü’min 40/60.

⁸³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 10/5205.

⁸⁴ ez-Zümer 39/5.

⁸⁵ Duman, *Beyanu’l Hak*, 3/831.

⁸⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/599.

kullandığımız hayvan ise at, eşek ve katırdır. Örnekten de anladığımız üzere canlı veya cansız tüm varlıkların bir amaç ve gaye üzere yaratıldığını görmekteyiz. Yeryüzü ve gökyüzü de bir amaca ve bir gayeye hizmet etmek için yaratıldı. Bu hakikat âyeti kerîmede şöyle zikredilmektedir: *“Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”*⁸⁷ Her yaratılan bir amaç için yaratıldığı gibi yeryüzü ve gökyüzü de bir amaç ve gaye için yaratılmıştır.

Allah Teâlâ göklerde, yerde ve bunların arasındaki şeyleri yaratan, mülkün sahibi olan ve bu mülkte tek tasarruf sahibi olandır. Geceyi gündüze, gündüzü de geceye çevirir. Bu hakikat başka bir âyette şöyle zikredilmiştir: *“Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.”*⁸⁸ Her yaratılanın kendinde barındırdığı özellik sonlu olmasıdır. Gökyüzü ve yeryüzündeki bu düzeninde belli bir süresi vardır. Bu süre ise kıyamettir.⁸⁹ Bu hakikat başka bir âyette şöyle hatırlatılmaktadır: *“Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir.”*⁹⁰

Gece ile gündüzün böyle birbirini takip etmesindeki hikmet şöyle açıklanmıştır: *“Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyeziniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık.”*⁹¹ Yani insanların yaşamış oldukları dünyada zaman kavramını anlayabilmesi ve ona göre hayatını düzene koyabilmesi için böyle bir düzen yaratılmıştır. Nitekim zaman ilerledikçe fâni olan dünyanın sonuna, bâki olan ahiret hayatının ise başlangıcına yaklaşılmaktadır.

Zümer sûresi beşinci âyette geçen “tekvir” kelimesi dörmek, bürümek ve dolamak anlamındadır. “Sarığı başına sardı, doladı” denilir. Bu âyetin tefsiri ile alakalı Zemahşerî, birkaç ihtimal sıralar. Birinci ihtimal, gece ile gündüz birbirini takip etmekte olup, biri gidince diğeri onu kaplamaktadır. Tıpkı elbisenin onu giyen kişiyi sarması gibidir. İkinci ihtimal, gece ve gündüzden her birinin, diğerrinin üzerine geldiğinde onu

⁸⁷ el-Enbiyâ 21/16.

⁸⁸ el-A'râf 7/54.

⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm*, 12/113.

⁹⁰ er-Ra'd 13/2.

⁹¹ el-İsrâ 15/12.

karanlıkta veya aydınlıkta bırakıp görünmez kılmasıdır. Üçüncü ihtimal ise, birinin diğerinin üzerine peşi sıra hiç durmaksızın dolanmasıdır. Bu sarığın kıvrımlarının birbirini peş peşe sarmasına benzetilmiştir.⁹²

Allah'ın, sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü de gecenin üzerine sarmasından maksat, gündüzden geceye geçiş vaktinde yavaş yavaş aydınlığın ortadan kalkıp, karanlığın bastırması, geceden gündüze geçiş vaktinde ise tersine bir şekilde karanlığın yerini aydınlığın almasıdır.⁹³ Âyetin bu cümlesi, “geceden eksiltir, gündüzü artırır ve gündüzden eksiltir, geceyi artırır”⁹⁴ şeklinde de yorumlanmıştır. Diğer bir açıklamada ise burada anlatılmak istenen, hak-batıl, iman-küfür mücadelesinin tabiatı dile getirilmektedir. Allah, tıpkı karanlığı güneş ve ayla etkisiz hale getirdiği gibi, küfür ve batılı da vahiyle etkisiz hale getirmiştir.⁹⁵

Seyyid Kutb'a (öl. 1966) göre, “tekvir” kelimesi yeryüzünün yuvarlak olduğunun kanıtıdır. Dünya kendi etrafında güneşe karşı dönmektedir. Dünyanın, güneşe bakan tarafı gündüz, diğer tarafı ise gecedir. Yeryüzü yuvarlak olduğu için, gece ve gündüz kalıcı değildir. Dünyanın, güneşe karşı konumuna göre gece ve gündüz oluşmaktadır. Yani gece gündüze, gündüz de geceye dolanmaktadır.⁹⁶ Her gün tekrar ettiği için önemini fark edemediğimiz bu muhteşem düzen ve intizam, ilâhi kudretin ve yaratılıştaki hikmetin durmadan tecelli ettiğini gösteren birer âyet ve delildir. Biliyoruz ki bu düzenin ve sürekli devam eden döngünün hareketini tamamen kaybettiği gün, kıyametin kopacağı gündür.

Bu âyetten çıkarılacak diğer bir mesaj ise, sûrenin genel konusunu içeren tevhid inancıdır. Bu hakikat şöyle anlatılmaktadır: “Gece, gündüz, güneş ve ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin.”⁹⁷ Allah Teâlâ, müşriklerin akıllarına hitap ederek, düşmüş oldukları o şirk bataklığından iman lehine kurtulmalarını istemektedir. Esas olanın ise yaratılan bu düzenin değil, bu düzeni var edenin olduğu haber verilmektedir. Yani âyette böyle mükemmel düzenin kendisine değil bu mükemmel düzeni yaratan Yüce Allah'a iman edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/289.

⁹³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/600.

⁹⁴ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 7/108; Ahmed Davudoğlu, *Tibyân Tefsiri*, Sâd. Süleyman Fahir (İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1981), 4/60.

⁹⁵ İslâmoğlu, *Hayat Kitabı*, 911.

⁹⁶ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 12/426.

⁹⁷ Fussilet 41/37.

Güneş ile Ay'ın baş eğmesi, buyruk altına alınması, bağlı bulundukları yerçekimi ve merkezkaç kanunlarına göre, kendilerine has yörüngelerinden hiç şaşmaksızın hareket etmesi ile açıklanabilir. Ayrıca her birinin belirlenmiş bir süreye kadar hareketlerini sürdürmesi, her birinin kendi yörüngesinde belirlenmiş ölçü ve mesafede kıyamete kadar kusursuz bir şekilde hareketinin devam edeceğinin delilidir.⁹⁸ Kıyametin kopması onların düzenlerinin bozulması yani ölümlerinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Burada Güneş ve Ay'a tapanlara, onları tanrı edinenlere, onların belirli bir süresi olduğu, o vakit geldiğinde onlarında öleceği hatırlatılmaktadır.⁹⁹ Yani geçici olandan tanrı olamayacağı gibi bunlara tapmanın da fayda vermeyeceği belirtilmektedir.

Son olarak Allah'ın, aziz ve gaffar sıfatının zikredilmesiyle, Allah'ın düşmanlarını yakalama ve onlardan intikam almada güçlü, tövbe eden kullarını ise bağışlayıcı olduğuna işaret edilmektedir.¹⁰⁰

3.5. Altıncı Âyet: İnsanın Yaratılışı

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا
“O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var etti. Sizin için hayvanlardan (erkek ve dişi olarak) sekiz eş yarattı. Sizi annelerinizin karnında bir yaratılıştan öbürüne geçirerek üç (kat) karanlık içinde oluşturuyor. İşte Rabbiniz olan Allah budur. Mülk (mutlak hâkimiyet) yalnız O'nundur. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde, nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?”¹⁰¹

Burada “sizi tek bir nefisten yarattım sonra da ondan eşini yarattım” ibaresi ile kastedilen mana üzerinde farklı yorumlar yapılmıştır. Tek bir nefis ile kastedilen Hz. Âdemdir. Daha sonra ise Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden Hz. Havva yaratılmıştır.¹⁰² Mustafa Öztürk ise burada ki nefis ile kastedilmek istenenin bir öz olduğunu ifade etmektedir. Yani Hz. Âdem, Hz. Havva ve onlardan meydana gelecek tüm insanlığın bir özden yaratıldığı fikrini benimsemiştir.¹⁰³ İslâmoğlu ise, Yahudi kültüründe var olan “Kadın kaburga kemiği gibidir, zorlarsan çabuk kırılır” anlayışının bizim kültürümüze geçmiş olduğunu söylemiştir. Yani burada “kaburga kemiğinden yaratıldı” ifadesi ile

⁹⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5208.

⁹⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/326.

¹⁰⁰ Ebubekir Câbir el-Cezâirî, *Eyserü't-Tefâsir*, çev. Ziya Eryılmaz vd. (İstanbul: Mirac Yayınları, ts.), 8/24.

¹⁰¹ ez-Zümer 39/6.

¹⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/161.

¹⁰³ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2015), 627.

mecâz bir anlam kastedilmektedir. Çünkü kadın hassas, nazik ve çabuk kırılğan bir yapıya sahiptir.¹⁰⁴ Yıldırım ise burada ki nefisten kastedilen mananın yapışkan balçık olduğunu ifade etmektedir. Yapılan bu kadar açıklamadan sonra şunu söyleyebiliriz ki, nefis ile kastedilen mananın ne olduğunu en iyi Allah bilir. Fakat ortak olan görüş ise şudur ki; insanlığın bir çiftten (Hz. Âdem ve Hz. Havva) meydana gelmesidir.

İnsanların tek bir nefisten yaratılarak daha sonra o nefisten eşinin yaratılması başka bir âyette şöyle zikredilmektedir: “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.*”¹⁰⁵ Yani insanların cinsleri, sınıfları, dilleri ve renkleri ne kadar farklı olsa da aynı bir nefisten yaratılmıştır.¹⁰⁶

İnsanlar “çift yaratılma” özelliğine sahip olduğu gibi, davranlarında çift olarak yaratıldığı âyette açıklanmıştır. Yani deve, sığır, koyun ve keçiden, her birinin erkeği ve dişisi olmak üzere sekiz eştir.¹⁰⁷ Ayrıca En’âm sûresinde bu çiftler şu şekilde zikredilmiştir: “*O, (hayvanlardan) sekiz eşi de yaratandır: (Erkek ve dişi olarak) koyundan iki, keçiden de iki...*”, “*Yine (erkek ve dişi olarak) deveden iki, sığırdan da iki...*”¹⁰⁸ Bu âyetin ifade tarzı, bu davranların insanın emrine, verilmiş olduğunu, Yüce Allah tarafından insanlara hizmet için yaratıldığını ifade ediyor. Allah tarafından insanlara indirmiş olduğu bir nimet ve ikramdır.

Yüce Allah, insanı annesinin karnında şekilden, şekile dönüştürerek yaratmıştır. Bu dönüşüm ilk olarak nufte (bir damla su, meni) ile başlayarak daha sonra alaka (embriyo, kan pıhtısı), mudğa (et parçası), ızam (kemik) ve son olarak ise bu kemiği et ile kaplayarak uzuvları tamamlanmış bir şekilde son bulmuştur.¹⁰⁹ Allah, bu uzuvlarımızın bir kısmını bilgi, kudret ve hayat gibi övülmüş sıfatların mahalli yapmış, bir kısmını ise duymak, görmek ve koklamak gibi duyuların mahalli yapmıştır. Bunlar Allah’ın bize bahsettiği sayısız nimetlerdir.¹¹⁰ Allah Teâlâ her şeyi en güzel ve en mükemmel şekilde yarattığı gibi insanı da en mükemmel şekilde yaratmıştır. Yukarıda verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bu yaratılış anne karnında birden değil, belirli bir sürede olmuştur. Bu süre zarfında anne karnındaki bebeğin tüm uzuvları en mükemmel şekilde yaratılmıştır.

¹⁰⁴ İslâmoğlu, *Hayat Kitabı*, 912-913.

¹⁰⁵ en-Nisâ 4/1.

¹⁰⁶ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 12/113.

¹⁰⁷ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir* (Beyrut: Darü'l Kur'ân'il Kerîm, 4. Basım, 1981), 3/71.

¹⁰⁸ el-En'âm 6/143-144.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/163.

¹¹⁰ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l-işârât*, 3/113.

İnsanın yaratılışının merkezi olan “üç karanlık” tabiri, annenin karın, rahim ve çocuk kesesinin karanlığıdır.¹¹¹ “Bunların ilki cenini koruyan, içi sıvı dolu amnion zarı, ikincisi amnion zarını dıştan kuşatan ve daha çok ceninin besin ve oksijen almasını sağlayan korion zarıdır. Rahim içini astar gibi kaplayan ve hamileliğin sonuna doğru gittikçe kalınlaşan üçüncü zar ise, üzerindeki kan damarlarıyla çocuk için besin deposudur. Hamilelikten sonra düştüğü için buna ‘düşen zar’ (zara decidua) denilmektedir.”¹¹² Âyette bu tabakaların karanlık olduğuna dikkat çekilerek, dışarıdan farkına varılmadan bu muhteşem yaratılışa işaret edilmektedir. İnsanoğlu bazen kendisinin küçük bir dünya olduğunu unutarak hareket etse de, âyetin bize vermek istediği mesaj ‘siz farkında olmadan çok muhteşem bir şekilde yaratılış meydana geliyor ve bu kusursuzluk sadece Allah’a mahsustur’ deniliyor. Yani dolaylı yoldan da olsa âyette Tevhid inancına vurgu yapılmakta olup, yaratma sıfatının sadece Allah’a has bir özellik olduğu ve sadece ona ibadet edilmesi gerektiği vurgusu yapılmaktadır.

Son kısımda ise tevhid inancına açık bir şekilde vurgu yapılarak Allah’tan başka ilâh olmadığı, mülkün sahibinin Allah olduğu açıkça belirtilmiştir. Yani bize tüm şekillerde ihsanda bulunan rabbimizdir. Bizi O yarattı, rızık verdi, sûret verdi ve sûretlerimizi güzelleştirdi. Nimetleri bize bolca veren ve en güzel şekilde ikramda bulunan yine O’dur.¹¹³ Bu kadar nimet ve ikram size verilmesine rağmen nasıl olurda nimetlerin şükürünü O’ndan başkasına yöneltirsiniz? Yöneldikleriniz size bir solunumluk nefes bile veremezler. Bir damla kan yapamazlar. Bir yıldız yaratamazlar. Nasıl olurda yaratandan yaratılana dönüyorsunuz?¹¹⁴ İşte bu son soru ile ilâhlığın, rabliğin ve ibadetin sadece Allah’a mahsus olduğu vurgusu bir kez daha yinelenmektedir. Bizi yaratan Yüce Allah olduğu gibi yine dönüşümüz ahiret gününde O’nadır.

3.6. Yedinci Âyet: Suçun Şahsiliği İlkesi

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ “Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz ki Allah sizin iman etmenize muhtaç değildir. Ama kullarının inkâr etmesine razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin için buna razı olur. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın

¹¹¹ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî - Celâleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Süyûtî, *Tefsiru'l Celâleyn* (İstanbul: Şîfa Yayınevi, 2015), 458.

¹¹² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/600.

¹¹³ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l işârât*, 3/113.

¹¹⁴ Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerîm Şîfa Tefsiri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 1. Basım, 1998), 6/484.

yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. O da size yaptıklarınızı haber verir. Çünkü O, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir."¹¹⁵

Allah'a gereği gibi ibadet etmeyen, nankörlük edenler bilmelidir ki Allah'ın hiçbir kimseye ihtiyacı olmadığı gibi insanların kendisine iman ve ibadet etmesine de ihtiyacı yoktur. Ancak inkâr eden veya iman edenler yalnızca kendi lehine ve aleyhine karar vermiş olurlar. Allah insanları özgür bıraksa da merhameti gereği onların iman edip kurtuluşa ermesini ister, rızası bundadır. Bu yüzdendir ki Yüce Allah, insanlar doğru yolu bulsun diye akıl vermekle kalmamış her topluma peygamber göndermiştir. Bu peygamberler aracılığıyla emirleri ve yasaklarını bildirmiş, inananları bekleyen mükâfat ve inanmayanları bekleyen cezalar hakkında bilgiler vermiştir. Kula düşen ise Allah'ın rızasını kazanıp sonsuz şekilde içinde kalacağı cennete kavuşmaktır.¹¹⁶ Cebriye ise buradaki rıza kelimesini yanlış anlayarak kulun hiçbir iradesi yoktur, tüm sorumluluk Allah'a aittir, demiştir. Cebriye yaratma ve rıza ayrımını yapamayarak Allah'ın küfrü yaratmasını, rızasının da bu yönde olduğu şeklinde anlayarak âyeti çarpıtmaya çalışsa da âyetin devamında Allah'ın küfürden razı olmayacağı açıkça ifade edilmiştir.¹¹⁷

İrade sözlükte "istemek, dilemek" anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, kişinin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmek istemeyi dilemesi ve ona yönelmesidir.¹¹⁸ Bu durumda insanın iradesi çeşitli seçim imkânları sunulduğunda beliren ve alternatiflerden birini tercih etme kabiliyeti veren insana özgü bir özelliktir.¹¹⁹ Allah Teâlâ, insana seçim yapma imkânı verdiği için iyi veya kötü sonuçların sorumluluğu da kişinin yine kendisine aittir.

Yüce Allah, küfrü ve imanı yaratmıştır ama küfürden razı değil, imandan razıdır. Birinci kısımda küfür geçtiği için ikinci kısımda ki şükrü, küfrün zıttı olması sebebiyle iman olarak anlamak daha isabetli olacaktır. İnsanlar akıl sahibi varlıklar olarak yaratıldıkları için inkâr ve iman etme yönünde iradelerini kullanabilirler. Fakat Allah'ın rızası imandan yanadır. Bu hakikat şu âyette zikredilmektedir: "*Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindendir.*"¹²⁰ İnsanın iradesi olduğu için iki yönde de bu iradesini kullanabilmektedir. Fakat insan bu özgür iradesini iyi ve hayırlı

¹¹⁵ ez-Zümer 39/7.

¹¹⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/601.

¹¹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/246.

¹¹⁸ Mustafa Çağrı - Hayati Hökelekli, "İrade", 22/380.

¹¹⁹ Rıza Korkmazgöz, *Kelam'da İlahi İrade ve İlim İlişkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 18.

¹²⁰ en-Nisâ 4/79.

işlerde kullanırsa, Allah razı olacaktır. Yine insan bu iradesini kötü yönde kullanmasından Allah razı olmayacaktır.

Âyette insanların iman etmesiyle Allah'ın şanında herhangi bir artma olmayacağı, aksine bunun tamamen insanların faydasına olduğu bu nedenle de Allah'ın insanları iyiliğe yönlendirdiği belirtilmektedir. İnsanın iman etmesinde böylesine bir maslahat ve faydanın uhrevi yönüne işaret edilmesi hayret vericidir.¹²¹ Ayrıca kulun nankörlüğü Allah'a zarar, şükürü de yarar vermez. Ama nankör olmak kula zarar, şükür ise yine kendisine fayda verecektir. Allah merhametinden dolayı kulun nankörlüğüne değil, şükürüne razıdır.¹²²

Burada ifade edilmek istenen hiçbir kimse başkasının günahını yüklenmeyecek (sorumlu tutulmayacaktır).¹²³ Akli melekeleri yerinde olan her insan kendinden sorumludur ve yaptığı kötülüğün sonucu da yalnız ona aittir; o ne başkasının günahını sırtlanır ne de başkası onun günahını sırtlanır. Onun için özgürce yaptığımız hiçbir işten dolayı başkasını sorumlu tutamayız. Sonuçlarına sadece kendimiz katlanacağımızı aklımızdan çıkarmamalıyız. Ayrıca şunu unutmamalıyız ki bu dünya hayatının hukuk sisteminde böyle olduğu gibi Allah'ın huzuruna çıktığımızda da böyle olacaktır.¹²⁴

Mekkeli müşrikler, inanmış yakınlarına ve inananlara şöyle dediler: “Siz iman ve ibadeti bırakın, bundan dolayı bir günah varsa bize olsun” ve “siz keyfinizce yaşamaya bakın, dünyaya bir defa gelinir eğer bir günah varsa onu biz yükleniriz.”¹²⁵ Mekkeli müşriklerin böyle ifadeler kullanmaları ahireti inkâr ettiklerinin delilidir. Fakat onların ahireti yok saymaları, o dehşetli günün gelmeyeceği ve herkesin kendi günahından dolayı Allah'a hesap vereceği gerçeğini değiştirmez. Nitekim o gün gelecek ve her kişi kendi yaptıklarından dolayı hesaba çekilecektir.

Nisâ sûresinde bu hakikat şu şekilde anlatılmıştır: “İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz...”¹²⁶ Kişi yaratılış amacına uygun bir hayat yaşar ve güzel işler yaparsa, ahirete göç ettiğinde yaptığı iyiliklerin karşılığını alacaktır. Yine kişi yaratılış amacından saparak, kötü işler yaparsa, ahirette kendine zulüm etmiş olur. Bu dünyayı bir tarla olarak düşünürsek, ahirette burada yapmış olduğumuz işlerin iyi veya kötü olmasına göre bir sonuç elde

¹²¹ Şeyma Işıcık Şimşir, *Zümer Sûresinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 52.

¹²² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), 7/531.

¹²³ İbn Atiyye, *Muharrerü'l-vecîz*, 7/375.

¹²⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/601.

¹²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/306.

¹²⁶ en-Nisâ 4/7.

edeceğiz. Ahirette kazananlardan olmakta, kaybedenlerden olmakta bu dünyadaki yaptığımız işlere bağlıdır.

Başka bir âyeti kerîmede suçun şahsileşmesi ve kişinin ancak çalıştığının karşılığını alabileceği hatırlatılmaktadır. Bu hakikat şöyledir: *“Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsan için ancak çalıştığı vardır.”*¹²⁷ İnsanlar hiçbir zorlama altında kalmadan kendi iradeleri ile yapmış olduklarından ahirette hesaba çekilecektir. Bu hesabın neticesine göre cennete veya cehenneme sevk edileceklerdir. O gün kişinin en yakınları bile sorumluluktan kaçacaktır. Herkes kendi yaptıklarından sorumlu tutulacak, hiçbir kimsenin başkasına faydası olmayacaktır. Bu hakikat şöyle anlatılmaktadır: *“Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edersine şiddetli ses geldiği vakit, işte o gün onlardan herkesin kendini meşgul edecek bir işi vardır.”*¹²⁸ O gün herkes kendi hesabını verme işi ile meşgul olduğu için hiçbir kimse ile karşılaşmak istemeyecek, aksine kaçacaktır.

Bu âyet suçun ferdileşmesi bakımından hukukun temel ilkesini öğretmiş, günah bakımından da azabın ferdiliğini ortaya koymuş ve böylece hem hukuk hem de ahlaka temel teşkil etmiştir.¹²⁹ Dünyada ve ahirette kişi yaptıkları ve eksik bıraktıkları ile baş başa kalarak ferdi bir şekilde Allah’ın huzuruna gelerek hesap verecektir. Onun için başkalarının şefaatine veya kurtarıcılığına güvenerek hareket etmemeli; ancak yaptıklarımızın bize dönüşünün olacağının farkında olmalı ve hayatımızı ona göre şekillendirmeliyiz.

Mülk sûresinde de ifade edildiği üzere: *“Sözünüzü gizleyin yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir.”*¹³⁰ İnsanın yaptığı hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz. Kişi lehine veya aleyhine yapıp, ettiklerinden hesaba çekilmek için ahiret gününde Allah’ın huzuruna gelecektir. Dönüşümüzün bizi yaratan Yüce Allah’a olduğunu ise Bakara sûresindeki şu âyetten anlıyoruz: *“Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz”*¹³¹ Varlık âleminde olan şeylerin tamamı Allah’tan geldi ve yine dönüş O’nadır.

Ahiret hayatının temel yapı taşını kişinin dünya hayatında kârına ve zararına olarak nitelendirebileceğimiz amelleri oluşturmaktadır. Bu hakikat Kur’ân’da şöyle

¹²⁷ en Necm 53/38-39.

¹²⁸ Abese 80/33-37.

¹²⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 16/332.

¹³⁰ el-Mülk 67/13.

¹³¹ el-Bakara 2/156.

anlatılmaktadır: “Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.”¹³² Ortada bir suç varsa eğer o suçun faili cezalandırılır. Yine ortada güzel bir durum varsa onu yapan kişi mükâfatlandırılır. Örneğin; bir kimsenin babası bir suç işledi diye oğlu, eşi ve ailesi ondan sorumlu tutulamayacağı gibi ceza da verilemez. Bu hakikat Kur’ân’da şöyle anlatılmaktadır: “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Hiçbir babanın çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun! Şüphesiz Allah’ın va’di gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı şeytan da Allah hakkında sizi aldatmasın.”¹³³

Yine Hz. Peygamber’in şu hadisinde bu hakikat şöyle anlatılmaktadır: “Ey Muhammed kızı Fatıma! Ey Abdulmuttalip kızı Safiye! Ey Abdulmuttalibin oğlu! Şüphesiz ki ben Allah katında sizin için bir şeye sahip değilim. Malımdan dilediğinizi isteyin ama Allah katında size bir faydam dokunmaz.”¹³⁴ Başka bir rivâyette ise şöyle buyrulmaktadır: “Kendinizi ateşten koruyun. Allah katında benim size bir faydam dokunmaz.”¹³⁵ Hz. Peygamber, ailesini ve akrabalarını o günün azabından korumaları gerektiğini ve herkesin kendi yapıp ettiklerinden sorumlu tutulacağını bildirmektedir. Yani kısacası herkes o gün tek olarak hesap verecektir.

3.7. Sekizinci Âyet: Nankörlük

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَنَّعَ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ “İnsana bir zarar dokunduğu zaman Rabbine yönelerek O’na yalvarır. Sonra kendi tarafından ona bir nimet verdiği zaman daha önce O’na yalvardığını unuttur ve Allah’ın yolundan saptırmak için O’na eşler koşar. De ki: “Küfrünle az bir süre yaşayıp geçin! Şüphesiz sen cehennemliklerdensin.”¹³⁶

İnsanın başına istemediği, olumsuz bir şey geldiği zaman Allah’a yalvarırcasına dua eder. Fakat Allah, insanın başındaki bu sıkıntıyı, derdi, kederi ortadan kaldırıncaya, o insanlar Allah’ı unuttur ve eskiden olduğu gibi küfre geri dönerler. Burada ki insanlardan kasıt kâfirlerdir.¹³⁷ Devamında ise Allah, kâfirlere küfrünüzde belirli bir

¹³² el-Zilzâl 99/7-8.

¹³³ Lokmân 31/33.

¹³⁴ Müslim, “İman”, 350.

¹³⁵ Müslim, “İman”, 348.

¹³⁶ ez-Zümer 39/8.

¹³⁷ İbn Atiyye, Muharrerü’l-vecîz, 7/386.

zamana kadar daha oyalanın diyerek onları tehdit etmiştir. Bu âyet her ne kadar zahirde emir gibi görünse de kâfirleri bu yanlış yoldan döndürmek için nazil olmuştur. Çünkü bir kâfire “haydi sen küfrünle azıcık zaman daha oyalan, zira küfründen dönmedikçe cehennemde yanacaksın demek, küfür seni kurtaramadığı gibi helakine sebep olacak demektir” bu halde kâfiri küfründen korkutmaktan başka bir şey değildir.¹³⁸

Kâfirler bir bela ve zorlukla karşı karşıya kaldıklarında yahut denizde ölüm korkusu yaşadıklarında bundan dolayı Allah’a yakarırcasına niyazda bulunurlar.¹³⁹ Bu hakikat şu âyette şöyle anlatılmaktadır: “*Gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar.*”¹⁴⁰ İnsanoğlunun ne kadar nankör olduğu bu âyeti kerîmede açık bir şekilde beyan edilmektedir. Onlar başları sıkıntıığında Allah’a yönelirken, Allah, onların başındaki sıkıntıyı giderdikten sonra onlar başka dostlar edinir, sıkıntıyı gideren Yüce Allah’ı unutuverirler. Fakat Allah’tan başka dost olarak benimsedikleri şeyler onlara asla fayda veremez ve onları yarı yolda bırakır. Bu hakikat şöyle anlatılmaktadır: “*Denizde size bir sıkıntı dokunduğunda bütün taptıklarınız (sizi yüzüstü bırakıp) kaybolur, yalnız Allah kalır. Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.*”¹⁴¹

İnsanoğlu geniş zamanında dua edip yalvardığı ve Allah’a şirk koştuğu şeylerin, başlarına bir sıkıntı geldiğinde bu sıkıntıyı defetmekten aciz olduklarını bildikleri için Allah’a yalvarır. Fakat başında olan bu sıkıntı Allah tarafından giderildiği vakit, insanın nankörlük yönü ortaya çıkar.¹⁴² Yani başına bu sıkıntı hiç gelmemiş gibi Allah’ı unutuverir. Bu hakikat şöyle anlatılmaktadır: “*Biz onun bu sıkıntısını ondan kaldırdık mı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider...*”¹⁴³ İnsan sanki hiçbir şey yokmuş gibi yoluna devam etse de bu nankörlüğünün belirli bir süresi vardır. Bu hakikat şöyle hatırlatılmaktadır: “*Kendilerine verdiğimiz nimetlere karşı nankörlük etmek için böyle yaparlar. Bir süre daha faydalanın bakalım! Yakında bileceksiniz!*”¹⁴⁴ Her yaratılanın belirli bir süresi olduğu gibi insan ömrünün de kısıtlı bir süresi vardır. Bu vakit ise kişinin dünya hayatında eceli ile sınırlıdır. Mahşer günü ise insan yapıp ettiklerinden ve nankör tutumlarından hesaba çekilecektir. Allah Teâlâ,

¹³⁸ Mehmed Vehbi, *Büyük Kur’ân Tefsiri* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 11-12/4849.

¹³⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/306.

¹⁴⁰ el-Ankebût 29/65.

¹⁴¹ el-İsrâ 17/67.

¹⁴² Bursevî, *Rûhu’l beyân*, 17/165-166.

¹⁴³ Yunus 10/12.

¹⁴⁴ en-Nahl 16/55.

nankör kişinin dünya hayatındaki bu kısıtlı süre zarfında nankörlüğü ile bocalamasına izin vermiştir. Çünkü mükâfat ve ceza yeri ahirettir.

İnsanın karakteri kendisine bir zarar ziyan dokunduğu zaman meydana çıkar. O zaman maskesi düşmüş, önündeki perde kalkmış ve vehimleri dağılmıştır. Artık derhal Rabbine yönelir, yalnızca O'na döner, O'ndan başka kurtarıcı olmadığını idrak eder. Ne zaman ki bolluk ve genişliğe kavuşur, Allah'ın nimeti gelir, sıkıntılar biter, bakarsın ki bu insan dönüş yapmış, maskesini yeniden takmıştır. Bununla da yetinmeyip bir de Allah'a şirk koşar. İnsanoğlunun burada nefsanî arzu ve isteklerinin peşine düşüp, eskiden çekmiş olduğu sıkıntıları çarçabuk nasıl unuttuğu gözler önüne serilmiştir.¹⁴⁵ İnsanın bu ikiyüzlülüğü şöyle anlatılmaktadır: *“İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirir ve yan çizer. Başına bir kötülük gelince de yalvarmaya koyulur.”*¹⁴⁶ İnsanoğlunun nasıl nankör ve ikiyüzlü olduğu bu âyet ile gözler önüne serilmiştir. Zaten nankör mana itibariyle de *“gördüğü iyiliğin kıymetini bilmeyen”*¹⁴⁷ anlamına gelmektedir.

İnkâr eden kimse bile ölümle burun buruna geldiğinde ve kendisini bu dertten kurtaramayacağına kanaat getirdiğinde hemen Allah'a yönelir ve O'na dua eder.¹⁴⁸ Aynen Firavun örneğinde olduğu gibi kendisinin gücü yetmeyeceği bir şeyle karşılaştığında ve altından kalkamayacağı bir sıkıntıyla karşı karşıya kaldığında hemen secdeye kapanmış ve Allah'tan af dilemiştir. Fakat hak geldiğinde (ölüm) yapılan tövbe kabul edilmeyecektir. Bu hakikat şöyle anlatılmaktadır: *“İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihâyet boğulmak üzere iken, ‘İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım’ dedi. Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu âyetlerimizden gerçekten habersizdir.”*¹⁴⁹ İnsanın bu ibretlere bakarak ikiyüzlülüğü bırakarak Rabbi'ne yönelmesi gerekir. Çünkü Allah hiçbir şeye muhtaç değil, fakat her şey O'na muhtaçtır.

İnsanoğlu tabiatı gereği hemen unutmaya meyyaldır. Fakat önemli olan geç olmadan hatalarının farkına vararak tövbe edip bir daha eski hatalara geri dönmemektir. Âyeti kerîmede açıklandığı üzere eğer kişi kendisine yapılan bir iyiliği unutup yine

¹⁴⁵ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli 'l-Kur'ân*, 12/432.

¹⁴⁶ Fussilet 41/51.

¹⁴⁷ Mustafa Çağrı, “Nankörlük”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 32/382).

¹⁴⁸ Duman, *Beyanu'l Hak*, 3/833.

¹⁴⁹ Yunus 10/90-92.

yanlış yapmaya devam ederse bu da onun diğer bir özelliği olan nankörlük sıfatını gün yüzüne çıkarır ki bu ise hiç güzel bir davranış değildir.

Kur'ân-ı Kerîm insanoğlunun zor günlerini hatırlatarak her iki durumda da çetin sınavlardan geçirilmekte olduğunu öğütlemekte ve aynı zamanda onu eğiterek yönlendirmeye çalışmaktadır.¹⁵⁰ Bize düşen ise hem sıkıntılı zamanlarda hem de rahat olduğumuz zamanlarda Allah'ı hatırlamaktır. Bu bağlılığı kötü günlerde isyan etmeden sabırla, iyi günlerinde ise haddi aşmadan, nimeti kendinden bilmeden ve kibirli bir tutum sergilemeden şükürle yerine getirmek gerekir. Ayrıca Allah'tan gelen her şeye razı olmak gerekir.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki, Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de dünya hayatının gelip-geçici olduğunu, ahiret hayatının ise ebedî olduğunu haber vermiş, insanları dünya hayatına bağlanarak ebedî hayatlarını mahvetmekten sakındırmıştır. *“Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!”*¹⁵¹ İman eden bir kişi bu dünyanın bir sonu olduğunu nimetlerinin ve sıkıntılarının bir gün son bulacağını bilerek hayatını idame ettirirken, inkâr eden kişi hayatın sadece buradan ibaret olduğunu düşünerek olabildiğince burada rahat ve sıkıntısız bir hayat yaşamak ister. Oysaki unuttuğu bir şey vardır, o da dünya hayatında bir yolcu olduğudur. Bu yolculuk ise eninde sonunda bitecektir. Çünkü bu dünyanın bir son kullanma tarihi olduğu gibi, üzerinde olan tüm canlılarında bu nimetlerden faydalanabileceği bir son tarih vardır. O da kıyamettir.

3.8. Dokuzuncu Âyet: İnanan ve İnanmayan Kimsenin Bir Olmaması

أَمَّنْ هُوَ قَانِثٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ *“(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,) yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”*¹⁵²

Bu âyette başına bir musibet geldiğinde Allah'ı hatırlayan ve ona yönelen, diğeri ise her zaman Allah'ı hatırlayan, gece vakitlerinde ibadetle meşgul olan ve ahiretten korkan insan arasında mukayese yapılmaktadır. Birinci grubu Allah, cahil olarak

¹⁵⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5214.

¹⁵¹ el-Ankebût 29/64.

¹⁵² ez-Zümer 39/9.

nitelendirirken, ikinci grubu ise, âlim olarak nitelendirmiştir. Onlar okuma yazma bilmeseler de âlimdirler; zira asıl ilim hakikatin bilgisine sahip olup onunla amel etmektir. Bu âyette iki grup kıyas edilerek ikisinin dünya ve ahirette eşit tutulmayacağı ifade edilmektedir.¹⁵³

Başına bir sıkıntı geldiğinde Allah’a yalvaran ve dini O’na tahsis eden ile gece ve gündüz, darlıkta ve bollukta Allah’a yalvaran bir kişi asla kıyaslanamaz. Yani Allah’ın bu dünya hayatındaki vermiş olduğu nimetlerin kadrini kıymetini bilen ve şükürünü yerine getiren bir kimse ile bu kadar nimetin kıymetini bilmeyen ve şükürünü yerine getirmeyen bir kimse bir olamaz. Bu nimetlerin değerini bilenler ve bilmeyenler bir değildir. Ayrıca bu nimetlerin değerini bilenler ve bilmeyenlerin ayırt edileceği bir âlem vardır. Orası da şüphesiz ki ahirettir.¹⁵⁴ Nitekim Allah Teâlâ, bu nimetlerin kıymetini bilenleri şöyle nitelendirmektedir: *“Allah’a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”*¹⁵⁵ Âyeti kerîmede Allah’a karşı derin bir şekilde saygı duyan kimselerin âlimler, yani bilgi sahibi kişiler olduğu hatırlatılmaktadır.

İbadette dini şuur ve duygu ne kadar yoğun olursa ibadetin değeri de o oranda yüksek olur.¹⁵⁶ Bu yoğunluk herkesin yattığı, sessizliğin hâkim olduğu gece vaktinde yapılan ibadetin ne kadar değerli ve önemli olduğu âyette zikredilmiştir. Ayrıca böyle derin bir imana sahip mü’min kimsenin ahiret inancıda her zaman diri olacağı için, Allah’ın rızasını kazanmak ve kurtuluşa ermek için tüm vaktini bu niyet üzere yaşamaya gayret eder. Bu bilinçte hareket eden bir kimse ile çıkarıcı ve nankör bir şekilde hareket eden sadece başı sıkıştığında Allah’ı hatırlayan bir kimsenin bir tutulması asla düşünülemez.

İbn Âşûr, burada bilen ve bilmeyen ifadelerini, gecenin bir kısmını Allah’a ibadet ile geçiren ve Allah’a karşı korku ve ümit arasında olan kimse ile Allah’a şirk koşan ve küfre giren bir kimsenin denk olamayacağı şeklinde anlamıştır.¹⁵⁷ Burada “ilim” ile kastedilen, yalnızca zor zamanımızda değil her zaman Allah’ı bilip tanımamız gerektiğidir. Daha genel olarak ise ilim, doğru bilginin Allah katında mutlak değer olduğunu ifade eder. Esasen iman da ilim sayesinde kazanılır. İlim çok önemli olsa da

¹⁵³ Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 5/101.

¹⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/308.

¹⁵⁵ Fâtır 35/28.

¹⁵⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/602-603.

¹⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/349.

yeterli değildir.¹⁵⁸ Nitekim bilmek onunla amel etmeyi gerektirir.¹⁵⁹ Başka bir ifade ile bilenler bildiklerinden istifade eden ve gereğince amel edenlerdir. Bildiğinden faydalanmayan ve gereğince amel etmeyen kimse, bilmeyen kimse manasındadır.¹⁶⁰ Bilen kişi ilmi ile amel etmediği takdirde Allah katında bir değeri olmaz ve tahsil ettiği ilim, ilim sayılmaz. Ayrıca burada gece namazının, gündüz namazından daha üstün olduğu hatırlatılmaktadır.¹⁶¹ Nitekim gece herkesin uykuya daldığı vakitte kalkarak Allah'a ibadet etmek herkesin yapabileceği bir şey değildir ve çok da değerlidir.

Gerçek ilim marifettir. Marifet ise hakkı idrak etmektir. Bu idrak ile eşyanın hakikatini anlar ve yaşama gayemizi fark ederiz. İlim, zihne doldurulan ve maddiyatın kabuğunu aşamayan bilgi kırıntıları değildir. Gerçek ilim Hak Teâlâ'ya boyun eğmek, hassas kalbe sahip olmak, ahiretten korkmak, Allah'ın rahmet ve keremini beklemek, korku ve ümit arasında Allah'ı tefekkür etmektir. Böylece insan özü bilir ve tanır, gördüğünden, duyduğundan, denediğinden yararlanır, gördüklerinin ve duyduklarının arkasındaki gerçekliği anlamaya başlar. Ama bunu her bilen değil, açık ve müdrik kalbe sahip olanlar maddi varlıkların gerisindeki gerçekleri hakkıyla bilir.¹⁶²

Yine Allah bilmeyi, farkı fark ettiren bir değer ölçüsü olarak tayin etmektedir. Bilgi, bir akıl işi olduğu kadar aynı zamanda gönül işidir. Beyin bilgiyi üretir, gönül bilgiyi kontrol edip faydalı hale getirir.¹⁶³ Gönülde iman yoksa eğer öğrenilen bilgi kişiye fayda vermeyecektir. Nitekim inanmayan kişiler öğrendikleri bilgiyi gönüllerinde kontrol edemedikleri için insanların yararından çok zararına, onları öldürmeye ve doğayı yok etmeye sarf etmektedirler. İşin kötü tarafı birde yaptıkları işin güzel olduğunu açıkça ifade etmektedirler.

Bilen insanla bilmeyen insanı ayırt etmeden işi rastgele birine veren toplumların geleceği karanlıktır. Emanetin kime verileceğini belirleyen ölçüt bilgidir. Gerçek bilgi, her şeyi halleden, çözümleyip yerli yerine koyan, adaleti sağlayan en yüce değerlerin başında gelmektedir. Bilgi insanın önünü açar, aydınlatır, nura nur katar ve insani vasıfları ortaya çıkarır.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/603.

¹⁵⁹ Ebü'l-Berekât Hâfızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedivî (Beyrut: Darü'l İbn Kesîr, 4. Basım, 2008), 3/172.

¹⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 18/256.

¹⁶¹ Ali Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Arslan Yayınları, ts.), 13/594-595.

¹⁶² Seyyid Kutb, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 12/433-434.

¹⁶³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/339.

¹⁶⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/339.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, burada bilenle bilmeyen ayrımı ifade edilirken gerçeği gören ve göremeyen kişiler kastedilmektedir.¹⁶⁵ Yani Allah'ın hak olarak gönderdiği Kur'an'ın âyetlerine inanan, uyan ve onları içselleştiren bir kişi ile Kur'an'ın âyetlerini görmezden gelen, duymayan ve kalbine yerleştirip ibadete dökmeyen kişinin asla bir olamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca yükümlülüklerini bilmeyen, öğrenmiş olduğu ilim ile amel etmeyen ve hayatını öğrendiği ilim ile şekillendirmeyen kimsenin durumu başka bir âyette şöyle anlatılmaktadır: “*Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir...*”¹⁶⁶ Bilmek yeterli değil, bilakis önemli olan bildiği ile amel etmektir.

3.9. Onuncu Âyet: İyi Olma ve Sabrın Önemi

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniş. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.¹⁶⁷

Takvâ, sözlük manası itibariyle: “korumak, korunmak, sakınmak, saygı göstermek, dindar olmak, itaat etmek, korkmak, çekinmek”¹⁶⁸ manalarına gelmektedir. Din ıstılâhında ise: “İman edip emir ve yasaklarına uyarak, Allah'a karşı gelmekten sakınmak, dünya veya ahirette insana zarar verecek, ilâhi azaba sebep olabilecek inanç, söz, fiil ve her türlü günahattan sakınmak”¹⁶⁹ anlamına gelir. İnsanın dünyaya gönderiliş amacı Allah'a iman etmek ve O'nun göstermiş olduğu yolda ilerlemektir. Bu yolda ilerlerken Allah'ın istemediği iş ve davranışlardan uzak durmak ve O'nun hoşnut olacağı işler yapmak gerekir. Bu yola giren ve bu yolda ilerleyen kişilerin en önemli vasıflarından birisi Allah korkusudur. Bu noktada kişiye düşen görev, yaptığı her işi gözetleyen ve yaptığı her işin hesabını soracak birinin var olduğu bilinci ile hareket etmektir. Bu bilince ise Allah korkusu denir. Kalbini bu korku ve ilâhi rahmetle beslemeyen kimselerin dindarlığı çok sığ kalır ve her an silinmeye mahkûm sayılır.

¹⁶⁵ Ömer Çelik, *Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 4/208.

¹⁶⁶ el-Cuma 62/5.

¹⁶⁷ ez-Zümer 39/10.

¹⁶⁸ Uludağ, “Takvâ”, 39/484.

¹⁶⁹ İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2015), 346-347.

Çünkü Allah korkusu hayatı disiplinli, düzenli ve dengeli tutan en tesirli âmidir. Bu korkudan mahrum olan kimseden her fenalık beklenir.¹⁷⁰

Allah Teâlâ âyetin giriş kısmında müttaki kimselere, yani Allah'tan çokça sakınan ve O'nun emir ve yasaklarını yapma hususunda gayretli olan kimselere hitap ederek başlamıştır. Bu dünyada iyilik yapanlar için ahirette iyilik vardır.¹⁷¹ Başka bir mana ise, iyi ve güzel işler yapanlara ahirette mükâfat olduğu gibi bu dünyada da sıhhat ve afiyet gibi güzel şeyler vardır.¹⁷² İyilik yapanların karşılığı iyiliktir gibi daha genel manada bu âyeti anlayanlar vardır.¹⁷³ Ayrıca iyilik yapmak, takvâ ehli kişilerin sıfatı olduğu da başka bir âyetle şöyle hatırlatılmaktadır: “...Ama iyi davranış, takvâ sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır...”¹⁷⁴ İyilik yapmayı kendilerine görev edinmiş takvâ ehli kişileri bekleyen mükâfatlar şöyle bildirilmektedir: “Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, gölgeler içinde ve pınar başlarındadırlar. Canlarının çektiği meyveler içerisinde dirler. Yapmakta olduğunuz şeylere karşılık afiyetle yiyin için. Şüphesiz biz iyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız.”¹⁷⁵ Daha sayamadığımız birçok âyetle iyilik yapan takvâ ehli kişileri bekleyen mükâfatlardan söz edilmektedir.

Allah Teâlâ, emirlerini yapan ve yasaklarından uzak duran kulları ile beraberdir. Bu hakikat Kur'an'ın başka bir âyetinde şöyle zikredilmektedir: “...Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”¹⁷⁶ Ayrıca Allah'tan çokça korkan takvâ ehli kişileri cennette bekleyen mükâfatlar şöyle bildirilmektedir: “Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise güvenli bir yerdedirler. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek karşılıklı otururlar. İşte böylece onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmişizdir. Orada güven içinde her türlü meyveyi isterler. Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Allah, onları cehennem azabından korumuştur. Bunlar, Rabbinden bir lütuf olarak verilmiştir. İşte bu büyük başarıdır.”¹⁷⁷ İnsan dünyaya gönderiliş amacı olan Allah'a iman etme ve O'na layık bir kul olma bilinci ile hareket ederse dünyada ve ahirette Allah'ın koruması altında olur. Allah'ın koruması altında

¹⁷⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5219-5220.

¹⁷¹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/172.

¹⁷² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/38.

¹⁷³ Toptaş, *Şifâ Tefsiri*, 6/486.

¹⁷⁴ el-Bakara 2/189.

¹⁷⁵ el-Mürselât 77/41-44.

¹⁷⁶ el-Bakara 2/194.

¹⁷⁷ ed-Duhân 44/51-57.

olan kişiler ise dünyada zorluk ve zahmet çekmelerde yukarıda zikrettiğimiz üzere ahirette çeşitli mükâfatlar ile ödüllendirilirler.

İnsan dünya hayatında dinini yaşama ve yaşatma hususunda artık dayanamayacak bir seviyeye geldiği anda başka bir bölgeye hicret edebilir. Çünkü Allah'ın arzı geniştir. Nitekim bulunduğunuz yerde size İslâm'ı yaşama imkânı verilmiyorsa, İslâm dininin yaşandığı bir yere hicret etmek gerekir. Eğer hicret edilemezse o sıkıntılara katlanarak müslüman kalmaya devam edenlere Yüce Allah mükâfatı hesapsız bir şekilde vereceğini ifade etmektedir.¹⁷⁸ Ne büyük mükâfat! Şu kısa ömürlü, çürük temelli dünyada yapılan iyiliğe karşı, beka ve sonsuz olan cennet yurdunda mükâfat veriliyor. Esasında Kur'ân'ı Kerîm, Allah'ın zaafını, aczini bildiği kuluna bir lütfu, ikram ve yardımıdır.¹⁷⁹

İyilik etmek hiçbir zaman ne dünya hayatında ne de ahiret hayatında karşılıksız kalmaz ve mutlaka insana sevap olarak döner. İyiliği, iyilik yapılan kişi unutsa bile onu hiç unutmayan Allah vardır. Bu hakikat Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: “...*(Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat artırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.*”¹⁸⁰ Diğer bir âyette ise şöyle zikredilmektedir: “*Kim bir iyilik getirirse, ona bundan daha hayırlısı vardır.*”¹⁸¹ Âyetlerde iyilik yapmanın ne kadar güzel bir erdem olduğu hatırlatılmakta ayrıca, iyilik yapanların mükâfatının ise kat kat artırılarak verileceği bildirilmektedir. Ayrıca iyiliğin karşılığının, mutlaka iyilik olması gerektiği hatırlatılmaktadır. Bu hakikat başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: “*İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.*”¹⁸² Kişi yaptığı iyiliğin karşılığını hem bu dünyada hem de ahirette elde edecektir.

Dünyada hep iyilik düşünüp, imkânlar nispetinde iyilikte bulunmak ve hiç değilse düşünceyi bu hususta berraklaştırıp insanlara güler yüz göstermek, tatlı dille hitap etmek vaciptir. Allah her şeyi insanın hizmetine sunarak en büyük iyilikte ve rahmette bulunmuştur. Allah, bu iyilik ve rahmetini devam ettirmektedir. O bakımdan kullarına da sadece iyiliği telkin ve tavsiye etmektedir.¹⁸³ Bu kötülüklerle dolu dünyada iyi kalarak, iyilik yapmaya devam eden kimselere de Allah Teâlâ karşılık olarak sonsuz cennetini vaat etmektedir. Yani onlar Allah yolunda her türlü musibete ve sıkıntıya

¹⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/179.

¹⁷⁹ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 12/435.

¹⁸⁰ en-Nisâ 4/40.

¹⁸¹ el-Kasas 28/84.

¹⁸² er-Rahmân 55/60.

¹⁸³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5220.

katlanarak, hak yolda devam eder, hicret edemeyip bulundukları yerde sabrederek müslüman olarak hayatlarına devam ederlerse, onlara karşılık olarak içinde sonsuz kalacakları cennet verilir.¹⁸⁴ Ayrıca sabredenlerin daha büyük ecir elde edecekleri hadisi şerifte şöyle anlatılmaktadır: “İnsanlarla bir arada yaşayan ve onların eziyetlerine sabreden mü'min, insanlarla bir arada yaşamayan ve onların eziyetlerine sabretmeyen mü'minden daha büyük ecre nail olur.”¹⁸⁵ Allah yolunda çekilen sıkıntılar neticesinde kişi imanında sebat bulur. Yani zorluklarla başa çıkarak güçlü olmayı ve ayakta durmayı öğrenerek imanını içselleştirir. Ayrıca güzel huyların birçoğu sabır neticesinde elde edilir. Örnek olarak şunları zikredebiliriz: Yiğitlik, kahramanlık, namusluluk, sır tutma ve hoşgörülü olmaktır.¹⁸⁶

3.10. On Birinci Âyet: İbadette İhlâs

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ “De ki: Şüphesiz bana, dini Allah'a has kılarak O'na ibadet etmem emredildi.”¹⁸⁷

Bu âyet ile Yüce Allah, Hz. Peygamber'e şirk bataklığına düşmüş kavme şöyle söylemesini emrediyor: Şüphesiz ki Allah, kendisi dışında sizin ilâh olarak kabul edip dua ettiğiniz şeyleri terk ederek, yalnızca tek olan Yüce Allah'a ibadet etmemi emrediyor.¹⁸⁸ Böyle seslenmekle Hz. Peygamber içten bir inanç ve bağlılık göstererek ibadeti sadece Yüce Allah'a mahsus kıldığını ifade etmektedir.¹⁸⁹ Yüce Allah başka bir âyette Hz. Peygamber'i şöyle uyarmıştır: “De ki: Sizin, Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylere ibadet etmem bana kesinlikle yasaklandı. Ben sizin arzularınıza uymam. (Uyarsam) o takdirde sapmış olurum, hidâyete erenlerden olmam.”¹⁹⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de çoğu yerde Hz. Peygamberin şahsında, mü'minlere emir ve tavsiyelerde bulunmaktadır. O bakımdan buradaki ifade de Hz. Peygamber'e özel gibi söylenmiş gözükse bile, emir genellik arz etmektedir. Sûrenin temel konusunu oluşturan tevhid inancı ikinci âyette zikredildiği gibi burada da bir kez daha hatırlatılmıştır.

Mukatıl'e (öl. 150/767) göre bu âyetin indiriliş sebebi, Kureyş kâfirleri Hz. Peygambere gelerek: Niçin baban Abdullah'ın, deden Abdulmuttalib'in ve kavminin

¹⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 5/102.

¹⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdulkaki (Beyrut: Dar'u İhyai't-Türaş, ts.), “Fiten”, 23 (No. 4032).

¹⁸⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 7/536.

¹⁸⁷ ez-Zümer 39/11.

¹⁸⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/180.

¹⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/312.

¹⁹⁰ el-En'âm 6/56.

önde gelenlerinin dinine bakmıyorsun da, bizi böyle bir dine davet ediyorsun seni buna iten sebep nedir, diye sordular. Nitekim onlar, Lat, Uzza ve Menat'a ibadet ediyorlardı. Sen neden böyle yapmıyorsun, dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Peygamber'e şöyle cevap vermesini söyledi: “*De ki: Şüphesiz bana, dini Allah'a has kılarak O'na ibadet etmem emredildi.*”¹⁹¹ Yüce Allah, bu âyet ile gerçek bir dindarlığın nasıl olması gerektiğinden bahsetmektedir. Allah'tan başka hiçbir varlığın ibadet edilmeye layık olmadığı hatırlatılmaktadır. İbadet noktasında ise dikkat edilmesi gereken, İslâm dini ihlâs mayasından başka bir mayayı kabul etmeyeceği ve Müslümanların, riya, gösteriş ve şöhret budalalığın kendilerini kurtarmış bir şekilde ibadetlerini yerine getirmesi gerektiği öğüdü verilmektedir.¹⁹²

Râzî'ye (öl. 606/1210) göre ise, bu âyet ile iki şey emredilmektedir. Birincisi Allah'a ibadet etmenin gerekli olduğudur. İkincisi ise bu ibadetler gerek açıktan gerekse gizli olarak yapılsın şirkten uzak ve duru bir şekilde olması gerektiğidir.¹⁹³ Nitekim “*Sözünüzü gizleyin yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir.*”¹⁹⁴ Önemli olan ibadetleri yerine getirirken desinler diye değil, sadece Allah'ın rızasını elde etmek için yapmak esastır. Diğer türlü yapılırsa ibadetlerimize şirk karışacaktır. Şirk ise Allah'ın hiç affetmeyeceği bir olgudur.

Âyet çerçevesinde toparlamak gerekirse, Yüce Allah, insanları ibadet ile sorumlu tutmuştur. Fakat ibadeti yerine getirirken gösterişten, riyadan ve kibirden uzak olmak gerekir. Bunun sırrı ise her işte olduğu gibi, ibadetlerimizde de samimi ve içten davranmaktır. Nitekim samimi ve içten bir şekilde yerine getirilmeyen her iş ve davranış her şeyi bilen ve gören Allah'a asla gizli kalmaz. Onun için insanın yapması gereken; her işinde olduğu gibi ibadet ve kulluğunu yerine getirirken de samimiyet ve içtenlik içerisinde olmasıdır. Şirk ve gösteriş bataklığından sıyrılarak yalnızca tek olan Allah'a yönelmesi önem arz eder.

3.11. On İkinci Âyet: İbadette Örnek Olma

“*Bana, Müslümanların ilki olmam da emredildi.*”¹⁹⁵

Yukarıdaki âyeti kerîmede Yüce Allah, Hz. Peygamber özelinde tüm insanlığa ihlâslı bir şekilde ibadet etmeyi emretmiştir. Bu âyette ise, Hz. Peygamberin, Allah'ın

¹⁹¹ Ebü'l Hasen Mukâtil b. Süleyman, *Tefsirü'l-kebîr* (Beyrut: Darü'l Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003), 1038.

¹⁹² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5221.

¹⁹³ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/254.

¹⁹⁴ el-Mülk 67/13.

¹⁹⁵ ez-Zümer 39/12.

göndermiş olduğu hükümleri hayatına yansıtan ilk kişi olduğundan bahsedilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber öyle yapmıştır. Gerçekten o atalarının dinine muhalefet eden, putları terk ederek onları paramparça eden, Yüce Allah'ın göndermiş olduğu âyetlere iman eden ve insanları bu dine uymaya davet eden ilk kişidir.¹⁹⁶ Bu âyetten şu anlaşılıyor ki, Hz. Peygamberin görevi sadece Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara tebliğ etmek değil, bizzat hayatına yansıtarak ilk yaşayan kişi olmaktır.¹⁹⁷ Başka bir âyetten bu hakikat şöyle zikredilmektedir: “...De ki: Bana, (Allah'a) teslim olanların ilki olmam emredildi...”¹⁹⁸ Ayrıca Hz. Peygamber insanların psikolojisini çok iyi bilmekte ve kendi yapmadığı bir şeyin başkaları üzerinde bir etkisinin olamayacağını açıkça ifade etmektedir. Hz. Peygamber sanki şöyle demektedir: Ben, başkasına bir şeyler emreden, ancak onu kendi hayatına uygulamayan yahut onunla kendisi emredilmemiş birisi değilim. Veyahut ben, halkına istedikleri fiilleri emreden, fakat onu kendisi yapmayan, sonra da o emirlerden kendisini yükümlü tutmayan hükümdarlar gibi de değilim, demektedir.¹⁹⁹

Burada zikredilmesi gereken diğer bir husus ise bir önceki âyetten ihlâslı olmak emredilmişken, bu âyetten Hz. Peygamberin öncü olması emredilmiştir. İhlâslı olmak, Müslümanların öncüsü olmanın ön koşulu olarak belirtilmiştir. Çünkü dinde öncü olmanın ilk şartı, ihlâslı ve samimi olmaktır.²⁰⁰ Nitekim Hz. Peygamber, Kureyş ve onların atalarının dinine kim mensupsa, onların karşısında dimdik ayakta durarak insanları tek olan Yüce Allah'ın dinine samimi bir şekilde çağırmış ve İslâm dininin hükümlerini hayatına yansıtarak örnek bir şahsiyet olarak ümmetinin dünyada ve ahirette öncüsü olmuştur.

İbn Arabî'ye (öl. 638/1240) göre ise, Müslümanların, “Allah'ta fena bulma (cehaletin yerine ilmin, gafletin yerine zikrin, zulmün yerine adaletin, nankörlüğün yerine şükrün, masiyet ve günahın yerine taat ve ibadetin geçmesi şeklinde anlaşılmıştır)”²⁰¹ tabiriyle özlerini Allah'a teslim etme, Allah ile seyretneme, nefis ve sıfatlardan fena olmayı kasetmiştir.”²⁰² Öz itibarıyla ihlâslı olmak dini yaşamanın ve

¹⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 18/259.

¹⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 5/102.

¹⁹⁸ el-En'am 6/14.

¹⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/313.

²⁰⁰ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil*, 5/39; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, 3/173.

²⁰¹ Mustafa Kara, “Fena”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 1995), 12/333.

²⁰² İbn Arabî, *Tefsir-i Kebir*, 2/1067.

hayata yansıtmanın öncülü kabul edilerek, bu sıfatları kendinde toplayan kişinin ise dinde öncü ve önder bir şahsiyet hüviyetine kavuşacağından bahsedilmektedir.

Bursevî'ye (öl. 1137/1725) göre ise, “Allah, Hz. Peygamberden başka hiçbir kimsenin ihlâs makamının tamamına güç yetiremeyeceğini bildiği için halkın hepsine ibadeti emrederken, Hz. Peygambere ibadette ihlâsı emretmiştir.”²⁰³ Tasavvuf ehlinde olan ve aynı zamanda müfessir olan İsmail Hakkı Bursevî'nin âyete bakış açısı böyle olsa da, şunu ifade etmek gerekir ki, ihlâs ve samimiyet sadece Hz. Peygamberle sınırlı kalmış olsaydı, Hz. Peygamber “*din samimiyettir*”²⁰⁴ diye bir söz söylemezdi, diye düşünüyoruz. İhlâslı olmak, yani gösteriştan uzak olarak ibadet etmek her Müslüman için şarttır. Çünkü İslâm dininin temelleri ihlâs ve samimiyet üzere kuruludur. Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki, dünya hayatında bile samimi olmayan insanlar toplum nazarında hoş karşılanmazken, Allah katında da samimiyet olmadan yerine getirilen ibadetler asla kabul edilmeyecektir.

3.12. On Üçüncü Âyet: Sorumluluk Bilinci

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ “De ki: Eğer ben Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım.”²⁰⁵

Bu âyetin, on birinci ve on ikinci âyet ile birlikte anlaşılması gerekmektedir. Nitekim Kureyş kâfirleri Hz. Peygambere gelerek: Niçin baban Abdullah'ın, deden Abdulmuttalib'in ve kavminin önde gelenlerinin dinine bakmıyorsun da, bizi böyle bir dine davet ediyorsun seni buna iten sebep nedir, diye sordular. Nitekim onlar, Lat, Uzza ve Menat'a ibadet ediyorlardı. Sen neden böyle yapmıyorsun, diye sormuşlardı. Bunun üzerine on birinci âyet nazil oldu. Fakat on üçüncü âyetin, on birinci âyetin cevabı niteliğinde olduğu hemen anlaşılıyor. Hz. Peygamber, Kureyş kâfirlerine şöyle cevap veriyor: İhlâs ve tevhidi terk ederek sizin beni çağırdığınız Allah'ın dışında ki şeylere ibadet edersem, kıyamet günü Allah'ın beni cezalandırmasından korkarım.²⁰⁶ Bundan maksat, başkalarının günah işlemesine engel olmaktır. Çünkü Hz. Peygamber, tertemiz ve masum olmasına rağmen, Allah'ın azabından korktuğunu ifade etmesi, insanların bu konuda daha hassas olması gerektiğini açıkça beyan etmektedir.²⁰⁷ Ayrıca bu âyette Hz. Peygamber'in, insani yönüne de bir temas vardır. Kötülük yapması halinde Hz.

²⁰³ Bursevî, *Rûhu'l beyân*, 17/181.

²⁰⁴ Müslim, “İman”, 95.

²⁰⁵ ez-Zümer 39/13.

²⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-kâdir*, 4/598.

²⁰⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, 3/73.

Peygamber'in de diğer insanlar gibi Allah'ın azabına uğrayacağı, teorik olarak kendisine bu hususta bir ayrıcalık tanınmayacağı açıkça beyan edilmektedir. Kuşkusuz bu âyetler, Hz. Peygamber'in ilâh gibi hatasız görülmemesi gerektiğini ortaya koyması bakımından çok önemlidir.²⁰⁸

Hz. Peygamber ve tüm insanların Allah'a itaat noktasında mutlak gayret göstermesi gerekir. Ayrıca âyette ifade edilmek istenen diğer bir husus ise, Allah'a ve Hz. Peygamber'e imanla ahiret gününe imanı birleştirerek bütünlük içinde kalplere işleyerek, böylece günlük hayatı bu iman ve sorumluluk duygusu içinde tesis etmek gerektiği mesajı verilmektedir.²⁰⁹

Mâtürîdî'ye (öl. 333/944) göre ise, burada kullanılan korku kelimesi, bilgi sahibi olma anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber sanki şöyle demektedir: Eğer Rabbime isyan edersem, dehşetli bir günün azabına uğrayacağımı biliyorum.²¹⁰ Müfessirin burada korku kelimesini, bilme manasında kullanması çok manidardır. Nitekim insanların bilme noktasında bir sıkıntısı yoktur. Fakat ibadetleri hayata yansıtma hususunda ciddi sıkıntıları vardır. Önemli olan bilinen ve gerçekleşmesi kesin olan konular hususunda dikkatli olmak ve ahiret için hazırlık yapmaktır. Bilmek olayın sadece bir yönünü kapsamakta, diğer yönü ise hükümleri hayata yansıtmaktır.

Kıyamet gününün büyük olması ifadesi ile mübalağa yapılarak, Allah'ın dışında başka şeylere ibadet edilmesinden sakındırılmıştır. Çünkü Hz. Peygamber kadrinin yüceliğine ve tertemiz bir hayata sahip olmasına rağmen o günün azabından korkuyorsa, onun dışındaki insanların o günün azabından korkması daha elzemdir. Ayrıca âyette, masiyetin (Allah'ın dışında başka şeylere tapma) hemen ardından ceza gelmesi değil, o günün gelmesinden önce, o günden korkmak gerektiği açıkça ifade edilmiştir.²¹¹ Kişinin kıyamet kopmadan önce, yani herkesin sorgusunun şahsına münhasır olduğu gün gelmeden önce, ahiret günü için hazırlık yapması gerekir. İslâm'ın emirlerini bilmek önemli, bu emirleri hayata yansıtmak ise daha önemlidir.

²⁰⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/607.

²⁰⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5221.

²¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/313.

²¹¹ Bursevî, *Rûhu'l beyân*, 17/182.

3.13. On Dördüncü Âyet: Dini Allah’a Has Kılma

قُلِ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي “De ki: Ben dinimi Allah'a has kılarak sadece O'na ibadet ediyorum.”²¹²

Yukarıda geçen âyetlerde Hz. Peygamber’in, müşriklere cevapları, Allah’ın bildirdiği hükümleri yerine getirmede eksiksiz olduğu, bizzat bu hükümleri yerine getirmede kendisinin yükümlü, öncü ve önder olduğunu zikretmiştik. Buna rağmen Kur’ân’ın muhatapları Allah’ı bırakıp şirk yolunu tercih ederlerse, artık bu saatten sonra yapacak bir şey kalmamış demektir.²¹³ Tahrîm sûresinde de geçtiği üzere “istediğinizi yapın”²¹⁴ ifadesi karşı tarafı uyarmak ve tehdit için söylenmiştir. Nitekim söylenmesi gereken şeyler söylenmiş ve uyarılar yapılmış artık iyiyi veya kötüyü seçim hakkı kişiye kalmıştır. Yani artık yapılacak bir şey kalmamıştır. Dilimizde de bu kullanım mevcuttur. Bir kişi ile diyalog esnasında, o kişiyi düşmüş olduğu kötü durumdan kurtarmak için dil döker, uyarılarda bulunur ve sonucunda neler olacağı hakkında bilgilendirme yaparız. Fakat bu kadar çabaya rağmen kişi söylenen sözlere hiç kulak asmiyorsa, artık yapacak bir şey kalmamış, dilediğini yap deriz.²¹⁵ Çünkü artık karar mercii kişinin kendisi ve sonuçlarına katlanacak kişide yine odur. Burada söylenmek istenen şudur: Şimdilik siz söylenen sözlere, yapılan nasihatlere ve Allah’ın davetine yüz çevirin, uyarılara kulak asmadan tapmakta olduğunuz şeylere devam edin, yakında bu nankörlüğünüz ve sapmışlığınızın cezasını göreceksiniz.²¹⁶

3.14. On Beşinci Âyet: Müşriklerin Kendilerini ve Ailelerini Zarara Uğratması

فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ “Siz de Allah'tan başka dilediğiniz şeylere ibadet edin!” De ki: “Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini hüsrana sokanlardır. İyi bilin ki bu, apaçık hüsranın ta kendisidir.”²¹⁷

Allah Teâlâ her şeyi insanın hizmetine vermiştir. Ayrıca Allah Teâlâ insanın hizmetine verdiği şeylerin kadir kıymetini bilmesini ve emanete riayet etmesini öğütlemiştir. Bu emanetlerin en değerlisi ise kişinin kendi varlığıdır. Bu emaneti iyi

²¹² ez-Zümer 39/14.

²¹³ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/607.

²¹⁴ et-Tahrîm 66/6.

²¹⁵ Vehbi, *Büyük Kur’ân Tefsiri*, 11-12/4857.

²¹⁶ Duman, *Beyanu'l Hak*, 3/834.

²¹⁷ ez-Zümer 39/15.

yönde veya kötü yönde kullanmak kişinin iradesine kalmış bir şeydir. Nitekim bir yerde tercih varsa sorumluluk var demektir. İnsan da akıllı bir varlık olduğu için iradesini kullandığı her iş ve işleyiş için, iyi veya kötü sonuçlar olacaktır. Eğer bu emanete gözü gibi bakmazsa, âyetle de ifade edildiği üzere kaybetmeye mahkûmdur.

Kişinin kendini ve ailesini hüsrana uğratması cehenneme girmekle olur. Nitekim kişi kendi doğru yoldan sapmakla kalmamış, ailesini de peşinden sürüklediği için, hem kendisini hem de ailesini ziyana uğratmıştır.²¹⁸ Bu ziyana uğramak ve uğratmak üç şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, Allah'ın insana verdiği ömür, akıl ve diğer nimetleri boşa harcamıştır. Yani Allah'ın varlığını inkâr ederek, ona ortaklar koşarak ve hesap gününü inkâr ederek bunu gerçekleştirmiştir. İkincisi, kaybeden kimse elinde olan nimetleri kaybetmekle kalmayıp, birde başkalarının günahlarını yüklenir ki, bu ayrı bir sorumluluktur. Son olarak üçüncüsü ise, kişi kendisi iflas ettiği yetmezmiş gibi, yanında ailesini, akrabalarını ve kabilesini yanlış inanç sebebiyle saptırmasıdır. Allah bu üç zararı “apaçık hüsrân”, yani göz göre göre yapılan kayıp olarak nitelendirmektedir.²¹⁹

Zemahşerî'ye (öl. 538/1144) göre, kişinin kendini hüsrana uğratması, cehenneme sürüklemesi yetmezmiş gibi, ardı sıra ailesinin de cehenneme girmesine sebep olmasıdır. Diğer bir mana ise, kişi cehenneme girer, aile fertleri de cennete girerse yine ailesinden ayrı kalmakla ziyana uğramıştır.²²⁰ Yani dünya hayatında sapkınlığı ile kişi, ailesinden uzak kaldığı gibi, ahiret hayatında da farklı yerlerde olmakla ayrı kalarak hüsrana uğramış olacaktır. Kişinin kendini ve ailesini hüsrana uğratması başka bir âyetle şöyle zikredilmektedir: “*Ateşe sunulurken onların zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün. İnananlar da, 'İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır' diyecekler. İyi bilin ki zalimler, sürekli bir azap içindedirler.*”²²¹ Bu âyetten şunu anlıyoruz ki, aile reisi olan kişinin kendisi ve aile bireyleri üzerindeki etkisi çok büyüktür. Bu hatırlatmalar yapıldıktan sonra başka bir âyetle inanan kimselerin ailesi için ne yapması gerektiği şöyle bildirilmektedir: “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*”²²² Müslümanların hem kendilerine hem de aile fertlerine karşı sorumlulukları vardır. Eğer anne ve baba çocuğa iyi bir ahlaki eğitim vermezse çocuklarının yapmış olduklarından sorumludurlar. Çünkü çocuk kendi isteği ile

²¹⁸ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/173.

²¹⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 5/102.

²²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/296.

²²¹ eş-Şûrâ 42/45.

²²² et-Tahrîm 66/6.

dünyaya gelmedi. Bu sebeptendir ki, anne ve babanın kendi rızaları ile dünyaya getirdikleri çocuklarını Allah'ın rızasını elde edecek şekilde bir eğitim vermekle mükelleftirler.

Yüce Allah bu âyette kişinin ve ailesinin manevi iflasından bahsetmektedir. İnsan değerli bir varlık olarak yaratılmıştır. İnsanın bu değerini koruyabilmesi, Allah'ın varlığı ve birliğine iman ederek samimi bir müslüman olmakla olur. İşte bunu elde edemeyen veya elde ettiği halde bunu bırakıp şirke düşen kimse iflas etmiş demektir. Yani Allah katındaki değeri bitmiş, rahmetten mahrum kalmış demektir. Bu iflas ve kayıp ferdi manada olabileceği gibi ailevi ve toplumsal manada da olabilmektedir. Bu âyette hem ferdi hem de ailevi kayıptan bahsedilmektedir. Kişinin kendisi Allah'tan başka varlıklara taptığı yetmezmiş gibi birde ailesini bu konuda zorlayarak veya ailesine bunu aşilayarak iflasa sürüklemiş olmaktadır.²²³ Bunun sonu ise felakettir. Kişi kendini ve ailesini o günün azabından koruyabilmek için doğru bilgi ve doğru yol konusunda bilgilendirmeli ve her şeyden önce kendi hayatında bunu yaşamalıdır. Nitekim kişi kendi yapmadığı bir şeyi başkasına söylememelidir. Bu hakikat şöyle hatırlatılmaktadır: *“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?”*²²⁴ Kişi elinden geldiği ölçüde ve gücü yettiği kadar kendi yapmadığı bir şeyi başkasına söylememelidir. Ya da söylediği şeyin karşı tarafta çok daha etkili olmasını istiyorsa ilk önce kendi hayatında yaşamalı ve örnek olmalıdır. Çünkü en etkili eğitim şekillerinden birisi de temsildir.

Bursevî'ye (öl. 1137/1725) göre, hakikatte hüsrana uğrayan kimselerin birincisi, heva ve heveslerine uyarak dünyasını kaybedenlerdir. İkincisi, Allah'ın yasaklamış olduğu şeyleri yaparak ahiretini kaybedenlerdir. Üçüncüsü ise, Allah'tan başka dost edinerek Mevla'yı kaybedenlerdir.²²⁵ Yani bu âyette Allah'ın rahmeti ve merhametinden mahrum kalarak dünya ve ahirette kaybeden kişilerden bahsedilmektedir. Böyle kimseler hem dünya da hem de ahirette mutlu olamaz. Çünkü Allah'ın rızasını kazanmak dışında başka işlerle uğraşan kişiler nefsinin kurbanı olurlar. Nefis ise, kişiyi yanlış yola sürüklemekten başka bir şey yapmaz.

²²³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/348.

²²⁴ el-Saff 61/2.

²²⁵ Bursevî, *Rûhu'l beyân*, 17/183.

3.15. On Altıncı Âyet: Kâfirlerin Ateşten Gölgesi

“Onlar için *لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ* ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ” *Onlar için üstlerinde ateşten katmanlar, altlarında (ateşten) katmanlar vardır. İşte Allah, kullarını bununla korkutur. Ey kullarım, bana karşı gelmekten sakının.*”²²⁶

Âyette kullanılan “ظُلَلٌ” ifadesi tabakalar, katmanlar manasındadır.²²⁷ Diğer bir anlam ise, büyük kuşatıcı örtü manasındadır.²²⁸ Âyetin manası ise şu şekilde olmaktadır: O kendilerine zulmeden, Allah’a şirk koşan ve akılları ile hareket etmeyen müşrik kimseleri, cehennemin azabı alt taraflarından ve üst taraflarından olmak üzere kuşatmaktadır. Buradaki “zulel” kelimesi ise, döşek manasında olup, onların altlarında cehennemden bir döşek, üst taraflarında ise ateşten bir örtü vardır.²²⁹ Kısacası ateş onları her taraflarından kuşatmış ve kaçacak bir yerleri yoktur.

Sâbûnî’ye göre ise, Yüce Allah burada “zulel” kelimesini kullanma sebebi, müşriklerle alay içindir. Çünkü ateş yakıcı, gölge ise sıcaktan koruyucu bir özelliğe sahiptir.²³⁰ Yani siz alt tarafınızdan ve üst tarafınızdan olmak üzere öyle bir yakıcı azaba düşer olacaksınız ki, kaçıp altına saklanmak isteyeceğiniz veya serinleme hissi ile altına girmeye çalışacağınız ateşten gölge sizi daha çok yakacak ve daha çok sıcaklayacaksınız. Nitekim çölde aşırı sıcak sebebiyle gölge olan veya olmayan yerler arasında bir fark yoktur. Ayrıca çölde esen rüzgâr bile insanı serinletmek yerine kişinin daha çok hararetinin artmasını sebep olur. Burada ki ateşten gölge ile kast edilen de tam olarak budur.

Kâfirlerin, altlarından ve üstlerinden ateş ile cezalandırılmalarının sebebi nedir? Üstlerinden cehennem azabı ile cezalandırılmalarının sebebi; dünya hayatında iken akıllarını ve iradelerini kullanarak doğruyu, hakikati ve güzel ahlakı araştırmamalarıdır. Altlarından cezalandırılmalarının sebebi ise; hevâ ve heveslerinin peşinden giderek, nefislerini tanrı kabul edip, onun istekleri doğrultusunda hareket etmelerinden dolayıdır. Üstteki ateş beyni işlevsiz kılarken, alttaki ateş nefsi işlevsiz kılmaktadır.²³¹ Nitekim âyetin bahsettiği kimseler dünya hayatında verilen akıl nimetini kullanarak, nefislerini kontrol altında tutmadılar. Artık dünya hayatında kullanılmayan aklın, ahirette kullanılmasının kişiye bir faydası olmayacaktır.

²²⁶ ez-Zümer 39/16.

²²⁷ Nesefî, *Medârikü’l-tenzîl*, 3/174.

²²⁸ Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsîri’l Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’l Âlami, 1. Basım, 1997), 17/250.

²²⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/182; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/314-315.

²³⁰ Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsir*, 3/74.

²³¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 16/351.

Gerçekten de anlatılan manzara çok korkunçtur. Müşrikler üstlerinde ve altlarında ateşten tabaka olmak üzere iki ateş arasında kalmaktadırlar. Ateşten karanlık bu tabaka ise, müşrikleri arasına alarak onları dürüp bükmektedir.²³² Yüce Allah, insanlar daha dünya hayatında iken, yani iş işten geçmeden önce böyle bir manzarayı gözler önüne sermekle esasında insanları hata yapmaktan, yanlış yollara gitmekten ve şirke düşmekten alıkoymaya çalışmaktadır. İnsana düşen ise, bu manzarayı kafasında canlandırarak, buraya düşmemek için çabalamaktır.

Yüce Allah'ın, insanlara böyle korku sahnelerini gözler önüne sermesinin sebebi, yine insanların korkularını onların lehine kullanmak içindir.²³³ Nitekim Ku'ran'daki bu korkunç cehennem sahneleri, insanı dehşete düşüren tasvirler hep aklını kullanmayan, düşünmeyen ve gözünün önündeki hakikati görmeyip, inkâr eden kimseleri doğru yola iletmek, güzel ahlaka ve yaratılış amacına uygun bir kişiliğe kavuşmasını sağlamak içindir.²³⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen cezaların ve bu dehşet verici sahnelerin anlatılmasının esas amacı insanları gittikleri yanlış yoldan, doğru yola iletmektir. Yani insanları ahirette cezaya çarptırılmadan önce kötü davranışlardan uzak tutmak ve caydırmaktır. Diğer bir amacı ise insanın korku duygusunu harekete geçirerek, duygu eğitimi yapmaktır. Nitekim küçük yaştaki bir çocuğa “sobaya yaklaşma yanarsın, cızz” gibi ifadeler kullanılması, çocuğun korku duygusunun harekete geçirilerek sobadan uzak durması ve zarar görmesi engellenmiş olur.²³⁵ Âyeti Kerîme'de de Yüce Allah, insanların korku duygusunu harekete geçirerek cehennemin o dehşet verici sıcağından insanı uzak tutmaya çalışmaktadır. Bunun nasıl olacağı ise yine âyette zikredilmiştir: İnsan Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınarak ve Rabbine itaat ederek ateşten korunabilir.

3.16. On Yedinci ve On Sekizinci Âyetler: Sözün En Güzeline Uyma

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادَ
*“Tâğût'tan, ona kulluk etmekten kaçınan ve içtenlikle Allah'a yönelenler için müjde vardır. O hâlde, kullarımı müjdele!”*²³⁶

²³² Seyyid Kutb, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 12/439.

²³³ İslâmoğlu, *Hayat Kitabı*, 914.

²³⁴ Duman, *Beyanu'l Hak*, 3/834.

²³⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 16/351.

²³⁶ ez-Zümer 39/17.

“الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ” *“Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”*²³⁷

Âyette geçen “Tağut” kelimesi hakkında müfessirler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları, tağutun şeytana itaat ederek, onun yolundan giden ve ona hizmet eden manasında olduğunu söylemiştir.²³⁸ Bazı müfessirlere göre ise Tağut’tan maksat, kâhinlerdir. İnsanlar kâhinlere giderek, gelecek hakkında bilgi almak ister ve onların dediği gibi hareket ederlerdi. Yani kâhinlere itaat etmiş olurlardı.²³⁹ Diğer bir görüşe göre ise hem şeytan hem de putlar manasındadır.²⁴⁰ Başka bir görüşe göre ise, Tağut ile kastedilen sadece putlardır.²⁴¹ Son olarak ise, tağutu dışarıda aramaya gerek yoktur. Tağut kişinin kendi nefsidir.²⁴² Yani kişinin tüm manevi bağlarını kopararak, bitmek tükenmek bilmeyen şeytani ihtiraslarının peşinden koşmasıdır. Başkalarını sömürerek servet edinmek, her türlü gayriahlâkî tutumu sergileyerek sosyal gelişme ve ilerleme sağlamaktır.²⁴³ Diğer bir farklı görüş ise, Cahiliye döneminde Kâbe’nin dışında bulunan kabilelere has tapınaklara tağut denirdi. Örneğin: Lât, Beni Sakif kabilesinin tağutu idi. Yani Tağut ile kastedilen tapınak ve tapılan şeydir.²⁴⁴ Taberî’ye (öl. 310/923) göre ise en isabetli görüş, Allah’ın dışında ilâh olarak ibadet ve itaat edilen her şeye tağut denir.²⁴⁵ Çünkü kişilerin tağut olarak kabul ettikleri şeyler farklı olabilmektedir. Kimi insan malı tağut edinmişken kimi insan da makam ve mevkii tağut edinebilmektedir. Kişilerin tağutları bu şekilde çoğaltılabilir.

Yüce Allah, saydığımız bu kadar Tağut’tan sıyrılarak kendisine yönelen kullarının müjdelenmesini emretmiştir. Bu müjde ise, ahirette süre kısıtlaması olmadan içinde kalabilecekleri cennet yurdudur.²⁴⁶ Burada Yüce Allah, onları müjdele demek yerine, kullarımı müjdele, dedi. Bunun sebebi ise, onların Allah katındaki değerini göstermek içindir. Çünkü onlar, tağuttan yüz çevirerek Allah’a yönelmiş ve hakkı batıldan ayırarak

²³⁷ ez-Zümer 39/18.

²³⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/315.

²³⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/316.

²⁴⁰ Ebü’l Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsiri’l-Kur’âni’l-mecîd*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrut: Darü’l Kütübü’l İlmiyye, 1. Basım, 1994), 3/575.

²⁴¹ Mahalli - Süyûtî, *Tefsiru’l Celaleyn*, 459.

²⁴² Kuşeyrî, *Letâ’ifü’l işârât*, 3/116.

²⁴³ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 3/939-940.

²⁴⁴ Süleyman Ateş, *İslâm’a İtirazlar ve Kur’ân-ı Kerîm’den Cevaplar* (Ankara: Kılıç Kitabevi, 3. Basım, ts.), 48.

²⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/183; Bursevî, *Rûhu’l beyân*, 17/188.

²⁴⁶ Ebü’l Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr* (Beyrut: Mektebetü’l İslâmi, 3. Basım, 1984), 7/170.

iradelerini haktan yana kullanmışlardır.²⁴⁷ Nitekim kişi dünya hayatında bir misafir olduğunu ve kaldığı sürenin kısıtlı olduğunu unutmaması gerekir. Bu konuda hassasiyet gösteren ve Allah'ın ipine sımsıkı şekilde sarılan kimseleri ise, içinde sınırsız nimetlerin olduğu cennet beklemektedir. Her şeyden önce bu cenneti elde edecek kişilerin tağut olarak kendilerine seçtikleri şeyleri terk ederek, sadece Yüce Allah'a yönelmeleri gerekir. Ancak bu şekilde hayatlarını şekillendiren kişiler cennetle müjdelenebilir. Tağut'u terk ederek Allah'a yönelen kişiler başka bir âyette şöyle zikredilmektedir: “O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır...”²⁴⁸ Âyette de zikredildiği üzere kim Tağut olarak nitelendirilen şeyleri terk ederek Allah'a yönelirse, her şeyin kendisine muhtaç olduğu Yüce Yaratıcının hidâyetine, inâyetine ve yardımına mazhar olur. Kim de Tağut'u kendine dost edinirse, onun sonu cehennemdir. Bu hakikat şöyle bildirilmektedir: “...Kâfirlerin velileri ise tâğûttur. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar.”²⁴⁹ Kendilerine dost edindikleri şeyler, onları karanlığa sürüklemekten başka bir şey yapmayacaktır. Ayrıca Tağut olarak benimsedikleri şeyler, onları içinde ebedi kalacakları cehennem azabına sürükleyecektir.

Âyette geçen “kavl” ile kastedilen mananın Kur’ân olduğunda ittifak söz konusudur.²⁵⁰ Fakat “sözün en güzeline uyma” kelimesi ile kastedilen mana hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Birinci görüş, insanlar sözün hayırlı ve güzel olanını alır, insanlara anlatır, kötü ve çirkin olanını terk ederler. İkinci görüş, onlar Kur’ân’ı ve insanların sözlerini dinlerler, Kur’ân’ı alıp ona uyar, insanların sözlerini terk ederler; bu da sözün en güzeline uymaktır.²⁵¹ Üçüncü görüş, Kur’ân’dan ve Hz. Peygamber’in sözlerinden hak olanı dinleyip, muhakeme ettikten sonra, hayatlarına yansıtmaktadır.²⁵² Dördüncü görüş, emredilenin en güzeline uyarak, onunla amel etmektir.²⁵³ Beşinci görüş, kişi bir söz duyduğunda hemen ona inanmaz. Onun üzerinde düşünür doğruysa kabul eder. Başka bir anlamı ise, bir söz duyduğunda hemen ona kötü bir anlam

²⁴⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/605.

²⁴⁸ el-Bakara 2/256-257.

²⁴⁹ el-Bakara 2/257.

²⁵⁰ Vahidi, *el-Vasît*, 3/575.

²⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/316.

²⁵² Şevkânî, *Fethu'l-kâdîr*, 4/600.

²⁵³ Ebû Muhammed İsmâîl b. Abdîrahmân b. Ebî Kerîme el-A'ver es-Süddî, *Tefsîrû's-Süddî*, neş. Muhammed Ata Yusuf (Beyrut: Daru'l Vefa, 1. Basım, 1993), 417.

yüklemeyip, iyi niyetle karşılar.²⁵⁴ Son görüş ise, Yüce Allah burada sözün insan üzerinde ne kadar etkili olduğunu ve düşüncelere saygı gösterilmesi gerektiği vurgusunu yapmaktadır.²⁵⁵ Yapılan bunca yorumları toplamak gerekirse, ilk önce insanın söylenen sözü dinlemesi gerekir; ardından sözün gerçekliğini veya yanlışlığını test etmeden, aklı ile muhakeme etmeden ve düşünmeden o sözün peşine düşmemesi gerekir. Çünkü Allah’tan korkusu olmayan bazı kişiler Kur’ân’ın âyetlerini çarpıtarak insanları yanlışla düşürebilir. Müslüman uyanık olmalı ve akli melekelerini en iyi şekilde kullanarak sözün en güzeli olan Kur’ân’ın göstermiş olduğu yolda hareket etmelidir.

Mahmut Toptaş’a göre ise, sözlerin en güzeli Kur’ân olmakla birlikte, Kur’ân’ın hükümlerine uymak ve hayatımıza tatbik etmek temel amaç olmalıdır. Amacımız Kur’ân’ın bu hükümlerini tüm insanlara ulaştırmak ve onlarla konuşurken kendi fikirlerimizi değil, o konu hakkında Allah’ın söylediklerini söylemektir.²⁵⁶ Yani, insanları bizzat hakkın kendisi (Kur’ân) ile buluşturarak doğru yolu bulmalarını sağlamalıyız. Konuşurken biz değil, Kur’ân konuşmalıdır.

Mü’min kişi aklı ile güzel olanı en güzel olandan ve faziletli olanı en faziletli olandan ayırma gücüne sahiptir. Onlar vacip ve mendup arasında kalırsa vacip olanı tercih ederken, mübahla mendup arasında kalırlarsa, mendup olanı tercih ederler. Netice itibariyle o kimseler kendilerine en çok sevap getirecek olanı tercih etme hususunda hırs gösterirler. Ayrıca bu kimseler kısasla karşılaştıklarında affı, ruhsatla (şer’i olarak geçerli mazaret sebebiyle asli hükmü terkederek, kolaylaştırma esasına dayalı olan geçici hükmü tercih etme)²⁵⁷ karşılaştıklarında ise azîmet (sonradan gerçekleşecek durumlara bağlı olmaksızın başka konulmuş şer’i hüküm)²⁵⁸ olanı tercih ederler.²⁵⁹

Allah’ın hidâyete erdirdiği kimseler, akli melekelerini en güzel şekilde kullanarak, doğru yolu tercih edenlerdir.²⁶⁰ Bu yüce vasıfları sahip kişiler, Allah’ın rızasını elde ederek doğru yola girenlerdir. Onlar selim akıl ve yaratılış fitratları üzerine hayatlarını şekillendirenler kimselerdir.²⁶¹ Ayrıca onlar kendi tağutlarını yıkarak, sözün en güzeli

²⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 5/102.

²⁵⁵ İslâmoğlu, *Hayat Kitabı*, 915.

²⁵⁶ Toptaş, *Şifa Tefsiri*, 6/489.

²⁵⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, “Ruhsat”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 35/207).

²⁵⁸ Mustafa Baktır, “Azîmet”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 4/330).

²⁵⁹ Hamdi Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı* (İstanbul: Yeni Şafak, 1. Basım, 2003), 2/724.

²⁶⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/316.

²⁶¹ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefsîr*, 3/74.

olan Kur'ân'ın rehberliğinde hayatlarına şekil vermiş ve konuşurken kendi nefisleri için değil Allah rızası için insanları doğru yola sevk etmişlerdir. İşte bu özellikleri kendisinde barındıran kimseler, Allah'ın yardımını da arkalarına almış bir şekilde ayakları yere daha sağlam basmaktadır. Rüzgârın şiddeti ne olursa olsun Allah'ın rızasını elde etmek için çabalayan ve Allah'ın hidâyet verdiği bu kişilere hiçbir kimse zarar veremez ve yolundan döndüremez.

3.17. On Dokuzuncu Âyet: Kesin Hükümün Allah'a Ait Olması

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ “Hakkında azap sözü (hükümü) gerçekleşenler, hiç onlar gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?”²⁶²

Zemahşerî'ye (öl. 538/1144) göre, âyetin takdiri şu şekildedir: Onların işi senin elinde mi ki, azaba uğrayacak ve cehenneme girecek kimseyi sen mi kurtaracaksın? Cevabı: Allah'tan başka kimse onların hakkında hüküm veremez veya onları kurtaramaz. Nitekim Allah'a şirk koşan kimseler hakkında daha dünya da iken hüküm verilmiş ve onların azaba çarptırılacağı açıkça ifade edilmiştir. Fakat Hz. Peygamber belki bir umut olabilir düşüncesi ile hareket ederek, onları Allah'a iman etmeye çağırmıştır. Ancak onlar için artık geç olduğu, cehennemdeki yerlerinin hazır olduğu belirtilmiştir. Son olarak ise Hz. Peygamber de dâhil olmak üzere hakkında hüküm verilen ve cehenneme girmesi kesinleşen birisini Allah'tan başka kimsenin kurtaramayacağı kesin bir dille ifade edilmiştir.²⁶³

Hz. Peygamber kavminin iman etmesini çok istiyordu. Hâlbuki daha önce Allah tarafından onların hakkında haddi aşmış kimseler olduğu yönünde hüküm verilmiştir.²⁶⁴ Çünkü onlar küfürlerinde kararlı ve Hz. Peygamber'in davetine icabet etmeme hususunda ise ısrarlıydılar. Bir nevi burada Hz. Peygamber'e artık kendini onlar için yorma çünkü onlar iman etmeyecekler denilmektedir. Onlar bu halde iken, senin onları cehennemden kurtarma ümidiyle boşuna çaba sarf etmene gerek yok. Çünkü sen tebliğ vazifeni yerine getirdin, onlar ise bundan öğüt almak yerine küfrü tercih ettiler.²⁶⁵ Nitekim “dinde zorlama yoktur...”²⁶⁶ Hz. Peygamber kendi üzerine düşeni yapmıştı. Fakat Hz. Peygamber, bazen böyle insanlar için öyle üzülmüyordu ki, bu gerçek şu âyette şu şekilde bildirilmiştir: “Ey Muhammed! Mü'min olmuyorlar diye adeta kendini helâk

²⁶² ez-Zümer 39/19.

²⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/298.

²⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/262.

²⁶⁵ Vehbî, *Büyük Kur'ân Tefsiri*, 11-12/4865.

²⁶⁶ el-Bakara 2/256.

edeceksin!”²⁶⁷ Hz. Peygamber tüm insanların hidâyete ermesini çok istiyordu. Onlar için gecesini gündüzüne katarak Müslüman olmaları ve ebedi kurtuluşu elde etmelerini sağlamak için çaba sarfediyordu. Ama Hz. Peygamber insanların tamamı Müslüman olsun diye ne kadar çaba sarfederse etsin; ancak Allah’ın hidayet nasip ettiği kimseler ve iradelerini hak yolunda kullanan kişiler müslümanlıkla müşerref oluyordular.

Yüce Allah’ın insana vermiş olduğu aklı, idraki, hakkı arayıp bulma doğrultusunda kullanmayıp onu nefsinin, bencilliğinin emrine terk eden yoldan sapmış kimseler, ölmeden önce cehennemdeki yerlerini hazırlamış ve orayı hak etmişlerdir.²⁶⁸ O kimselerin ölünceye kadar iman etmeyeceklerini Allah Teâlâ tarafından bildirilmektedir. Ayrıca daha dünya hayatında bu insanlara ahirette hangi sonuçlarla karşılaşacakları haber verilmiştir.

3.18. Yirminci Âyet: Mü’minlerin Köşkleri

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعَدَ اللَّهُ لَا يَخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ

*“Fakat Rabbine karşı gelmekten sakınanlar için (cennette) üst üste yapılmış ve altlarından ırmaklar akan köşkler vardır. Allah, gerçek bir vaadde bulunmuştur. Allah, va'dinden dönmez.”*²⁶⁹

Yüce Allah, on altıncı âyetle kendine şirk koşan ve yoldan sapmış kimseler için cehennemde altlarından ve üstlerinden onları sarmış olan ateş olduğunu bildirdi. Bu âyetle ise, ihlâslı bir şekilde Allah’a yönelen ve putlardan kaçınıp sadece Allah’a ibadet eden kullar için hazırlanmış olan üst üste kurulmuş cennet köşklerinden bahsetti. Allah Teâlâ, insanın hidâyete ermesi ve ıslahı için, korkutma ve teşvik âyetlerini bir arada kullanmıştır.²⁷⁰

İnsan dünya hayatında makam, mevki, ev vb. her şeyde yüksekte olmayı arzu eder. Alt ve zemin katlarda olmayı istemez. Yüce Allah, bu âyetle kulunun dünya hayatında sevip arzu ettiği şeylere, ahirette de ulaşabilmesi için çabalaması gerektiğine işaret etmiştir.²⁷¹ Böyle bir nimeti kazanmanın yolları ise dinde hâlis niyet taşıyarak, sözün en güzeline Kur’ân’a uyarak, tevhid akidesinden sapmayarak ve nankörlük etmeyerek elde edilebileceğine bir önceki âyetlerde işaret edilmişti.

²⁶⁷ eş-Şuarâ 26/3.

²⁶⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 10/5225.

²⁶⁹ ez-Zümer 39/20.

²⁷⁰ Cezâirî, *Eysarü’l-Tefsir*, 8/36.

²⁷¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/318.

Râzî'ye (öl. 606/1210) göre ise, köşklerin üst ve alt olarak bina edilmesi ikisinin de birbirine karşı üstün ve noksan taraflarının olduğunu göstermektedir. Üstte olanın avantajı üstte oluşu ve yüksek bir yerde olmasıyken, dezavantajı ise, gevşekliği ve zayıflığıdır. Altta olanın avantajı sabit ve güçlü olmasıyken, dezavantajı ise, alçakta ve yere yakın olmasıdır. Ama cennette bulunan köşkler her bakımdan üstün, yüce, muhkem ve sağlamdır.²⁷²

Allah'ın dinine sarılıp itaat eden mü'min kulları bekleyen köşkler, “zebercet ve yakuttan”²⁷³ yapılmıştır. Köşklerin böyle değerli taşlardan yapılması da yine insanların arzu ettikleri güzel şeylere teşvik içindir. Nitekim bu değerli taşlar dünya hayatında herkesin sahip olmak istediği bir şey olup, hayal kurduğu ve talep ettiği bir hazinedir. Yüce Allah, insanların dünya hayatında bildikleri ve gördükleri şeylerden yola çıkarak cennette müttaki kulları bekleyen nimetleri tasvir etmiştir. Yapılan bu tasvir ise, insanların aklen kavrama kapasitesi ile sınırlıdır. Fakat cennetteki nimetler insanların tasvirleriyle sınırlı değildir. Bu hakikat âyetle şöyle bildirilmiştir: “*Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.*”²⁷⁴ Hadis-i şerifte ise, Resûlullah'ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Allah Teâlâ, salih kulları için cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın zihninde hayal bile edemediği nice nimetler hazırladı...*”²⁷⁵ Âyetle ve hadiste zikredildiği üzere, takvâ sahiplerini cennette bekleyen nimetler, insanın aklen kavrayışı ile sınırlı olmayıp, daha fazlasının olduğu bildirilmektedir. İnsanların büyük çoğunluğu nefislerini tatmin etmek için gününü gün ederken, takvâ sahibi ve ihlâslı olan mü'min Allah'ın rızasını elde etmek için yollar araştırır ve güzel amellerde bulunur. O bakımdan takvâ sahibi ve ihlâslı olanlara ahirette verilecek mükâfat, onların sabırlarına, fedakârlıklarına ve Allah'tan korkarak günahlardan uzak durmalarına karşılık hayal bile edemeyecekleri şekilde büyük olacaktır.²⁷⁶

Yüce Allah cennette üst üste bulunan köşklere bahsettikten sonra, bu köşkların altından ırmakların aktığını da bize bildirmektedir. Öyle anlaşıyor ki, cennette suya ulaşmak dünyada olduğu gibi zor olmayacaktır. Dünyada binalar yükseldikçe sudan uzaklaşırken, cennette köşkler üst üste olsa da suyun gözlerden ırak bir yerde

²⁷² Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/263.

²⁷³ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dar'u İhyai't-Türas, 1.Basım, 2002), 8/228.

²⁷⁴ es-Secde 32/17.

²⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Özdemir (İstanbul: Mektebetü'l İslâmi, 1979), “Bedü'l Halk”, 8 (No. 5).

²⁷⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5226.

olmayacağı anlaşılmaktadır.²⁷⁷ Ayrıca Allah Teâlâ, cennetteki takvâ sahibi ve ihlâslı olan mü'min kullarını, suyun temiz, saf ve berrak olmasına benzetmektedir. Nitekim su rahmet ve bereket olduğu gibi, bu niteliğe sahip insanlarda harama bakmamış, iffetli ve namuslu kimselerdir. Bu niteliğe sahip olan insanların bulunduğu yerde huzur, bereket, merhamet ve temizlik yüreklilik vardır. Yüce Allah, böyle has kullarını kendileri gibi saf ve temiz olan nehirlerle ödüllendireceğini vaat etmektedir.²⁷⁸ Ayrıca Yüce Allah, âyette zikredilen *“cennette üst üste yapılmış ve altlarından ırmaklar akan köşkler”* vaadinden asla dönmeyeceğini ve bu sıfatlara sahip kullarını hayal bile edemeyecekleri sayısız nimetlerle ödüllendireceğini haber vermektedir.²⁷⁹ Başka bir âyette cennette verilecek bazı nimetler şu şekilde bildirilmiştir: *“Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır.”*²⁸⁰

3.19. Yirmi Birinci Âyet: Suyun İndirilişi

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيَجُ فَنَرَاهُ
مُصْفًى ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِّأُولِي الْأَلْبَابِ *“Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı. Sonra onunla renkleri çeşit çeşit ekinler çıkarıyor. Sonra ekinler kuruyor da onları sapsarı kesilmiş görüyorsun. Sonra da Allah onları kurumuş çer çöp hâline getirir. Şüphesiz ki bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır.”*²⁸¹

Âyette geçen “görmedin mi” ifadesi iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi haber manasında olup, gördün demektir. İkincisi ise, emir anlamında olup, bak gör manasındadır. Burada hitap her ne kadar Hz. Peygamber’e gibi görünse de, hakikatte düşünen ve tefekkür eden her insana yapılmıştır. Daha sonra suyun gökten indirilmesindeki hikmete bakıldığında, kuyularda, suyun altında ve üstünde akan tüm suların kaynağının gökten indirilen su olduğu açıkça beyan edildi. Ayrıca gökten indirilen bu su saf, temiz ve berraktır. Suların tadının değişik olması toprağın yapısı ile

²⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/318.

²⁷⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 16/356.

²⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/187.

²⁸⁰ Muhammed 47/15.

²⁸¹ ez-Zümer 39/21.

alakalıdır. Allah Teâlâ suyun tadını böyle farklı yaratmasında ki hikmet ise, her bitki ve ağaca uygun gelen mineral ve faydaya dönüşmesi içindir.²⁸²

Mukâtil'e (öl. 150/767) göre, bu âyet ile dünya hayatı anlatılmaktadır. Hayatta aynı bitkide olduğu gibi önce yeşilken sonra sararak kurur, değişir. İşte bu dünya hayatının da göz alıcı güzellikleri bir gün yok olur gider.²⁸³ Aynen insan hayatı da bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve son olarak ihtiyarlık çağlarını geçirdikten sonra ölüm ile sonuçlanmaktadır. Bu dünya hayatı hiç kimseye kalmadığı gibi sınırlı hayata sahip olan insana da kalmayacaktır. Ancak iman edip, hayatını Salih amellerle geçiren kimseler bu kısacık ömrü kârlı bir şekilde geçirmiş olacaktır.²⁸⁴ Dünya hayatının nimetleri ile vaktini geçirip ahireti unutanlar ise zarar ve ziyan içindedir.

Yerde olan her şeyin kaynağı göktendir. Allah, gökten yağmuru indirerek, aynı bedendeki damarların kanı vücudun her yerine taşınması gibi, suyun da toprağın her yerine taşınmasını temin edilir.²⁸⁵ Böylece kaynaklardan, derelerden akan sular ile bitkiler, ekinler sulanır. Çeşit çeşit renkte (sarı, yeşil, kırmızı, beyaz vb.) bitkiler yetişir. Yetişen ve büyüyen bu bitkiler önce yeşil iken daha sonra kuruyarak kırılan bir çöp haline gelir. İşte insanlar ve tüm canlıların hayatları da böyledir. Büyür, gelişir, güçlenir, sonra gitgide zayıflayarak ruh bedenden çıkınca, beden çöp gibi kuruyup yere düşer. Ufalanır, parçalanır ve aslı olan toprağa dönüşür.²⁸⁶

Yüce Allah, yağmur bulutları ile indirdiği suyu yerin derinliklerindeki kaynaklarda tutarak ekinlerin ve bitkilerin su ihtiyacını karşılamaktadır. Bu su ile yerden çeşitli renklere sahip ekinler ve bitkiler bitirmektedir.²⁸⁷ Ayrıca buğday, arpa ve keyfiyetleri farklı olan yeşil ve kırmızı renkte bitkiler bitirir.²⁸⁸ Yeşil halde olan bu ekin bir gün kuruyarak ömrünü tamamlar. Fakat geride kendisinden bir eser olarak tohum bırakır.²⁸⁹ Yani insanın kıymeti de ancak öldükten sonra anlaşılır.

Tabiatıta görülen bu değişim ve dönüşüm ile Allah'ın gücüne ve kudretine, özellikle ölümden sonra tekrar dirilişin olacağına vurgu yapılmaktadır.²⁹⁰ Bütün bu belge ve delil niteliğindeki örnekler ise ancak akıl sahiplerinin ibret ve öğüt alması için verilmiştir. Kur'ân her konuda aklı ön plana çıkardığı gibi bu âyet ile de hem aklımızı

²⁸² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/319.

²⁸³ Mukâtil, *Tefsîrü'l Kebîr*, 1040.

²⁸⁴ Duman, *Beyanü'l Hak*, 3/836.

²⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/264; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/298.

²⁸⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 7/540-541.

²⁸⁷ Şevkânî, *Fethu'l-kâdîr*, 4/601-602.

²⁸⁸ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil*, 5/40.

²⁸⁹ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l işârât*, 3/117.

²⁹⁰ Esed, *Kur'ân Mesajı*, 3/940.

iyi kullanmamızı hem de ilme sarılmamızı tavsiye etmektedir.²⁹¹ Netice itibariyle, din ilimlerinin yanında tabiat ilimlerinin de öğrenilmesi ve ihmal edilmemesi gerekir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyla anlayabilmek için buna ihtiyacımız vardır.²⁹²

Dünya, hiçbir zaman insana Allah'ı ve ahireti unutturmamalıdır. Akıl sahibi insan, gözünün önünde yaşanan sonbahar ve ilkbahardan ibret alması gerekir.²⁹³ Çünkü ibret, istikbalimiz (geleceğimiz) için bize gereklidir. Yaşanan ve görülen şeylerden ibret alan insan geleceğine daha güzel ve doğru bir yön verir. Dolayısıyla bir Müslüman'ın hiçbir zaman ince kavrayış ve hatırlamadan ayrı kalmaması gerekir. Tabii bunları yaparken aklını da en iyi şekilde kullanması icap eder.²⁹⁴

3.20. Yirmi İkinci Âyet: Kalbin İslâmın Nuru İle Aydınlanması

أَقَمَنَّ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

*“Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir? Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler.”*²⁹⁵

Âyette geçen “شَرَحَ” ifadesinin asıl anlamı et ve benzeri şeyleri yaymaktır. Göğsün Allah'tan ilâhi bir nur, sükûnet ve huzurla genişlemesi demektir. Ayrıca (şerh-i sâdr) ifadesi de bu anlamdan alınmıştır.²⁹⁶ Ayrıca “شَرَحَ” fiiline, Allah açtı, genişletti, rahatlattı ve yumuşattı manaları da verilmiştir.²⁹⁷ Âyetin manası ise, Allah Teâlâ, kimin kalbini İslâm'a açarsa, artık o kişi hak olan İslâm dinini tasdik eder ve bu dinin emir ve yasaklarını yapmaya başlar. Allah'ın, imanı kalbine yerleştirdiği kişi kalbinde bulunan bu iman nuru ile hakkı, batıldan ayırır. Allah'ın emrettiklerini yapar ve yasakladıkları şeylerden de uzak durur.²⁹⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'e gönlün İslâm'a açılması hakkında soru sorulduğunda şöyle buyurmuştur: *“Nur kalbe girdiğinde kalp açılır, ferahlar. Oradaki insanlar bunun bir alameti var mı diye sordular? Hz. Peygamber de evet vardır diye cevap verdi. Ahiret yurduna yönelmek, dünyadan uzaklaşmak ve ölüm gelmeden önce hazırlık yapmaktır.”*²⁹⁹ Âyet ve hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere

²⁹¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5227.

²⁹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 16/359.

²⁹³ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 5/104.

²⁹⁴ Saadettin Ökten - Kemal Sayar, *Dünyaya Geldim Gitmeye* (İstanbul: Turkuvaz Yayıncılık, 9. Basım, 2020), 275.

²⁹⁵ ez-Zümer 39/22.

²⁹⁶ Rağîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Basım, 2012), 545.

²⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/321.

²⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/189.

²⁹⁹ İbn Atiyye, *Muharrerü'l-vecîz*, 7/387; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 8/229.

Allah'ın bu lütfu her insan için değil, kendiside iradesini kullanarak İslâm'ı tercih etmiş kişiler içindir.³⁰⁰

Allah Teâlâ, insan nefsini çeşitli şekillerde yaratmıştır. Bazı insanlar hayırlı, nurlu, ilâhi ve ruhani meseleler konusunda arzudur. Bazıları ise, kötü, kirli, bulanık ve cismani şeylere eğilimlidir. Göğsü açmadan maksat ise, insanın yaratılışında kendisinde var olan istidattır. İnsanda bulunan bu istidat gücünü harekete geçirmek için bazen bir kıvılcım bile yeterli olmaktadır. Ama nefis maneviyattan uzak, her an cismani (dünyalık) işler için çalışmaya gayretli olursa, kendine zulmetmiş olur. Böyle bir nefse sahip kişilere açık delillerde getirilse, kalplerindeki katılığı artırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Nefsini maneviyat ile meşgul eden kişilere gelirsek, bu insanlara Allah'tan bir nur ve hidâyet verilmiştir. Nitekim göğüs açılmadan kalpte nur oluşmayacaktır.³⁰¹ Kalpte nur oluşabilmesi için ise, kişinin bu yönde gayret sarf etmesi, kendini şeytani arzulardan uzak tutması gerekir. Nurun oluşacağı yer kalp olduğu için buranın önceden hazırlanması icap eder. Örneğin, kişinin üzerinde beyaz bir elbise varsa, kötü ve pis olan bir mekâna girmek istemeyecektir. Fakat olurda girerse o beyaz elbisede ortama uyum sağlayacaktır. İnsanın kalbine de iman nurunun girebilmesi için ilk olarak kendinde var olan gücü iyi ve güzel işlerde kullanması gerekir. Daha sonra nurun gireceği mekânı (kalp) temiz tutması icap eder.

Göğsün İslâm'a açılması kişinin Müslüman olma yönündeki gayretinin kemal noktasına ulaşmasıdır.³⁰² Allah Teâlâ, nasıl ki gökten suyu indirerek ölü toprağa can veriyorsa, gökten indirdiği vahiy ile de İslâm'a susamış gönülleri diriltir. O vahyi kabul eden gönüller açılır, yumuşar, rahatlar ve huzur bulur. O kimseler için artık karanlık yoktur. Allah tarafından bir hidâyet ve nur ile yürürler.³⁰³ Fakat kalplerinde Allah'ın zikrine yer vermeyen kişilerin gönülleri katılaşır. Kendilerine yapılan uyarılara kulak asmaz. Akıllarını kullanarak hakkı araştırmaz ve kalpleri hakikate kapalıdır. Akıl ve vicdanlarını doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, yararlıyı zararlıdan ayırmak için kullanmamaları sebebiyle apaçık bir sapkınlık içindedirler.³⁰⁴

Yüce Allah, insanın gönlünü İslâm'a açmadan önce insanın manevi bir hazırlık yapması gerekir. Sûre'nin 17-21. âyetleri bu hazırlık sürecinden bahsetmektedir. Tağut olarak nitelendirilen her şeye tapmaktan uzak durmak, sadece Allah'a yönelmek, sözü

³⁰⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/299.

³⁰¹ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/266.

³⁰² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/608.

³⁰³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 7/541.

³⁰⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/611.

dinleyerek en güzeline uymak, aklını en güzel şekilde kullanmak ve Allah’a saygı duymak gibi beyin ve gönül eylemleri bu hazırlık safhaları olarak belirtilmiştir.³⁰⁵ Kısaca şöyle izah etmek gerekirse, insan üzerinde manevi bir ameliyat yapılmadan önce belirli testlerin sonuçlanması icap etmektedir. Bu testlerden olumlu sonuç elde edilirse kişinin manevi kalp ameliyatı yapılmaya müsait olduğu anlaşılır. Fakat kalbi katılaşmış bir kişinin tüm test sonuçları olumsuz olması sebebiyle ameliyat masasından kalkamayacağı kesindir. Artık öyle bir kimse için hiçbir cerrahi müdahaleye gerek kalmamıştır.

Mevdûdî’ye (öl. 1979) göre ise, Allah o insanların göğsünü açarak, hakikatlerden ibret almayı ve İslâm’ı kabul ederek kalplerinin mutmain olmasını nasip etmiştir. Mutmain olmuş bu kalp ne zaman şüphelerden arınırsa, gerçek imana o zaman kavuşmuş olur. Böyle bir imana kavuşmuş insan Allah’ın ve Resulü’nün emir ve yasaklarını yaparken zorla değil, seve seve yerine getirir. Yani, Allah’ın nuru (Kur’ân) sayesinde artık hakikatleri görebilir hale gelir.³⁰⁶ Kalpleri kararmış kişiler ise iki kısma ayrılır. Birincisi, kalpleri tamamen kararmadığından Müslüman olma ihtimali azda olsa olanlar. İkincisi ise, tamamen kalpleri kararmış olup, helak olmaktan başka bir şey beklemeyenlerdir. Bu kimselerin durumu başka bir âyette şöyle anlatılmaktadır: *“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”*³⁰⁷ Yani organları var olmasına rağmen bunları iyi yönde kullanmamaları sebebiyle körelmiş olup, işlevini yitirmiştir.

Kalbi kirin, pasın ve pislüğün yuvası olmuş kimseler, Allah’ın âyetlerini duydukları vakit rahatsız olmaktadır. Yukarıdaki âyette de zikrettiğimiz üzere onların organları olmasına rağmen işlevlerini kaybettikleri için söylenenler kalplerine işlememektedir. Aksine kalplerinin katılığı ve küfürlerini artırmaktadır. Bu hakikat başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: *“...İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdelerler. Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (küfürlerini artırmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.”*³⁰⁸ Bu kimseler, Allah’ın âyetlerini duydukları vakit içinde bulundukları

³⁰⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 16/359-360.

³⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 5/104-105.

³⁰⁷ el-A’râf 7/179.

³⁰⁸ et-Tövbe 9/124-125.

küfür bataklığına biraz daha fazla gömülmüşler ve âyette de zikredildiği üzere bu kimseler apaçık bir şekilde yoldan sapmışlardır.

3.21. Yirmi Üçüncü Âyet: Kalplerin Allah'ın Zikri İle Huzura Kavuşması

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur'an Allah'ın hidâyet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir. Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.”³⁰⁹

Âyette geçen “sözün en güzeli” ile kastedilen Kur'an-ı Kerim'dir.³¹⁰ Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'i doğruyu göstermek ve adaleti tesis etmek için göndermiştir. Ayrıca Kur'an'ın diğer bir özelliği ise sağlam ve şüphe barındırmamasıdır. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın koruması altındadır. Başka bir âyette bu hakikat şöyle bildirilmiştir: “Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemes. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir.”³¹¹ Allah Teâlâ, bu beyanında Kur'an-ı Kerim'in ne arkasından ne de önünden ona bâtilin veya şüphe içeren bir şeyin yaklaşılamayacağını haber vermekte olup, bu onun ne kadar sağlam ve muhkem olduğuna delil teşkil etmektedir.³¹² Kur'an'ın mahiyetinde, hedefinde, özünde ve esasında ne bir ihtilaf ne de bir şüphe yoktur.³¹³

Kur'an-ı Kerim'in diğer bir özelliği de kendinde tutarsızlık ve çelişkinin olmamasıdır. O insanların sözleri ve yazdıkları kitaplar gibi değildir. Çünkü insanların sözlerinde ve kitaplarında olan bu çelişki ve ihtilaf zamanla da artış göstermektedir. Kur'an-ı Kerim ise, bir insan sözü olmadığı için şüphe ve tutarsızlık barındırmamaktadır.³¹⁴ Bu hakikat başka bir âyette şöyle zikredilmektedir: “Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”³¹⁵ Eğer Kur'an, Allah

³⁰⁹ ez-Zümer 39/23.

³¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/190.

³¹¹ Fussilet 41/42.

³¹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/323-324.

³¹³ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 12/447.

³¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/324.

³¹⁵ en-Nisâ 4/82.

tarafından gönderilmemiş olsaydı, içinde birçok çelişki ve tutarsızlık bulmak mümkün olurdu.

“Mesâni” kelimesi ile kastedilen ise, birbirine benzeyen âyetlerin ve harflerin tekrar edilmesidir. Peygamberlerin kıssalarından, geçmiş milletlerin haberlerinden, hükümlerden ve delillerden farklı yerlerde birbirlerini doğrular nitelikte tekrar edilmesidir.³¹⁶ Ayrıca övülen ve faydaları sürekli olarak tekrar edilen manasındadır.³¹⁷ Kur’ân olayları hep ikili ve zıttı ile anlatmaktadır. Gök ile yer, cennet ile cehennem, melek ile şeytan, emir ile nehiy ve va’d ile va’idin bir arada verilmesidir. Ayrıca Müslümanların hallerinden ve karşılaştıkları güzelliklerden bahsedildikten sonra kâfirlerin durumlarından ve karşılaştıkları kötü sonuçlardan aynı anda bahsedilmektedir.³¹⁸ Yaratılıştaki her şey çifti ile beraber yaratılmıştır. Bunun sebebi ise, Allah’ın dışında her şeyin bir zıttının var olduğu, fakat Allah’ın ne bir eşi ne de bir zıttının olmadığı hakikatinin bildirilmesidir.³¹⁹ Kur’ân’ın bir diğer özelliği ise bu kadar tekrar içermesine karşın okuyanın sıkılmaması, aksine okudukça içinin huzur bulmasıdır. Kur’ân okunmakla eskimez ve okuyan kişi ondan usanmaz.³²⁰ Yani okuyucuların dilinden bu kadar sık dökülmesine ve dinleyicilerin kulaklarına bu kadar sık çalınmasına rağmen Kur’ân’ın ne güzelliği gider ne de O’nu okumaktan ve dinlemekten usanılır.³²¹ Kur’ân’ın ilâhi bir kelam olduğu her haliyle bellidir. Çünkü Kur’ân okuyan kişi bıkmak yerine hep daha fazla okumak, anlamak ve dinlemek ister. Kur’ân’da böyle tekrarların olmasının sebebi ise, âyetleri muhatapların kalplerine iyice yerleştirmek ve sürekli hatırdâ tutulmasını sağlamaktır.³²²

Mü’minin, Rabbi karşısındaki durumu korku ve ümit arasında olmasıdır. Kur’ân okurken veya dinlerken kendisine hitap eden ve azap âyetlerini duyduğunda irkilir. Çünkü geçmişte yaptıklarının pişmanlığını yaşar ve gelecek kaygısı ile tüyleri diken diken olur. Fakat rahmet âyetlerini duyduğunda ümitlenir, tövbe eder ve Allah’ın affına sığınır. Bunun ardından derileri yumuşar, kalbi rahatlar, içini mutluluk kaplar ve Allah’a şükreder, hamdeder.³²³ Mü’minler rahmet âyetlerini duyduklarında gözleri

³¹⁶ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/191.

³¹⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 212.

³¹⁸ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 7/542-543.

³¹⁹ Râzî, *Mefâtihu’l gayb*, 26/272.

³²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/300.

³²¹ Bursevî, *Rûhu’l beyân*, 17/204.

³²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/300.

³²³ Duman, *Beyanu’l Hak*, 3/836.

yaşarır ve kalpleri huzur dolar, ancak bidat ehlinin yaptıkları gibi akıllarını kaybetmez ve bayılıp düşmezler. Nitekim onların bu davranışı şeytandandır.³²⁴

Kur'ân, insanın iç âleminde değişimler, dönüşümler meydana getirmektedir. İnsanın içinde oluşan bu ürperme ve yumuşama med-cezir olayı gibidir. İnsanın iç âleminde kimi zaman dalgalanmalar, kimi zaman da durulmalar meydana gelmektedir. Bu iki zıt oluşum, denizin dalgalanmasına, ardından sakinleşmesine benzemektedir. Dalgalı olan deniz, üzerinde hareket eden gemilere zor anlar yaşatır, hareket edemez hale getirir. Kur'ân'ı anlayan bir kalbe sahip kişide kabaran deniz gibi ruhunda gezinen şirk ve buna benzer kötü hasletleri içinden söküp atar. Bu kötü hasletler kalpten atılınca bir sakinleme ve yumuşama meydana gelir.³²⁵

Allah, hidâyeti, doğruyu ve hakkı açıklamış, onun delillerini ve kanıtlarını göstermiş, dalâlet ve batılı da açıklamıştır. Hidâyet yoluna giren kişi, Allah'ın yardımıyla doğru yolu bulmuştur. Küfrün ve bâtılın yoluna giren kişi de, Allah'ın kendisini üzerindeki yardımını çekmesiyle şaşırılmış ve sapıtmıştır.³²⁶ Kalbi kararmış ve kendi isteğiyle nur-i ilâhiden yüz çevirmiş bu kişileri hiçbir mahlûk dinsizlik zulmetinden kurtararak iman ışığına kavuşturamaz. Allah'ın rahmetinden mahrum kalan bu kişi kendi iradesi ile seçimini yaparak, kendisinin ziyanına sebebiyet vermiş olur.³²⁷ Hidâyet ve dalâlet Allah'ın yaratması ve kulların iradesi ile olur. Kul iradesini hidâyet yönünde kullanırsa Allah onun için hidâyeti, dalâlet yönünde kullanırsa yine Allah onun için dalâleti yaratır. Allah Teâlâ, insanlara merhametinden dolayı hak ve doğru yolu içinde barındıran Kur'ân'ı göndermiştir. Her kim Kur'ân-ı Kerîm'i kendine rehber edinirse doğru yolu bulmuş demektir.³²⁸ Bu hakikat başka bir âyette şöyle zikredilmiştir: *“(O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'ân'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır...”*³²⁹ Kur'ân'ı kendine dost ve rehber edinen kişiler hak ile batılı birbirinden ayırarak doğru yolda ve hidâyet üzerindedirler.

Bu âyette Kur'ân'ın başlıca özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

a) Kur'ân Allah tarafından indirilmiştir.

³²⁴ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7/221.

³²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 16/367-368.

³²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/325.

³²⁷ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 6/3077.

³²⁸ Vehbî, *Büyük Kur'ân Tefsiri*, 11-12/4873.

³²⁹ el-Bakara 2/185.

b) Bunun zorunlu sonucu olarak, Kur'ân sözlerin en güzeldir. Yani ondaki bilgiler gerçek, hükümler adaletli ve insanlar için yararlı, O'nun gösterdiği yol doğru ve kurtarıcıdır.

c) Kur'ân, insanlığın kurtuluş rehberi olarak kıyamete kadar okunması, yaşanması ve yaşatılması gereken bir kitaptır.

d) Kur'ân kendi içinde uyumlu, sözleri ve nazmı ahenkli, kendi içinde tutarlıdır.

e) Kur'ân “mesâni” özelliği ile okuyana ve dinleyene bıkkınlık vermez, farklı farklı ifadelerle tekrarlar yaparak hükümleri muhatapların kalplerine iyice yerleştirir.

f) Kur'ân hem üslubuyla hem de içeriğiyle okuyucuyu derinden etkiler. Yerine göre ümitlendirir, yerine göre kaygılandırır. Ayrıca Kur'ân'ın manasını anlamayanlar üzerinde bile bu etki görülmektedir.³³⁰

3.22. Yirmi Dördüncü Âyet: Zalimlerin Azaba Karşı Yüzleriyle Korunma Çabası

أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ “Kıyamet günü kötü azaba karşı yüzüyle korunan kimse, (o gün) azaptan emin olan kimse gibi midir? Zalimlere, ‘Kazandıklarınızı tadın’ denir.”³³¹

Âyette inkârcı olmaları sebebiyle cehenneme atılacak kişiler zikredilmekle beraber, bunların kiminle karşılaştırılabileceği zikredilmemiştir. Müfessirler bu karşılaştırmada zikredilmeyen taraf hususunda farklı açıklamalar yapmıştır. Birinci yorum şöyledir: Yüzünü ateşten koruyamayan kimse mi; yoksa yüzünü ateşten koruyan kimse mi daha faziletlidir.³³² İkinci yorum ise şöyledir: Kıyamet gününde kötü azap ile karşı karşıya kaldığında yüzü ile ateşten korunmaya çalışan kişi mi; yoksa Allah'ın kendine nimet verdiği kişi mi daha hayırlıdır?³³³ Üçüncü yorum ise şöyledir: Kötü azap ile karşı karşıya kaldığında yüzü ile ateşten korunmaya çalışan kişi ile bu ateşten emin olan kimsenin durumu kıyaslanabilir mi?³³⁴ Dördüncü yorum ise şöyledir: Elleri boynunda bağlı ateşe atılan kimse ile kendini ateşe sürükleyecek işlerden korunarak,

³³⁰ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/611-612.

³³¹ ez-Zümer 39/24.

³³² Ebu Hasan Said b. Mes'ade el-Ahfeş, *Meani'l Kur'ân*, thk. Hüda Mahmud Kurrâ'a (Kahire: Mektebetü'l Hancı, 1990), 495.

³³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/194.

³³⁴ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/117.

cennete girmiş kimse bir olamaz.³³⁵ Görüldüğü üzere müfessirler içerik olarak birbirinden farklı olmayan değişik yorumlar yapmışlardır.

Mukâtil'e (öl. 150/767) göre ise, kâfir kimse cehenneme elleri boynuna bağlanmış olarak, boynunda koskocaman bir kaya parçası olduğu halde atılır. O ateş, boynunda asılı olan kayayı yakacak ve o kayanın harareti ve alevi de onun yüzünü yakacaktır. Kâfir kimse elleri boynunda bağlı olduğundan dolayı yüzünü bu ateşin harareti ve alevinden koruyamayacaktır.³³⁶ İnsan bir tehlike ile karşılaştığında hemen yüzünü başka bir uzvu ile korumaya çalışır. Fakat kıyamet gününde kâfir kimse en değerli varlığı olan yüzünü cehennem ateşine karşı koruyamayacaktır.³³⁷ Ayrıca onlara şefaati vermeye veya onlardan bu azabı defetmeye kimsenin gücü yetmeyecektir.³³⁸ Nitekim bu hakikat başka bir âyette şöyle hatırlatılmaktadır: *“Artık şefaathçilerin şefaati onlara fayda vermez.”*³³⁹ Âyette de bildirildiği üzere kıyamet günü şefaathçilerin şefaati kendine fayda vermeyecektir.

İnsanda var olan uzuvların en kıymetlisi yüzüdür. Zira yüz, güzelliğin, nurluluğun ve parlaklığın mahallidir. Aynı zamanda yüz, hislerin ve duyguların mekânıdır. İnsanlar birbirlerinden yüzleri sayesinde ayırt edilir. Ayrıca kişinin mutlu veya mutsuz olduğu yüzünden anlaşılır.³⁴⁰ Nitekim insanların o gün yüzlerinden ayırt edilebilir olması hususunda şu âyetler bildirilmektedir: *“O gün birtakım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar, gülerler, sevinirler. O gün nice yüzler de vardır ki, toz toprak içindedirler. Onları bir siyahlık bürür. İşte onlar, kâfirlerdir, günaha dalanlardır.”*³⁴¹ Âyette de zikredildiği üzere insanın yüz ifadesinden, iç dünyasında yaşamış olduğu duygular hem bu dünyada hem de ahirette anlaşılabilir olacaktır. Aynı zamanda insanın mutlu veya mutsuz olduğu hemen yüz ifadesinden belli olacaktır. Bu hakikat şöyle zikredilmektedir: *“O gün birtakım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar. O gün birtakım yüzler de asıktır. Bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacaklarını anlarlar.”*³⁴² Kıyamet günü insanların bazılarının yüzünün aydınlık olması güzel sonuç elde edeceğine işaret ederken, bazılarının yüzünün asık olması ise kötü sonuçla karşı karşıya kalacağının habercisi olduğu bildirilmektedir.

³³⁵ Mahalli - Süyûtî, *Tefsiru'l Celaleyn*, 460.

³³⁶ Mukâtil, *Tefsîrû'l Kebîr*, 1040-1041.

³³⁷ Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/393.

³³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/327.

³³⁹ el-Müddessir 74/48.

³⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/274.

³⁴¹ Abese 80/38-42.

³⁴² el-Kıyâmet 75/22-25.

Zulüm, sözlükte “bir şeyi ona ait olmayan yere koymak” anlamındadır. Terim olarak ise, “belirlenmiş sınırları çiğneme, haktan batıla sapma, kendi hak alanının dışına çıkıp başkasını zarara uğratma, rızasını almadan birinin mülkü üzerinde tasarrufta bulunma” gibi anlamlarda kullanılır.³⁴³ Sözlük ve terim olarak verilen manadan yola çıkılırsa, âyette ifade edilen “zalimler”, ilâhlığı Allah’tan başkasına atfetmeleri ve Allah’ı inkâr etmeleri sebebiyle bu sıfatla isimlendirilmişlerdir. Böyle isimlendirilmelerinin sebebi, onların bizzat kendi özgür iradeleri ile yapmış oldukları ve kendi kazandıkları şeylerden dolaydır.³⁴⁴ Âyetin devamında ise, zalimlere hitaben “kazandıklarınızı tadın” denilmektedir. Burada “tadın” emri ile kastedilen mana, kendi özgür iradenizle yaptıklarınızın cezasını çekin, anlamındadır.³⁴⁵ Bu hakikat başka bir âyette şöyle zikredilmektedir: “İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı.”³⁴⁶

İnsan dünya hayatında, ahiret için ne biriktirdi ise, kıyamet koptuğu vakit Allah’ın huzuruna çıktığında onu bulacaktır. Çünkü Allah Teâlâ, daha insanlar hayatta iken hak ile batılı, doğru ile yanlış, güzel ile çirkini ve her şeyi zıttı ile beraber açıklamıştır. Ayrıca birbirinin zıttı olan bu yolların bir gün son bulacağı ve sonuçların değerlendirileceği bir hesap gününün var olduğu haber verilmektedir. Hakikat bildirildikten sonra artık kişi kendi tercihini yaptığı sonuçlarına da bizzat kendisi katlanacaktır. Bu hakikat başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: “Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.”³⁴⁷ Allah, mü’min olsun kâfir olsun hiçbir kuluna zulmetmez. Kişi ancak yapıp ettikleri ile ancak kendine zulmeder.

3.23. Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Âyetler: Kâfirlere Hem Dünyada Hem de Ahirette Aşağılık Duygusunun Tattırılması

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَآتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ “Onlardan öncekiler de yalanladılar ve azap kendilerine farkına varamadıkları bir yerden geldi.”³⁴⁸

³⁴³ Mustafa Çağrı, “Zulüm”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2013), 44/507.

³⁴⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/613.

³⁴⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/327.

³⁴⁶ et-Tövbe 9/35.

³⁴⁷ Fussilet 41/46.

³⁴⁸ ez-Zümer 39/25.

فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “Böylece Allah dünya hayatında onlara zilleti tattırdı. Elbette ki ahiret azabı daha büyüktür. Keşke bilselerdi!”³⁴⁹

Allah Teâlâ, bu âyet ile müşrikleri uyarmaktadır. Nitekim onlardan öncekiler, Allah’ın kendilerine kıyamet ve ahiret hakkında bilgi ulaştırması için göndermiş olduğu peygamberleri tasdik etmemişlerdi. Sonuç itibarıyla yalanlamaları ve inkârları sebebiyle kendilerine en fazla güvendikleri, yani kendilerini güvenli hissettikleri yönden azaba uğramışlardı. Allah Teâlâ, inkârcıların hazin sonunu bu şekilde bildirmekte olup, sonradan gelenlerin böyle bir sonuçla karşı karşıya kalmamaları için onları uyarmaktadır.³⁵⁰ Zira Mekke müşrikleri de geçmiş milletlerin yaptığı gibi nebilerini inkâr etmeye ve yalanlamaya devam ederse, onların sonu da geçmiş milletlerin ki gibi hiç akıllarının ucundan bile geçmeyen bir taraftan gelen azap olacağı bildirilmektedir.

Azabın en şiddetlisi ansızın gelendir. Çünkü insanın üzerine ansızın gelen bir şeyin etkisi büyük olur ve korku hissini ortaya çıkarır.³⁵¹ Önceki milletlerin üzerlerine gelen azapta kendilerini rahat ve güvende hissettikleri bir zamanda hiç beklemedikleri bir taraftan gelmişti.³⁵² Peygamberlerini yalanlamaları sebebiyle azaba uğramış kavimler başka âyetlerde şöyle zikredilmektedir: “Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd kavmi, Âd ve Firavun, Lût'un kardeşleri, Eykeliler, Tübba'ın kavmi de yalanlamıştı. Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti.”³⁵³ Bu kavimlerden birine örnek vermek gerekirse o da Hz. Nuh (a.s)’ın kavmidir. Hz. Nuh (a.s) kavmini uyarmasına rağmen, onlar bu uyarılara kulak asmadılar ve onların üzerine azap gelmişti: “Derken kavmi onu yalanladı. Biz de onu ve gemide onunla beraber bulunanları kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Çünkü onlar (vicdanları hakka kapalı) kör bir kavim idiler.”³⁵⁴ Allah Teâlâ, bu ve benzeri âyetlerle geçmiş milletlerin uğramış olduğu azabı bildirmekte olup, Mekkeli müşriklerin aynı hataya düşmemesi için onları uyarmaktadır. Onlara eğer sizde aynı hataya düşerseniz, sizin sonunuzda onlar gibi olur denilmektedir. Ayrıca onların dünya hayatında maruz kaldıkları bu azap, hakikati inkâr etmeleri sebebiyle değil, ancak inatçı olmalarına karşılık olarak verilmiştir. Hakikati inkâr

³⁴⁹ ez-Zümer 39/26.

³⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/328.

³⁵¹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 3/119; Bursevî, *Rûhu'l beyân*, 17/211.

³⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/302.

³⁵³ Kaf 50/12-14.

³⁵⁴ el-A'râf 7/64.

etmeleri sebebiyle verilecek azap ise, ahirette içinde ebediyyen kalacakları cehennem azabıdır.³⁵⁵

Azabın ansızın gelmesini bir benzetmeyle açıklamak gerekirse: Denize kıyısı olan toprak parçası yumuşak bir kayadan ibaretse, kıyının alt kısmına dalga vurdukça kayanın altını oyar. İnsanlar bu oyulmuş toprak parçası üzerinde yürürlerken ansızın çöker ve onlar denize düşerek boğulurlar. İnsanların amellerini de bu şekilde düşünebiliriz.³⁵⁶ Yani kişinin yapmış olduğu her kötü amelde binmiş olduğu dala bir darbe daha vurulmasına sebep oluyor ve sonunda üzerinde durduğu ağaç yıkılıyor ve kişi bu ağacın altında kalıyor. Kişi böylece kendi iradesini kullanarak kötü sonunu hazırlıyor. Bu hakikat başka bir farklı yönüyle şöyle bildirilmektedir: *“İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.”*³⁵⁷ Allah Teâlâ, kullarının yapmış oldukları kötü amellerin karşılığını bir kısmını dünyada tattıracak; fakat âyetle de zikredildiği üzere *“Elbette ki ahiret azabı daha büyüktür”* ifadesiyle ahirette tattırılacak azabın daha büyük ve daha çetin olacağı bildirilmektedir.

Allah Teâlâ, peygamberlere iman etmeyen ve onların getirdikleri hakikatleri inkâr eden kâfirlere dünya hayatında rezilliği tattırmıştır. Örneğin bazılarının sûretleri değiştirilmiştir: *“Biz onlara, ‘Aşağılık maymunlar olun’ demiştik.”*³⁵⁸ Bazıları ise yere batırılmıştır: *“Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık...”*³⁵⁹ Hak ve hakikatleri yalanlayanlar bunların dışında daha birçok şekilde dünya hayatında azabı tatmışlardır. Fakat bilinmelidir ki, kâfirlerin ahirette tadacakları azap daha aşağılayıcı ve daha şiddetlidir. Bu hakikat başka âyetle şu şekilde zikredilmektedir: *“Onlara dünya hayatında bir azap vardır. Ahiret azabı ise daha ağırdır ve onları Allah'ın azabından koruyacak kimse de yoktur.”*³⁶⁰ Bir başka âyetle ise şöyle zikredilmektedir: *“İşte böyledir azap! Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür; ah bir bilselerdi!”*³⁶¹ Âyetlerde peygamberleri inkâr eden kavimlere dünya hayatında bir azap olduğundan bahsedilmiş; fakat ahiretin azabının daha ağır olduğu ve bu azaptan onları kurtaracak kimsenin olmadığı açıkça belirtilmiştir.

³⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/328.

³⁵⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 16/370.

³⁵⁷ er-Rûm 30/41.

³⁵⁸ el-Bakara 2/65.

³⁵⁹ el-Kasas 28/81.

³⁶⁰ er-Ra'd 13/34.

³⁶¹ el-Kalem 68/33.

3.24. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Âyetler: Kur'ân'da Konuların Daha İyi Anlaşılması İçin Örneklerle Anlatılması

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “Andolsun, öğüt alsınlar diye biz bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misali verdik.”³⁶²

فَرَأَانَا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ “Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.”³⁶³

Allah Teâlâ, Mekkeli müşriklere geçmiş milletlerin inkârları sebebiyle karşılaştıkları kötü sonuçlar hakkında örnekler vermiştir. Bu örneklerin verilme sebebi ise, aynı hatalara düşülmemesini sağlamak, insanları korkutmak ve yanlış yola sapmalarını önlemektir. Ayrıca böyle örnekler verilerek aynı hataların tekrar edilmesinin önüne geçilmek istenmektedir.³⁶⁴ Yani Allah Teâlâ, insanların dünyada ahiret için ihtiyaç duyduğu her türlü bilgiyi örneklerle açıklarken, kişinin lehine ve aleyhine olan fiillerin neler olduğu hakkında da bilgi vermiştir. Ayrıca bu âyette iki hususa dikkat çekilmektedir: Birincisi, insanların nasihat ve öğüt vermeye ihtiyaç duyulan bir varlık olmasıdır. İkincisi ise, insanlara verilen bu öğütlere ve nasihatlere uydukları vakit, onların ulaşacakları mutlu son hakkında müjde verilmektedir.³⁶⁵

Kur'ân'ın birçok yerinde olduğu gibi bu âyette de insanlara geçmiş milletlerden örnekler verilmiştir. Bu örneklerin verilme sebebi ise, muhatabını örnekler üzerinde düşündürüp kendisi için ders çıkarması, aklını başına alması ve yolunu düzeltmesidir. Nitekim sûrenin 22-23. âyetinde gönlü İslâm'a açılmış ve bunun neticesinde yolu Allah'ın nuru ile aydınlanmış kimse örnek verilirken, diğer tarafta Allah'ı zikretme konusunda kalbi katılaşmış, bu sebeple de sapkınlık batanlığında boğulmuş kimsenin örneği verilmektedir. Yine sûrenin 24. âyetinde kıyamet günü azaba karşı korumasız kalan inkârcı örneği verilirken, diğer tarafta cennetteki mutlu hayatı elde edecek mü'min kulların bilgisi verilmektedir.³⁶⁶ Şu var ki Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen bu örneklerden kişinin faydalanabilmesi için her örneğin geçmiş olduğu konunun bağlamından kopartılmadan ve akli bir temelle değerlendirmesi gerekir. Anlamadan ve üzerinde düşünmeden geçilen her örnek ibret verici özelliğini kaybeder.³⁶⁷ Nitekim bu

³⁶² ez-Zümer 39/27.

³⁶³ ez-Zümer 39/28.

³⁶⁴ Taberî, *Câmi 'u l-beyân*, 20/195.

³⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü l-Kur'ân*, 12/328-329.

³⁶⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/613.

³⁶⁷ Talât Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri* (Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2016), 6/166.

hakikat başka bir âyette şöyle ifade edilmektedir: “İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar.”³⁶⁸ Âyetten de anlaşılacağı üzere kişinin verilen örneklerden öğüt alabilmesi için aklını en güzel şekilde kullanmak gerekir. Yani insanı diğer canlılardan ayıran düşünebilme kabiliyetini âyetler üzerinde de en etkili şekilde kullanması ve yoğunlaştırması gerekir.

Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’i insanların anlayabileceği bir dil olan Arapça olarak indirdi. Nitekim insanların kendilerine verilmek istenen öğütleri ve mesajları anlayabilmeleri ancak bu şekilde mümkün olabilirdi.³⁶⁹ Başka bir âyette bu hakikat şöyle zikredilmektedir: “Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.”³⁷⁰ Allah Teâlâ, insanların vahyi gerçek manada anlayabilmeleri ve hayatlarına yansıtabilmeleri için Arapça olarak indirdi. Çünkü Arapça, Kur’ân âyetlerinin indirildiği toplumun günlük konuşma diliydi. İnsanların bu âyetler üzerinde tefekkür edebilmeleri için ilk önce anlamaları gerekirdi. Bu sebeptendir ki, Kur’ân âyetleri insanlar anlasın, düşünsün ve uygulasın diye günlük konuşma dili olan Arapça olarak indirildi.

Âyette geçen (غَيْرَ ذِي عَوَجٍ) ifadesinden iki mana anlaşılabilir. Birincisi, Kur’ân-ı Kerîm’in kendinden önce gönderilen kitaplara muhalif olmadığı, aksine onlarla tam bir uyum içinde olmasıdır. Nitekim Allah tarafından gönderilen kitapların tamamı insanlara Allah’ın varlığını ve birliğini öğütlemekte olup, tek olan Yüce Allah’a iman etmeyi emretmektedir. İşte Kur’ân-ı Kerîm’de bu öğütleri içinde barındırmakta ve diğer kutsal kitaplarla aynı amacı taşımaktadır. İkinci mana ise, Kur’ân-ı Kerîm’in âyetleri birbiriyle çelişkili değil, aksine farklı zaman dilimlerinde nazil olmasına rağmen birbiriyle tam bir uyum içindedir.³⁷¹ Yani genel olarak şunu söylemek gerekir ki, Kur’ân-ı Kerîm hem kendinden önce gönderilmiş olan kutsal kitaplarla aynı amacı taşımakta ve hem onlarla tam bir uyum içinde hem de kendi içinde uyumlu ve tutarlıdır. Bu hakikat başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: “İşte bu (Kur’ân), bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilâhî kitapları) tasdik eden ve bir kitaptır...”³⁷² Âyette de hatırlatıldığı üzere Kur’ân kendinden önce indirilen kitapları hem tasdik eder hem de onlarla uyum içindedir.

³⁶⁸ el-Ankebût 29/43.

³⁶⁹ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/196.

³⁷⁰ Yûsuf 12/2.

³⁷¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, 12/329.

³⁷² el-En’âm 6/92.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in içinde yaşamış olduğu Arap toplumuna kendi dillerinde, yani anlayabilecekleri bir dil olan Arapça olarak indirilmiştir. Kur'ân, onların ana dili olduğu için doğrudan doğruya verilmek istenen mesajları anlayabiliyorlardı.³⁷³ Açıklamaya ihtiyaç duyulan bir konu olursa o zaman devreye kendi içlerinden seçilmiş olan Hz. Peygamber giriyor ve anlaşılmayan yerlere açıklık getiriyordu. Bu husus başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: *"Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın."*³⁷⁴ Her Peygamber, Allah'tan aldığı mesajları muhataplarının anlaması, dalâlet ve yanlışla düşmemesi amacıyla, kendi toplumunun anlayabileceği bir dilde gönderilmiştir. Çünkü gönderilen Peygamber ile muhatapları arasında sağlıklı bir iletişimin olabilmesi için bu şarttır.³⁷⁵ Eğer Kur'ân arapça dışında başka bir dilde gönderilmiş olsaydı, insanlar verilmek istenen mesajları anlayamaz ve türlü türlü bahaneler üretirlerdi. Bu hakikat şöyle bildirilmektedir: *"Eğer biz onu başka dilde bir Kur'ân yapsaydık onlar mutlaka, 'Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?' derlerdi."*³⁷⁶ İşte Allah Teâlâ, insanlar böyle bahaneler üretmesin diye Kur'ân'ı seçmiş olduğu Peygamber'in dili ile göndermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in arapça gönderilmesindeki hikmet, o dilin diğer dillerde olmayan bazı özellikler taşıması sebebiyledir. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Apaçık bir dil olması, "beyan" vasfını kendine barındırması: En kapsamlı ve etkili bir şekilde anlatılmak istenilen şeyin ifade edilmesidir. Nitekim bu hakikat şöyle zikredilmektedir: *"Apaçık Arapça bir dil ile indirdik."*³⁷⁷

b) Arapçanın zengin bir kelime hazinesine sahip olması: Arapçanın bu özelliği diğer dillerle kıyaslandığında bariz bir şekilde görülmektedir. Örnek vermek gerekirse aslan ve deve benzeri hayvanların 4 bine yakın ismi olduğu bilinmektedir.

c) Arapçanın besteli bir dil olması: Kur'ân'ın vermek istediği mesajlar yanında bir de tilavet edilirken okuyucu ve dinleyici üzerinde eşsiz bir etkisi olduğu, tilavette yapılan bir yanlışın hemen fark edilebildiği bilinen bir gerçektir.

d) Arapça kelimelerin değişmez bir özelliğinin olması: Bugün kullanılan arapça ile Kur'ân'ın indirildiği dönemdeki arapçanın arasında çok büyük bir farkın olmamasıdır. Diller değişime ve dönüşüme uğramasına karşılık Kur'ân'ın indirildiği

³⁷³ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 5/107.

³⁷⁴ İbrâhîm 14/4.

³⁷⁵ Abdulcelil Candan, "Kur'ân Neden Arapça İndirildi", *EKEV Akademi Dergisi* 10/26 (Kış 2006), 40-42.

³⁷⁶ Fussilet 41/44.

³⁷⁷ eş-Şuarâ 26/195.

günden bugüne anlaşılır olması bu dilin değişime uğramadığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Eğer böyle olmamış olsaydı Kur'ân evrensel bir kitap olmaz ve Allah Teâlâ'nın, günümüze hitap edecek yeni bir kitap göndermesi gerekirdi.

e) Arapçada kelimelerin belirli harflerle başlamasının anlam yönünden bazı ipuçları vermesi de arapçanın göze çarpan diğer bir özelliğidir.

f) Arapçanın morfolojik yapı zenginliği: Yani aynın kökten birçok farklı manaları olan kelimelerin üretilmesidir.

g) Arapçanın ahenk, hassasiyet ve cazibeye sahip olması: Kur'ân kendi içerisinde insanları bir benzerini getirmekten aciz bırak bir uyum ve ahenginin olmasıdır.

h) Arapçada zamirlerin yapısı: Yani bir kişi, iki kişi ve birçok kişinin ifade edilebildiği sayı belirten zamirlerin var olmasıdır.

i) Arapçada bir takım kelime ve kavramların başka dillerde tam karşılığının olmaması: Örnek vermek gerekirse, “*onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz*”³⁷⁸ Âyette geçen “libas” kelimesine giysi, örtü ve elbise manaları verilmiştir. Fakat tam manasıyla âyette kastedilen o derin manayı hiçbir kelime karşılamamaktadır.³⁷⁹

Sonuç itibarıyla şunu söyleyebiliriz ki, Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesi; bu dilin kendine has özellikleri barındırması, Hz. Peygamber'in Arap toplumunun içinde dünyaya gelmesi ve orada risâletini tebliğ başlaması sebebiyledir.

3.25. Yirmi Dokuzuncu Âyet: Tevhid İnancının Doğruluğu

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Allah, birbiriyle çekişen ortak sahipleri bulunan bir (köle) adam ile yalnızca bir kişiye ait olan bir (köle) adamı örnek verdi. Bu iki adamın durumu hiç, bir olur mu? Hamd Allah'a mahsustur. Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.”³⁸⁰

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde insanları doğru yola iletmek ve iletilmek istenen mesajın akıllarda yer etmesini sağlamak amacıyla örnekler vermiştir. Bu âyette Allah Teâlâ, ibadeti farklı ilâhlara mahsus kılan ve şeytanlardan oluşan bir grubun yolundan giden kâfir bir kimse ile tek olan Allah'tan başka ilâha iman etmeyen mü'min kimsenin asla bir kefedeyamayacağı misalini vermiştir.³⁸¹ Allah Teâlâ böyle bir misal vererek, şirkin ne denli kötü bir amel olduğunu gözler önüne

³⁷⁸ el-Bakara 2/187.

³⁷⁹ Candan, “Kur'ân Neden Arapça İndirildi”, 43-49.

³⁸⁰ ez-Zümer 39/29.

³⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/196.

sermiştir.³⁸² Yani tek bir kişiye hizmet eden ve onun isteklerini yerine getiren bir kimse ile birçok kişinin emrinde çalışan ve herkesi memnun etmek için uğraşan bir kimsenin durumunun asla bir olamayacağı bu misalde anlatılmıştır. Birçok kişinin emri altında çalışan kişi hangisini razı edeceğini, bir ihtiyacı olduğunda kimden isteyeceğini, rızkını kimden talep edeceğini ve merhameti kimden bekleyeceğini bilemez. Böyle bir kimsenin kalbi param parça olmuş ve hayatı dağınık haldedir. Misalde verilen bu kişi kâfire benzetilmiştir. Fakat mü'minin tek bir efendisi vardır ve kalbide derli topludur.³⁸³ Yani ne yapacağını, kimden yardım isteyeceğini ve kimin taleplerini yerine getireceğini bilir. Zihni ve hayatı dağınık halde değildir.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'i üstün sıfatlarıyla tavsif ettikten sonra, bu âyette mü'min bir kimse ile kâfir müşriğin durumlarını bir misalle açıklamış ve iki köle üzerinden konuyu anlatmıştır. Kölelerden birisinin birden fazla efendisi vardır ve birbiriyle zıtlaşan, huysuz ve geçimsiz kimselerden oluşan bu efendiler tek bir köleye ortaktır.³⁸⁴ Kendi aralarında geçimsiz olan bu efendilerden her biri köleyi kendi ihtiyaçlarında kullanmak ister. Efendilerden birisi köleye bir şey emrederken, bir diğeri ise başka bir şeyden nefyetmektedir. Bu durum öyle karmaşık bir hal almıştır ki, artık köle hangi efendisinin istek ve arzuları doğrultusunda hareket edeceğini bilemez.³⁸⁵ Hal böyle iken tek bir efendiye sahip olan köle onun dediklerini yapar ve içi huzur bulur. Aklı karışmaz ve ne yapacağını bilir. İşte tek bir Yaratıcıya iman eden kimsenin durumu da böyledir. Biri hangi Tanrıyı memnun edeceğini bilemez ve şaşırıp kalır. Öteki ise tek bir Tanrının emir ve nehiyleri doğrultusunda hareket eder, aklı karışmaz ve içi huzur bulur. Bu âyette verilen misal, Arap toplumunda karşılaşılan bir durumdur. Onlarda kölenin tek bir efendisi varken, efendi öldükten sonra köle mirasçıların hepsine intikal eder ve köleyi kullanma konusunda hepsi ortak olur. Bunun sonucunda ise, kendi aralarında kavga ederlerdi.³⁸⁶ Allah Teâlâ, gerçek hayatta karşılığı olan bu misal üzerinden şirkin ne denli kötü bir iş olduğunu ve birçok kişinin sözü ile hareket etmenin ve herkesi memnun etmenin ne kadar zor olduğunu bildirmektedir.

Kuşeyrî'ye (öl. 465/1072) göre ise, Âyette geçen (رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ) ifadesi ile kastedilen mana şöyledir: İnsan geçici olan dünya hayatının çeşitli meşguliyetlerine (çoluk-çocuk meşguliyeti, aile meşguliyeti ve farklı dağınık düşünceler) kendine kaptırır

³⁸² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 16/373.

³⁸³ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/179.

³⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/303; Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/167.

³⁸⁵ Sâbüni, *Safvetü't-Tefâsir*, 3/78.

³⁸⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/5.

ve dünya hayatı insanı cezbeder. Mü'min ise sadece gönlünü, kalbini ve hayatını Allah'a bağlayan kişidir. Mü'min kimsenin kalbinde sadece Allah vardır. Dünyanın geçici heveslerinin onun yanında bir değeri yoktur. Hatta Rıdvan cennetinin bile mü'min kimsenin kalbini meşgul etmesi söz konusu değildir.³⁸⁷ Kısacası mü'min kişinin kalbinde Allah'tan başka hiçbir şeye yer olmadığı için onun kafasını allak bullak edecek bir şey yoktur. Burada asıl ifade edilmek istenen şey ise, mü'min kişi dünya malına kâfir insan gibi tamahkâr olmadığı için onun kafasını meşgul edecek ve başkaları ile tartışmasına sebep olacak bir şeyi söz konusu değildir.

Mâtürîdî'ye (öl. 333/944) göre ise, Âyette geçen (رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا) (لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ) ifadesi ile kastedilen mana şöyledir: Birbiriyle ihtilaflı birçok efendisi olan kişi ile tek bir kişiye bağlı olan bir kişi asla bir olamaz. Aynı şekilde çeşitli ilâhlara tapan bir kimse ile tek bir ilâha tapan bir kimse de bir olamaz. Ancak Âyette kıyaslanan bu iki insanın dünya hayatında insan olmaları hasebiyle aralarında bir farkın olmadığı, fakat hikmet açısından bir farkın olduğu söylenmektedir. Bu Âyet ölümden sonra dirilişin olduğunun kanıtıdır. Nitekim Yüce Allah başka bir Âyette aynı benzetmeyi şu şekilde yapmaktadır: *"Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?"*³⁸⁸ Yani bu dünyada insan olması yönünden eşit olsalar dahi, hakikatte asla eşit olamazlar. İki Âyette de birbirine denk olmayan bu iki grubun iyi ve kötü diye ayrılacağı başka bir âlemin olduğu bildirilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ'nın, insana vermiş olduğu akıl da bunu desteklemektedir.³⁸⁹

Allah Teâlâ, bu Âyette olduğu gibi daha birçok Âyette akliselim ile hareket eden ve düşünen kulları için öğütler vermektedir. Tek olan Allah'tan başka ilâh olmadığı, yalnızca O'na ibadet edilmesi gerektiği ve övgünün sadece Allah'a mahsus olan bir şey olduğu mesajı açık bir şekilde beyan edilmektedir. Fakat her şey bu kadar açık ve net olmasına rağmen insanların çoğu Allah'tan başka ilâhlar edinerek O'na ortak koştuğuda bildirilmektedir.³⁹⁰ Yani insanlar birçok efendiye hizmet etmek ile tek bir efendiye hizmet etmek arasındaki farkı anlamasına karşın, iş diğer ilâhları bırakıp da tek olan Yüce Allah'a kulluk etmeye gelince, anlamaktan acizmiş gibi davranmaktadırlar.³⁹¹

³⁸⁷ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l-işârât*, 3/119.

³⁸⁸ Hûd 11/24.

³⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/330.

³⁹⁰ Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/168.

³⁹¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 5/109.

Ancak insanlar ne kadar yapmacık davranırsa davransın kıyamet gününde her şey tüm ayrıntılarıyla birlikte aşikâr olacaktır.

3.26. Otuz ve Otuz Birinci Âyet: Her Canlının Ölümü Tadacak Olması

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ “(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir.”³⁹²

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ “Sonra şüphesiz siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme edileceksiniz.”³⁹³

Allah Teâlâ, bir önceki âyeti kerîmede birçok efendisi olan ve tek bir efendiye sahip bir köle örneği üzerinden kâfir ve mü'min'in durumunu anlattı. Bu misalin hemen ardından ise, kendini Allah'a ve Resûlüne adanmış bir kimsenin de öleceğini ve kendini Allah'a teslim etmeyip ihtilaf halinde olan birçok ortağa bağlı kimsenin de öleceğini haber vermektedir. Fakat kendini Allah'a teslim eden ve etmeyen kimsenin durumlarının asla bir olamayacağı bir önceki âyette bildirilmektedir. Bu âyet ile de esas hesaplaşmanın olacağı ve farkın gözler önüne serileceği bir ahiret yurdunun olduğu açıkça ifade edilmektedir. Buradan da şu anlaşılmaktadır ki, bir yeniden diriliş kaçınılmaz olup, mükâfat ve ceza orada verilecektir.³⁹⁴

O dönemde Müşrikler, Hz. Peygamber'in ölmesini bekliyorlardı. Allah Teâlâ ise, ölümün herkes için hak olduğunu dünyada bir miktar kalan kişi veya ahirete irtihal etmiş kişi ile alay etmenin anlamsız olduğunu haber vermekteydi. Katâde'den rivâyet olunduğu üzere Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e ölümlü olduğunu ve herkesin bu dünyadan ahirete irtihal edecek birer yolcu olduğunu bildirmektedir.³⁹⁵ Hz. Peygamber'in de diğer insanlardan, insan olma yönünden bir farkının olmadığı ve herkes gibi onun da ölümlü bir varlık olduğu âyette hatırlatılmaktadır. Bu âyetin burada zikredilme sebebi, sûrenin büyük bir bölümünde verilmek istenen tevhid akidesinin kalplere yerleştirilmek istenmesidir. Nitekim ölüm, her canlı için dünya hayatının bir sonudur. Esas olan ise bâkî olan Allah'tır.³⁹⁶ Nitekim her canlının ölümü tadacağı ve dönüş yerinin ise sonsuz âlem olan ahiret yurdu olacağı başka bir âyette şöyle hatırlatılmaktadır: “Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz.”³⁹⁷ Allah

³⁹² ez-Zümer 39/30.

³⁹³ ez-Zümer 39/31.

³⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/331-332.

³⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/304; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/179.

³⁹⁶ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 12/454.

³⁹⁷ el-Ankebût 29/57.

Teâlâ başka bir âyette Hz. Peygamber'in de diğer tüm peygamberler gibi hayatının bir sonunun olduğunu ve esas olanın ise Allah olduğunu şöyle bildirmektedir: *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye (eski dininize) mi döneceksiniz?"*³⁹⁸

Kurtubî'ye göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e ve diğerlerine ölümün hak olduğunu bildirmiştir. Bunun beş manaya gelme ihtimali vardır:

1. Bu âyet ile insanları ahiretten sakındırma amaçlanmıştır.
2. Bu hatırlatılma yapılarak insanlar amel yapmaya teşvik edilmiştir.
3. Ölüm hatırlatılmış ve insanlardan ahiret için hazırlık yapmaları istenmiştir.

4. Ümmetlerin başkalarının ölümü hakkında ihtilafa düştükleri gibi Hz. Peygamber'in ölümü hakkında da ihtilafa düşmemeleri için bir hatırlatmada bulunulmuştur.

5. Yüce Allah başka şeylerde faziletleri çeşitli olmakla birlikte, ölüm noktasında tüm yaratılmışları birbirine eşit kılmıştır.³⁹⁹

Yaratılmış olan her canlının ölümü gerçekleşikten sonra Allah'ın huzurunda mü'min ve kâfir birbiri ile davalacaktır. Mazlum olan zalimden hakkını alırken, herkesin hakkı haklıya verilecektir. Aynı zamanda doğru söyleyen ile yanlış konuşan, mazlum ile zalim, hidâyete ermiş kimse ile yoldan sapmış ve zayıf kimse ile kibirli kimse ahirette birbiri hakkında davacı olacaktır.⁴⁰⁰ Bu ifadeyle de şu anlaşılmaktadır ki, her insan kendini haklı çıkarmak ve o günün azabından kurtulabilmek için birbirinden davacı olacaktır. Ayrıca bu da yetmezmiş gibi Hz. Peygamber kendi üzerine düşen tebliğ vazifesini en güzel şekilde yerine getirmesine rağmen, kâfirler dünyada ki inatları sebebiyle inkâr ettikleri hakikatlerin kendilerine tebliğ edilmediğini iddia edeceklerdir.⁴⁰¹ Mazeret olarak ise şunu belirteceklerdir: *"Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yoldan saptırdılar"*⁴⁰²; *"Babalarımızı bunlara ibadet ediyor bulduk, dediler."*⁴⁰³ Fakat ahirette hükmün sahibi sadece Yüce Allah'a aittir. Bundan dolayı faydasız mazeretler kabul edilmeyecek ve onlar hakkında olumsuz hüküm verilecektir.

³⁹⁸ Âl-i İmrân 3/144.

³⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 18/275-276.

⁴⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/200-201.

⁴⁰¹ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr* (Kahire: Daru's Selam, 1989), 9/4874.

⁴⁰² el-Ahzâb 33/67.

⁴⁰³ el-Enbiyâ 21/53.

Bu âyet hakkında şöyle bir rivayet nakledilmiştir: Bu âyet indiğinde, Zübeyr'in şunu sorduğu rivayet edilmiştir: Ey Allah'ın Resûlü, birbirimizle dünyada davalastıktan sonra tekrar davalasacak mıyız? Hz. Peygamber "evet" diye cevap verince, Zübeyr öyleyse işimiz zor, dedi.⁴⁰⁴ Hz. Peygamber'in vermiş olduğu cevaptan da anlaşılacağı üzere, ölümle hiçbir şey bitmemekte; aksine o gün herkes Allah'ın huzuruna sevk edilerek hesap vermektedir. Orada herkes arasında adaletle hükmedildikten sonra onların hak ettikleri karşılıkları verilecektir.⁴⁰⁵

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, fani olan bu dünya hayatında kim olursa olsun ölümü tadacaktır. Bâkî olan ise sadece Allah'tır. İnsan geçici dünya hayatının meşgalesine kendini kaptırarak, ahiretini ihmal etmemesi gerekir. Çünkü insan akıllı bir varlık olması hasebiyle ahirette, dünyada iyi veya kötü yapmış olduğu amellerin karşılığını alabileceği bir imtihana tabi tutulmaktadır. Bu imtihan neticesinde karşılık olarak ise iyi kimselere cennet, kötü kimselere ise cehennem vaad edilmektedir. Allah Teâlâ, insanlara bu kadar hakikati daha dünyada iken bildirdikten sonra ahirette artık onların mazeretlerini kabul etmeyecektir. Nitekim dünyada amel var hesap yokken, ahirette ise hesap var amel yoktur. Bu hakikat başka âyette şöyle zikredilmektedir: "O gün zulmedenlere mazeretleri fayda sağlamaz, Allah'ı razı edecek amelleri işleme istekleri de kabul edilmez."⁴⁰⁶ Âyette de hatırlatıldığı üzere dünyada hakikatlere tabi olmayan kimselerin, ahirette mazeretleri kabul edilmediği gibi birbiri hakkında yapacakları suçlamalar da asla kabul edilmeyecektir. Nitekim orası iftira atma ve davalasma yeri değil; aksine haklı ile haksızın, suçlu ile suçsuzun, zalim ile mazlumin, samimi olan ile samimiyetsizin ayırt edildiği yerdir. Ayrıca orası mazeret belirtme yeri değil; hesap verme yeridir. Kişinin dünya hayatında yapmış olduğu her türlü iyi ve kötü amellerin gün yüzüne çıktığı yerdir.

3.27. Otuz İkinci Âyet: Müşriklerin En Zalim Olarak Nitelendirilmesi

"Kim, Allah'a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde, doğruyu (Kur'an'ı) yalanlayandan daha zalimdir? Cehennemde kâfirler için kalacak bir yer mi yok!?"⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Tirmizî, "Tefsiru'l Kur'an", 41 (No. 3236); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3250; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/332; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 12/127.

⁴⁰⁵ Sâbûnî, *et-Tefsîru'l-vadîhü'l-müeyesser*, 1160.

⁴⁰⁶ er-Rûm 30/57.

⁴⁰⁷ ez-Zümer 39/32.

Âyetin ilk giriş cümlesine bakıldığında “zalim” olarak nitelenen kâfirlerin, Allah’ın ulûhiyeti hakkında gerçeğe asla bağdaşmayan iddialarda bulundukları ifade edilmektedir. Kâfirlerin gerçeği yansıtmayan iddiası ise, Allah’ın eşi ve çocuğu olduğu yönündeki şirk söylemleridir.⁴⁰⁸ Şirk ise en büyük günahlardan olduğu için böyle bir iftirada bulunan kişiler zalim olarak isimlendirilmektedir. Çünkü bu tip insanlar hakikat en açık bir şekilde kendilerine gösterilse dahi görmezden gelerek yalan ve iftira yolunu tercih ederler. Allah’a yalan uydurmanın bir diğer boyutu ise, dinde hüküm verme yetkisinin Allah’tan başka canlı veya cansız herhangi bir varlığa verilmesidir.⁴⁰⁹ Hüküm verme yetkisinin Allah’tan başka bir varlıkta olması ise asla söz konusu olamaz. Yani haram veya helal verme yetkisi sadece Allah’ın uhdesinde olan bir şeydir. Bu hakikat ise şöyle ifade edilmektedir: “Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah’a karşı yalan uydurmak için, ‘Şu helâldir’, ‘Şu haramdır’ demeyin. Şüphesiz, Allah’a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler.”⁴¹⁰ Âyetten de anlaşılacağı üzere bir şeyi helal veya haram kılma yetkisi Allah’a aittir. Ancak bazı konularda Allah’ın izin vermesi ile bu yetki peygamberlere de verilmiştir.

Allah Teâlâ kendisinde olan yetkilerin başka varlıklara verilmesini zulüm olarak isimlendirirken, bu söylemlerde bulunan kişileri de yalancı ve iftiracı olarak nitelendirmiştir. Zulüm kavramına başka bir açıdan bakıldığında ise şu ifade edilmektedir: İnsanın bu kadar iyilik, güzellik ve nimetler içinde yüzmesine rağmen halen nankörlük ederek, bu kadar nimeti görmezden gelerek yalan uydurmasından ve Allah’a ortak koşmasından daha büyük bir zulüm ve daha kötü bir davranış yoktur. Yaratan Allah “Rezzak” ismi gereği bu kadar nimeti ve sonsuz lütfunu kullarına bahşetmiştir. Fakat kulları bu kadar nimeti görmezden gelerek Allah’a ortaklar koşarlarsa ve iftirada bulunurlarsa en büyük zulüm bunlar olmuş olur.⁴¹¹

Kâfirlerin zalim olarak nitelendirilme sebeplerinden bir diğeri ise, kendilerine hak olarak gönderilen Kur’ân-ı Kerîm’i yalanlamış olmalarıdır. Yani Allah’ın bildirmiş olduğu haberi inkâr edip, yalanlayıp ve bu konuda iftirada bulunan kişiden daha zalim kimse olamaz.⁴¹² Nitekim doğru olanı kabul etmek adalet ve hakkı sevmektir. Allah

⁴⁰⁸ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/203; Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, 12/333; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/305; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi l-Kur’ân*, 18/278; Nesefî, *Medârikü t-tenzîl*, 3/180; İbn Kesîr, *Tefsîrü l-Kur’âni l-azîm*, 12/129.

⁴⁰⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 16/376-377.

⁴¹⁰ en-Nahl 16/116.

⁴¹¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, 12/333.

⁴¹² Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/203-204; Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, 12/333; İbn Kesîr, *Tefsîrü l-Kur’âni l-azîm*, 12/129.

adına doğruyu söylemek dindarlık ve sınırını bilmektir. Bunun aksine bir tutum sergilemek ise, zulümdür, had bilmezliktir, cahilliktir ve yoldan sapmışlıktır.⁴¹³ Böyle kötü hasletlere sahip bir kimsenin dünya hayatında ki sonu çok güzel olmayacağı gibi sonsuz olan ahiret yurdunda da akıbeti iyi olmayacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'i yalanlayan, Allah'a iftira atan ve O'na ortaklar koşan müşriklerin bir diğeri özelliğı ise, bu hakikatlerin duyurulmasını ve benimsenmesini engellemektir. Nitekim Hz. Peygamber ne zaman insanları tevhide, Allah'ın emrettiğı ibadetleri yapmaya, haramlardan uzak durmaya ve helalleri yapmaya teşvik etse hemen karşı bir duruş sergileyerek bu hakikatleri yalanlamışlardır.⁴¹⁴ Allah'a ve Resulüne karşı bunca yalan ve iftirada bulunan müşriklerin yerleri cehennemde hazır edilmez mi? Bilakis onlara içinde sonsuz şekilde cezalarını çekmek için cehennem hazırlandı ve kendi kaderlerini yine kendi elleri ile belirlediler. Onları bekleyen kötü son başka bir âyette şöyle hatırlatılmıştır: *“...Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!” diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası!”*⁴¹⁵ Allah Teâlâ yalan sözlerin ve yapılan kötü fiillerin karşılığını ahirette cehennemde ebediyen kalmak ile vereceğini açıkça beyan etmektedir. Yani inkâr ve yalanlamalarına karşılık olarak cehennem onlara ceza olarak yetecektir.

3.28. Otuz Üçüncü, Otuz Dördüncü ve Otuz Beşinci Âyetler: Takva ve İhsan Sahibi Kimselerin Mükâfatlandırılması

وَالَّذِي جَاء بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ *“Dosdoğru Kur'ân'ı getiren ile onu tasdik edenler var ya, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır.”*⁴¹⁶

لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ *“Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır.”*⁴¹⁷

لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ *“Allah, işlediklerinin en kötüsünü örtmek ve onlara yaptıklarının en güzeli ile karşılık vermek için (onları böyle mükâfatlandırdı).”*⁴¹⁸

⁴¹³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5239.

⁴¹⁴ Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/169-170.

⁴¹⁵ el-Mücâdele 58/8.

⁴¹⁶ ez-Zümer 39/33.

⁴¹⁷ ez-Zümer 39/34.

⁴¹⁸ ez-Zümer 39/35.

Âyette zikredilen “doğruyu getiren”in kim olduğu, getirdiği doğrunun ne olduğu ve bu doğruyu kimlerin tasdik ettiği hakkında çeşitli rivâyetler vardır. Bu rivâyetler ise şu şekildedir:

a) Abdullah b. Abbas’tan rivayet edilen görüşe göre, “doğruyu getiren” Hz. Peygamber, getirmiş olduğu doğru ise “La ilâhe illallah”tır. Getirmiş olduğu bu doğruyu tasdik edenden kasıt ise yine Hz. Peygamber’dir.

b) Hz. Ali’den rivâyet edilen görüşe göre ise, “doğruyu getiren” Hz. Peygamber, bu doğruyu tasdik eden ise Hz. Ebu Bekir’dir.

c) Katâde b. Diâme’den rivayet edilen görüşe göre ise, “doğruyu getiren” Hz. Peygamber, getirmiş olduğu bu doğru ise Kur’ân-ı Kerîm’dir. Doğruyu tasdik edenler ise müminlerdir.

d) Süddî’den rivâyet edilen görüşe göre ise, “doğruyu getiren” Cebrail (a.s), doğru Kur’ân, bu doğruyu tasdik eden ise Hz. Peygamber’dir.

e) Mücâhid b. Cebr’e göre ise, “doğruyu getiren” müminlerdir. Onlar kıyamet günü Allah’ın huzuruna geldiklerinde Kur’ân’ı getirip şöyle diyecekler: “Ey Rabbimiz bize vermiş olduğun kitap işte budur.” Buna göre doğruyu getiren ve tasdik eden müminler ve bu doğru ise Kur’ân’dır.⁴¹⁹

f) Taberî’ye göre ise, “doğruyu getiren”den maksat, Allah’ın varlığına ve birliğine iman ederek, göndermiş olduğu peygamberin getirdiği hakikatleri tasdik edip hayatında uygulayan herkestir. Bu açıklamanın içine Hz. Peygamber, sahabîler ve bu vazifeyi yerine getiren tüm müminler dâhildir. Doğru ise, Kur’ân-ı Kerîm ve La ilâhe illallah’tır. Bu doğruyu kabul edenden maksat ise, Kur’ân’ı tasdik eden herkestir.⁴²⁰

Müfessirler bu konuda farklı görüşlere sahip olsalar da, gerçeği getirenin Cebrail (a.s) veya Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunda, getirdikleri gerçeğin tevhid inancı olduğu ve onu tasdik edenlerin de müminler oldukları konusunda hem fikirdirler. Yine bu doğruyu kabul edenlerin farklı kişiler olduğu zikredilse de genel görüş; Allah’ın varlığını ve birliğini tasdik eden herkestir.⁴²¹

Allah Teâlâ, doğruyu getiren ve bu doğruyu tasdik eden herkesi “müttaki” kimseler olarak isimlendirmiştir. “Müttaki” kimselerden maksat ise, Allah’a ortaklar koştuktan sakınan, O’nun emirlerini yerine getiren ve yasaklarından da uzak duran

⁴¹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/204-206; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/278-279; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 12/129-130.

⁴²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/206.

⁴²¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/334.

kimselerdir.⁴²² Kısacası tevhid inancına sımsıkı bağlı ve hayatını bu inanca göre şekillendiren kimselerdir.

Kıyamete kadar bütün insanlığa rehber olması için gönderilen Kur’ân-ı Kerîm’in amacı şudur: Müşrik Arapları ve tevhid inancından sapmış tüm insanlığı, Allah’ın birliğine çağırmak ve kıyamete kadar da çağırmaya devam etmektir.⁴²³ İslâmiyet’in ve diğer ilâhi dinlerin inanç sisteminin temelini de yine tevhid inancı oluşturmaktadır. Bu temelin sarsılması demek, binanın yıkılması ve bu dinin ortadan kalkması demektir. Allah’tan başkasına yaratma sıfatını veya Allah’ın zatına mahsus olan sıfatlarından bir tanesini başkasına vermek tevhid ilkesine zeval getirdiği gibi bu binanın da çökmesine sebep olur.⁴²⁴ İşte “müttaki” vasfını taşıyan kimseler bu temele zeval gelecek her türlü iş ve davranıştan uzak durarak Allah’ın emirlerini yapmada ve yasaklarından uzak durmada gayretli olan kimselerdir. Nitekim Allah, müttaki kullarının yolunu aydınlatır, onları doğru ve yanlış, faydalı ve zararlı olan şeylerin ayrımını yapabilecek sağlam bilgiyle donatır. Böylece basiretleri açılır ve Allah’ın yardımını ile bu dinin temeline zeval getirecek iş ve davranışlardan uzak dururlar. Takvâ sahibi müminlerin ahirette elde edecekleri ödül ise günahlarının örtülmesi ve Allah’ın mağfireti ile kuşanmış olmalarıdır.⁴²⁵

Âyette zikredilen takvâ sahibi kimselerin ayırıcı özelliği yani iyilik yapan kimseler olmalarıdır. Âyette bu ifade “muhsinîn” şeklinde geçmektedir. Masdarı ise “ihsan” şeklinde gelmektedir. Bu kavramın en güzel açıklaması hadislerde şöyle geçmektedir: “*İhsan Allah’ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü sen O’nu görmesen de O seni görmektedir.*”⁴²⁶ Hadiste de geçtiği üzere ihsan, Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmektir. Kim fani olan dünya hayatında Allah’ı hatırlar ve O’nun her an için kendisini gördüğü bilinciyle hareket ederse, Allah’ta o kişiyi ahirette cennetle mükâfatlandıracaktır. Nitekim dünyada Allah’ı hatırlamayan ve gerekli vazifelerini yerine getirmeyen kimseyi de, Allah’ta ahirette hatırlamayacak ve görmezden gelecektir.⁴²⁷

Allah Teâlâ, muhsin sıfatı ile andığı müttaki kullarına dilediği her şeyi vereceğini bildirmektedir. Burada “cennette” değil de, “Rablerinin katında” ifadesinin kullanılması

⁴²² Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/204-206; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/617.

⁴²³ Mahmut Kayış, “Tarihin Akışına İlahi Dokunuş”, *Diyânet Aylık Dergi* 368 (Ağustos 2021), 12.

⁴²⁴ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2012), 41/18.

⁴²⁵ Abdulkadir Erkut, “Müminleri Farklı Kılan Özellikler”, *Diyânet Aylık Dergi* 363 (Mart 2021), 33.

⁴²⁶ Buhârî, “İman”, 1 (No. 37); Müslim, “İman”, 1.

⁴²⁷ Kuşeyrî, *Letâ’ifu l-işârât*, 3/120.

çok manidardır. Çünkü her canlı ölümü tattığı an Rabbinin katına gider. Fakat Allah, salih kullarını sadece cennette değil, ölümden sonra kabir hayatında, sorguya çekildiği anda, mahşer meydanında ve hesabın görüleceği vakitte koruyup kollayacak ve rahat etmelerini sağlayacaktır.⁴²⁸ Yani şöyle izah etmek gerekirse; tek başına ıssız bir yolda yürüyen bir kişinin hissetmiş olduğu endişe ve korku ile yanında bir arkadaşı ile güvenli ve tehlikesiz bir yolda yürüyen bir kişi bir olamayacağı gibi, yanında her an Allah'ın varlığını hisseden ve hissetmeyen bir kişi asla bir olmayacaktır. İşte Allah'ın varlığını her an için yanında hissedecek olan kimseler muhsin sıfatını kendinde barındıran müttaki kimselerdir.

Allah Teâlâ kullarına karşı çok merhametli ve çok bağışlayıcıdır. Nitekim âyette geçen “*işlediklerinin en kötüsünü örtmek*”ten kasıt ise, tövbe kapısının her an açık olduğunu, önemli olanın ise kişinin hatasının farkında olarak bir an evvel hatasından geri dönmesi gerektiğidir. Bu geri dönüş bir de pişmanlık ve bir daha o hataya geri dönmek ile taçlandırılırsa o zaman Allah, kişinin yapmış olduğu hataları kapatacağını hatta sileceğini söylüyor. İnsan, yanlış gittiği yoldan dönerek iyi işler yapmaya yöneldiği sürece Allah tövbe kapısını kulu için her zaman açık tutmaktadır.⁴²⁹ Ayrıca Allah Teâlâ, tövbe kapısını muhsin sıfatına sahip müttaki kullarına açık tutmakla birlikte, yapmış oldukları amellerin karşılığını ise en iyi yaptıkları amel seviyesinden vererek ödüllendireceğini bildirmektedir. Yani daha açık bir ifade ile anlatmak gerekirse, kişinin dünya hayatında yapmış olduğu amellerin en güzeli hangisi ise Allah katında alacağı değer ve ödülde o oranda olacaktır. Çünkü insanlar her zaman aynı kalitede ve değerde amel üretemezler. Ama Allah, müttaki kullarına karşılıklarını yapmış oldukları en kaliteli ve en değerli amel ölçüsünde vereceğini bildirmektedir.⁴³⁰

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki Allah Teâlâ, kullarına böyle müjdeler vererek onların karamsarlığa düşmesini ve ümitlerini kaybetmelerini engellemektedir. Aksine hep ümitvar olarak kulunun kendisine yönelmesini ve pişmanlığını açıkça beyan etmesini istemektedir. Ayrıca hata yapmış bir insanın ümidini her an için diri tutarak güzel ameller yapmasını teşvik etmektedir. Bu da yetmezmiş gibi hata sonrası yapılan güzel işlerin Allah katında ki değerinin ise, en üst mertebe de karşılık bulacağı müjdesi verilmektedir.

⁴²⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 5/111.

⁴²⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/617.

⁴³⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/380.

3.29. Otuz Altıncı ve Otuz Yedinci Âyetler: Allah Kuluna Yetmez Mi?

“*Allah, kuluna yetmez mi? Seni O'ndan (Allah'tan) başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun için bir yol gösterici yoktur.*”⁴³¹

“*Allah, kimi de doğru yola iletirse artık onu saptıracak hiç kimse yoktur. Allah mutlak güç sahibi, intikam sahibi değil midir?*”⁴³²

Mekkeli müşrikler İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'in yanına gelerek tapmış oldukları putlar hakkında konuşmaya devam ederse ona zarar vereceğini söylüyorlardı. Bunun üzerine bu ayet indi ve Allah Teâlâ, kulu ve elçisi olan Hz. Peygamber'in ve tüm inananların yanında oluşunu açıkça beyan etti.⁴³³ Nitekim İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber, başta yakın akrabaları olmak üzere kabilesiyle arası iyice açılmış ve Allah'tan başka desteği olmadığı o zor günlerde bu ayet ile teselli bulmuştur. Hz. Peygamber'in arkasında olan bu gücü göremeyen cahiller ise onun yanına gelerek ilâh olarak benimsedikleri putlar ile Hz. Peygamber'i korkutma eğilimi içerisine girmişlerdi.⁴³⁴ Fakat Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i müşriklerin kurmuş olduğu tuzaklardan korudu ve hilelerini başlarına geçirdi. Yaratıcı Allah'ın bu desteği başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: “...Allah, seni insanlardan korur....”⁴³⁵ Nihayetinde Allah'ın yardımı Hz. Peygamber ve inananlarla beraberdi.

Âyette geçen “*Allah, kuluna yetmez mi?*” cümlesi görünüşte soru cümlesi gibi olsa da hakikatte olumlu bir cevap ve açıklama cümlesidir. Çünkü Allah'ın, Hz. Peygamber'e ve yaratmış olduğu tüm varlıklara kâfi geleceğini onlarda çok iyi biliyorlardı.⁴³⁶ Âyette de geçtiği üzere: “...Onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?” diye soracak olsan mutlaka, “Allah” diyeceklerdir....”⁴³⁷ Yine aynı şekilde size rızık veren kim diye sorulduğunda şöyle cevap verirlerdi: “De ki: ‘Size göklerden ve yerden kim rızık verir?’ De ki: Allah. O hâlde, ya biz hidayet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!”⁴³⁸ Zikredilen âyetlerden de anlaşılacağı üzere

⁴³¹ ez-Zümer 39/36.

⁴³² ez-Zümer 39/37.

⁴³³ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 7/184.

⁴³⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5240.

⁴³⁵ el-Mâide 5/67.

⁴³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/337.

⁴³⁷ Ankebût 29/61.

⁴³⁸ Sebe' 34/24.

müşrikler, Allah'ın Hz. Peygamberi koruyup kollayacağını ve ona yardım edeceğini bilmelerine rağmen, ona zarar vermeye kalkışmışlardı.

Müşriklerin hakikati inkâr etmeleri yetmezmiş gibi, birde Hz. Peygamber'i, Allah'a ortak koştukları putlar ile tehdit etme eğilimi içerine girmişlerdi. Ne ile tehdit ettikleri hakkında farklı görüşler vardır. Bazıları Hz. Peygamber'i tüm insanlarla, yani orada yaşayan bölge halkının tamamı ile korkuttuğu görüşünü tercih ederken, bazıları ise putların kendisine eziyet edeceğini ve ona zararı dokunacağını söyledikleri görüşünü tercih etmişlerdir.⁴³⁹ Müşriklerin böyle düşündüklerini şu âyeti kerîmeden anlıyoruz: *"Biz sadece şunu söyleriz: Seni, ilâhlarımızdan biri fena çarpmış."*⁴⁴⁰ Müşrikler hakikatleri inkâr etme yolunu tercih etseler de, âyette de zikredildiği üzere Allah, elçisi olan Hz. Peygamber'e ve İslâm'a yardım edeceğini açıkça beyan etmektedir.

Âyette geçen *"Allah, kimi saptırırsa artık onun için bir yol gösterici yoktur"* ifadesi ile kastedilen ise, hakikatleri bilmelerine rağmen bu hakikatlerden yüz çeviren ve dalâlet yolunu tercih edenler için artık hiçbir rehberin fayda veremeyeceği açıkça beyan edilmektedir. Çünkü dalâlet yolunu tercih eden bir kişi için artık geri dönüş söz konusu değildir. Tek doğru yol, Allah'ın gösterdiği yoldur. Onun göstermiş olduğu yolu tercih etmeyen her kim olursa olsun sapkınlık içindedir. Allah ancak iyi niyetli, salih kullarını doğru yola iletir. Bu yolu tercih etmeyen bir kimseyi de Allah, bu yola sokmaz ve kendi haline bırakır. Allah'ın kendi haline bıraktığı, rahmeti ve merhametini üzerinden kestiği bir kişiye artık hiçbir kimse fayda veremez. Çünkü kulun aklını kullanarak doğru yolu seçmesi ve iyiye yönelmesi gerekirdi.⁴⁴¹ Kısaca şunu söylemek gerekir ki, kişi kendi iradesi ile küfür yolunu tercih ederse Allah o kimseyi zorla hidayet yoluna sokmaz. Yine kişi kendi iradesi ile doğru yolu tercih ederse Allah o kimseye yardım eder ve artık bu yoldan o kimseyi saptıramaz.⁴⁴²

Allah dilemedikçe hiçbir kimse başka bir kimseye ne fayda verebilir ne de zarar verebilir. Bu hakikat hadis-i şerifte şöyle zikredilmektedir: *"İbn Abbas, bir gün Hz. Peygamber'in arkasında bineğe oturdum, gidiyorduk. Bana şöyle dedi: Evladım, sana bazı sözler öğreteceğim: Allah'ın hakkını koru ki O da seni korusun. Allah'ın hakkını koru ki O'nu hep yanında bulasın. Bir şey isteyeceğinde Allah'tan iste ve yine yardım isteyeceğinde Allah'tan iste. Şu hakikati bilmelisin ki, tüm insanlar bir araya gelerek*

⁴³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/337.

⁴⁴⁰ Hûd 11/54.

⁴⁴¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/14.

⁴⁴² Yûsuf b. Hilâl es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, thk. Bahattin Dartma (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2019), 3/572.

sana bir fayda vermek istese, ancak Allah yazmışsa sana yardım edebilirler. Yine tüm insanlar bir araya gelerek sana zarar vermek istese, ancak Allah yazmışsa sana zarar verebilirler.”⁴⁴³ Hadisten de anlaşılacağı üzere kişi Allah’ın hakkını koruması karşılığında Allah’da o kuluna yardım etmektedir.

Kişi kendi iradesi neticesinde iman ile müşerref olursa, dünya ve ahiret nimetlerinin en üst mertebesini elde etmiş olur. İşte bu üstün makama ulaşmış kişilere hiçbir kimse değer vermese de Allah değer verir ve cennetine koyar.⁴⁴⁴ Bunun tam zıttı düşünülecek olursa, hiçbir zorlama olmadan kişi hür iradesi ile dalâlet yolunu tercih ederse Allah’ın yardımından mahrum kalır ve cezayı hak etmiş olur. Allah Teâlâ, “*intikam sahibi*” cümlesinden kastedilen de işte budur. Yani doğru yolu değil de yanlış yolu tercih edenlere karşılığını verme hususunda güç ve kuvvet sahibidir.

Allah Teâlâ, mutlak izzet sahibidir. İzzet sahibi olmak, yani hak edene hak ettiğini veren, hak yoldan ayrılarak şirke düşenleri cezalandıran manasındadır. Ayrıca bu ifade ile Allah Teâlâ müminlerin hakkını, müşriklerden alacağını vaat etmektedir. “*İntikam sahibi*” ifadesinde Kureyş müşriklerine karşı ve Allah’a şirk koşanların tamamına karşı bir tehdit, müminlere karşı ise bir teselli vardır.⁴⁴⁵ Nitekim kıyamet günü inanan ve inanmayanlar arasında adaletle hükmedilerek hak edene hakkı verilecek, yine haksız olan kişiye ise cezası verilecektir.

3.30. Otuz Sekizinci Âyet: Tevekkülün Sadece Allah’a Ait Olması

وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ “Andolsun, eğer onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan elbette, ‘Allah’, derler. De ki: ‘Peki söyleyin bakalım? Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var ya; eğer Allah bana herhangi bir zarar dokundurmak isterse, onlar Allah’ın dokundurduğu zararı kaldıracabilirler mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilese, onlar O’nun rahmetini engelleyebilirler mi?’ De ki: Allah bana yeter. Tevekkül edenler ancak O’na tevekkül ederler.”⁴⁴⁶

Allah Teâlâ, bu âyet ile ilk önce tevhid ilkesini müşriklere ikrar ettirerek “Gökleri ve yeri kim yarattı?” sorusuna “Allah” diye cevap vermelerini sağladı. Daha sonra

⁴⁴³ Tirmizî, “Sıfatu’l Kıyame”, 59 (No. 2516); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 10/3251; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 12/132.

⁴⁴⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 10/5240.

⁴⁴⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/307.

⁴⁴⁶ ez-Zümer 39/38.

konuyu Hz. Peygamber üzerinden anlatarak siz onu tapmış oldunuz putlarla korkutuyorsunuz, fakat yaratıcı olarak kabul ettiğiniz Allah kuluna bir fayda vermek isteğinde veya bir zararı defetmek istediğinde korkutmaya çalıştığınız bu putlar mı giderebilecek veya engelleyebilecek!? Böylece Allah Teâlâ, müşriklerin cevap vermesini engelleyerek soruyu da, cevabı da kendilerine söylettirmiştir.⁴⁴⁷

Mekkeli müşrikler Allah'tan başka yaratıcı olmadığını çok iyi biliyorlardı. Ayrıca Allah Teâlâ, birisine zarar verecek olsa onu önleyecek, birine merhamet etmek istediğinde de bu yardımı durduracak kimsenin olmadığını da biliyorlardı. Bu sebeptendir ki, başlarına bir sıkıntı geldiğinde ve içinden çıkılmaz bir durumla karşılaştıklarında hemen Allah'a sığınırldı.⁴⁴⁸ Nitekim Kur'an'ın başka bir âyetinde şöyle bildirilmektedir: *“İnsana bir sıkıntı dokundu mu, gerek yan üstü yatarken, gerek otururken, gerekse ayakta iken (her hâlinde bu sıkıntıdan kurtulmak için) bize dua eder. Ama biz onun bu sıkıntısını ondan kaldırdık mı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte o haddi aşanlara, yapmakta oldukları şeyler, böylece süslenmiş (hoş gösterilmiş)tir.”*⁴⁴⁹ Âyette de zikredildiği üzere, Mekkeli müşrikler her şeyi bilmelerine rağmen başlarına bir sıkıntı gelmediği müddetçe Allah'a yönelme yoluna gitmemişlerdir. Putları aracı ilâhlar kabul ettikleri için onlara sığınıyor ve onlardan yardım istiyorlardı. Fakat aracı ilâhlar olarak kabul ettikleri putların kendilerine bir faydası olmadığı gibi, kendilerinden bir zararı defetme gibi bir durumları da yoktu.

İnsanların büyük bir çoğunluğu, her şeye gücü yeten, hikmet sahibi ve yarattıklarına karşı merhametli olan bir ilâhın varlığı hususunda ittifak halindedir. İnsanın yaratılışı itibarı ile akıllı bir varlık olması da bu hususun doğruluğunu teyit etmektedir. Çünkü insanların, hayvanların ve tüm mahlûkatın yaratılışındaki hikmet ve âlemde var olan düzen düşünüldüğünde, akıl sahibi bir varlık olan insan, her şeye gücü yeten ve hikmet sahibi bir ilâhın varlığını kabul edecektir.⁴⁵⁰ İnsanın fitratı gereği hiçbir akıl, âlemde var olan bu düzeni, yerin ve göğün yaratılışındaki hikmeti güç ve kudret sahibi olan bir ilâhın mevcudiyetinden ayrı tutamaz. Bu sebeptendir ki, Allah Teâlâ insanı bu düzeni anlayıp, kavrayabilsin ve tek olan Rabbine yönelsin diye yarattı. Kişi aklını kullanmayıp bu âlemi yaratan Allah dışında bir şeye yönelerek ondan bir fayda

⁴⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/307.

⁴⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/337.

⁴⁴⁹ Yûnus 10/12.

⁴⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/282; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, 3/80-81.

bekler veya başından bir zararın def edilmesi yönünde bir talepte bulunuyorsa yanılıyor demektir.⁴⁵¹ Çünkü bu âlemin ve içindeki bütün varlıkların yaratıcısı Allah Teâlâ olduğu için, bir fayda sağlanması söz konusu olduğunda veya bir zararın defedilmesi gerektiğinde bunu ancak Allah Teâlâ yapar.

Allah Teâlâ, dünya hayatını insanın yaşayabileceği bir şekilde donatmış ve onun yaşamını idame ettirebilmesi için her imkânı sunmuştur. Bu kusursuz düzen içerisinde aciz olan bir kulun, bu düzeni var eden bir ilâhın olduğunu kabul etmemesi aklen mümkün değildir.⁴⁵² Fakat insanların makam, mevki, tanınma, para hırsı...vb. sebeplerle farklı inanışlara yöneldiğini görmekteyiz. Mekkeli müşriklerde bu ve benzeri sebeplerden dolayı bu âlemin yaratıcısının “Allah” olduğunu ikrar etmelerine rağmen putları aracı olarak kabul ettiler. Bu da yetmezmiş gibi arzu ve isteklerini onlara iletmeye, onlar için kurbanlar kesmeye başladılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’e karşı teselli, müşrikleri ise çaresiz bırakacak “*De ki: Allah bana yeter. Tevekkül edenler ancak O’na tevekkül ederler.*” bu sözü söylemesini Resulünden istedi. Müşrikler o dönemde Allah’ın elçisini putlarla korkutuyor ve sana zarar verecek diyorlardı. İşte böyle bir vakitte Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’in arkasında olduğunu ve müşriklerin tapmış oldukları putların ise hiçbir kimseye ne fayda verebileceğini ne de bir zararı def edemeyeceğini bildirmektedir.

Tevekkül, sözlükte “Allah’a güvenmek” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise “bir kimsenin kendini Allah’a teslim etmesi, rızkında ve işlerinde Allah’ı kefil bilip sadece O’na güvenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁵³ Tanımdan da anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber sadece Allah’a dayanmış ve güvenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber konuyu çok güzel bir şekilde izah etmiştir: “*Kim insanların en güçlüsü olmak isterse Allah’a tevekkül etsin; kim de zengin olmak isterse yanındakilere değil, Allah’ın yanında olanlara güvensin; yine kim de izzet ve şeref sahibi olmak isterse Allah’tan korksun.*”⁴⁵⁴ İnsan dünya hayatında sırtını Allah’a yasladıktan sonra onu devirecek ve ona zarar verebilecek hiçbir güç yoktur. Âyet ve hadiste de bu konu üzerinde durulmuş ve hâkim olanın Sadece Allah olduğu mesajı verilmiştir.

⁴⁵¹ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 12/463.

⁴⁵² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 10/5244.

⁴⁵³ Çağrı, “Tevekkül”, 41/1.

⁴⁵⁴ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 10/3252; Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 5/102.

3.31. Otuz Dokuzuncu ve Kırkıncı Âyetler: Hz. Peygamberin Müşriklere Meydan Okuması

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ “De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın.

Ben de yapacağım. Kişiyi rezil edici azabın kime geleceğini ve sürekli azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz!”⁴⁵⁵

Allah Teâlâ, kendi yolundan saparak putlara tapan ve şirke düşen müşriklere Hz. Peygamber’in şöyle söylemesini emretmiştir: Sizler ortak koştuklarınızın yolundan gitmeye devam edin, ben ise benden önceki peygamberlerin yolundan gitmeye ve Allah’ın dinini tebliğ etmeye devam edeceğim. Nitekim siz bu batıl yoldan gitmeye devam ettikçe sonu olmayan cehennem azabının sizi kuşattığını çok net bir şekilde göreceksiniz.⁴⁵⁶ Allah’ın kulu ve elçisi olan Hz. Peygamber’e böyle söylemesini emretmesinin iki sebebi olabilir. Birincisi, müşriklere Allah’a iman etme noktasında kendilerine apaçık deliller getirilmesine rağmen onlar âyetlerden yüz çevirerek inkâr yolunu tercih etmişlerdir. Yani müşriklerin iman etmelerinden ve doğru yolu bulmalarından artık ümit kesilmiştir. İkincisi ise, müşrikleri kınama ve ayıplama manasına gelir. Şöyle ki: Siz ne kadar hile ve tuzak kurarsanız kurun, öldüğünüzde içinde sonsuz şekilde kalacağınız cehenneme atıldığınız da kimin kurmuş olduğu tuzağın daha etkili olduğunu göreceksiniz.⁴⁵⁷ Yani Allah Teâlâ, müşrikleri tehdit etmiş ve o günün azabından korkmaları gerektiğini açıkça ifade etmiştir.⁴⁵⁸ Bu ve benzeri âyetlerde amaç inanmayanları tehdit etmek ve onlara meydan okumaktır.⁴⁵⁹

“Elinizden geleni yapın. Ben de yapacağım” ifadesinde müşriklere karşı şiddetli bir tehdit ve cehennem azabından korkutma vardır. Ayrıca âyetin ikinci kısmında, “Kişiyi rezil edici azabın kime geleceğini ve sürekli azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz!” ifadesi Allah’ın yardımı ve desteğinin Hz. Peygamber ile beraber olduğu ve beraber olmaya da devam edeceğine işaret edilmektedir. Bedir harbinde Allah’ın desteğini alan Hz. Peygamber ve müslümanlar düşmanı yenmiş ve müşriklerde zelil duruma düşmüştür. Allah’ın dünyada zelil kılması böyleyken, ahirette zelil kılması ise, içinde sonsuz şekilde kalacakları cehennem ateşine atmakla olur.⁴⁶⁰ Hak ve batılın

⁴⁵⁵ ez-Zümer 39/39-40.

⁴⁵⁶ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/213.

⁴⁵⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü l-Kur’ân*, 12/339.

⁴⁵⁸ Sâbûnî, *Safvetü t-Tefâsir*, 3/81.

⁴⁵⁹ Mehmet Okuyan, *Kur’ân Meâl-Tefsir* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021), 461.

⁴⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/307-308; Ebüssuûd, *İrşâdü l-akli’s-selîm*, 4/616; Sâbûnî, *Safvetü t-Tefâsir*, 3/81.

ayrıldığı o gün geldiğinde, kimin kârlı çıktığı kimin de zararlı çıktığı belli olacaktır. Yine o gün Allah’a ortak koştukları putların şefaatleri onlara fayda vermeyecek ve müşrikler cehenneme atıldıklarında onların çığlıklarını duyup yardım edecek kimse olmayacaktır.⁴⁶¹

Müşrikler kendi elleri ile kendilerini dünya hayatında aşağılık bir konuma düşürmüşlerdir. İlk olarak kendilerine apaçık deliller sunulmasına rağmen görmezden gelerek yanlış yolu tercih etmişlerdir. Daha sonra bu yanlış yolun içinde bulunan kötü hasletleri kendilerine bir amaç edinmişlerdir. Örnek olarak adam öldürme, rüşvet, gasp, zulüm, zina...vb. sayabiliriz. Bu insanlar dünyada bu gibi iş ve davranışlarından dolayı kendilerini rezil etmişlerken, esas aşağılık olmanın ve rezilliğin ne demek olduğunu farkına ahirette varacaklardır. İşte orada ki rezillik ise, müşrikleri her tarafından kaplayan yanıcı bir ateşin içinde sonsuza kadar kalmalarıdır.⁴⁶²

Allah Teâlâ, dünyaya peygamberler ve kitaplar göndermek suretiyle insanların doğru ve yanlış birbirinden ayırt etmesini istemiştir. Fakat insanların çoğu bu ayrımı yapmayarak işlerine nasıl geliyorsa o şekilde hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü insanlar irade sahibi bir varlık olarak yaratılmıştır. İyiyi de, kötüyü de tercih etme özgürlüğüne sahiptirler. Bu sebeptir ki, âyette zikredilen “*Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Ben de yapacağım*” ifadesi ile kastedilen de tamda budur. Yani Hz. Peygamber, Allah’tan aldığı vahiyleri bildirmekle görevlidir. Hiçbir kimseyi bu hakikatleri tercih etmeye zorlayamaz. Bu hakikat şöyle bildirilmektedir: “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır.*”⁴⁶³ Doğru ile yanlış birbirinden ayrılmasına rağmen kişi kendi hür iradesi ile yanlış olanı tercih ediyorsa sonuçlarına da katlanmak zorundadır. Âyette de zikredildiği üzere, “*sürekli azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz!*” ifadesi ile müşrikleri bekleyen sonsuz bir azap kastedilmektedir. Hz. Peygamber Allah’tan aldığı vahyi insanlara ulaştırma noktasında çok gayretli, fedakâr, cesur ve kararlı bir duruş sergilemiştir. Hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiş, her an Rabbi’nin yardımını arkasında hissetmiştir.⁴⁶⁴

3.32. Kırk Birinci Âyet: Herkesin Kendinden Sorumlu Tutulması

إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ

⁴⁶¹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l işârât*, 3/121.

⁴⁶² Şevkânî, *Fethu'l-kâdîr*, 4/611.

⁴⁶³ el-Bakara 2/256.

⁴⁶⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5245.

“(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'ân'ı) insanlar için, hak olarak indirdik. Kim doğru yola girerse, kendisi için girmiş olur. Kim de saparsa, ancak kendi aleyhine sapar. Sen onlara vekil değilsin.”⁴⁶⁵

Âyette geçen “Kitab” ile kastedilen Kur'ân'ı Kerîm'dir. “İnsanlar için, hak olarak indirdik” ifadesi ile kastedilen mâna hakkında ise çeşitli yorumlar vardır. Birinci anlam, biz bu kitabı sana insanlar arasında adaletle hüküm veresin diye gönderdik, şeklindedir.⁴⁶⁶ Delil olarak şu ayet getirilmiştir: “Biz sana Kitab'ı (Kur'ân'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma.”⁴⁶⁷ İkinci anlam ise, biz bu kitabı insanların ihtiyaçlarına binaen indirdik. Yani bu kitabın içinde var olan müjde ve yasaklayıcı âyetlerden insanların kendilerine dersler çıkararak doğru yolu tercih etmelerini kuvvetlendirmek maksadıyla indirdik, şeklindedir.⁴⁶⁸ Diğer bir anlam ise, bu kitap Allah tarafından gönderilmiştir ve bunda hiçbir şüphe yoktur. Ayrıca bu kitabın içinde insanları doğruya, güzele ve temiz olan şeylere yönlendiren bilgilerin var olması onun hakiki bir kitap olmasının delilidir.⁴⁶⁹ Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki, Allah Teâlâ, Kur'ân'ı Kerîm'i insanların doğruyu yanlıştan ayırt etmeleri için göndermiştir. Nitekim Allah Teâlâ, kullarının her zaman iyiyi ve güzeli tercih etmelerini, kötü ve çirkin şeylerden de uzak durmalarını istemiştir. İşte iyiyi ve güzeli bildiren rehber kitap ise Kur'ân'ı Kerîm'dir.

Kur'ân'ı Kerîm insan için indirilmiştir. Yani insanların dünya hayatında ve ahiret hayatında mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesini sağlayacak bilgileri kendi bünyesinde barındırmaktadır.⁴⁷⁰ Kur'ân insanı ruhî ve bedeni yönden besleyen, fitratına aykırı olan iş ve davranışlardan uzak tutan rehber bir kitaptır. Kur'ân'ın “hak” kitap olması Allah'ın varlığının ve birliğinin delilidir. Çünkü Kur'ân'ın indirilmesinin üzerinden bin dört yüz yıl geçmesine rağmen insanlar O'nun bir benzerini getirmekten acizdir. İnsanlar Kur'ân üzerinde tefekkür ettiği vakit bu hakikati açık bir şekilde müşahade edeceklerdir.⁴⁷¹

Allah Teâlâ, insanlara dünya hayatında nasıl bir yaşam sürmeleri gerektiğini bildiren Kur'ân'ı Kerîm'i gönderdi. O'nun içinde emirler ve yasaklar, doğrular ve yanlışlar, temiz ve pis olanlar, iyi ve kötü olan tüm hakikatler mevcuttur. Ayrıca bu

⁴⁶⁵ ez-Zümer 39/41.

⁴⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/340.

⁴⁶⁷ en-Nisâ 4/105.

⁴⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/308; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/619.

⁴⁶⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/17.

⁴⁷⁰ Bursevî, *Rûhu'l beyân*, 17/233.

⁴⁷¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5246.

hakikatler, deliller ve kanıtlarla da desteklenerek, hangi yolun insanı nereye götüreceği ve sonuçlarının neler olacağı açıkça bildirilmektedir. Daha sonra Allah Teâlâ, insana irade kuvveti vererek iyi ve kötü, doğru ve yanlış arasında seçim hürriyeti tanıdı. Ayrıca insan bu iki yoldan birini tercih etmekte özgür kılındı. Fakat kişinin yapmış olduğu bu seçimlerin neticesiz bırakılacağını düşünmesi kadar anlamsız bir şey olamaz. Çünkü nerede bir seçim varsa orada sorumluluk ve sonuçlarına katlanmak vardır. Âyette de zikredildiği üzere “*Kim doğru yola girerse, kendisi için girmiş olur. Kim de saparsa, ancak kendi aleyhine sapar*” ifadesiyle kişi yapmış olduğu seçimlerin neticesini olumlu veya olumsuz bir şekilde bizzat kendisi görecektir.⁴⁷²

Ahirette hiçbir kimse başkasının seçiminden dolayı cezaya çarptırılmayacak, herkes kendi seçiminin sonuçlarını elde edecektir. Bu hakikat sûrenin diğer bir âyetinde şöyle bildirilmektedir: “...*Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez...*”⁴⁷³ Buna benzer diğer bir âyet ise şöyledir: “*İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz.*”⁴⁷⁴ İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel özelliği akıllı, yani iradeli bir varlık olmasıdır. İnsan nasıl ki, kendi yapmış olduğu seçimlerin sonuçlarına dünyada bizzat kendisi katlanıyorsa, bu durum ahirette de aynı şekilde olacaktır. İnsan kendi iradesi ile yaptığı iyi veya kötü işlerden yine kendisi sorumlu olacaktır. Ancak Allah Teâlâ, kulunun cennete girmesini istediği için iradesini hak yoldan tarafa kullanmasını ister ve kulunun yapmış olduğu seçimler neticesinde ise ödül olarak cenneti, ceza olarak da cehennemi vaat eder.

Kim iyilik yaparsa onun yapmış olduğu iyilik kendine aittir ve mükâfatını da yine kendi elde edecektir. Yine kim kötülük yaparsa yapmış olduğu kötülük kendine aittir ve cezasını da bizzat kendisi çekecektir. Allah kulunun kendisine yönelmesi ile güzelleşmeyeceği gibi kulun O’ndan yüz çevirmesi ile de noksan olmaktan münezzehtir.⁴⁷⁵ Allah kulunun iman etmesini ve salih ameller yapmasını ister. Fakat kişinin iman etmesi ve salih ameller yapmasının Allah’a bir getirisi yoktur. Esas faydalanacak veya zarar görecektir kişinin bizzat kendisidir.

Dünya hayatında kişi hür iradesi ile seçim yapmakta özgürdür. Fakat ne Allah kulunun ne de Hz. Peygamber ümmetinin cehennem ateşine girmesini istemez. İşte bu

⁴⁷² Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 12/340-341.

⁴⁷³ ez-Zümer 39/7.

⁴⁷⁴ el-İsrâ 17/7.

⁴⁷⁵ Kuşeyrî, *Letâ’ifü’l-işârât*, 3/122.

sebepledir ki; Hz. Peygamber insanlar iman etsin, doğru yolu bulsunlar diye tüm gücünü sarf etmiş ve iman etmeyenler için çok üzülmüştür. Âyette zikredilen “*sen onlara vekil değilsin*” ifadesi ile Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’i uyarmıştır. Yani her insanın kendi seçiminin sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği ve hiçbir kimse başkasının günahını üstlenmediği gibi hiçbir kimse de başkasına iman etmesi için baskı uygulayamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Çünkü sorumluluk baskı ile değil, insanın kendi seçimine bağlıdır.⁴⁷⁶

Kişi kendi seçimlerinin sonuçlarına katlanmaya mecburdur. Fakat önemli olan kişinin seçmiş olduğu şeylerin iyi ve güzel olmasıdır. Kötü ve çirkin işleri tercih etmesi ise istenilen bir durum değildir. İşte bu sebepledir ki, Hz. Peygamber’de yaşadığı dönemde insanlar doğru yolu bulsun ve cennete girsin diye çok mücadele vermiştir. Bu hakikat bir hadîs-i şerif’te şöyle anlatılmaktadır: “*Benimle ümmetimin durumu, ateş yakıp da ateşine cırcır böcekleri ve kelebekler düşmeye başlayınca, onlara engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kurtulmaya, ateşe girmeye çalışıyorsunuz.*”⁴⁷⁷ İnsanlar kendilerini ateşe sokmaya ne kadar çaba göstermişse de, Hz. Peygamber’de bu kimseleri cehennemin yanıcı ateşinden korumak için bin kat daha fazla çaba göstermiştir.⁴⁷⁸

Allah Teâlâ, bu âyet ile Hz. Peygamber’i teselli etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, insanlar iman etmiyorlar diye çok üzülmüyordu. Allah Teâlâ ise “*sen onlara vekil değilsin*” diyerek sorumluluğun ve vebalin kişinin kendisinde olduğunu bildirmektedir. Hz. Peygamber’in görevi ise insanlara Allah’tan aldığı vahyi açıklamak ve bildirmektir. Bu hakikat başka bir âyette şöyle zikredilmektedir: “*...Senin görevin sadece tebliğ etmektir. Hesap görmek ise bize aittir.*”⁴⁷⁹ Âyetten de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber’in görevi zorlamak değil, bildirmektir. Yani Allah’tan aldığı vahyi insanlara doğru bir şekilde aktarmaktır. Bu aktarıma rağmen inanmayanların hesabının görüleceği günde ise tek hâkimin Allah olduğu açıkça ifade edilmektedir.

⁴⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/308; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/620.

⁴⁷⁷ Buhârî, “Rikak”, 26 (No. 2); Müslim, “Fezâil”, 17.

⁴⁷⁸ Bursevî, *Rûhu’l beyân*, 17/234.

⁴⁷⁹ er-Ra’d 13/40.

3.33. Kırk İkinci Âyet: Yarı Ölüm Olan Uykudan Alınacak İbretlerin Varlığı

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ جِئْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Allah, (ölen) insanların nefislerini öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin nefislerini tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”⁴⁸⁰

Bu âyet ilâh olarak ibadet edilebilecek tek varlığın Allah Teâlâ olduğuna delalet eder. Ayrıca öldürme ve diriltme gibi yaratana ait tüm vasıfların Allah’a ait olduğu ve O’nun dilediğini yapmaya gücünün yettiğine işaret edilmektedir. Nitekim âyette de geçtiği üzere Allah dilediği kimseye belirli bir süreye kadar hayat verirken, yine dilediği kimsenin hayatına son vermeye gücü yeter.⁴⁸¹

Süddî (öl. 127/745) bu âyet hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ, uyuyan kişi ile ölü kişinin ruhlarını bir araya toplar. Onlar Allah’ın dilemesi neticesinde birbirleri ile karşılaşır ve tanışırlar. Belirli bir süreye kadar müddet verilen diri kimselerin nefisleri serbest bırakılır ve onların nefisleri bedenlerine geri döner. Diğerlerinin nefisleri de onlarla beraber bedenlere geri dönmek ister; fakat Allah’ın ölümüne hükmettiği kişilerin nefisleri bedenlerine geri dönemez. Ölmelerine hükmetmediği kişilerin nefisleri ise bedenlerine geri döner.⁴⁸² Nitekim bu konu ile alakalı şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: “ Sizden biriniz yatağına uzanmadan önce üzerindeki örtünün iç kısmı ile döşegini silsin; çünkü içinde ne olduğunu bilemez. Sonra da şöyle desin: Rabbim senin isminle yüzümü yastığa koydum ve senin isminle kaldıracam. Eğer benim hakkımda ölümüne hükmedersen bana merhamet et. Fakat ölümüne hükmetmez nefsimi bırakırsan, salih kullarını koruduğun şeyle beni de koru.”⁴⁸³ Hadisten de anlaşılacağı üzere öldürmek veya yaşatmak Allah’a ait bir iştir. Dilediğinin canını alırken, dilediğinin canını da belirli bir vakte kadar serbest bırakır.

Bu âyet hakkında İbn Abbas’tan (öl. 68/688) şöyle bir rivayet gelmiştir: “Âdemoğlu bir nefis ve bir de ruhtan oluşmaktadır. Bu ikisi arasında güneşin ışığına benzer bir ışık bulunur. Nefis, akıl ve temyiz gücünün bulunduğu yerdir. Ruh ise, hayatı

⁴⁸⁰ ez-Zümer 39/42.

⁴⁸¹ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/215; Safedî, *Keşfü l-esrâr*, 3/573.

⁴⁸² Süddî, *Tefsîru l-Süddî*, 418; Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/215; Sa’lebî, *el-Keşf ve l-Beyân*, 8/238; İbnü l-Cevzî, *Zâdü l-Mesîr*, 7/170; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi l-Kur’ân*, 18/284; Neseî, *Medârikü t-tenzîl*, 3/183; İbn Kesîr, *Tefsîrü l-Kur’âni l-azîm*, 12/133; Şevkânî, *Fethu l-kâdîr*, 4/612;

⁴⁸³ Buhârî, “Tevhid”, 13 (No. 1); Müslim, “Zikir”, 64; İbn Kesîr, *Tefsîrü l-Kur’âni l-azîm*, 12/133; Süyûtî, *ed-Dürrü l-mensûr*, 7/232; Şevkânî, *Fethu l-kâdîr*, 4/612-613.

ve hareketi kendisinde barındırır. Bunların her ikisi de ölüm anında işlevini yitirir. Uyku anında ise sadece nefis işlevini yitirir.”⁴⁸⁴ Ayrıca Süleyman Ateş, bu rivayetten yola çıkarak şunu iddia etmiştir: Bedene hayat ve hareketi sağlayan ruh kişiden alındığında, yani ölüm gerçekleştiğinde artık kıyamete kadar geri dönemez. Kabirde ruhun bedene dönmesini iddia etmek bu âyete aykırıdır. Çünkü artık ruh Allah’ın iradesi altındadır ve kıyamet günü herkes diriltilene kadar bekleyecektir.⁴⁸⁵ Ateş’in bu yorumundan da anlaşılacağı üzere bedenden ayrılan ruh artık geri dönmeyecektir. Ona göre kabir azabı da söz konusu olmayacaktır.

Mâtürîdî (öl. 333/944) ise, bu rivayetten yola çıkarak insanın bedeninin ruh ve nefisten oluştuğunu ifade etmektedir. Fakat akıl ve temyiz yeteneğinin olduğu nefsi, “nefs-i derrâke” olarak isimlendirmiştir. Beden uykuya daldığında hayat kaynağı olan ruh onunla beraberken, akıl ve temyiz gücü bedenden gider. Yani nefis-i derrâke artık idrak edemez, duyamaz ve akli melekesini kullanamaz. Bu durum bize göstermektedir ki, insan uyuduğunda nefis-i derrâke ondan ayrılır ve beden artık idrak yeteneğini kaybeder. Fakat kişinin canlı olması ile idrak yeteneğine sahip olması farklı şeylerdir. Nitekim uyku halinde iken algılayıcı nefisler bedende olmasına rağmen çok uzak yerlerde acı duyar, zevk alır ve şehvet hisseder. Ayrıca Mâtürîdî bu ifadesini kabir azabının var olmasının delili kabul eder. Şöyle ki; kabir azabının nefis-i derrâkeye yapılacağını ve bedenden ayrılrsa dahi acıyı hissedeceğini iddia etmektedir. Yani kabir azabı ruha değil, nefis-i derrâkeye yapılacağını söylemektedir.⁴⁸⁶

Ruh ve nefsi ayrı kabul edenler olduğu gibi aynı kabul edenlerde vardır. Aynı kabul edenlere göre Allah Teâlâ, uyku halinde de ölüm anında da insanın bedeninde var olan ruhu kabzeder. Uyku halinde ruhun alınmasından maksat, hissetmenin alıkonularak onun yerine gafletin, idrak mahallinin yerine de idraksizliğin yaratılması kastedilmektedir. Ölüm anında ise, kısa süreliğine alınmış olan hissin ve idrakin daha geri verilmemesidir.⁴⁸⁷ Bu hakikat başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: “O, geceleyin sizi ölü gibi kendinizden geçirip alan (uyutan) ve gündüzün kazandıklarınızı bilen, sonra da belirlenmiş eceliniz tamamlanıncaya kadar gündüzleri sizi tekrar diriltendir...”⁴⁸⁸ Nitekim bu âyette de bildirildiği üzere, uyku hali ölüm anına benzetilmiştir. Çünkü uyku halinde kısa süreliğine alınan his ve idrak, ölüm anında

⁴⁸⁴ Begavî, *Me’âlimü’t-tenzil*, 7/122; Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil*, 5/44; Nesefî, *Medârikü’t-tenzil*, 3/183.

⁴⁸⁵ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 8/19; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 16/390.

⁴⁸⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/342-343.

⁴⁸⁷ Kuşeyrî, *Letâ’ifü’l-işârât*, 3/122; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/308; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/285.

⁴⁸⁸ el-En’âm 6/60.

tamamen alınmaktadır. Tek fark uyku halinde alınan his ve idrak kabiliyetinin geri verilmesiyle, ölüm anında geri verilmemesi ve bunların mahallinde ölümün gerçekleşmesidir.

Râzî'ye (öl. 606/1210) göre ise, ruh bedenin tamamıyla irtibat kurarak ışığını yansıttığında beden hayat bulur. Ölüm anında ise ruhun bu irtibatı bedenin içinden ve dışından tamamen kesilir. Fakat uyku halinde ruhun etkisi bedenin dışından kesilmiş olsa da içinde halen kalıcıdır. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere ölüm ve uyku aynı cins şeylerdir. Tek fark ölüm anında ruhun bedenle irtibatı tam kopmuşken, uyku halinde kısmen kesintiye uğramıştır. Ruhun bedenle irtibatı üç şekilde olur: Birincisi, ruhun tüm tesirinin bedenin içinde ve dışında hissedilme durumu, bu uyanıklık halidir. İkincisi, ruhun tesirinin bedenin dışından kesilmiş olması; fakat bedenin içinde devam etme durumu, bu uyku halidir. Üçüncüsü ise, ruhun tesirinin bedenin içinden ve dışından kesilmesi durumu, işte ölüm hali de budur.⁴⁸⁹ Ruhun bedenle irtibatının tam manası ile kesilmesi veya kesilmemesi durumuna göre bu üç durumdan birisi ile karşılaşılmaktadır.

İnsan hayatında birisi küçük, diğeri büyük olmak üzere iki tane ölüm vardır. Küçük ölüm, uykudur. Allah uyuyan kişinin ruhunu bedenine geri gönderir ve kişinin normal hayatına devam etmesini sağlar. Büyük ölüm ise, Allah'ın ölüm melekleri vasıtasıyla kişinin bedeni ile ruhu arasındaki irtibatı kesmesi ve ruhunu kabzetmesi halidir.⁴⁹⁰ Nasıl ki güneş dünyadan uzak olmasına rağmen ışığıyla dünyayı ısıtıyorsa, ruhun varlığı da bedeni ısıtıyor ve hayat veriyor. Tam tersinde ise beden soğuyor ve canlılık bitiyor.⁴⁹¹ İşte birbirine benzeyen bu iki durumdan insanoğlunun ibret alması ve hayat düzenini Kur'ân ve sünnete göre planlaması gerekir. Kişi her an ölüme hazırlıklı olmalıdır. Bundan dolayı bizler Allah'ın huzuruna çıkacağımız ahiret gününün varlığını bir an olsun aklımızdan çıkarmamalıyız.

Allah Teâlâ, insanı dünya hayatında uykuya dalmasını sağlayarak gerçek ölüme hazırlamakta ve insana âciz bir varlık olduğunu hatırlatmaktadır. Nitekim bir saniyesine bile sahip olamadığımız şu dünyada kalıcı olmayı istemek ve sadece dünya için çalışmak bir nevi gaflet uykusuna dalmaktır. Nasıl ki insan uykudan uyandığında hemen kendine gelemez ve aradan biraz zaman geçmesini beklerse, gaflet uykusuna dalan

⁴⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/284; Vehbi, *Büyük Kur'ân Tefsiri*, 11-12/4894; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/18.

⁴⁹⁰ Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/175.

⁴⁹¹ Toptaş, *Şîfa Tefsiri*, 6/498.

birisinin de uykudan uyanması çok kolay olmaz. Kişi aklını ve kalbini gaflet uykusuna dalmaktan korursa, o zaman doğru yolda demektir.

3.34. Kırk Üçüncü ve Kırk Dördüncü Âyetler: Şefaât

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أَوْلَوْا كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ
قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Yoksa Allah'tan başka şefaâtçiler mi edindiler? De ki: Hiçbir şeye güçleri yetmese ve düşünemiyor olsalar da mı? De ki: Şefaât tümüyle Allah'a aittir. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra yalnız O'na döndürüleceksiniz.”⁴⁹²

Âyetin açıklamasına geçmeden önce şefaât kavramının sözlük ve terim anlamını zikretmek daha doğru olur. Sözlükte “tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek; birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak, işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek” anlamındadır. Terim olarak ise “kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması” anlamında kullanılır.⁴⁹³ Mekkeli müşrikler putları ve heykelleri kendilerine aracı edinmişlerdir. Âyette de zikredildiği üzere “hiçbir şeye güçleri yetmese ve düşünemiyor olsalar da mı?” müşrikler, putlardan canlı olmamalarına, iştmemelerine, görmemelerine ve duymamalarına rağmen onlardan medet umuyorlardı. Kendisine bir faydası dokunmayan ve yine kendisinden bir zararı def etmeye gücü yetmeyen aciz taşlardan çaresizliklerine çare üretmelerini bekliyorlardı. Fakat Allah Teâlâ, onların bu beklentilerine âyette de geçtiği üzere şöyle yanıt vermiştir: “Şefaât tümüyle Allah'a aittir.” Yani sizin aracı olarak kabul ettiğiniz taş yığınlarının Allah katında hiçbir değeri yoktur, denilmektedir.⁴⁹⁴

Mekkeli müşriklerin aracı olarak kabul ettikleri şeyler hakkında iki yorum yapılmıştır. Birincisi, müşriklerin Allah’a yaklaştırsın diye aracı kabul ettikleri şeyler putlar ve heykellerdir.⁴⁹⁵ Bu yorum genelin kabul ettiği görüştür. İkincisi görüş ise, Mekkeli müşrikler Allah’a aracı olarak melekleri ve onların sûretlerini kabul

⁴⁹² ez-Zümer 39/43-44.

⁴⁹³ Mustafa Alıcı, “Şefaât”, 38/411.

⁴⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/217-218; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 8/238; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l Mesîr*, 7/186-187; Safedî, *Keşfü’l-esrâr*, 3/573-574; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/288-289; Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 3/184; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 12/134; Şevkânî, *Fethu’l-kâdîr*, 4/613.

⁴⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/217-218; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/345; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l Mesîr*, 7/187; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 26/284; Safedî, *Keşfü’l-esrâr*, 3/573; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/288; Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 3/184; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 12/134.

etmişlerdir.⁴⁹⁶ Ancak bu ikinci görüş zor bir ihtimal gibi durmaktadır. Çünkü âyette “hiçbir şeye güçleri yetmese ve düşünemiyor olsalar da mı?” ifadesi ile düşünemeyen ve hiçbir şeye gücü yetmeyen şeyler kastedilmektedir. Nitekim melekler akıllı ve bilgili varlıklar olmalarının yanında, Allah Teâlâ onlara görev ve yetki vermiş ve onlarda verilen bu görevleri harfiyen yerine getirmiş ve getirmeye de devam etmektedirler. Bu sebeptendir ki, âyette kastedilen müşriklerin şefaathçi kabul ettikleri şey putlar ve heykellerdir.⁴⁹⁷

Mekkeli müşrikler zor durumda kaldıklarında Allah katında kendilerine aracılık yapabilecek ve isteklerini iletebilecek putları ve onların sembollerini şefaathçi kabul etmişlerdir. Fakat putların böyle bir yetkisi yoktur. Çünkü putlar cansız, güçsüz, aciz ve akılsızdırlar. Bu sebeptendir ki şefaath yetkisi tümüyle her şeyi yaratan, yoktan var eden Yüce Allah’a aittir. Bu hakikat başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: “*Rahmân’ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaath hakkına sahip olmayacaklardır.*”⁴⁹⁸ Allah’ın izin vermesi dışında hiçbir kimseye şefaath hakkı tanınmamıştır. Ayrıca Allah’ın şefaath hakkı verdiği kimselerde; ancak Allah’ın razı olduğu kimselere şefaath edebilir. Bu hakikat şöyle hatırlatılmaktadır: “...Onlar, O’nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaath edemezler...”⁴⁹⁹ Bu ilahi beyanlardan da anlaşılacağı üzere Allah dilerse şefaath hakkı verebilir; ancak şefaath hakkı verdiği kişide Allah’ın razı olduğu kimseye şefaath edebilir. Sonuç itibarıyla her şey Allah’ın dilemesi neticesinde olduğu gibi şefaath hakkı da O’nun rızası neticesinde elde edilebilir.⁵⁰⁰

Yüce Allah bütün mülkün sahibidir. O’nun izni ve rızası olmadan hiçbir kimse başka bir kimse hakkında şefaath hakkına sahip değildir.⁵⁰¹ Allah Teâlâ, tüm mülkün sahibi olduğu gibi şefaath yetkisi de kendine aittir. Dilediğine verir, dilemediğine vermez. Önemli olan âyette de geçtiği üzere “sonra yalnız O’na döndürüleceksiniz” ilahi buyruğuyla tekrar dirilişin olacağı günü düşünerek hareket etmek, Allah’a layık bir kul olmaya çalışmak ve O’nun rızasını elde edecek işler yapmaktır.

⁴⁹⁶ Mukâtil, *Tefsîrû'l Kebîr*, 1044; Seyyid Kutb, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 12/466.

⁴⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/345.

⁴⁹⁸ Meryem 19/87.

⁴⁹⁹ el-Enbiyâ 21/28.

⁵⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/345-346; Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 26/284; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/18; Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/175; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/622.

⁵⁰¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/44.

3.35. Kırk Beşinci ve Kırk Altıncı Âyetler: Allah Anıldığında Müşriklerin Tutum ve Davranışları

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

“Allah, bir tek (ilâh) olarak anıldığında ahirete inanmayanların kalpleri daralır.

Allah'tan başkaları (ilâhları) anıldığında bakarsın sevinirler.”⁵⁰²

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

“De ki: Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan, gaybı da, görünen âlemi de bilen

Allah'ım! Ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kulların arasında sen hükmedersin.”⁵⁰³

Hiz. Peygamber risâlet vazifesinin gereği olarak Allah'tan aldığı vahyi insanlara bildirmekle görevlidir. Bu vazifeyi yerine getirirken her türlü işkenceye, hakarete ve kötü söze maruz kalmıştır. Ama hiçbir zaman Allah'tan aldığı bu görevi ihmal etmemiştir. İnsanları cennetle müjdelemiş ve cehennemle de uyarmıştır. Müşrikler ise Hiz. Peygamber'in konuşmalarına şahit olduklarında hoşlarına gitmeyen bir söz duydukları vakit, canları sıkılır, nefret ederler, içleri daralır ve yüzlerini ekşiterek oradan uzaklaşırlardı. İşte duymak istemedikleri bu söz “la ilahe illallah” lafzıdır. Yani Allah'ın bir olduğunu ve O'ndan başka ilah olmadığını tasdik etmektir. Kâfirlerin kalpleri ise Allah'ın birliğini kabul etme konusunda katılaşmıştır. Öyle ki, kalplerindeki bu nefret ve inkâr duygusu yüzlerine vurmuştu.⁵⁰⁴ Allah'ın varlığı noktasında Mekke müşriklerinin sıkıntıları yoktu; fakat Allah'ın birliği söz konusu olduğunda kabul etmezlerdi. Onların bu şaşkınlığı şöyle bildirilmektedir: “İlâhları bir tek ilâh mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!”⁵⁰⁵ İşte Allah'ın tek olduğu kendilerine bildirildiği vakit böyle şaşkınca bir tutum içinde ve kibirli bir şekilde o mekânı terk ederlerdi. Aslında onlarda şaşılacak bir şey olmadığını biliyorlardı. Fakat Allah'ı bir olarak kabul etmek demek, şirk koştukları putların ortadan kaldırılması manasına gelmekteydi. Onlarda bunu göze alamadıkları için gerçeği bilmelerine rağmen inkâr yolunu tercih ettiler.⁵⁰⁶

Müşrikler atalarından devraldıkları putperestlik inancını devam ettirmiş ve bâtil da olsa inançlarına karşı bir durum söz konusu olduğunda hemen inkâr etme eğilimi içine girmişlerdir. Bâtil olan bu inançlarını yaşam tarzı haline getirdikleri için aracı olarak kabul ettikleri putlarının göz ardı edilmesini de asla kabul etmezlerdi. Onun

⁵⁰² ez-Zümer 39/45.

⁵⁰³ ez-Zümer 39/46.

⁵⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/218-219; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 7/233.

⁵⁰⁵ Sâd 38/5.

⁵⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/347.

içinde Allah'ın isminin geçtiği yerde putlarının da anılmasını istiyorlardı. Fakat böyle bir şey söz konusu olamayacağı için Allah'ın varlığının, birliğinin ve isminin anılmasından nefret ederlerdi.⁵⁰⁷ Ayrıca nefretleri öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki; artık tapmış oldukları putların daha büyük olduğunu düşünerek kibirlenmeye başlamışlardı. Bu hakikat bize şöyle bildirilmektedir: “Çünkü onlar, kendilerine, ‘Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur’ denildiği zaman, inanmayıp büyüklük taslıyorlardı.”⁵⁰⁸ Âyette de geçtiği üzere müşriklerin en önemli vasıflarından birisi de kibirli olmalarıdır.

İnsan nefsi, Kur’ân ve aklın göstermiş olduğu yoldan saparak başına buyruk hareket ederse, arzu ve hevesleri doğrultusunda hareket etmeye başlar. İşte bu sebeptendir ki bu şekilde hareket eden insan, karşısına kural koyucu olarak çıkan din veya ahlak öğretilerini reddeder. İnsanoğlu arzu ve isteklerinin esiri olmaya devam ederse önüne çıkan hakikatleri göremez veya bu hakikatleri bir şekilde inkâr yolunu tercih eder.⁵⁰⁹ Müşriklerde önlerine çıkan bu hakikati (Allah'ın birliği) inkâr yoluna gider. Puta tapmayı öylesine içselleştirmişlerdi ki yalnızca Allah'ın isminin anılmasını istemiyor, O'nunla beraber putlarının da zikredilmesini istiyorlardı. Ayrıca Allah ile beraber putları anılmayınca başlarına kötü işler geleceğini düşünüyor ve çok korkuyorlardı. Bu yüzden putları ile beraber kaldıklarında veya onların ismi zikredildiğinde âyette de zikredildiği üzere “Allah'tan başkaları (ilâhları) anıldığında bakarsın sevinirler” sevinç çılgınlıkları atar ve rahat ederlerdi.⁵¹⁰

Müşrikler tek Allah inancını, yani tevhid inancını reddetmekte idiler. Reddetme sebeplerinin ana sebebi ise âyette de zikredildiği üzere “Allah, bir tek (ilâh) olarak anıldığında ahirete inanmayanların kalpleri daralır” ahireti inkâr etmeleridir. Ahirete inanmamak, yani hayatın sadece bu dünyadan ibaret olduğunu kabul etmek sebepken, Allah'ın birliğine karşı çıkmak sonuçtur. Yani müşriklerin ana gayesi Allah'ın birliğini inkâr değil; ahiretin varlığını inkârdır.⁵¹¹

Mekkeli müşriklerin Allah'ın zikrinden dolayı kalpleri ürperirdi. Fakat putları hakkında konuşulduğu vakit sevinçleri yüzlerinden okunurdu. Zira Allah'ın birliği hakkında konuşulanları duydukları vakitte yüzlerinde nefret ifadesi belirmektedir.⁵¹²

⁵⁰⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/623.

⁵⁰⁸ es-Sâffât 37/35.

⁵⁰⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 10/5254.

⁵¹⁰ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 8/18.

⁵¹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 16/394.

⁵¹² Vehbi, *Büyük Kur’ân Tefsiri*, 11-12/4898.

İşte müşriklerde her insanda var olan sevinç ve hüznün duygularını yüzlerine bu şekilde yansıtıyorlardı.

Allah Teâlâ, müşrikleri ve onların “la ilahe illallah” lafzını duyduklarında nefret ederek oradan uzaklaşmalarını zikrettikten sonra Hz. Peygamber’in şöyle söylemesini emretmiştir: “*De ki: Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan, gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kulların arasında sen hükmedersin.*”⁵¹³ Allah Teâlâ, görünen veya görünmeyen her şeyin bilgisine sahip olduğu gibi müşriklerin içlerinde gizledikleri veya açığa vurdukları şeyleri de bilmektedir. Müşrikler Allah’ın ismini duyduklarında tiksinererek oradan uzaklaşmakta ve ahireti inkâr etmekteydiler. Müşrikler inkâr ettikleri ahiretin gerçek olduğunu Allah’ın huzurunda toplandıkları vakit anlayacaklardır. Daha sonra Yüce Allah, onlar hakkında ki hükmünü verecektir.⁵¹⁴ Allah Teâlâ dünyada onlara mühlet vererek, ahirette ise haklı ile haksızı ayırmak suretiyle hükmünü yerine getireceğini bildirmektedir.⁵¹⁵

Bu âyet ile müşriklerin inkârcı tutumlarının bir gün hesabının görüleceği bildirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’in şahsında müslümanların inançlarını nasıl ifade etmesi gerektiği de öğretilmektedir. “*De ki: Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan, gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'ım...!*” Bu ifade ile Allah Teâlâ’nın yaratıcılık noktasında üstünlüğüne ve bilgisinin sınırsız olduğuna vurgu yapılmıştır. Çünkü yaratma sıfatı sadece âlemlerin rabbi olan Allah’a aittir. Müşriklerin iddia ettiği gibi kendisine bir faydası olmayan veya kendisinden bir zararı def edebilecek güce sahip olmayan putlara ait değildir.⁵¹⁶

“*Allah'ım! Ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kulların arasında sen hükmedersin*”⁵¹⁷ âyeti ile alakalı şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v) geceleyin namaza kalktı ve namazına şu sözleri söyleyerek başladı: “Cebrail’in, Mikail’in ve İsrâfil’in Rabbi olan Allah’ım! Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen! Kullarının ayrılığa düştükleri şeyler hakkında Sen hüküm vereceksin. Yine ayrılığa düşülen hakikat noktasında beni doğru ilet. Şüphesiz ki Sen dilediğin kimseyi doğru yola iletirsin.”⁵¹⁸ Hz. Peygamber bu dinin öğreticisi ve uygulayıcısı olması sebebiyle Allah’a nasıl iman edilmesi gerektiği ve bu imanın gereklerinin neler olduğu

⁵¹³ ez-Zümer 39/46.

⁵¹⁴ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/219.

⁵¹⁵ Bursevî, *Rûhu l-beyân*, 17/248.

⁵¹⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/623.

⁵¹⁷ ez-Zümer 39/46.

⁵¹⁸ Müslim, “Müsâfirîn”, 200; Begavî, *Me’âlimü t-tenzîl*, 7/123; Râzî, *Mefâtihu l-gayb*, 26/286; İbn Kesîr, *Tefsîrû l-Kur’âni l-azîm*, 12/135; Süyûtî, *ed-Dürri l-mensûr*, 7/234.

hakkında bu şekilde bilgiler vermiştir. Hadis-i şerif'in ana fikri şu şekildedir: Yaratma sıfatı sadece Allah'a mahsustur. O yarattığı varlıkların açık veya gizli olarak yaptığı her şeyi bilmektedir. Yine açık veya gizli olarak yapılan her şey hakkında hüküm verecek Allah'tır.

3.36. Kırk Yedinci ve Kırk Sekizinci Âyetler: Müşriklerin Ahiretteki Çaresizlikleri

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ

“Eğer yeryüzünde bulunan her şey tümüyle ve onlarla beraber bir o kadarı da zulmedenlerin olsa, kıyamet günü kötü azaptan kurtulmak için elbette onları verirlerdi. Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından karşılırlarına çıkmıştır.”⁵¹⁹

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ

“(Dünyada) kazandıkları şeylerin kötülükleri karşılırlarına çıkmış, alay etmekte oldukları şey onları kuşatmıştır.”⁵²⁰

Allah'a ortaklar koşarak kendi nefislerine zulmeden müşrikler, dünyada var olan her şeye sahip olsalar ve bununla beraber elde ettiklerinden bir kat daha fazlasına sahip olsalar da kıyamet gününde onlara hiçbir faydası olmayacaktır.⁵²¹ O müşrikler ki, dünya hayatında çok cimri ve elleri sıkı olmalarına rağmen kıyamet gününde elinde var olan her şeyi azaptan şiddetinden kurtulmak için feda edecekler; fakat onlar bunu yapamayacaklardır. Yani Allah'ın dışında başka şeylerden medet umanlar ve O'ndan başkasına kulluk edenler ahirette elleri boş kalacaktır. Ayrıca müşrikler var olan her şeylerini feda etseler de azapları hafifletilmeyecektir.⁵²²

Allah'a ortak koşmak o kadar büyük günahtır ve insanı öyle hazin bir sonuca götürür ki kıyamet gününde insan elinde var olanı ve ondan daha fazlasını fide olarak verse dahi cehennem azabından kurtulamaz.⁵²³ Çünkü insanın öğüt alacağı ve doğru yolu bulacağı vakit geçmiş; artık hesap günü gelmiştir. O gün ne tövbe, ne pişmanlık ne de elindeki her şeyi feda etmenin hiçbir faydası olmaz.⁵²⁴ İnsan o gün malının çok olması ve makamının yüksek olmasına göre değil; amellerinin güzel olmasına göre

⁵¹⁹ ez-Zümer 39/47.

⁵²⁰ ez-Zümer 39/48.

⁵²¹ Mukâtil, *Tefsîrü'l Kebîr*, 1045; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/220; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 12/136.

⁵²² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/348.

⁵²³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/22.

⁵²⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5257.

güzel bir sonuç elde eder. İşte durum böyleyken, müşriklerin elinde var olanın ve bir kat daha fazlasının ahiret gününde hiçbir değeri ve kıymeti yoktur.

Âyette geçen “Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından karşılına çıkmıştır” ifadesi ile kastedilen ise, dünyada karşılaşmayı hiç düşünmedikleri azabı ve aşağılanmayı ahirette karşılına bulacaklardır. Bu yorum iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi, müşrikler Allah’ın bu dünyada kendilerine fazla mal ve değer vererek üstün kıldığını, ahirette de üstün kılacağını düşünmekteydiler. Böyle düşündüklerini Hz. Peygamber’e karşı söyledikleri şu sözlerden anlamaktayız: “Dediler ki: Sana hep aşağılık kimseler uymuş iken, biz hiç sana inanır mıyız?”⁵²⁵, “İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz.”⁵²⁶ Âyetlerden de anlaşılacağı üzere müşrikler mal ve servetlerinin çokluğuna güvenerek ahiret de mutlu olacaklarını düşünmekteydiler. Fakat onları hesap edemedikleri bir azap ve aşağılanma beklemekteydi. İkincisi ise, müşrikler Hz. Peygamber’in peygamberliğini inkâr ederek şöyle dediler: “Bu Kur’ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!”⁵²⁷, “O zikir (Kur’ân) içimizden ona mı indirildi?”⁵²⁸ Müşrikler dünyadaki servetlerine güvenerek kibirlendiler. Hayatın sadece bu dünyadan ibaret olduğunu şan ve şerefinde kendilerine ait olduğunu düşündüler. Fakat hesap edemedikleri bir şey vardı ki; o da dünya hayatında yaşarken ahiretin varlığını düşünmemişlerdi. Düşünmedikleri şeyle karşı karşıya kaldıklarında ise; artık onlara güvendikleri mal ve servetin fayda vermeyeceğini anlayacaklardır.⁵²⁹

Müşrikler hayatın sadece dünyadan ibaret olduğuna inanmaktaydılar. Böyle düşünmeleri sebebiyle dünya hayatında yaşarken ahiret için hiçbir şey yapmamışlardı. Fakat dünyada insana tatlı, cazip ve süslü gelen nice şeyler hakikatte çirkin ve iğrençken, yine insana zor ve güç gelen nice şeyler vardır ki sonu tatlı ve güzeldir.⁵³⁰ İşte müşrikler kendilerine tatlı gibi görünen; fakat hakikatte acı olan nice iş ve davranışların ahirette sonuçları ile karşı karşıya kalacaklardır. Âyette de geçtiği üzere “(dünyada) kazandıkları şeylerin kötülükleri karşılına çıkmış” müşriklerin iyi olarak nitelendirerek yaptıkları iş ve davranışların gerçekte kötü olduğu ve ahirette bu kötü

⁵²⁵ eş-Şuarâ 26/111.

⁵²⁶ Hûd 11/27.

⁵²⁷ ez-Zuhruf 43/31.

⁵²⁸ Sâd 38/8.

⁵²⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, 12/349.

⁵³⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, 12/349; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi l-Kur’ân*, 18/291; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 8/22-23.

amelleri ile karşı karşıya kalacakları bildirilmektedir. Başka bir âyette de bu hakikat şöyle bildirilmektedir: “İşledikleri kötülüklerin cezası onlara ulaştı ve alay ettikleri şey kendilerini kuşattı.”⁵³¹ Nitekim müşrikler ahiretin varlığına inanmamakta ve kendilerini bekleyen kötü sonuçların olacağını da hesap etmemekteydiler. Fakat hiç düşünmedikleri ve hesap etmedikleri cehennem azabı ile ahirette yüzleştikleri vakit bunun gerçek olduğunu en iyi şekilde anlayacak olan yine kendileri olacaktır.

Müşrikler dünyada mal ve servet sahibi olmalarına aldanarak Hz. Peygamber’in uyarılara kulak asmayarak dalga geçme yolunu tercih etmişlerdi. Fakat dünyada alay ettikleri hakikatle ahirette karşı karşıya kaldıklarında; artık geri dönüşün olamayacağını anlamışlardı. İşte bu kadar uyarıya rağmen hakikatlere kulak vermemeleri sebebiyle cehennem azabı onları kuşatmıştır. Bu hakikat âyette şöyle bildirilmektedir: “Alay etmekte oldukları şey onları kuşatmıştır.”⁵³² İşte inkâr ettikleri, alaya aldıkları cehennem azabı ahirette onları çepeçevre sarmıştır.

3.37. Kırk Dokuzuncu Âyet: Bencillik

فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّا أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“İnsana bir zarar dokunduğunda bize yalvarır. Sonra ona tarafımızdan bir nimet verdiğimizde, ‘Bu, bana ancak bilğim sayesinde verilmiştir’ der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler.”⁵³³

İnsanın başına bir bela geldiğinde veya bir sıkıntı ile karşı karşıya kaldığında o kimse sıkıntının kendisinden kaldırılması için Allah’a dua eder. Fakat ne zaman dert, keder, sıkıntı ve bela kendisinden kaldırılarak bolluk ve bereket ihsan edilse hemen şımarır. Öyle ki haddini aşarak “bu bolluk ve bereket bana bilğim sayesinde verildi” diyerek kibirlenir.⁵³⁴ Bunun benzeri bir âyette sûrenin 8. âyetinde şöyle geçmişti: “İnsana bir zarar dokunduğu zaman Rabbine yönelerek O’na yalvarır. Sonra kendi tarafından ona bir nimet verdiği zaman daha önce O’na yalvardığını unuttur...”⁵³⁵ İki âyette de zikredildiği üzere insanın başı sıkıştığında Allah’ı hatırlayıp ona yalvarırken, başındaki sıkıntı kaldırıldığında Allah’ı unutma ve nimetleri kendinden bilme eğilimi içine girer. Olması gereken ise kişinin başından sıkıntı kaldırıldığı vakit Allah’a

⁵³¹ en-Nahl 16/35.

⁵³² ez-Zümer 39/48.

⁵³³ ez-Zümer 39/49.

⁵³⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/220-221.

⁵³⁵ ez-Zümer 39/8.

şükrederek O'na yönelmesidir. Öyle ki şükürü yerine getirilmeyen ve gayri meşru yollardan elde edilen her nimet dıştan güzel görünse de içi sıkıntı ve sancılıdır. İnsanın kendisine verilen nimetleri Rabbi'nden bildiği vakit dışı da, içi de rahmet ve lütuf olur.⁵³⁶

İnsanın kibri ve şımarıklığı çok ileri boyuta ulaştığı vakit her nimeti ve her güzelliği kendinden, her musibeti ve her kötülüğü de başkasından bilmeye başlar. İşte âyette geçtiği şekliyle *“Bu, bana ancak bilgin sayesinde verilmiştir”* diyen bir kişi kendine bir nimet verildiği vakit bunu kendinden bilerek şöyle der: Allah benim bu nimetlere layık olduğumu ve bu nimeti hak ettiğimi bildiği için bana verdi.⁵³⁷ Yine âyetin devamında Allah'ın kulunu imtihana tabi tuttuğu; fakat insanın bunu bilmediği hatırlatılmaktadır. Yani Allah Teâlâ, insana verdiği nimetlere karşılık ondan şükretmesini beklemektedir. Kişi kalkıp bu nimetleri kendisinden bilirse kibir bataklığına düşmüş ve imtihanı kaybetmiş olur.

Allah Teâlâ insanı her hal ile imtihana tabi tutar. Darlık zamanında Allah'a yalvaran insanı bolluk ve nimet anında da ona zenginlik, makam ve mevkii vererek sınar. Yani darlık anında kendisine yöneldiği gibi bolluk ve nimet anında da yönelecek mi ona bakar? Fakat insanlar bunun farkında olmadan ya verilen nimeti kendinden bilir ya da eski zor zamanları unutup bolluk anında şükürü terk eder. İşte böyle kimseler sınavı kaybetmiş ve sonsuz azabı hak etmiş olurlar.⁵³⁸

Allah Teâlâ, kulunu mal ve servetle veya açlık ve yoksullukla her durumda imtihana tabii tutar. Kula düşen her hal ve durumda şükür ile Allah'a yönelmektir. Mal ve servet veya makam ve mevkii sahibi olup haddini bilerek şükreden kişiler imtihanı kazanmış demektir. Yine açlık ve yoksulluk ile imtihan olan kişilerde geçici dünya hayatının sıkıntılarına göğüs gererek sabreder ve şükrederse onlarda imtihanı kazanmış demektir. Fakat bunların tam zıttı düşünüldüğünde ise kişide kibir ve kendini beğenme duyguları ön plana çıkar ki, bu duygular insanı farkında olmadan içten içe yer bitirir.

Kârûn örneğinde olduğu gibi o da mal ve servetinin kendinden olduğunu bilerek kibirlendi ve kendini büyük gördü; fakat sonunda kaybedenlerden olup helak oldu. Bu hakikat Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: *“Kârûn, ‘Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir’ dedi. O, Allah'ın kendinden önceki nesillerden, ondan*

⁵³⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5259.

⁵³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/221; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 12/350; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/45; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, 12/137.

⁵³⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/24.

daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyor muydu...?”⁵³⁹ Kârûn malının ve servetinin vermiş olduğu kibir ile insanların önüne çıktığı vakit insanlar onun gibi zengin ve mal sahibi olmak istediler. Bu hakikat Kur’ân tarafından şöyle anlatılmaktadır: “Kârûn, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, ‘Keşke Kârûn’a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir’ dediler.”⁵⁴⁰ Dünya zenginliğini arzu edenlerin durumu böyleyken, ahiret mutluluğunu isteyen kimselerin durumu bambaşkadır. Onların durumu şöyle bildirilir: “Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, ‘Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah’ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur’ dediler.”⁵⁴¹ Ahiret mutluluğunu isteyenlerin tüm bu uyarılarına rağmen ısrarla dünyanın mal ve servetini isteyenler Kârûn’un son durumuna şahit oldular. Bu hakikat şöyledir: “Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah’a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!”⁵⁴² Şahit oldukları bu acı sondan sonra hatalarının farkına varıp eski düşüncelerini terk ettiler. Bu hakikat şöyle anlatılmaktadır: “Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak’ demeye başladılar.”⁵⁴³ Allah Teâlâ insanı geçici dünya hayatının mal ve servetiyle övünmekten uyarmıştır. İnsana düşen bu hakikatlere kulak vererek geçmiş milletlerin hatalarına tekrardan düşmemek ve onlardan ibret almaktır.

3.38. Ellinci ve Elli Birinci Âyetler: Kafirlerin Ahirette İflası

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Bunu kendilerinden öncekiler de söylemişti ama kazandıkları şeyler onlara hiçbir yarar sağlamamıştı.”⁵⁴⁴

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ

⁵³⁹ el-Kasas 28/78.

⁵⁴⁰ el-Kasas 28/79.

⁵⁴¹ el-Kasas 28/80.

⁵⁴² el-Kasas 28/81.

⁵⁴³ el-Kasas 28/82.

⁵⁴⁴ ez-Zümer 39/50.

*“Nihâyet kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara isabet etmişti. Onlardan zulmedenler var ya, kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara isabet edecektir. Onlar Allah'ı âciz bırakacak değildir.”*⁵⁴⁵

Bir önceki âyette de zikredildiği üzere *“Bu, bana ancak bilgim sayesinde verilmiştir”*⁵⁴⁶ sözü müşriklerden önce gelip geçen ve peygamberlerini yalanlayan kimseler tarafından söylenmişti. Fakat kazandıkları mal, mülk, servet, makam ve itibar gibi dünyalık hevesler onlara Allah katında hiçbir kazanç sağlamamıştı. Kârûn örneğinde olduğu gibi bu ve buna benzer insanları Allah daha dünyadayken rezil etmiştir.⁵⁴⁷

Dünya hayatında mal ve serveti, makam ve mevkisi ile böbürlenlen insanlar mutlu oldukları ve kazanç sağladıkları vakit bunu kendilerinden bilirlerken, mutsuzluk ve zarar ile karşı karşıya kaldıklarında ise bunu hep başkasından bilmişlerdir. Yani iyilik ve güzellik söz konusu olduğunda kendilerinde var olan üstün bir meziyetten dolayı bunu hak ettiklerini düşünürlerken, kötülük ve zarar içeren bir şey söz konusu olduğunda ise yanındakilerin uğursuzluğundan dolayı kendilerine verilmiş bir ceza olarak kabul ederlerdi. Böyle düşündüklerini şu âyetten anlıyoruz: *“Fakat onlara iyilik geldiği zaman, “Bu bizimdir, (biz çalışıp kazandık)” derler. Eğer başlarına bir kötülük gelirse, Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı.”*⁵⁴⁸ Mekkeli müşriklerin bir kısmı ise makam ve mevkisine, mal ve servetine güvenerek azabın kendilerine bir zarar vermeyeceğini düşünecek kadar haddi aşmışlardı. Bu hakikat şöyle bildirilmektedir: *“Dediler ki: Malları ve çocukları en çok olan bizleriz, azaba uğratılacak da değiliz.”*⁵⁴⁹ Bu ve buna benzer şekilde dünyalık kazançlardan dolayı övünen, böbürlenlen insanların örnekleri Kur’ân’da birçok yerde vardır. Fakat önemli olan kişinin mütevazı ve alçak gönüllü olup, mal ve servetin, makam ve mevkinin bir gün gelip geçeceğini bilerek hayatını ona göre idame ettirmesidir.

Mekkeli müşrikler veya günümüz insanı olsun fark etmeksizin elindeki nimetleri kendinden bilerek şu sözü söyleyip *“bu, bana ancak bilgim sayesinde verilmiştir”* böbürlenmesi ve insanlara üst mertebeden bakması asla kabul edilir bir davranış tarzı değildir. Çünkü dünyada bir insanın zengin veya fakir olmasına, sağlıklı veya hasta olmasına karar veren sadece Allah’tır. O her şeyi bir imtihan vesilesi kılmıştır. Meselâ

⁵⁴⁵ ez-Zümer 39/51.

⁵⁴⁶ ez-Zümer 39/49.

⁵⁴⁷ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/222.

⁵⁴⁸ el-A’râf 7/131.

⁵⁴⁹ Sebe’ 34/35.

ilaç, insanın hastalıktan kurtulması ve şifa bulması için bir araçtır; fakat asıl şifayı veren Allah'tır. Bitkilerde ve diğer kimyasal maddelerde var olan şifayı da Allah yaratmıştır.⁵⁵⁰ Kişi yaratılan bu sebepleri araştırmakla mükelleftir; fakat esas var eden ve insana da akıl gibi bir nimet vererek araştırma kabiliyeti veren Yüce Allah'tır. İnsan bunu unutmamalı ve bu bilgiyle hareket etmelidir.

Âyette geçen “*ama kazandıkları şeyler onlara hiçbir yarar sağlamamıştı*” ifadesinde iki anlam vardır. Birincisi, Mekkeli müşriklerin elde ettikleri nimetleri kendilerinden bilerek Allah bize kendi katındaki değerimizden ve faziletimizden dolayı bize bu nimetleri bahsetti, sözüdür. İkincisi ise, bu nimetleri ve serveti ancak çalışmamız ve gayretimiz sonucunda elde ettik, sözüdür.⁵⁵¹ Müşrikler bu iki anlamdan hangisi kastederlerse etsinler haddi aşmışlardır. Kibirlenerek ve her şeyi kendinden bilerek hareket eden kimseler Allah'ın azabı geldiğinde hiçbir şekilde kaçacak bir yer bulamayacaklardır. Kazandıkları ve elde ettikleri hiçbir şey Allah'ın azabını kendilerin uzaklaştırmaya yetmeyecektir.

“*Nihâyet kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara isabet etmişti*” âyetinde ifade edildiği üzere Kârûn ve onun gibiler kazandıkları kötü ameller sebebiyle dünyada helak edilmiş, ahirette de bu helaktan daha şiddetli olan cehennem azabına düşer olmuşlardır. Yine âyette “*onlardan zulmedenler var ya, kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara isabet edecektir*” zikredildiği gibi Mekkeli müşriklerde Kârûn örneğinde olduğu gibi mal ve servetleri ile öğünmüş ve Allah'ın seçmiş olduğu peygamberi yalanlamışlardı. Onlar bu şekilde yapmakla kendilerine zulmetmişlerdi.⁵⁵² Onlar bu inkâr ve kibir gibi kötü hasletlerin bir neticesi olarak da cehennem azabını hak etmişlerdi. Kârûn'u malı ve serveti kurtaramadığı gibi Mekkeli müşrikleri de hiçbir şey Allah'ın azabından kurtaramayacaktır. O müşrikler ki daha dünya hayatında iken cezalarını çekmeye başladılar. Yedi sene kıtlıkla mücadele ettiler. Mal ve servetiyle kibirlenen önderleri ise Bedir savaşında öldürüldü.⁵⁵³ Allah müşrikleri dünyadayken böyle zelil kılmışken, ahirette ki cezaları ise sonsuz şekilde içinde kalacakları cehennem olacaktır.

Kârûn ve bunun gibiler dünya hayatında iken helak olmaktan kurtulamadıkları gibi Mekkeli müşriklerde hem dünyada hem de ahirette kaybedenlerden olacaktır. Allah'ın azabından hiçbir kimsenin kurtulmaya gücü yoktur. Âyette de geçtiği üzere

⁵⁵⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5260.

⁵⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/351.

⁵⁵² Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, 6/179.

⁵⁵³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/312; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/45; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/187; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, 3/84.

“onlar Allah'ı âciz bırakacak değildir” Allah Teâlâ onlara azap etmek istediğinde ve onlardan intikam almayı dilediğinde onlar buna engel olamazlar.⁵⁵⁴

3.39. Elli İkinci Âyet: Rızık

أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Bilmediler mi ki, Allah rızkı dilediğine bol bol verir ve (dilediğine) kısar. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette ibretler vardır.”⁵⁵⁵

İnsanın genel karakterine bakıldığında iyiliği kendinden, kötülüğü ise başkalarından bilme eğilimi içerisindedir. Öyle ki sûrenin kırk dokuzuncu âyetinde de geçtiği üzere “bu, bana ancak bilğim sayesinde verilmiştir” böyle bir düşünceye sahip insanın ne kadar kibirli olduğu gözler önüne serilmiştir.⁵⁵⁶ Fakat yukarıda zikredilen âyette de görüldüğü üzere Allah Teâlâ insanın böyle yanlış bir düşünceye sahip olmasını istememiştir. Şöyle ki; Allah rızkı insana verirken katındaki değere ve fazilete göre vermez. Bilakis rızkı yarattığı her varlığa koşulsuz bir şekilde verir. Ayrıca dilediği kimsenin rızkını da daraltır. Bu da o kimsenin kötü ve değersiz olduğunu göstermez. Nitekim Allah Teâlâ, insana varlık vererek şükür görevini yerine getirecek mi diye bakar. Bazısına da darlık vererek sabır görevini yerine getirecek mi diye bakar. Her iki durumda da Allah Teâlâ insanları imtihana tabii tutar.⁵⁵⁷

Allah Teâlâ dilediğine rızkı bol, dilediğine de az verir. Kimi insan mal ve servet ile imtihana tabii tutulurken kimi insanda yokluk ve açlık ile imtihana tabii tutulur. Ama bu demek değildir ki; rızkı bol olan kişi iyi, rızkı az olan kişi ise kötü. İnsanın zengin ve varlıklı olması Allah katındaki değerinin yüksek olmasından değil; Allah öyle dilediği içindir. Yine insanın fakir ve yoksul olması Allah katında değersiz olmasından değildir. Her iki durumda da insan imtihana tabii tutulmaktadır.⁵⁵⁸ Varlığa sahip olan kazancını kendinden bilip, bu servetin gerçek sahibi olarak kendini görürse imtihanı kaybetmiş demektir. Yine yoklukla sınanan kişide şikâyet eder ve bu şikâyetin derecesi isyana kadar varırsa o kişi de imtihanı kaybetmiş demektir. Önemli olan her iki durumda da insanın içinde bulunduğu duruma şükretmesi ve Allah’a tevekkül etmesidir.

Allah Teâlâ insanların zannettiği gibi katındaki değere göre insanlara rızık verecek olsaydı; kâfirler rızıktan hiç nasip alamazlardı. Allah müslümana da bolluk ve

⁵⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/352.

⁵⁵⁵ ez-Zümer 39/52.

⁵⁵⁶ Toptaş, *Şîfa Tefsiri*, 6/501.

⁵⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/352.

⁵⁵⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/25.

darlık veriyor, kâfire de darlık ve bolluk veriyor. İnsanın elde ettiği bu bolluk ve darlık Allah katındaki değere veya değersizliğe göre değildir. Eğer öyle olsaydı; kâfir bir kimsenin yaşam hakkı olmaz ve imtihan diye de bir şey olmazdı. Bu ise Allah'ın istediği bir şey değildir. Allah'ın istediği insanı her durumda imtihana tabii tutmaktır.⁵⁵⁹ Bu hakikat âyette şöyle bildirilmektedir: “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz.*”⁵⁶⁰ Âyetten de anlaşılacağı üzere Allah insanı her hal ve durumda imtihana tabii tutmaya muktedirdir. Önemli olan bu imtihanlardan dersler çıkararak yanlışlardan dönebilmektir. Nitekim âyette de bu durum zikredilmiştir: “*şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette ibretler vardır.*” Önemli olan kişinin bu imtihanlardan ders çıkararak hayatını ona göre şekillendirmesi ve inanan bir kimse olduğunu hatırdan çıkarmamasıdır.

Kâinatın tamamında Allah'ın koymuş olduğu ilahi bir düzen ve kanun hâkimdir. Rızık taksimi de bu düzenin bir parçasıdır. Fakir kalmak veya zengin olmak kişinin zeki, akıllı, becerikli ve cesur olmasına göre değil; bilakis içinde bulunduğu düzenin bir parçası olmasının tezahürüdür. Nitekim toplumun zengin kesime ihtiyacı olduğu kadar; ayakkabı tamircisine, boyacıya, esnafa, kasaba...vb. ihtiyacı vardır.⁵⁶¹ Şüphesiz dünyada var olan düzen insanın işlerinin sorunsuz bir şekilde devam etmesini sağlamak için vardır. Böyle bir düzen olmadığını varsayarsak; herkes zengin olsaydı, eti nereden alacak veya evimizin boyasını kime yaptıracaktık. Tam zıttı düşünüldüğünde herkes fakir olsaydı; insanlar açlıktan birbirlerine saldırmaya başladılar. Her iki durumda da düzenden bahsetmek imkânsız olurdu. İşte evrende var olan bu düzen insanın Allah katındaki değerine veya değersizliğine göre değil; kâinatta ki düzenin sürekli olmasının bir gereğidir.

3.40. Elli Üçüncü Âyet: Ümitvar Olmak

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ

“De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵⁶²

⁵⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/352.

⁵⁶⁰ el-Bakara 2/155.

⁵⁶¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5261.

⁵⁶² ez-Zümer 39/53.

Kur'ân'ı Kerîm'de insanın ümitsizliğe düşmemesi noktasında en kapsamlı ifade bu âyette geçmektedir. Nitekim âyette de zikredildiği üzere “Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin” ifadesi kişinin Allah'tan ümidini asla kesmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu âyetin af ve mağfiret noktasında kuşatmış olduğu manaya binaen “Kur'ân'da en kapsamlı ümit veren âyet”⁵⁶³ tabiri kullanılır. Ayrıca âyetin kapsamının geniş olmasıyla birlikte içerik olarak da en büyük müjdeyi ihtiva etmektedir.⁵⁶⁴

Bu âyetin kim ve kimler hakkında indiği yönünde çeşitli rivayetler vardır. Bazı müfessirler bu âyetin Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.⁵⁶⁵ Nitekim Vahşi müslüman olmak istemişti; fakat işlediği günahın büyüklüğünden dolayı affedilmeyeceğini ve bu dine layık bir insan olmadığı için müslüman olamayacağını düşünmüştü. İşte Vahşi böyle düşündüğü için İslâm dinini tercih etme noktasında çekimser kaldığı anda, Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e bu âyeti indirerek büyük veya küçük günah işlemiş olsun, hiçbir kimsenin Allah'tan ümit kesmemesi gerektiği hatırlatılmıştır. Öyle ki Vahşi'de kendi aleyhine haddi aşarak affedilmeyeceğini düşünmüş ve karamsarlığa kapılmıştı. Bu âyet ile karanlığın yerini aydınlık almış ve Vahşi Müslüman olmuştu.⁵⁶⁶

Başka bir rivayette ise bu âyetin Mekkeli müşrikler hakkında indiği rivayet edilmiştir. Öyle ki mekkeli müşriklerden bazıları müslüman olmak istediklerinde geçmişte yapmış oldukları adam öldürme, putlara tapma, zina ve şirke düşme gibi kötü amelleri akıllarına gelmekte ve bu kadar günaha ortak olduktan sonra affedilmeyeceklerini düşünmekteydiler. Bunun üzerine bu âyet inmiş ve Allah'ın tüm günahları affedeceği insanlara bildirilmiştir.⁵⁶⁷ Mâtürîdî, bu rivayetin daha isabetli olduğunu söylemiştir. Çünkü Allah sadece Vahşi'nin değil; hata yapan ve tövbe eden herkesin günahını affedeceğini bildirmektedir. “Vahşi kimdir ki Allah özel olarak onun hakkında âyet indirecek”⁵⁶⁸ diye de bir yorum da getirmiştir. Mâtürîdî'nin yapmış olduğu bu yorumdan yola çıkılırsa Allah Teâlâ, cahiliye döneminde şirke düşmüş, adam öldürmüş, zina yapmış, küçük veya büyük ne kadar günahı olursa olsun tövbe kapısının

⁵⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/228; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/353; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/501.

⁵⁶⁴ Şevkânî, *Fethu'l-kâdir*, 4/598; Yakup Bıyıkoglu, “Zümer Sûresi 53. Âyet Bağlamında Kur'ân'ın Ümitsizliğe Bakışı”, *Diyanet Aylık Dergi* 51/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2015), 45.

⁵⁶⁵ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3253; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/353; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/125; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/313; İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 7/190.

⁵⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/354.

⁵⁶⁷ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3253; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/224; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/353; Vâhidî, *el-Vasît*, 3/587; İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 7/190; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 7/236.

⁵⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/354.

her an açık olduğunu haber vermektedir. Öyle ki bu âyet ümitsizliğe düşen ve affedilmeyeceğini düşünen herkes için umut kapısı olmuştur.⁵⁶⁹

Mâtürîdî, bu âyet ile iki mananın kastedilmiş olabileceğini söyler. Birincisi, bu âyetle kendi nefislerine karşı haddi aşarak işlemiş oldukları büyük günahlar sebebiyle kendilerini harap eden insanlar kastedilmiştir. Öyle ki onlar Allah'ın rahmetinden ümitlerini kesmiş ve günahlarının silinmeyeceğini düşünmüşlerdi. Bu ise daha büyük günahdır. Çünkü insanın kendini ümitsizliğe ve karamsarlığa itmesi günahken, Allah'ın rahmetinin kesileceğini düşünmesi daha büyük günahdır. İkincisi ise, bu âyetle sizler ne kadar büyük günahlar işlerseniz işleyin; Allah'ın rahmetinden tövbe ettikten sonra ümidinizi kesmeyin, denilmektedir.⁵⁷⁰ Allah Teâlâ, burada tövbe kapısının her an için açık olduğunu kişinin hangi günah işlediğine bakılmaksızın Allah'ın rahmetine ve merhametine sığınması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca kulun tövbe kapısına ilahi ceza gelmeden önce yönelmesi ve Allah'tan bağışlanma dilemesinin şart olduğu da hatırlatılmaktadır.⁵⁷¹ Nitekim ilahi beyanda bu konunun önemine şöyle vurgu yapılmaktadır: *“Azabımızı gördükleri zaman, ‘Yalnız Allah’a inandık; O’na ortak koşmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik’ dediler. Fakat azâbımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine fayda vermedi.”*⁵⁷² Kişi Allah'ın rahmetinden hiçbir zaman ümidini kesmemeli; fakat ölüm gelmeden önce de tövbe kapısına yönelmesi gerekmektedir.

“Aşırı gitmek”ten maksat, kişinin Allah'ın koymuş olduğu kurallara uymayarak günaha dalmasıdır. “Kendilerinin aleyhine” deyimiyle de kişinin günah işlediğinde başkasına değil; kendisine zarar vermiş olacağına dikkat çekilmiştir.⁵⁷³ Nitekim sûrenin yedinci âyetinde bu hakikat şöyle zikredilmişti: *“Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.”*⁵⁷⁴ Kişi Allah'ın koymuş olduğu kuralları çiğnediği vakit, haddi aşmasının cezasını yine kendisi üstlenmiş olacaktır. Fakat Allah'ın rahmetinin ve merhametinin sınırı yoktur. Allah Teâlâ kendisine yönelen kullarının günahlarını affedeceğini ve bu kapıdan asla ümit kesmemek gerektiğini onlara sürekli olarak hatırlatmıştır.

⁵⁶⁹ Bıykoğlu, “Zümer Sûresi 53. Âyet Bağlamında Kur’ân’ın Ümitsizliğe Bakışı”, 46.

⁵⁷⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 12/354; Bıykoğlu, “Zümer Sûresi 53. Âyet Bağlamında Kur’ân’ın Ümitsizliğe Bakışı”, 46.

⁵⁷¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/4.

⁵⁷² el-Mü’min 40/84-85.

⁵⁷³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/4.

⁵⁷⁴ ez-Zümer 39/7.

Bu âyette insanların tamamına hitap vardır. Âyetin inişindeki hususilik, mananın umumi olmasına engel teşkil etmez.⁵⁷⁵ Yani Allah Teâlâ, bu âyeti bir sebebe göre indirmesi onun manasının belirli bir kişi ve grup ile sınırlı olmasını gerektirmez. Nitekim Kur’ân âyetleri kıyamet kopana kadar geçerli hükümleri içermektedir. İşte bu âyette haddini ve sınırını aşan kim olursa olsun Allah’ın rahmetinden ümidini kesmemesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Çünkü bazı insanlar günahının büyüklüğünü ya da çokluğunu ileri sürerek artık affedilmeyeceğini düşünüp, kendini şeytanın vesveseleri ile baş başa bırakmaktadır.⁵⁷⁶ İşte bu âyet ile bu olumsuz düşüncenin önüne geçilmek istenmiştir. Çünkü insanın eceli gelip ahirete göçmediği müddetçe dünya hayatında ümidini kaybetmemesi gerekir.

Müfessirlerden bazıları ise, bu âyette geçen “kullarım” ifadesi ile kastedilen kimselerin mü’minler olduğunu söylemişlerdir.⁵⁷⁷ Çünkü affedilme ümidi ancak mü’min kimselerin vasfıdır. Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse günahının Rahmân ve Rahîm olan Allah tarafından affedileceği inancını taşıırken, inanmayan kimselerde böyle bir inanışın olmadığı aşîkârdır. Mü’min kimselerde haddi aşar ve günah işler; fakat önemli olan bir an evvel o işin hatalı olduğunun farkına vararak tövbe etmek, af dilemektir. İşte Allah Teâlâ, mü’min kullarına günah işlemeleri sebebiyle ümitsizliğe düşmemeleri gerektiğini hatırlatarak, onları rahatlatmıştır.⁵⁷⁸

Kur’ân’a göre kişinin ümitsizliğe düşmesinin sonuçları ikiye ayrılır. Birinci sonuç, kişi ümitsizliğe kapıldığı vakit, nankörlük baş göstermeye başlar. Bu hakikat şöyle bildirilmektedir: “Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör oluverir.”⁵⁷⁹ İnsana Allah tarafından bir nimet verilip, daha sonra o nimet ondan alınır ve hemen ümidini keser ve nankörlük etmeye başlar. Bugün elimde yok; ama dün vardı onun için şükredeyim ki Allah tekrardan nimet versin demez. Aksine geçmişi unuttur ve nankörlük eder. Öyle ki Allah hastayken iyileştirir, fakirken zengin yapar, zelil iken aziz kılar, düşmüşken kaldırır; fakat insanoğlu bu nimetlerin hepsini kendinden bilerek yine kibirlenir ve nankörlük eder. İkinci sonuç ise, kişinin ümitsizliğe düşmesi onu sapkınlığa götürür ki, bunun sonuçları daha ağırdır. Yani insan ümitsizliğe düşüp Allah’tan hiçbir beklentisi kalmamışsa zaten iman etmiyor demektir. Bu hakikat şöyle bildirilmektedir: “Dedi ki:

⁵⁷⁵ Bursevî, *Rûhu’l beyân*, 17/259.

⁵⁷⁶ Duman, *Beyanu’l Hak*, 3/844.

⁵⁷⁷ Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, 5/46.

⁵⁷⁸ Koçyiğit, *Kur’ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/180.

⁵⁷⁹ Hûd 11/9.

Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?”⁵⁸⁰ Âyetten de anlaşılacağı üzere doğru yolda olan ve gerçek bir şekilde inanan kimse Allah’tan ümidini kesmez, denmektedir.⁵⁸¹ Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki kişinin bollukta ve darlıkta, varlıkta ve yoklukta, hastalıkta ve sağlıkta her an Allah’tan ümitvar olması gerekmektedir.

Sonuç itibarıyla şu söylenebilir ki, Allah Teâlâ inanan veya inanmayan ayrımı yapmaksızın insan olarak dünyaya gönderdiği kullarının hepsinin kendinden ümidini kesmemelerini istemektedir. Ayrıca kişinin iman ile müşerref olduktan sonra küçük veya büyük fark etmeksizin işlemiş olduğu günahlar sebebiyle hiçbir şekilde ümitsizliğe düşmemesi gerektiği hatırlatılmıştır. Çünkü samimi ve içten bir şekilde yapılan her tövbeyi Allah kabul etmektedir. Yeter ki kul samimi olsun ve bir daha o hataya geri dönmesin. Yine inanmayanlarda geçmişte yaptığı günahlara takılıp kalarak iman etmekten geri durmasını denilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ onlarında imandan sonra tövbe etmeleri neticesinde günahlarının affedilebileceği müjdesini vermektedir. Fakat böyle müjdeler verilmesi insanı gevşemeye ve dikkatsiz davranmaya itmemeli. Aksine daha dikkatli olup doğru yoldan sapmamak için çaba sarf etmeye yönlendirmelidir. Şöyle ki; nasıl ki bir öğretmen, başarılı bir öğrenciye ödül vererek onu daha fazla başarı için güdülemek istiyorsa, Allah da kuluna böyle bir müjde vererek kulunun daha fazla salih amel yapmasını ve doğru yoldan sapmamasını istemektedir. Öğrenci bu ödülünden sonra gevşeklik gösterir derslerine çalışmayı ihmal ederse belki de sınıfta kalarak başarısız olacağı gibi; müjdeyi duyarak gevşeklik gösterip günah işlemeye devam eden kimsede dünyada ve ahirette kaybedenlerden olacaktır.

3.41. Elli Dördüncü Âyet: Teslimiyet

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلُمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

*“Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O’na teslim olun. Sonra size yardım edilmez.”*⁵⁸²

Âyette geçen “Rabbinize dönün ve O’na teslim olun” ifadesi ile Allah Teâlâ, günaha batmış ve şirke düşmüş kulların tövbe kapısını çalmadan affedilmeyeceğini açıkça bildirmiştir. Öyle ki bir önceki âyette mağfiretten bahsedildikten sonra “inâbe” fiilinin kullanılması bunun delilidir. Allah Teâlâ, mağfiretin olacağını ve hiçbir kimsenin ümitsizliğe kapılmaması gerektiğini bildirdikten sonra bunun şartının

⁵⁸⁰ el-Hicr 15/56.

⁵⁸¹ Bıykoğlu, “Zümer Sûresi 53. Âyet Bağlamında Kur’ân’ın Ümitsizliğe Bakışı”, 60-62.

⁵⁸² ez-Zümer 39/54.

tövbeden geçtiğini, kimsenin tövbe etmeden mağfiret beklememesi gerektiğini bu âyet ile hatırlatmıştır.⁵⁸³ Yani kula düşen vazife günahlarının affedilmeyeceği düşüncesine dalıp ümitsizliğe düşmeden Allah’a tövbe ederek mağfiret beklemesidir. Bu ise pasif bir bekleyiş değil, her an için tövbe kapısını çalıp bağışlanacağını ümit ederek aktif bir şekilde bekleyiştir.

Bu âyet sanki bir önceki âyet olan “*Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin*”⁵⁸⁴ devamı gibidir. Şöyle ki, davet edildiğiniz İslâm dinini tercih eder, Allah’a yönelir ve eski taptıklarınızı da bırakırsanız Allah’ın rahmetinden o zaman ümidinizi kesmeyin denilmektedir. Yani kalbinizle ve tüm benliğinizle Allah’a yöneldiğiniz vakit rahmet kapıları size açılır, demektir.⁵⁸⁵

Âyette geçen “inâbe” fiili ile kastedilen mana hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Birinci yorum: Hz. Peygamber’in tevhid çağrısına kulak vererek ve ibadeti sadece Allah’a has kılarak O’na yöneliş kastedilmektedir. Yine itaat ederek Allah’a yönelmede kastedilmiştir.⁵⁸⁶ İkinci yorum: “Rabbimize yönelip dönüş yapın ve hiçbir şart koşmaksızın O’na yönelin,”⁵⁸⁷ denmektedir. Üçüncü yorum: İbadetlerinizde ihlâslı ve samimi olun. Allah Teâlâ burada “inâbe” fiilini kullanarak kulunun kendisine korku ile değil sevgi ile yönelmesini istemiştir.⁵⁸⁸ Dördüncü yorum: Sadece Allah’a itaat ederek başka şeylerden el etek çekmek, kastedilmiştir. Yani kişinin kalbi ve bütün ruhu ile Rabbine yönelişi kastedilmektedir.⁵⁸⁹ Beşinci yorum: Gösterişten ve araçlardan uzak bir şekilde Allah’a yönelme ve O’na itaat ederek gölgesine sığınma kastedilmiştir.⁵⁹⁰ Yorumların tamamından şu çıkarımı yapmak gerekir ki, kulun vazifesi Yaratan’ın affına ve merhametine sığınmaktır. Rabbi’nin dışında her şeyi terk ederek sadece O’na ibadet edip ve yine sadece O’ndan yardım dilemektir. Ayrıca kulun Rabbi’ne yönelişi çok samimi ve içten olması gerekir.

Âyetin son kısmında ise Allah Teâlâ bir hatırlatmada bulunarak “*azap size gelmeden önce Rabbimize yönelin ve O’na teslim olun*”, demiştir. Çünkü kıyamet koptuğunda veya kişinin kıyameti (ölüm) koptuğunda artık yapmış olduğu tövbenin

⁵⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/313.

⁵⁸⁴ ez-Zümer 39/53.

⁵⁸⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/355.

⁵⁸⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/231.

⁵⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/313.

⁵⁸⁸ Kuşeyrî, *Letâ’ifü’l-işârât*, 3/124.

⁵⁸⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/355.

⁵⁹⁰ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 12/473.

kendisi için bir faydası olmayacaktır.⁵⁹¹ Çünkü iş işten geçmiş ve artık onun hakkındaki hüküm verilmiştir. Son anda yapılan tövbenin makbul olmayacağı başka bir âyette şöyle bildirilmiştir: “Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatinca, ‘İşte ben şimdi tövbe ettim’ diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir. Bunlar için ahirette elem dolu bir azap hazırlamışızdır.”⁵⁹² İşte kişi azap gelmeden önce daha dünya hayatındayken hiç vakit kaybetmeden işlemiş olduğu günahlardan dolayı tövbe edip Allah’a yönelmesi gerekir. Bu hakikat yine aynı sûrenin bir önceki âyetinde şöyle bildirilmektedir: “Allah katında (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah, bunların tövbelerini kabul buyurur.”⁵⁹³ Âyetten de anlaşılacağı üzere kişi günah işlediği vakit hiç vakit kaybetmeden Allah’a yönelerek af dilemesi gerekir.

Âyette geçen “sonra size yardım edilmez” ifadesi ile kastedilen mana hakkında ise iki yorum yapılmıştır. Birincisi, azap geldiğinde Allah’a yönelerek tövbe etmekle kimseden yardım göremezsiniz, denilmektedir. İkincisi ise, bize şefaet etsin ve üzerinizden azabı def etsin diye tapmış olduğunuz putlardan yardım göremeyeceksiniz, denilmektedir.⁵⁹⁴ Âyette kastedilen her iki anlamda düşünüldüğünde, kişinin kendisi hakkında hüküm verilmesinin ardından hiçbir kimsenin ve hiçbir şeyin kendisine bir yardımının dokunamayacağı açıkça belirtilmiştir. İşte durum böyleyken kulun vazifesi her işi vaktinde yapmasıdır. Çünkü tren kaçtığı vakit daha geri dönüşü olamayacaktır. Önemli olan bu treni kaçırmayarak bir an evvel işlenmiş olduğu günahlardan pişman olarak Allah’a yönelip O’nun affına sığınmaktır.

3.42. Elli Beşinci ve Elli Altıncı Âyetler: Son Uyarı

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ
أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتًا عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّآخِرِينَ

“Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi, ‘Allah’ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlime! Gerçekten ben alay edenlerden idim’ demesin.”⁵⁹⁵

Âyette geçen “Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun” ifadesiyle ne kastedildiği hakkında Taberî (öl. 310/923) şöyle bir yorum getirmiştir: Kur’ân’ın bir

⁵⁹¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/355.

⁵⁹² en-Nisâ 4/18.

⁵⁹³ en-Nisâ 4/17.

⁵⁹⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/356.

⁵⁹⁵ ez-Zümer 39/55-56.

kısımının diğer kısmından daha güzel olduğu düşünülemez. Aksine Kur'ân'ın tamamı güzeldir. Fakat burada ki ifade ile kastedilen mana ise şöyledir: Rabbinizin katından size indirilen emir, yasak, haber, örnek, kıssa, müjde ve tehdit cinsinden ne varsa hepsinin en güzelini, en iyisini tercih edin, demektir. Bunların en güzeli ve en iyisine uymak ise Allah'ın emrettiği şeyleri yapmak ve yasakladığı şeylerden de uzak durmak ile olur. Bunun tam zıttı ve en kötüsü ise Allah'ın yasakladığı işleri yapmak ve emrettiği işleri ise yapmamaktır.⁵⁹⁶ İbn Âşûr ise âyetten geçen “أَحْسَنَ” ifadesini “en güzel” olarak çevirmemiştir. Yukarıda da beyan edildiği üzere Kur'ân'ın tamamı güzeldir. Bir kısmı güzel diğer kısmı en güzel olamaz. Bu sebeple “أَحْسَنَ” ifadesini “kusursuz güzel olan” şeklinde anlamanın daha doğru olacağını söylemiştir.⁵⁹⁷

İnsan günlük yaşantısında dünya hayatının meşgalesine kendini çok fazla kaptırır. Bu dünyanın bir sonu olmadığını, tüm çaba ve gayretin burası için harcanması gerektiğini düşünür. İşte insan bitmek tükenmek bilmeyen bu arzularının peşinden koşarken hiç beklemediği bir vakitte ölüm kapısını çalar ve daha dünyada yapacak çok işi varken ahirete göçmüş olur. İnsanın ölümü, onun kendi kıyametinin kopması ve varsa günahı azabının başlaması demektir. Durum böyleyken kişi bir an evvel yapmış olduğu hataların farkına vararak Allah'a yönelmesi ve O'na tövbe etmesi gerekir. Allah'a yönelmenin en güzel göstergesi ise Kur'ân'ı Kerîm'e sınıksız sarılmaktan geçmektedir. Bu hakikatte de yukarıdaki âyetten şu şekilde zikredilmektedir: *“Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun”* İşte insanın kurtuluşu Allah'ın kelamına sınıksız sarılıp onun rehberliğinde bir hayat sürmekten geçmektedir.

Mâtürîdî (öl. 310/923) ise, *“Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun”* bu ifade ile üç anlamın kastedilmiş olabileceğini söylemiştir. Birincisi, Rabbinizin size emrettiği şeyleri yapın, yasakladığı şeylerden de uzak durun, denilmektedir. İkincisi, Kur'ân'ı Kerîm'in emirlerine uyarak onun helal kıldıklarını yapın, haram kıldıklarından da uzak durun. Yani Kur'ân'ı Kerîm'in hükümleriyle amel edin ve hayatınızı bu hükümlere göre şekillendirin, denilmektedir. Üçüncüsü ise, Allah Teâlâ, kulunun hayra yönelmesini ve şer olan işlerden ise uzak durmasını istemektedir.⁵⁹⁸ Yani güzel olan Kur'ân'ı Kerîm'e tabii olun başka hiçbir şeye yönelmeyin, denilmektedir. Ayrıca bu hakikat sûrenin 23. âyetinde şöyle bildirilmiştir: *“Allah, sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap*

⁵⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/232.

⁵⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/44.

⁵⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/356.

olarak indirmiştir.”⁵⁹⁹ Bu âyet ile sözün en güzeli ile kastedilenin Kur’ân’ı Kerîm olduğunu anlamaktayız.⁶⁰⁰

Müfessirlerden bazılarına göre ise, âyette geçen “*Rabbınızden size indirilenin en güzeline uyun*” ifadesi ile Kur’ân’ı Kerîm’de geçen tarihi kıssalar kastedilmektedir. Çünkü Kur’ân’ı Kerîm’in âyetlerinin tamamı güzel olduğu için aralarında bir ayırım yapılamaz. Ayırım yapılamayacağı içinde bu ifadeyi “en güzel” olarak anlamak doğru değildir. Allah Teâlâ, Kur’ân’ı Kerîm’de geçmiş milletlerin iyiliklerini anlattığı gibi kötülüklerini, azgınlıklarını ve yoldan sapmışlıklarını da anlatmaktadır. Amaç; insanların bu kıssalardan dersler çıkararak neyin yanlış neyin doğru, neyin güzel neyin kötü olduğunu bildirmektir. İşte bu sebeptendir ki, Allah Teâlâ bu âyet ile kullarına kıssalardan güzel olanlardan ders çıkarın ve kendinize onu örnek alın, demektedir. Yine kötülüklerden de ibret alın ve onların düştükleri yanlışla sizlerde düşmeyin, demektedir.⁶⁰¹ Kur’ân’ı Kerîm’in sunmuş olduğu bu ibret dolu hakikatlere kim kulak verirse kurtuluşa, kim de redderse helaka uğrayanlardan olacaktır. Bu ilahi mesajlar, Allah’ın insanlığa göndermiş olduğu Kur’ân’ı Kerîm’in anlaşılıp, hayata geçirilmesi ile anlam bulacaktır.⁶⁰² Kişi, verilmek istenen bu mesajları anlayıp hayatını ona göre şekillendirdiği ölçüde başarıya ulaşacak ve ilahi kurtuluşu elde edecektir.

Âyette geçtiği üzere “*farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce*” ifadesi kişi gaflet uykusundayken ve dünya malına sımsıkı sarılıp ahireti unutmuşken Allah’ın azabıyla karşı karşıya kalacağını ortaya koymaktadır. Öyle ki kişi ansızın gelen bu azabı önceden kestiremediği için önlemde alamayacaktır.⁶⁰³ İşte insan bu gaflet uykusundan bir an evvel uyanıp âyette de zikredildiği üzere “*Rabbınızden size indirilenin en güzeline uyun*” ifadesini kendisine bir düstur edinip Kur’ân’ı Kerîm’e sımsıkı sarılması gerekir. Kişi işini son zamana bırakırsa dünya hayatına kendini fazla kaptırırsa belki de tövbe etmeye ve af dilemeye bile vakti olmayabilir. Onun için insan her işini vaktinde yapmalı ve azap gelmeden önce önlemini hayat rehberi olan Kur’ân’ı Kerîm’in öğretilerine göre almalıdır. İşte insan bu önlem ile azaptan kurtulmuş ve gerçek mutluluğa ulaşmış olur.

⁵⁹⁹ ez-Zümer 39/23.

⁶⁰⁰ Süddî, *Tefsiru’l Süddî*, 419; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/232; Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, 7/128; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/313; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 5/46; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/297.

⁶⁰¹ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 5/119; Duman, *Beyanu’l Hak*, 3/844.

⁶⁰² Kayış, “Tarihin Akışına İlahi Dokunuş”, 13.

⁶⁰³ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, 3/85.

İnsan elinde olanın kıymetini bilmelidir. Çünkü elinde olan şeyi belki bir daha elde edemeyebilir. İşte insana düşen görevde ölüm vakti gelmeden evvel elinde olan Kur’ân’ı Kerîm’in kıymetini bilerek onun rehberliğinde bir hayat sürmektir. Eğer böyle hareket etmez ve iş işten geçerse âyetle de zikredildiği üzere *“işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlîme”* der ve kendi kendine hayıflanmaya başlar. Fakat artık geri dönülmez bir yola girmiştir. Dünyada gaflet uykusunda olan bu insan öldüğü vakit hatalarının farkına varacak ve şöyle diyecektir: Ben, bizi doğru yola iletisin diye gönderilen Peygamber’i ve onun tebliğ ettiği vahyi dünyadayken alaya alıp dalga geçtiğim için böyle kötü bir sonuçla karşı karşıya kaldım.⁶⁰⁴

İnsan kendini dünya hayatının meşgalesine fazla kaptırması sebebiyle elinde olan ve kendisi için değerli olan şeylerin kıymetini bilememiştir. Öyle ki kendisine uyarıcı olarak gelen Hz. Peygamber’i görmezden gelip, Allah tarafından indirilmiş olan vahyi inkâr yoluna girmiştir. İnkâr etmekle de yetinmeyip Hz. Peygamber’in bildirmiş olduğu hakikatleri alaya almış ve dalga geçmiştir. Ayrıca bu hakikatleri benimseyen ve Hz. Peygamber’e tabii olan insanlarla da dalga geçerek onları aşağılamıştır.⁶⁰⁵ İşte insan elinde olanın kıymetini vakti geçmeden bilmediği vakit âyetle de buyrulduğu üzere *“işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlîme”* diyerek yapmış olduğu davranışın çok yanlış olduğunu kendisini aşağılayarak ve kınayarak itiraf edecektir. Önemli olan insan daha dünya hayatındayken Allah’a yönelip, O’nun emrettiklerini yaparak ve yasakladığı işlerden de uzak durarak vazifesini yerine getirmesidir. Bunu kendine bir borç bilip, vazifesini yerine getirmezse, ahirette *“vay hâlîme”* diyerek esas dalga geçilecek kişinin kendisi olduğunu itiraf edecektir.

3.43. Elli Yedinci, Elli Sekizinci ve Elli Dokuzuncu Âyetler: Hakkı Yalanlama

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

“Yahut ‘Allah beni doğru yola iletseydi, elbette O’na karşı gelmekten sakınanlardan olurdum’ demesin.”⁶⁰⁶

أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

“Yahut azabı gördüğünde, ‘Keşke benim için dünyaya bir dönüş daha olsa da iyilik yapanlardan olsam’ demesin.”⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Koçyiğit, *Kur’ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/181.

⁶⁰⁵ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/235; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/313.

⁶⁰⁶ ez-Zümer 39/57.

⁶⁰⁷ ez-Zümer 39/58.

بَلَىٰ قَدْ جَاءَكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“(Allah, şöyle diyecek:) Hayır, öyle değil! Âyetlerim sana geldi de sen onları yalanladın, büyüklük tasladın ve inkârcılardan oldun.”⁶⁰⁸

İnsan elinde olanın kıymetini bilmez; ancak kaybettiğinde onun değerini anlar. Bu da yetmezmiş gibi kaybettiği bu değerın esas failinin kendisi olduğunu kabullenmeyip suçu başkalarına atma eğilimi içerisine girer. Yani elinden kaçırdığı şeyin sebebini kendinde değil başkalarında arar. Yukarıdaki âyetlerde de zikredildiği üzere kâfirleri hidayete erdirmek için Allah Teâlâ Peygamber göndermiş; fakat onlar apaçık olan bu doğru yolu tercih etmeyip yanlış yollara sapmışlardır. Bununla da yetinmeyip Hz. Peygamber ve O’nun getirmiş olduğu hakikatler ile dalga geçme, alaya alma yolunu tercih etmişlerdir. Allah Teâlâ, kulunun hidayete ermesini ve kurtuluşu elde etmesini istemesine rağmen, kâfirler Allah’tan gelen bu lütfu geri çevirmişlerdir. Kıyamet koptuğunda ise bu kâfirler etraflarında suçlu aramaya veya türlü türlü bahaneler üretmeye başlarlar. Bu bahanelerin ilki ise yukarıda da zikredildiği üzere “Allah beni doğru yola iletseydi, elbette O’na karşı gelmekten sakınanlardan olurum” demesidir. Allah bu kâfirleri doğru yola iletmek için Peygamber ve kitap göndermişti; fakat onlar elinde olanın kıymetini bilmeyip yanlış yolda olmayı tercih etmişlerdi. Kâfirlerin dünyadayken hakikatten yüz çevirmeleri yetmezmiş gibi birde ahirette böyle türlü türlü bahaneler üretmeleri onların cehennem azabından azat olmaları için yeterli bir sebep değildir. Çünkü bahaneler dünyada vardır, ahirette ise hakikat ve adalet vardır.

Âyette de zikredildiği üzere “O’na karşı gelmekten sakınanlardan olurum” diye kâfirin böyle sözler söylemesi bahaneden başka bir şey değildir. Yani kâfirler, eğer bize Allah hidayet etseydi, bizde şirkten ve helak olmaktan uzak olurduk, diye bir bahane üretmişlerdir.⁶⁰⁹ Fakat Allah onların bu sözlerinin asılsız olduğunu başka bir âyette şöyle bildirmiştir: “Eğer çevrilselerdi, elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancılardır.”⁶¹⁰ Yani onlar dünyadayken hakikat yolunu tercih etmediler, söyledikleri gibi tekrardan dünyaya gönderilseler dahi, yine bu hakikatlere meyletmiyeceklerini Allah Teâlâ bu âyet ile bizlere bildirmektedir.

Kâfirler kendi yanlış tercihlerinin sebebi olarak Allah’ı göstermeye çalıştılar. Fakat onların söyledikleri bu sözlerin yalandan başka bir şey olmadığını tekrar dünyaya

⁶⁰⁸ ez-Zümer 39/59.

⁶⁰⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/358; İbnü’l Cevzî, *Zâdû’l-mesîr*, 7/193; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/297; Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, 5/47; Ebüssuûd, *İrşâdû’l-akli’s-selîm*, 4/621; Şevkânî, *Fethu’l-kâdîr*, 4/619.

⁶¹⁰ el-En’âm 6/28.

gönderilseler dahi aynı hataya tekrar düşeceklerini Allah Teâlâ bizlere bildirmektedir. Öyle ki kâfirlerin bu sözlerinden onların din noktasında bilgili olduklarını; fakat tercihlerini yanlış yönde kullandıklarını anlamaktayız. Çünkü din hakkında, hidayet noktasında bilgiye sahip olmayan kimsenin böyle cümleler sarfetmesi düşünülemez.⁶¹¹ Kısaca ifade etmek gerekirse, âyette de zikredildiği üzere “*şüphesiz onlar yalancıdırlar*” yani onlar yalancı kimselerden başkası değildir. İleri sürmüş oldukları bahaneleri ise onları hiçbir şekilde azaptan kurtarmayacaktır.

Kâfirler azabı gördüklerinde tekrardan dünyaya dönerek iyi insanlardan olacağını iddia etmektedirler. Âyette geçen “*iyilik yapanlardan olsam*” ifadesi ile kastedilen mananın tevhid inancına bağlı olup, Allah’ın razı olduğu güzel ameller yapma, kastedilmektedir.⁶¹² Sunmuş olduğu bu bahanelerin asılsız ve mesnetsiz olduğunu Allah Teâlâ bir sonraki âyette şöyle bildirmektedir: “*Hayır, öyle değil! Âyetlerim sana geldi de sen onları yalanladın, büyüklük tasladın ve inkârcılardan oldun.*”⁶¹³ Yani kâfirler tekrardan dünyaya gönderilse dahi, Hz. Peygamber’in getirmiş olduğu Kur’ân’ı Kerîm’in âyetlerini yalanlamaya ve dalga geçmeye devam edeceklerini Allah Teâlâ bizlere haber vermektedir. Ayrıca kâfirler âyetleri yalanlamakla kalmayıp kendilerini çok üstün görerek kibirlenmişlerdir. Bu hakikat başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: “*Onlara, ‘İnsanların inandıkları gibi siz de inanın’ denildiğinde ise, ‘Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?’ derler*”⁶¹⁴ Yani onlar dünyaya tekrardan gönderilsede kibirlerinden dolayı bu hakikatlere iman etmeyeceklerdir. Çünkü şeytanda kibrinden dolayı Allah’ın emrine karşı gelmiş, isyan etmişti. İnsanın kendini eşsiz ve büyük görmesi demek, hakikatlerin önüne perde çekmesi anlamına gelmektedir.

Allah Teâlâ, kâfirlerin bu bahane ve suçlamalarına “*âyetlerim sana geldi de sen onları yalanladın, büyüklük tasladın ve inkârcılardan oldun*” şeklinde cevap vermiştir. Yani size hidayet ile dalâlet, hak ile batıl, hayır ile şer, doğru ile yanlış açıklanmasına rağmen sizler dalâleti, batılı, şerri ve yanlış olanı tercih ettiniz, denilmektedir. Herşey böyle detaylı bir şekilde açıklanmasına rağmen, kâfirler bu hakikatleri görmezden gelip, önemsemediler. Kâfirler bahane olarak “*Allah beni doğru yola iletseydi*”⁶¹⁵ demektedirler. Ayrıca kâfirler kendilerine doğru yol gösterilmediğini dile getirselerde, Allah Teâlâ bu âyet ile onların ne kadar yalancı ve sapkın kişiler olduğunu bizlere

⁶¹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 16/418.

⁶¹² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/359; Begavî, *Me’âlimü’l-tenzîl*, 7/129; Şevkânî, *Fethu’l-kâdîr*, 4/619.

⁶¹³ ez-Zümer 39/59.

⁶¹⁴ el-Bakara 2/13.

⁶¹⁵ ez-Zümer 39/57.

bildirmektedir. Hakikatler bu kadar açık bir şekilde beyan edildikten sonra kâfirlerin tercihlerini yanlış yönde kullanmalarının sebebi kendilerine hidayet edilmemesi değildir. Bilakis onlara hakikatler bildirilmiştir; fakat onlar kendi istek ve arzularıyla dalâlet yolunu seçmişlerdir.⁶¹⁶ Kendi tercihlerinin sonuçlarında bizzat kendileri katlanacaklardır. Nitekim bu hakikati sûrenin yedinci âyetinde şöyle zikredilmişti: *“Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.”*⁶¹⁷ Yani hiçbir kimse kendi işlemiş olduğu bir fiilden dolayı başkasını sorumlu tutmamalı ve bahaneler üreterek suçu başkalarına atmaya çalışmamalıdır. Çünkü Allah’ın adaleti gereği her suçlu kendi suçunun cezasını bizzat kendisi çekecektir. Kâfirlerde ne kadar bahane üretirlerse üretsinsin işlemiş oldukları suçların cezasını bizzat kendileri çekeceklerdir.

Kur’ân’ı Kerîm’in âyetleri kâfirlere bildirildiğinde âyetleri yalanladılar ve Kur’ân’ı Kerîm’in Allah katından gönderilmediğini söyleyerek kibirlendiler. Öyle ki gözlerinin önünde parlayan hidayet ışığını görmek istemediler ve verilen nasihatlere uymadılar. Azabı gördüklerinde ise gözlerinin önünde olan bu hidayetin kendilerine verilmediğini söyleyerek azaptan kurtulmak istediler; fakat ahirette sadece ceza ve ödülün olduğunu hesap edemediler.⁶¹⁸ Bunun sonucu olarakta içinde sonsuz şekilde kalacakları cehennem azabına çarptırıldılar.⁶¹⁹ Kâfirler cehennem azabını gördükleri vakit hatalarının farkına vararak pişman olsalarda, onlar için dünyaya dönüş söz konusu olmayacaktır.⁶²⁰

3.44. Altmışınca Âyet: Kibrin Sonu

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ

*“Kıyamet günü Allah'a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir. Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!?”*⁶²¹

Mekkeli müşrikler Allah Teâlâ hakkında asılsız iddialarda bulunmaları ve yalan konuşmaları sebebiyle şirke düşmüşlerdir. Öyle ki müşrikler babalarından devraldıkları bâtil inançları meşrulaştırmak için Allah tarafından kendilerine bu konu hakkında bir emir geldiğini iddia etmişlerdir. Onların yalancı olduklarını Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle bildirmektedir: *“Çirkin bir iş işledikleri vakit, ‘Biz atalarımızı bunun üzerinde*

⁶¹⁶ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/237-238; Mâtürîdî, *Te’vîlâtü l-Kur’ân*, 12/359.

⁶¹⁷ ez-Zümer 39/7.

⁶¹⁸ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 6/3098.

⁶¹⁹ Kuşeyrî, *Letâ’ifu l-işârât*, 3/125.

⁶²⁰ Sâbûnî, *Safvetü t-Tefâsir*, 3/86.

⁶²¹ ez-Zümer 39/60.

bulduk, Allah da bize bunu emretti' derler. De ki: Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?"⁶²² Yine tapmış oldukları putları meşrulaştırmak için Allah hakkında yalan isnatta bulunmuşlardır. Bu hakikat şöyle bildirilmektedir: *"Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve 'işte bunlar Allah katında bizim şefaathımızdır' diyorlar."*⁶²³ Müşrikler aracı olarak kabul ettikleri putlarını ve kendi sözlerini meşrulaştırmak için yukarıda da zikrettiğimiz üzere Allah hakkında yalan isnatta bulunmuşlardır. Ayrıca onların yalanları bununla da sınırlı kalmayıp, ahireti ve tekrardan dirilişi inkâr yolunu tercih etmeleri ile devam etmiştir. Öyle ki böyle bir şeyin mümkün olmadığını ve Allah'ın buna gücünün yetmeyeceği yönünde asılsız bir iddia da bulunarak Allah'a bu şekilde de yalan isnatta bulunmuşlardır.⁶²⁴

Mekkeli müşriklerin yalanları bunlarla da sınırlı olmayıp Allah'a çocuk isnadında bulunmuşlardır. Sûrenin dördüncü âyetinde müşriklerin yalan isnatları ve Allah'ın müşriklere karşı cevabı şu şekildedir: *"Eğer Allah bir evlât edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O yücedir. O, tek ve kahhâr olan Allah'tır."*⁶²⁵ Allah Teâlâ bu ve buna benzer birçok âyette tevhid akidesine vurgu yapmıştır. Çünkü Allah Teâlâ'nın eşi ve benzeri yoktur. Tüm bu âlemin tek yöneticisi ve hâkimidir. O hiçbir kararında başkasından fikir almaz ve almayacaktır. Bu sebeple müşriklerin isnat etmiş oldukları yalan ve iftiraların hepsinden uzaktır.⁶²⁶

Allah Teâlâ hakkında böyle asılsız iftira ve yalan sözler isnad eden kimselerin kıyamet gününde yüzlerinin kapkara olacağı âyette bizlere bildirilmiştir. Yüzlerinin neden kapkara olduğu hakkında ise farklı görüşler vardır. Birincisi, inkârcıların yüzlerinin kapkara olmasının sebebi diğer insanlardan ayırt edilebilmeleri içindir.⁶²⁷ İkincisi, bu sıradan bir kararına olmayıp, inkârcıların bilgisizliğine ve yalancılığına işaret eden bir damgadır.⁶²⁸ Üçüncüsü, o günün şiddetli azabını gördükleri vakit inkârcıların şakınlıkları ve ne olup bittiğini bilmemeleri sebebiyle yüzleri kapkara kesilecektir.⁶²⁹ Dördüncüsü, yüzlerinin kapkara olması inkârcıların yalan söylediklerinin

⁶²² el-A'râf 7/28.

⁶²³ Yûnus 10/18.

⁶²⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/238-239; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/360; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 12/137.

⁶²⁵ ez-Zümer 39/4.

⁶²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/238-239; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/360; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/129; Şevkânî, *Fethu'l-kâdîr*, 4/619; Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 17/284.

⁶²⁷ İbn Atiyye, *Muharrerü'l-vecîz*, 7/408; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/49.

⁶²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/9.

⁶²⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/48; Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/182.

ve cehennemlik olduklarının göstergesidir.⁶³⁰ Beşincisi, müşrikler dünya hayatındayken Allah'ı sevdiklerini ve O'na yaklaşmak için araçlar edindiklerini söylediler; fakat edindikleri araçların ahirette bir faydasını göremeyince ve sevgilerinin de yalan olduğunu anlayınca yüzlerinde aşağılanma belirtisi olarak siyah bir damga belirmiştir.⁶³¹ Son olarak ise, Âl-i İmrân sûresinde yüzlerin neden karanlık olduğu şu şekilde bildirilmektedir: *“O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, ‘İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın’ denilir.”*⁶³² Yüzlerin karanlık olmasının sebebi iman nurunun yüzlerinden çekilmesi ve inkâr karanlığının yüzlerinde belirgin hale gelmesidir.

Müfessillerden bazılarına göre ise, âyet geçen *“yüzleri kapkara kesilmiştir”* ifadesi ile insanda var olan bir organdan yola çıkarak temsili bir anlatımın olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca insanın bütün benliğini temsil eden ve gizlenmesi mümkün olmayan yüz organından yola çıkarak konuya açıklık getirmişlerdir. Şöyle ki, iyi ve güzel amel yapan kimselerin yüz renginin bembeyaz, kötü ve çirkin ameller yapan kimselerin ise yüz renginin kapkara olacağına vurgu yapılmıştır. Dünya hayatında kişinin yüz ve ten rengi önemli değildir; fakat ahirette beyaz iyiyi, siyah ise kötüyü temsil etmektedir. Bu sebeptendir ki, inkârcıların dünya hayatında yapmış oldukları her kötülük ve çirkin iş için yüzlerinde bir damga olduğu düşünülürse âyette de ifade edildiği üzere *“yüzleri kapkara kesilmiştir”* yüzlerinin tamamı siyah damgaların çokluğu sebebiyle kapkara olmuştur. Her kötü amel insanın alnına bir kara leke olarak düşer; fakat insan bunu dünya hayatında fark edemez. Fark edileceği ve aşağılık duygusunun damarlara kadar hissedileceği yer ahiret yurdu.⁶³³

İnkârcıların yüzlerinin neden karanlık olduğu hakkında yapılan yorumlardan genel bir çıkarım yapmak gerekirse o da şudur: İnkârcılar Allah'ın huzuruna geldikleri vakit onların yüzlerinin kararması onların Allah'a karşı yalan isnad etmeleri sebebiyle olacaktır. Çünkü inkârcılar yüzlerindeki o simsiyah damga ile tanınacaktır. Herkes onları yüzlerindeki bu damga ile tanıyacak ve hangi sebeple bu damgayı taşıdıklarını bilecektir. İnkârcılar ise daha cehennem azabını tatmadan önce insanların bakışları altında aşağılanma duygusunu iliklerine kadar tadacaklardır.

⁶³⁰ Cezâirî, *Eyserü't-Tefâsir*, 8/72.

⁶³¹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l işârât*, 3/125.

⁶³² Âl-i İmrân 3/106.

⁶³³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/421.

Âyette geçen “*Büyüklik taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok*” ifadesi ile tevhid akidesine ve imana çağrılmasına rağmen kendini büyük görüp, hiçbir şeye muhtaç olmadığını düşünerek hareket eden kimsenin varacağı yerin cehennem olacağı kastedilmektedir. Ayrıca kibirli kimse kendini hiçbir kimseye ve hiçbir şeye denk olarak görmez. Yani Allah’ın vasfını kendinde görür; fakat bu niteliği Allah’tan başka hiçbir kimsenin kullanması caiz değildir. Çünkü Allah’tan başka herkesin bir eşi ve benzeri varken, Allah’ın eşi ve benzeri yoktur. İşte kendini böyle bir konumda gören kimselerin varış yeri ancak cehennemdir.⁶³⁴ Öyle ki, kibirli kimseleri cehennemde nelerin beklediği hakkında şöyle bir hâdis-i şerîf rivayet edilmiştir: “*Kıyamet gününde kibirli kimseler insan suretinde; fakat zerre kadar küçük gruplar şeklinde mahşer meydanında toplanırlar. Her taraftan kendilerini zillet kaplamış şekilde cehennemde “Bulus” diye isimlendirilen bir zindana doğru sevk edilirler. Ateşten çıkan en şiddetli alev ise onların üzerini kaplamıştır. Ayrıca onlara “Tıynetü’l-Habâl” adı verilen cehennemliklerden akan bir sıvı içirilir.*”⁶³⁵ Hâdis’ten de anlaşılacağı üzere kıyamet günü sadece kibirli kimselerin olacağı bir zindandan söz edilmekte ve kibirli kimselerin karşı karşıya kalacağı kötü sonuç haber verilmektedir.

Hz. Peygamber Mekkeli müşrikleri Allah’a imana ve kendisine itaate davet ettiğinde müşrikler mal ve servetlerinden aldıkları güç ile kibirli bir tutum sergileyip haktan yüz çevirmişlerdi. Şeytan çok bilgili ve saygın bir konuma sahipken kibrine yenik düşerek Allah’ın emrine itaat etmedi. İşte şeytan örneğinde olduğu gibi Mekkeli müşriklerde kibirlerinin esiri oldukları için hak ve hakikatten yüz çevirdiler. Bunun sonucu olarak ise âyette zikredilen cehennem azabını hak ettiler. Çünkü kendini hiçbir şeye muhtaç olarak görmeyen kimsenin varacağı yer cehennemdir.

3.45. Altmış Birinci Âyet: Takva Ehlinin Kurtuluşu

وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları başarıları sebebiyle kurtarır. Onlara kötülük dokunmaz. Onlar üzülmezler de.”⁶³⁶

Bir önceki âyette de zikrettiğimiz üzere Mekkeli müşrikler Allah’ın âyetleri karşısında kendilerini büyük ve güçlü görerek inkâr yolunu tercih etmişlerdi. Bu yolu

⁶³⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/361.

⁶³⁵ Tirmizî, “Sıfatü’l Kıyame”, 47 (No. 2492); İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 12/145; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 7/242.

⁶³⁶ ez-Zümer 39/61.

tercih edenlerin vasfının ise kibir olduğunu ifade ettik. Bu vasfa sahip olup, kendilerini hiçbir şeye muhtaç olarak görmeyen kimselerin varış yerinin ise cehennem olduğunu Allah Teâlâ bizlere bildirdi. Bu âyet ile de o dönemde Allah'ın âyetlerine kulak verip, bu doğrultuda yaşam süren takvâ ehli kişilerin Allah'ın himayesi altında olduğu haber verilmektedir. Öyle ki, Allah Teâlâ kendisine tabii olan ve olmayan kişiler arasındaki ayrıma dikkat çekerek, kullarının iyi ve güzel olanı tercih etmelerini istemiştir. Allah Teâlâ kendisine tabii olarak bu doğrultuda yaşam süren mü'min kullarına cehennem azabının dokunmayacağını ve kendisinin himayesi altında olduklarını haber vererek onların mutlu olmasını sağlamıştır.

Âyette geçen “بِمَفَازِهِمْ” ifadesi ile kastedilen mana hakkında ise farklı yorumlar yapılmıştır. Birincisi, mü'minlerin erdemli davranmaları sebebiyle Allah onları kurtuşa erdirmiştir.⁶³⁷ Yani o dönemde müşrikler gibi parayı, malı, serveti, makam ve mevkiyi tercih etmeyerek büyük bir erdem göstermeleri sebebiyle Allah onları kurtuluşa erdirmiştir. İkincisi, yaptıkları ameller ve güzel işler sebebiyle kendilerini kurtaranlardır.⁶³⁸ Üçüncüsü, kibirli ve kendini başka kimseye muhtaç görmeyen kimseler gibi olmayıp onlarla beraber helak olmaktan kendilerini koruyan kimselerdir.⁶³⁹ Dördüncüsü, bu ifade ism-i mekân olup Allah'ın emirlerini yapan ve yasaklarından uzak duran kimselerin kurtuluşa ereceği mekân kastedilmektedir.⁶⁴⁰ Beşincisi, Allah'ın âyetleri karşısında kibirli davranmayıp, âyetleri kabul ederek bu doğrultuda yaşam süren müttaki kimselerdir.⁶⁴¹ Yorumların tamamına bakıldığında genel bir şey söylemek gerekirse o da şudur: Allah Teâlâ göndermiş olduğu âyetler doğrultusunda bir yaşam süren kullarını iki dünyada da mutlu kılacağını ve koruyacağını haber vermektedir. Ayrıca böyle bir yaşam süren kullarına dünyadayken yardım edeceğini, ahirette ise kendisinin himayesi ve gözetimi altında olacaklarını müjdelemektedir.⁶⁴²

Allah Teâlâ, daha dünya hayatındayken müttaki kullarını bu şekilde müjdelemesinin amacı, diğer insanları doğru yola teşvik etmektir.⁶⁴³ Yani Allah Teâlâ onayladığı amellerin hangileri olduğunu bildirerek, müttaki kulları üzerinden diğer insalara mesaj vermektedir. Bu mesajın amacı ise insanları iyi ve güzel amellere

⁶³⁷ Süddî, *Tefsiru'l Süddî*, 420; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/240; İbn Atiyye, *Muharrerü'l-vecîz*, 7/408.

⁶³⁸ Mukâtil, *Tefsîrü'l Kebîr*, 1047; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/361; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 7/242.

⁶³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/361.

⁶⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 27/11.

⁶⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/52.

⁶⁴² Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l işârât*, 3/125-126.

⁶⁴³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 16/423.

teşviktir. Çünkü dünya hayatında yapılan iyi ve güzel ameller ahiret hayatında insanın sonsuz mutluluğu elde etmesinin anahtarıdır. Bu anahtar ise dünya hayatında elde edilir ve ahirette cennetin kapısı bu anahtar ile açılır.

Âyette geçen “*onlara kötülük dokunmaz*” ifadesi ile dünyadayken Allah’ın emirlerine uyan ve yasaklarından sakınan kimselere cehennem azabının dokunmayacağı, yani oradan uzak olacakları, kastedilmektedir. Öyle ki Allah Teâlâ ahirette müttaki kullarını cehennem azabından koruyacağını ve cennetine koyacağını birçok âyette haber vermiştir. Ayrıca “*onlar üzülmezler*” ifadesi ile dünya hayatında arzu edip, elde edemedikleri veya elde ettiği halde bırakıp geldikleri hiçbir şey için ahirette üzülmeyeceklerdir. Çünkü müttaki kimseler Allah’ın ikramına kavuşmuş ve O’nun nimetleri ile cennette sonsuz mutluluğa ulaşmışlardır. Kur’ân’da cennetin nimetlerini anlatan birçok âyet vardır: fakat biz birkaç tanesini zikretmekle yetineceğiz. “*Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet ve ulu bir saltanat görürsün.*”⁶⁴⁴ “*Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak bulunurlar. Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk.*”⁶⁴⁵ “*Onlara, Rableri katında yüksek mertebeler, bağışlanma ve cömertçe verilmiş rızık vardır.*”⁶⁴⁶ “*Onlara orada hiçbir yorgunluk dokunmaz, onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.*”⁶⁴⁷ “*İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir!*”⁶⁴⁸ Allah Teâlâ bunlara benzer birçok âyette cennetin nimetlerinden bahseder. Oraya giren kimselere yorgunluk, açlık, sefalet, yoksulluk, fakirlik gibi dünya hayatında dert ve sıkıntılar olarak sayabileceğimiz hiçbir olumsuz durumla karşı karşıya kalmayacakları haber verilmektedir. Üzüntü, dert ve keder dünya hayatında insanın canını sıkan ve moralini bozan duygularken âyette de zikredildiği üzere “*onlar üzülmezler*” ifadesi ile ahirette bunların hiçbirisinin olmayacağı bildirilmektedir. Önemli olan burayı elde edebilmektir. Burayı elde edenler ise, Allah’ın emirlerine sımsıkı sarılan ve yasaklarından da uzak duran kimselerdir.

⁶⁴⁴ el-İnsân 76/20.

⁶⁴⁵ el-İnsân 76/13.

⁶⁴⁶ el-Enfâl 8/4.

⁶⁴⁷ el-Hicr 15/48.

⁶⁴⁸ el-Kehf 18/31.

3.46. Altmış İkinci ve Altmış Üçüncü Âyetler: Allah'ın Yaratma Sıfatının Tecellisi

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

“Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir.”⁶⁴⁹

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”⁶⁵⁰

Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. Ulûhiyet ve ubûdiyette yalnızca Allah'a aittir. Yani ilah olarak sadece Allah'a kulluk edilmesi gerekir. Allah Teâlâ, kendisine ortak koşulmamasını ve kendisinden başkasına ibadet edilmemesi gerektiğini bizlere bildirmektedir. Ayrıca her şeyi idare eden ve yöneten de Yüce Allah'tır.⁶⁵¹ Her şeyi yöneten, herkese egemen olan ve herkesin koruyusudur. O Allah ki, kendi üzerine düşen her şeyi yapmış ve kulundan da kendi üzerine düşeni yapmasını istemiştir.⁶⁵²

Bu âyet Mûtezile'nin nesnelerin mevcudiyeti hakkında ileri sürmüş olduğu görüşünü çürütmektedir. Nitekim Mûtezile nesnelerin sürekli olduğu ve Allah'ın nesneler üzerindeki etkisini ortaya çıkarmakta sınırlı olduğu fikrini benimsemiştir. Mâtürîdî'nin buna cevabı ise şöyledir: Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısı olarak kendisini nitelendirmesine rağmen, nesnelerin bir kısmını yaratıp diğer kısmını yaratmadı demek veya yaratma ile sınırlandırmak âyetin genel manasına ve Allah'ın mevcûdiyetin tek yöneticisi olması beyanına ters bir cümledir.⁶⁵³ Şöyle ki, Allah Teâlâ'yı “sadece” diye bir kavram ile sınırlandırmak, sonsuz varlık sahibi olan Allah'a sınırlı yaratma özelliği atfetmek manasına gelir ki, bu aklen mümkün bir şey değildir. Çünkü Allah sonsuzdur ve yaratmış olduğu mahlûkat hakkında dilediğini yapma tasarrufuna her zaman sahiptir.

Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısıdır. Mûtezile'nin iddia ettiği gibi bir kısmını yaratıp diğer kısmına karışmamak gibi bir şey söz konusu olamaz. Çünkü Allah Teâlâ bir işin meydana gelmesi için tüm etkenleri yaratandır.⁶⁵⁴ Şöyle ki, insan bir iş yapmak istediğinde ona bir takım sebepler gerekir. Önce düşünür, sonra irade eder, sonra irade ettiği şeyi hayata geçirmek için güç gerekir. İşte bu dış ve iç etkenlerin oluşması için Allah'ın insana düşünmek için beyin fonksiyonu, irade etmek için tercih kabiliyeti ve o

⁶⁴⁹ ez-Zümer 39/62.

⁶⁵⁰ ez-Zümer 39/63.

⁶⁵¹ Taberî, *Câmi 'u l-beyân*, 20/241.

⁶⁵² Duman, *Beyanu'l Hak*, 3/847.

⁶⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü l-Kur'ân*, 12/363.

⁶⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 13/128.

işe güç yetirebilmek için kuvvet vermesi gerekir. Şayet insan bedeninde Allah'ın kanunları tam manası ile işlevini yerine getirmemiş olsaydı, o fiilin ortaya çıkmasından da bahsedemezdik. Yine insan bir fiili hayata geçirmek istediğinde enerjisinin olması gerekir. Bu enerji de Allah'ın insana vermiş olduğu güç nispetinde oluşacağı için o fiilin ortaya çıkmasında Allah'ın kanununun geçerli olduğunu görebiliriz. Örneğin, insan bir gıda tükettiğinde bunu sadece kendi iradesi ile yapamaz. O gıdanın sindirilme evresinde olup bitenler noktasında ilahi bir yardıma ihtiyacı vardır. Şöyle ki, insanın dişi, dili, tükürük bezleri, boğazı, midesi ve bağırsakları hepsi o besini sindirebilmek için hummalı bir çalışma içerisine girer.⁶⁵⁵ İnsan bu hummalı çalışmanın pek farkında olmasa da bu organlar Allah'ın koymuş olduğu kanunlara göre çalışır. İşte dış ve iç etkenlerin bir araya gelmesiyle fiil ortaya çıkar. İnsan bir fiil ortaya koymak istediğinde bu fiilin gerçekleşmesi için Allah'ın kanunlarının düzenli bir şekilde çalışması gerekir. Bu açıklamalardan çıkarılacak yorum şudur ki: İnsanın fiillerinin meydana gelmesi için ortaya koymuş olduğu her şeyde Allah'ın yaratma özelliğinin mutlaka bulunması bir zorunluluktur. Âyette de geçtiği üzere “*Allah, her şeyin yaratıcısıdır*” hükmü genel olarak tüm yaratılmışları kapsamaktadır.

Âyette geçen “*Allah, her şeyin yaratıcısıdır*” ifadesi ile Allah Teâlâ rab ve ilah olduğunu beyan etmekle birlikte tüm övgülerin kendisine ait olduğunu da haber verir. Çünkü âlem de var olan her şeyin Allah'a nispet edilmesi, O'nun şanının ve yüceliğinin bir göstergesidir.⁶⁵⁶ İbn Âşûr ise, bu âyet ile kastedilen mana hakkında Mâtürîdî'den farklı düşünmektedir. Şöyle ki, Allah Teâlâ bu âyet ile yaratma sıfatının sadece kendine ait olduğunu bildirmekle beraber tevhid akîdesinin önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca tüm insanlığa bir hatırlatmada bulunarak ibadetin sadece kendisine ait olduğunu haber vermektedir.⁶⁵⁷ Çünkü ulûhiyet ve ubûdiyet sıfatı hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç olmayan; fakat her şeyin ve herkesin kendisine muhtaç olduğu Yüce Allah'a aittir. O'ndan başka yaratan ve O'ndan başka rızık veren yoktur.

Âyette zikredilen “*O, her şeye vekildir*” ifadesi ile kastedilen mana ise, “Allah varlıkların tamamını kendi tekelinde bulundurarak, onları hiçbir ortak ve rakip olmaksızın yöneten ve gözetin”⁶⁵⁸ şeklindedir. Bu ifade aynı zamanda yukarıda da zikredildiği üzere “*Allah, her şeyin yaratıcısıdır*” ifadesiyle de kulun fiillerinin ve her

⁶⁵⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/32.

⁶⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/363.

⁶⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/54.

⁶⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 27/12.

şeyin Allah tarafından yaratıldığının delilidir. Eğer kul kendi fiilini yaratmış olsaydı Allah kulun fiiline vekil olmamış olurdu. Bu ise âyetin kastedmiş olduğu manaya aykırıdır. Ayrıca insanın fiillerini Allah'ın yaratması ve o fiillere vekil olması demek, bu fiillerin önceden yaratılmış olması anlamına gelmez. Çünkü Allah Teâlâ kulunun yapacağı iş ve davranışları zaman kavramı olmaksızın bilmektedir. Zaman yaratılmışlar nazarında vakit ifade eden bir kavramdır. Fakat Allah için zaman kavramı söz konusu değildir.⁶⁵⁹ Allah Teâlâ kulunun yapmak istediği şeyi zamanüstü bir bilgi ile bilmesi sebebiyle kul bir fiil gerçekleştirmek istediğinde irade gösterir, Allah ise o fiili yaratır ve o fiile vekil olmuş olur. Yani o fiilin gerçekleşmesini yönettiği gibi tüm mahlûkatta var olan her şey Allah'ın emri ile gerçekleşir. Konuyu güzel bir şekilde özetleyen başka bir âyet ise şöyledir: “O’nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez.”⁶⁶⁰ Âyetten de anlaşılacağı üzere âlem de var olan her şey Allah'ın bilgisi dâhilinde hareket etmekte ve hareket olarak nitelendirilen her şey O’nun vekilliği sayesinde gerçekleşmektedir. Dünyada var olan ağaçların tamamını düşündüğümüzde belki sayılarla ifade edemeyeceğimiz kadar yaprak varken, bunların bir tanesi bile Allah'ın izni olmadan toprağa düşmeyeceği yukarıda zikredilen âyette bizlere hatırlatılmaktadır. Buradan hareketle Allah'ın yönetimi her şey ve herkes için geçerli olduğu çıkarımını yapmaktayız. Allah'ın yönetimine ve idaresine de hiçbir kimse ortak değildir.

Âyette geçen “مَقَالِيدُ” ifadesi ile kastedilen mana hakkında da farklı görüşler vardır. Birinci görüş, bu ifade ile göklerin ve yerin hazineleri kastedilmektedir.⁶⁶¹ İkinci görüş, göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları anlamına gelmektedir.⁶⁶² Üçüncü görüş, göklerin ve yerin anahtarları Allah'a aittir.⁶⁶³ Dördüncü görüş, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın koruması altındadır.⁶⁶⁴ Beşinci görüş, Allah göklerin ve yerin yaratıcısıdır.⁶⁶⁵ Altıncı görüş, göklerde ve yerdeki tüm unsurlar ya da kâinatta insanın istifadesine sunulan güneş, yağmur, toprak vb. tüm nimetlerdir.⁶⁶⁶ Bu görüşlerin tamamından çıkarılacak yorum ise şöyledir: İşlerin yönetimi Allah'ın elindedir. Mülkün sahibi O'dur. Hamd ve şükür O'na aittir. Allah'ın her şeye gücü yeter.⁶⁶⁷ Kâinatta var

⁶⁵⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/32.

⁶⁶⁰ el-En'âm 6/59.

⁶⁶¹ Süddî, *Tefsiru'l Süddî*, 420; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/502.

⁶⁶² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/241; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/130.

⁶⁶³ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l işârât*, 3/126; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/319; Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 27/12; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 18/304; Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 17/289.

⁶⁶⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/47.

⁶⁶⁵ Okuyan, *Kur'an Meâl-Tefsir*, 464.

⁶⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/54; Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 635.

⁶⁶⁷ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 12/146.

olan her şey Allah Teâlâ'nın mahlûkat üzerindeki mutlak hükümranlılığına, gözetimine, koruyuculuğuna ve sonsuz bilgiye sahip oluşuna işaret eder. Kısacası hâkimiyet ve yönetim sadece Allah'a aittir.⁶⁶⁸

Bu âyet indiğinde Hz. Osman, Peygamber Efendimizin yanına gelerek “göklerin ve yerin anahtarları” nelerdir, diyerek açıklamasını istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiştir: Ey Osman! Bunu senden önce daha kimse sormadı. Bunun tefsiri şöyledir: “Allah’tan başka ilah yoktur. Tek büyük Allah’tır. Tüm övgüler O’na aittir. Bende O’na hamdeder ve bağışlanma dilerim. Güç ve kudret Allah ile kazanılır. İktir, sondur, zahirdir, bâtıdır. Hayr tamamen O’nun elindedir. Diriltir ve öldürür. O’nun her şeye gücü yeter.”⁶⁶⁹ Bu rivayete diğer müfessirlerin eserlerinde ek olarak altı madde eklenmiştir. Bu rivayete eklenmiş altı madde ise şöyledir: “Kim sabah veya akşam on defa bunu söylerse Allah tarafından altı şeyi elde etmiş olur. Birincisi, İblis ve askerlerinden korunur. İkincisi, ona bir kantar ecir verilir. Üçüncüsü, cennetteki derecesi yükseltilir. Dördüncüsü, huru’l-in ile evlendirilir. Beşincisi, on iki melek yanında hazır bulunur. Altıncısı, ona Kur’ân’ı, Tevrat’ı, İncil’i ve Zebur’u okumuş gibi sevap verilir.”⁶⁷⁰ Bu rivayetlerden ve görüşlerden genel bir çıkarım yapmak gerekirse, kişi kulluğunun bilincine varıp, Allah’ın emirlerini yerine getirir ve yasaklarından da uzak durursa Allah’ta o kişiyi mutlu eder. Çünkü göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkü Allah’a aittir. Kim gerçek saadete ermek istiyorsa Allah’a itaat edip, O’nun istekleri doğrultusunda hareket etmelidir. Ayrıca Allah Teâlâ bu şekilde hareket eden kulunun dünyada ve ahirette tüm ihtiyaçlarını gidereceğini bildirmektedir. Çünkü Allah Teâlâ hükümranlılıkta ve yönetimde tektir. İstedikine kilitleri açar ve bolca nimet verir. İstemediğine de kilitleri kapalı tutar zillet verir. Kilidin de anahtarında sahibi Yüce Allah’tır. İşte kilidi açmak için Allah’a itaat ve ibadet bir önceki âyetlerde de şart koşulmuştu. Bu âyet ile de mülkün sahibinin Yüce Allah olduğu ve bu kilitleri kulun nasıl açması gerektiği bildirilmiş oldu.

Âyetin son kısmında geçen “Allah’ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir” bu ifade ile kastedilen mana ise, Allah’ın varlığına ve birliğine delalet eden bu kadar işaret varken bunları görmezden gelerek inkâr yolunu tercih edenlerin esas kaybedenler olduğu haber verilmektedir. Ayrıca Zemahşerî, bu

⁶⁶⁸ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/630.

⁶⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/318; İbn Atiyye, *Muharrerü’l-vecîz*, 7/409; Râzî, *Mefâtihu’l gayb*, 27/12; Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, 5/47; Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 7/245.

⁶⁷⁰ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 8/249; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/304; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 12/146-147.

âyet ile sûrenin altmış birinci âyeti “Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları başarıları sebebiyle kurtarır”⁶⁷¹ arasında bir irtibat kurarak, Allah’a karşı gelmeyip itaat eden müttaki kulların kurtuluşa, itaat etmeyerek inkâr eden kâfir kulların ise hüsrana uğrayacaklarını ifade etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ onların iman etmeleri için apaçık işaretler göndermesine rağmen, onlar bu hakikatleri görmezden gelerek dalâlet yolunu tercih etmişlerdir.⁶⁷² Râzî ise, Zemahşerî’nin bu iki âyet arasında bağlantı kurmasına iki yönden itiraz etmektedir. Birinci itiraz sebebi olarak; matûf ve matûfun aleyh arasına bu kadar fasıla giremeyeceğini iddia etmektedir. İkinci itiraz sebebi olarak ise; altmış birinci âyet fiil cümlesi ile başlarken, altmış üçüncü âyetin ise, isim cümlesi ile başladığını, isim cümlesinin fiil cümlesine bağlanamayacağını iddia etmektedir. Doğru açıklamanın ise şu şekilde olacağını söylemektedir: Allah kendisini bütün her şeyin yaratıcısı, gökler ve yerlerde ne varsa hepsinin anahtarlarının sahibi ve ilah olarak tek olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ bu apaçık delillere rağmen inanmayarak inkâr eden kâfir kimselerin dünya ve ahirette kaybedenler olacağını bildirmektedir.⁶⁷³ Çünkü Allah Teâlâ tüm insanlığa hakikat yolunu bildirmesine rağmen, kâfirler dalâlet yolunu tercih etmişlerdir. Hidayetin rahatlığını, imanın güzelliğini, Allah’a itaatin vermiş olduğu güveni ve imanın tadını kaybetmişlerdir.⁶⁷⁴ Kâfirlerin dünyada bu tatları elde edememek ile kayıp içinde olmaları yetmezmiş gibi bir de ahirette sonsuz azabı tatmaları başka bir üzüntü sebebidir.

3.47. Altmış Dördüncü, Altmış Beşinci ve Altmış Altıncı Âyetler: İbadet ve Şükür

قُلْ أَفَعَيَّرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ

“De ki: Ey cahiller! Siz bana Allah’tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz?”⁶⁷⁵

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: Eğer Allah’a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun.”⁶⁷⁶

بَلِ اللَّهُ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ

⁶⁷¹ ez-Zümer 39/61.

⁶⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/318.

⁶⁷³ Râzî, *Mefâtihu’l gayb*, 27/13.

⁶⁷⁴ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 12/479.

⁶⁷⁵ ez-Zümer 39/64.

⁶⁷⁶ ez-Zümer 39/65.

*“Hayır, yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol.”*⁶⁷⁷

Allah Teâlâ önceki âyetlerde kâinâtın tek yaratıcısı olduğunu ve tüm mülkün tek sahibi olduğunu hatırlattıktan sonra bu üç âyet ile Hz. Peygamber üzerinden tüm insanlığa tevhid akîdesini tercih etmeleri hususunda uyarılarda bulunmaktadır. Müşriklere *“Ey cahiller”* diye hitap edilmesinin sebebi ise, o kadar delil ve âyet gönderilmesine rağmen halen nasıl olurda şirk yolunu tercih edersiniz, denilmektedir. Ayrıca bu da yetmezmiş gibi müşrikler, Hz. Peygamber'i kendi bâtil inançlarına ortak etmek için davette bulunmuşlardır. Yapmış oldukları davet ise şu şekildedir: *“Sen bizim ilahlarımıza ibadet et ki, bizde senin ilahına ibadet edelim.”*⁶⁷⁸ Müşrikler, Hz. Peygamber'e bu ve buna benzer tekliflerle gelerek kendi dinlerinin haklılığını onaylatmaya ve kabul etmesini sağlamaya çalışmışlardır. Allah Teâlâ ise, Hz. Peygamber'e ve tüm insanlığa bir sonraki âyette uyarıda bulunarak şöyle demiştir: *“Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun.”* Bu âyette hitap Hz. Peygamber'e gibi görünsede esas uyarılmak istenen kişiler müşriklerdir. Türkçede de olduğu gibi *“kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla”* deyimi bu âyeti en güzel şekilde açıklamaktadır. Çünkü Allah'a ortak koşan ve yoldan sapmış kimse Hz. Peygamber değil, Mekke'li müşriklerdir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın böyle hitap etmesi hususunda iki farklı görüş vardır. Birinci görüş; Allah Teâlâ bu ifade ile Hz. Peygamber'in edebini ön plana çıkartmış ve diğer insanları ise kendisine şirk koşturmamaları hususunda tehdit ederek uyarmıştır.⁶⁷⁹ İkinci görüş; Allah Teâlâ kendi katında herkesin eşit olduğuna dikkat çekerek velev ki kendisine Hz. Peygamber dahi şirk koştun veya isyan etsin geçmiş tüm amellerinin boşa gideceğini haber vermiştir.⁶⁸⁰ Bu iki görüşten çıkarım yapmak gerekirse, Allah Teâlâ dünya hayatında insanların tamamını imtihana tabii tuttuğunu, bu imtihanı kazanacak kişilerin ise tevhid akîdesine sınıksız bağlı olup, bu inancın gereği olan şeyleri yerine getiren kimseler olacağını haber vermektedir. Ayrıca birde uyarıda bulunarak kim de tevhid inancını terk ederse amellerinin hepsinin boşa gideceğini, Türkçedeki deyimle *“boşa kürek sallamış”* olacağını bildirmektedir. Öyle ki, müşrikler iyi ameller yapmış olsa bile, ahirette bu yapmış olduğu iyi amellerin onlara hiçbir faydası dokunmayacaktır.

⁶⁷⁷ ez-Zümer 39/66.

⁶⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/319; Râzî, *Mefâtîhu'l gayb*, 27/13; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/48; Bursevî, *Rûhu'l beyân*, 17/275.

⁶⁷⁹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/130; İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 7/195.

⁶⁸⁰ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 7/195.

Çünkü Allah’a ortaklar koşmaları onların yapmış oldukları bütün güzel amelleri silecektir.⁶⁸¹

İşte bu sebeptir ki Allah Teâlâ, Hz. Peygamber üzerinden tüm insanları uyarak kendisine ortak koşulmamasını emretmiştir. Nitekim ortak koşulduğu vakit, yukarıda da zikrettiğimiz üzere iyi ameller yapılsa dahi hepsinin silineceği haber verilmektedir. Amellerin silinmemesi ve kişinin ahirette hüsrana uğramaması için yapması gereken şey; ibadeti yalnızca Allah’a has kılarak O’ndan başkasını ilah olarak kabul etmemektir. Ayrıca kişi kendisine hidayet nasip eden Allah’a da çokça şükretmesi gerekir. Çünkü insan dünya hayatına Allah’a kul olmak için gelmiştir. Yaşama gayesini kendisine verene teşekkürünü iletme insanın boynunun borcudur.⁶⁸²

İnsan Allah’a her hal ve durumda şükretmekle görevlidir. Çünkü insana bu canı veren ve yaşama imkânı sağlayan Allah’tır. Dünya hayatında bile bizlere küçücük bir yardımda bulunan kişiye hemen teşekkür ediyor ve minnattarlığımızı beyan ediyoruz. Fakat Allah’a gereği gibi şükreden bir kul olabiliyor muyuz acaba? İşte bu sorunun cevabını bize Peygamberimiz şu şekilde vermektedir: *“Peygamberimiz (s.a.v) namaz kılmaya başladığı vakit ayakları yarılincaya kadar kıyam üzere beklerdi. Bunu gören Hz. Aişe annemiz ‘Ya Resûlallah! Rabbin senin gelmiş ve geçmiş tüm günahlarını affetmesine rağmen niçin bu kadar ibadet ediyorsun?’ diye sordu. Bunun üzere Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Ya Aişe! Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?”*⁶⁸³

İnsan bir dakika durup düşündüğünde kendisine verilen nimetlerin farkına vararak Allah’a şükürünü beyan etmesi gerekir. Öyle ki bize nimeti veren Allah, bu nimeti sağlıklı bir şekilde tüketmemizi sağlayan Allah ve tükettiğimiz bu nimeti sindirerek vitaminlere ayırıp vücut için faydalı hale getirende yine Allah’tır. İnsan bir dakika düşündüğünde hemen bunları fark edebiliyorsa bir ömür düşündüğü vakit hayatının her saniyesini şükre ayırsa bile yine yeterli olamayacağının farkına varacaktır. Âyette de zikredildiği üzere *“yalnız Allah’a ibadet et ve şükredenlerden ol”* ifadesinin ortaya koyduğu gibi insan sadece Allah’a ibadet etmeli ve bu nimetleri verene sürekli şükretmelidir. İnsan kulluğunun bilincine vararak şükürünü ihmal etmezse Allah şükreden kulunun üzerindeki nimetini her defasında daha fazla artıracaktır. Bu hakikat bizlere şöyle bildirilmektedir: *“Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi*

⁶⁸¹ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 5/121.

⁶⁸² Koçyiğit, *Kur’ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/184.

⁶⁸³ Müslim, *“Sıfâtü’l-münâfikîn”*, 81.

artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.”⁶⁸⁴ İnsan elinde olan nimetlere karşı nankörlük etmeyip şükrünü yerine getirirse Allah Teâlâ şükreden kulu üzerindeki nimetini artıracaklarını vaat etmektedir. İnsan kalbini, zihnini, bedenini ve dilini Allah’a şükür nimetinden mahrum bırakmayarak, bunca nimeti verene gereği gibi teşekkür etmelidir.

İnsan kulluğunun bilincine vararak bedeninin şükrünü namaz kılarak yerine getirmelidir. Çünkü namaz dinin direği olduğu gibi insana vaktini en güzel şekilde değerlendirme fırsatı verir. Ayrıca insan malın ve mülkün esas sahibi olan Yüce Allah’a, emanet olarak baktığı servetin şükrünü zekât ve sadaka ile öder. Çünkü zekât malda var olan faiz veya diğer pislikleri temizler. Sadaka ile insan fakir ve yoksul kimselerin dertleri ile dertlenir ve empati duygusu gelişir. Yine insan dilinin şükrünü Allah’ı anarak ve tesbih ederek yerine getirir. Çünkü insanın zikri ne ise düşüncesi de o olacağı için dil Allah derse zihinde oraya yoğunlaşacaktır. Yine insan kalbinin şükrünü Allah’ı çokça düşünerek ve samimi bir şekilde ibadetlerini yerine getirerek öder. Çünkü iman kalpte şekillenir ve orada büyür. İnsan daha sayamayacağımız kadar nimeti bizlere bahşeden Allah’a her hal ve durumda şükrederek ve minnattarlık duyarak görevini yerine getirmelidir. İnsan elinde var olan nimete şükretmeli, elinde olmayan için hayıflanıp, isyan etmemelidir. Çünkü Allah insanı varlıkla imtihan ettiği gibi yoklukla da imtihan eder. Varlığın gereği şükür, yokluğun gereği de sabırdır. Sonuç itibarıyla imtihanlarla dolu bu âlemde insan her haline şükretmelidir.

3.48. Altmış Yedinci Âyet: Mülkün Sahibi Allah’tır

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

“Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O’nun elindedir. Gökler de O’nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir.”⁶⁸⁵

Allah Teâlâ bu âyetten önce müşriklerin, Hz. Peygamber’i kendi ilahlarına ibadet etmeye zorlamaları sebebiyle, Resûlünü onların bu tekliflerine itibar etmemesi yönünde uyarmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber üzerinden tüm insanları kendisini ortak koşmama noktasında uyarmıştır. Kim de müşrikler gibi Allah’tan başkasını ilah edinerek, ibadet

⁶⁸⁴ İbrâhîm 14/7.

⁶⁸⁵ ez-Zümer 39/67.

yolunu tercih ederse iyi amel dahi yapsa hepsinin boşa gideceğini haber vermiştir.⁶⁸⁶ Allah Teâlâ müşriklerin ilah olarak edindikleri putların kendilerine bir faydasının olamayacağını ve kendilerinden bir zararı def edemeyeceğini haber verdikten sonra halen bunları ilah olarak kabul edenleri “cahiller” olarak nitelendirmiştir. İşte “*Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler*” bu âyet ile de Allah Teâlâ, müşriklerin son halleri hakkında bilgi vererek onların Allah'ı hakkıyla takdir edemediklerini ve O'nun yüceliğinin farkına varamadıklarını haber vermiştir. Oysa Allah Teâlâ tek yücedir. Yerin ve göğün hâkimiyeti sadece O'na aittir. Tüm kâinâtın yaratıcı ve yöneticisi, herkese rızık veren ve herkesin kendisine muhtaç olduğu Allah'tır.⁶⁸⁷

Âyette geçen “*Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler*” ifadesinden kasıt, Allah'ı hakkıyla bilemediler ve hak ettiği şekilde nitelendiremediler, şeklindedir. Çünkü müşrikler, Allah'ın gücünün sınırı olmadığını ve her şeye gücünün yeteceğini bilincine varamadan, tahtadan ve çamurdan yaptıkları putları ilah olarak kabul etmişlerdi. Bu da yetmezmiş gibi Allah'ı insanlar gibi düşünerek, O'na organlar ve çocuklar atfetmişlerdi.⁶⁸⁸ Bu hakikat başka bir âyette şöyle bildirilmektedir: “*Yahudiler, 'Üzeyr, Allah'ın oğludur' dediler. Hristiyanlar ise, 'İsa Mesih, Allah'ın oğludur' dediler.*”⁶⁸⁹ Bu âyetten de anlaşılacağı üzere Allah'ı hakkıyla takdir edemeyenler O'na insanlarda olan vasıfları yüklemişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ böyle bir âyet indirerek insanların kendisini hakkıyla yüceltemediklerini ve kendisini sadece yaratana ait sıfatlarla vasıflandırmadıklarını beyan etmektedir. İnsan Allah'ı hakkıyla tanımak istiyorsa ilk önce O'nun her şeye gücünün yeteceğini bilincine vararak iman etmesi gerekir. Daha sonra aklını kullanarak çevresinde olup bitenler üzerinde düşünerek Allah'ın gücü karşısında kendi acziyetinin farkına varmalıdır. İnsan zâhirde olup bitenden yola çıkarak işin aslı olan bâtının farkına vardığı vakit, işte o zaman Allah'ı hakkıyla takdir etmiş olur. Öyle ki bu bilinçte olan kimseler Allah'ın âyetlerini dinledikleri vakit ve etrafında olup biten harikulade şeyleri seyrettikleri vakit Allah'ın yüceliği karşısında tüyleri ürperir.⁶⁹⁰ Bu hakikat şöyle bildirilmektedir: “*Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine*

⁶⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l gayb*, 27/15.

⁶⁸⁷ Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 6/185.

⁶⁸⁸ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l işârât*, 3/126.

⁶⁸⁹ et-Tevbe 9/30.

⁶⁹⁰ Duman, *Beyanu'l Hak*, 3/847.

tevekkül ederler.”⁶⁹¹ Müşrikler bu bilinçte olmadıkları için Allah’ın âyetleri okunduğu vakit alay etme ve okunmasını engelleme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca bu hakikatlerin gerçekten bilincine varmak istemedikleri için Allah’a ortaklar koşmuş ve O’nu insan gibi düşünmüşlerdir. İşte bu şekilde hareket etmeleri sebebiyle Allah Teâlâ müşriklerin kendisine gereken yüceliği göstermediklerini haber vermiştir.

Allah Teâlâ kendisi hakkında bilgi sahibi olmanın yolunu duyu organlarından çok, yaratılanlar üzerinde düşünerek akıl yürütmeye bağlamıştır. İnsan yaratılanları tanımladığı ve nitelendirdiği gibi yaratanı tanımlayamaz. Çünkü insan ve duyu organları sınırlıyken, Allah Teâlâ sınırsız bir varlığa sahiptir. İnsan Allah’ı gücü ve kabiliyeti nisbetinde bilebilir. İnsana verilen bu güç ise sınırlı olması sebebiyle Allah’ı ancak O’nun yaratmış olduğu fiillerden yola çıkarak anlamaya çalışır.⁶⁹² İşte insan fiillerden yola çıkarak anlamaya çalıştığı bu süreci anlamlandırmaya ve tam bir kavrayışa sahip olmaya çalışırsa Allah’ı hakkı ile takdir edemez ve daha da ötesi Allah’a insanı özellikler vermeye başlar. Şöyle ki, Allah Teâlâ âyetleri insanların anlayacağı bir dilde indirmiştir. Fakat insanlar, kendi anlayışları çerçevesinde Allah’ı anlamaya çalıştıkları vakit “mücessime” yani cisimlendirme anlayışı ortaya çıkar. Nitekim tarihte “mücessime” diye isimlendirdiğimiz bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grup Allah’a cisim atfederek O’nun eli, kolu, avucu vb. insana ait özelliklerinin olduğunu iddia etmişlerdir. İşte tam da bu noktada Allah Teâlâ yukarıda zikredilen âyeti “*Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler*” indirerek bu ve buna benzer grupların Allah’ı hakkıyla tanıyamadıklarını haber vermiştir. Yani Allah’a insanı özellikler verilmesi ve O’na ortaklar koşulması sebebiyle bu âyet indirilmiş olup, sûrenin büyük bir çoğunluğunu kapsayan tevhid akîdesinden sapanların Allah’ı hakkıyla yüceltmedikleri haber verilmiştir.

Âyetin devamında ise Allah Teâlâ kendisinin yüceliğine ve gücünün sınırsız oluşuna dikkat çekmek için şöyle buyurmuştur: “*Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O’nun elindedir. Gökler de O’nun kudretiyle dürlmüştür.*” Yani Allah Teâlâ kendisinin yüceliğinin farkında olmayanlara ve kendisini hakkıyla takdir edemeyenlere gücünün ve kudretinin sonsuz olduğunu hatırlatmıştır.⁶⁹³ Ayrıca âyette geçen “قَبْضَتُهُ” ve “بِیَمِينِهِ” ifadesi ile herhangi bir yön kastedilmemiş olup, Allah’ın gücü, kudretine ve

⁶⁹¹ el-Enfâl 8/2.

⁶⁹² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/367-368.

⁶⁹³ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsir*, 3/87.

yüceliğine vurgu yapılmıştır.⁶⁹⁴ Allah Teâlâ insanlara kendi aralarında konuştukları ve anlaştıkları şekilde hitap etmiştir. Bu hakikate örnek olması hasebiyle şu âyetleri de zikredebiliriz: “*Ey iman edenler! Allah’ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin*”⁶⁹⁵, “*Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez*”⁶⁹⁶ Bu ve bunlara benzer birçok âyette Allah’ın insanlara hitap ederken onların anlayacağı şekilde âyetlerini indirdiğini görmekteyiz. Fakat insan âyetleri bağlamından kopararak Allah’ın zatına el, ayak gibi organlar, ön ve arka gibi yer-yön ifade eden kavramlar atfetmesi doğru değildir. Çünkü Allah Teâlâ yaratılmışların hiçbirine benzememektedir. Bu hakikat ise şöyle bildirilmiştir: “*O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.*”⁶⁹⁷ Allah Teâlâ yaratılmışlardan hiçbirine benzemediğini açıkça beyan etmiştir. İnsana bu hakikat bildirilmesine rağmen halen Allah’a, yaratılmışların özelliklerini atfederse âyettede bildirildiği üzere “*Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler*” ifadesi gerçekleşmiş olur. Örneğin “*şu belde falanca kişinin elindedir veya avucundadır*” demek ile gerçekten o kişinin eli veya avucu mu kastedilmiştir; yoksa o kişinin gücü ve nüfuzuna mı vurgu yapılmıştır?⁶⁹⁸ Bu ifade ile o kişinin gücü ve nüfuzuna vurgu yapılmış olup, insanların tamamı bu ifadeden mecâz bir anlam kastedildiğini hiçbir açıklamaya ihtiyaç duymadan anlayacaktır. Aynı şekilde âyette geçen “*kabza*” ve “*yemîn*” ifadeleri ile de Allah’ın gücü, kuvveti, hükümlanlığı ve yönetimine vurgu yapılmıştır.

İbn Âşûr’a (öl. 1973) göre âyette geçen “*yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O’nun elindedir*” ifadesinden anlaşılaacağı üzere, kıyametin kopması ile yeryüzünün hareketinin sekteye uğrayacağına ve yeryüzünün işlevini yerine getiremeyeceğine bir işaret vardır. Örneğin, yerçekiminin yok olması, canlı yaşamı için elverişli olan her şeyin bertaraf demektir. Ayrıca yeryüzü ve gökyüzünün kıyametin kopması ile halen var olacağını; fakat işlevlerini yitirerek canlı yaşamı için elverişli olmayacaklarını iddia etmektedir.⁶⁹⁹ Nitekim bu görüşü destekleyen şöyle bir âyet vardır: “*O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür.*”⁷⁰⁰ Âyetten de anlaşılaacağı üzere yeryüzü ve gökyüzü varlığını sürdürmekle beraber başka işlevlere sahip olacağı bildirilmektedir. Fakat en iyisini Allah bilir.

⁶⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/320.

⁶⁹⁵ el-Hucurât 49/1.

⁶⁹⁶ Fussilet 41/42.

⁶⁹⁷ eş-Şûrâ 42/11.

⁶⁹⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/369-370; Râzî, *Mefâtihu’l gayb*, 27/17; Şevkânî, *Fethu’l-kâdir*, 4/623.

⁶⁹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’l-tenvîr*, 24/62-63; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/634.

⁷⁰⁰ İbrâhîm 14/48.

Âyetin son kısmında ise Allah Teâlâ müşriklerin kendini nitelendirdikleri eş, çocuk vb. her şeyden uzak olduğunu bildirmiştir. Âyette ise şöyle geçmektedir: “O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir.” Allah Teâlâ acizlik ve noksanlıktan münezzehtir.⁷⁰¹ Ayrıca Allah Teâlâ, bu ifade ile müşebbihe ve mücessime gibi grupların kendisini nitelendirdikleri insanı özelliklerden ve cisimlendirmelerden de uzak olduğunu bildirmektedir.⁷⁰² Kısacası Allah Teâlâ kendisini yaratılmışların nitelendirmelerinden ve ortak koştukları her şeyden uzak tutarak eşsiz ve erişilmez olduğunu haber vermektedir.⁷⁰³ O Allah ki, her şeye gücü yeter ve yaratma sıfatının kendinde olduğu tek varlıktır. Her şeyin ve herkesin kendisine muhtaç olduğu; fakat kendisinin hiçbir kimseye muhtaç olmadığı tek varlıktır. Allah Teâlâ var olmak için hiçbir kimseye muhtaç değildir. Evveli ve âhiri yoktur. Din gününün sahibi ve tek yöneticisidir. Bildiğimiz ve bilmediğimiz her şeyin tek yaratıcısı ve tek hükümranıdır. İşte Allah Teâlâ âyetin son kısmında zikrettiği “O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir” bu ifade ile insanların nitelendirdikleri, yaratılmışlara ait her şeyden saydığımız bu özellikler sebebiyle uzak olduğunu haber vermektedir.

3.49. Altmış Sekizinci Âyet: Yeniden Diriliş (Ba’s)

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

“Sûr’a üflenir ve Allah’ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar.”⁷⁰⁴

Allah Teâlâ bu âyetten önce müşriklerin kendisine koşmuş olduğu ortakların tamamından münezzeh olduğunu ve onların kendisini hakkıyla yüceltemediğinden bahsetti. Bu âyet ile de kıyamette bizleri nelerin beklediğini haber vererek gücü ve kudretine işaret etti.⁷⁰⁵ Âyette geçen “sûr’a üflemek” ifadesi ile kastedilen mana hakkında ise farklı görüşler mevcuttur. Bazıları sûr’a üfleme ile kastedilen mana hakkında, bu işin Allah için çok kolay olduğunu göstermek için böyle bir anlatım yönteminin tercih edildiğini söylemişlerdir. Delil olarak ise şu âyetleri getirmişlerdir: “Kıyamet’in kopması, bir göz kırpması gibi veya daha az bir zamandır.”⁷⁰⁶, “O,

⁷⁰¹ Beyzâvî, *Envarü ’t-Tenzil*, 5/48; Sâbûnî, *et-Tefsîru ’l-vadîhu ’l-müeyesser*, 1168.

⁷⁰² Mâtürîdî, *Te ’vilâtu ’l-Kur’ân*, 12/371.

⁷⁰³ Okuyan, *Kur’ân Meâl-Tefsir*, 464.

⁷⁰⁴ ez-Zümer 39/68.

⁷⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu ’l gayb*, 27/19.

⁷⁰⁶ en-Nahl 16/77.

başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır."⁷⁰⁷ Yani bu âyetler ile anlatılmak istenen, yaratma işinin Allah için çok kolay olduğudur.

Mâtürîdî (öl. 333/944) ise, gerçekte sûr'a üfleme olacağını iddia etmektedir. Fakat öldürülme veya diriltmeyi sûr'a üflemeyle bağlamanın doğru olmadığını da beyan etmiştir. Çünkü esas işi yapan Allah Teâlâ'dır. Sûr'a üfleme ile ölme veya dirilmeye işaret edildiği için böyle bir anlatım tarzının benimsendiği iddia etmiştir.⁷⁰⁸

İkinci bir ihtilaf noktası ise "sûr" ile ne kastedildiği hakkındadır. Müfessirlerden bazıları "sûr" ile İsrâfil (a.s.)'ın ağzında tutup beklediği boynuz kastedildiğini, söylemiştir. O öyle boynuz ki, uç kısmının uzunluğu gökler ve yerin eni kadar olduğu rivayet edilmiştir. Ayrıca İsrâfil (a.s.)'ın sûr'a üflemek için pür dikkat Allah'tan gelecek haberi beklediği de rivayet edilmiştir.⁷⁰⁹ Diğer bir rivayette ise "sûr" kelimesi ile insanların sûretleri kastedilmiştir. Yani "sûr" ifadesinin "sûver" ifadesi ile aynı kökten gelmiş olduğunu söyleyerek böyle bir çıkarım yapılmıştır. Delil olarak ise şu âyeti getirmişlerdir: "*Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı.*"⁷¹⁰ Âyetin arapçasından "*صَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ*" yola çıkılarak aynı kökten gelen iki fiilin aslen aynı manayı ifade ettiği iddia edilmiştir.⁷¹¹

Müfessirler ayrıca kıyamet günü sûr'a kaç defa üfleneceği ve âyette geçen "sa'ıka" ifadesi ile anlatılmak istenen şey hakkında da ihtilaf etmişlerdir. Müfessirlerden bazıları âyette geçen "*sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür*" ifadesi ile birinci üfleyişin kastedildiğini ve tüm canlıların öleceğini iddia etmişlerdir. Yani toplamda iki defa sûr'a üfleneceğini bunlardan birisi tüm canlıların ölümüne sebep olurken, âyetin devamında zikredilen "*sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar*" ikinci üfleyiş ile de ölümden sonra tekrardan dirilişin başlayacağı iddia edilmiştir.⁷¹² Âyette geçen "sa'ıka" ifadesi ile sûr'a üflendiği vakit tüm canlıların öleceği, ölümlerin ise bayılacağı söylenmiştir. Şöyle ki, sûr'a üflenişte ruhu bedeninde olan canlı kimseler ölümü tadacakken, ölümü tadan ve ruhu bedeninden ayrılan kişiler ise, o ses ile bayılacaktır.

⁷⁰⁷ er-Rûm 30/27.

⁷⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/371.

⁷⁰⁹ Mukâtil, *Tefsîrü'l Kebîr*, 1048-1049; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/254; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/310; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7/252; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, 3/88.

⁷¹⁰ et-Tegâbün 64/3.

⁷¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/372.

⁷¹² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/310; Ebüssuûd, *İrşâdû'l-akli's-selîm*, 4/624; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Âlîsi ve Tefsiri*, 6/3104.

Birinci üfleyiş uykuda olanların bilincini kaybetmesine ve ölmeyenlerin ise ruhunun bedeninden ayrılmasına sebep olacaktır. İkinci üfleyiş ise bilincini kaybedenlere bilinç, ölenlere ise ruhlarının tekrardan verilmesi manasına gelmektedir. Bu görüşü desteklemek için şu âyet delil getirilmiştir: *“Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü.”*⁷¹³ İşte bu âyette de “sa’ıka” ifadesi kullanılmış olup, bayılmak manasına gelmektedir. Tefsiri yapılan sûrenin bu âyetinde de Allah Teâlâ canlı olanların öleceğini kastederken, ruhu alınmış olanların ise bu ses ile bayılacağını bildirmiştir. Nitekim “ölüm bedensel varlıklara mahsus olup, ruh için ölüm söz konusu değildir.”⁷¹⁴ Çünkü başka bir âyette ölümün canlı varlıklar için olduğu bildirilmektedir. Bu hakikat şöyledir: *“Her canlı ölümü tadacaktır.”*⁷¹⁵ Âyetten de anlaşılacağı üzere Allah Teâlâ ölümü tatmayan canlı nefislere ölümü tattıracağını bildirmektedir. Ölümü tatmış olan kimselerin ise birinci üfleyiş ile bayılmaları sağlanırken, ikinci üfleyiş ile de bilinçleri geri verilerek ayılmaları sağlanır. Birinci üfleyişte henüz ölümü tatmayanlara ise ölüm tattırılırken, ikinci üfleyişte bedenlerine hayat verilerek Allah’ın huzuruna gelmeleri sağlanır.⁷¹⁶

Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre ise sûr’a üfleme üç defa olacaktır. Bu görüşü savunan kişiler birinci üfleyişin neml sûresinde zikredilen “feza” (korku) üflenışı olduğunu iddia etmektedirler. Bu hakikat ise şöyle zikredilmiştir: *“Sûr’a üfürüleceği ve Allah’ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla. Hepsi de boyunlarını bükerek O’na gelirler.”*⁷¹⁷ Bu üfleyiş ile göklerde ve yerde kim varsa dehşete ve korkuya kapılacağı bildirilmektedir. İkinci üfleyişin sûrede zikredilen “sa’ıka” (ölüm) üfleyişi olduğu ve yine üçüncü üfleyişinde sûrede zikredilen “kıyam” (kalkmak) üfleyişi olduğu iddia edilmektedir. Bu hakikat ise şöyle zikredilmiştir: *“Sûr’a üflenir ve Allah’ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar.”*⁷¹⁸ Sûrenin bu âyetinde geçen “sa’ıka” (ölüm) üfleyişi ile tüm canlıların öleceği ve daha sonra üçüncü üfleyiş olan “kıyam” (kalkmak) üfleyişi ile de tüm ölülerin yerlerinden kalkarak Allah’ın huzurunda toplanılması

⁷¹³ el-A'râf 7/143.

⁷¹⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/37-38.

⁷¹⁵ el-Ankebût 29/57.

⁷¹⁶ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l işârât*, 3/126-127; Bursevî, *Rûhu'l beyân*, 17/284.

⁷¹⁷ en-Neml 27/87.

⁷¹⁸ ez-Zümer 39/68.

kastedilmektedir.⁷¹⁹ Bu görüşü savunan kişiler Hz. Peygamber'den şöyle bir hadis rivayet edildiğini iddia etmişlerdir: “Hz. Peygamber şöyle dedi: *Sûr'a üfleme üç defa olacaktır. Birinci üfleme 'feza' üfleme'dir. İkinci üfleme 'sa'ika' üfleme'dir. Üçüncü üfleme ise 'kıyam' üfleme'dir.*”⁷²⁰ Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere birinci üfleme neml sûresindeki ‘feza’ üfleme’i iken, ikinci ve üçüncü üfleme ise sûrenin aynı âyetinde geçen ‘sa’ika’ ve ‘kıyam’ üfleme’i olduğu bildirilmektedir.

Âyette geçen “Allah'ın dilediği kimseler dışında” ifadesi ile kimlerin kastedildiği hakkında da farklı görüşler vardır. Birinci görüşe göre, Allah'ın istisna tuttuğu kimseler ile dört büyük melek olan ‘Cebrâil, Mîkâil, İsrâfil ve Azrâil’ amaçlanmaktadır.⁷²¹ İkinci görüşe göre, Allah'ın istisna tuttuğu kimseler ile iki büyük melek olan ‘Cebrâil, Mîkâil’ amaçlanmaktadır.⁷²² Üçüncü görüşe göre, Allah'ın istisna kıldığı kimseler ile Allah yolunda öldürülen şehitler kastedilmektedir.⁷²³ Dördüncü görüşe göre, Allah'ın istisna tuttuğu kimseler ile üç büyük melek olan ‘Cebrâil, Mîkâil ve İsrâfil’ kastedilmektedir.⁷²⁴ Bunlara benzer birçok rivayet olmakla birlikte en son Katâde'den gelen şöyle bir görüş rivayet edilmiştir: “Allah'ın istisna kıldığı kimseleri ondan daha iyi bilecek kimse yoktur.”⁷²⁵ Bizde bu görüşe katılmakla birlikte önemli olanın kıyamet günü gelmeden önce herkesin kendini o güne hazırlaması gerektiği kanaatindeyiz.

Son olarak ise âyette zikredilen “bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar” ifadesi ile kıyamet günü insanların ne kadar şaşkın bir vaziyette olduğu gözler önüne serilmiştir. Çünkü insan o gün kendine ne olduğunu veya ne olacağını hemen anlayamadığı için şaşkın bir vaziyettedir.⁷²⁶ Kısacası insanlar kendilerine ne olacağını bilmedikleri için Allah'tan gelecek emri beklemektedirler.⁷²⁷

3.50. Altmış Dokuzuncu ve Yetmişinci Âyetler: Allah'ın Adeletinin Tecellisi

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

⁷¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/373; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 8/254; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/131; Râzî, *Mefâtîhu'l gayb*, 27/19; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/193.

⁷²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/256.

⁷²¹ Süddî, *Tefsîru'l Süddî*, 420; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/372; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/193.

⁷²² Mukâtil, *Tefsîru'l Kebîr*, 1049.

⁷²³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/254.

⁷²⁴ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil*, 5/49.

⁷²⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 8/256; Râzî, *Mefâtîhu'l gayb*, 27/19.

⁷²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/373.

⁷²⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, 3/88.

“Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır. Kitap (amel defterleri) ortaya konur. Peygamberler ve şahitler getirilir ve haksızlığa uğratılmaksızın aralarında adaletle hüküm verilir.”⁷²⁸

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ أَغْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ

“Herkesine yaptığığının karşılığı tam olarak verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.”⁷²⁹

Bir önceki âyette sûr’a üfürülmesi ile canlı varlıkların ölümüne sebep olunurken, daha sonra tekrardan sûr’a üfürülmesi ile tüm ölülerin dirilerek Allah’ın emrini beklemelerinden bahsettik. Bu âyette ise kendisine ne olacağını bilmeden bekleyen insanları nelerin beklediği hakkında bilgiler vermektedir. İlk olarak âyette geçen “yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır” ifadesi ile anlatılmak istenen şeyin ne olduğu hakkındaki yorumları vereceğiz. Müfessirlerden bazılarına göre, bu ifade ile sis ve dumanın olmadığı güneşli bir günde tartışıldığı gibi Allah’ın nuru altında gerçekleşecek bir tartışma olacaktır.⁷³⁰ Müfessirlerden bazılarına göre ise, bu ifade ile insanın gözündeki perdenin kaldırılarak şüphelerin bertaraf edilmesi ve hakikatlerin ortaya çıkarılması kastedilmektedir. Yahut aydınlıktan maksat, insanların dünyada hayır mı şer mi bilmeden yaptıkları iş ve davranışlarının hangisinin hayır, hangisinin şer olduğunun ortaya çıkarılacağı gündür. Nitekim bu görüşü desteklemek için şu âyet delil getirilmiştir: “Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister.”⁷³¹ Veyahut insanların dünya hayatında Allah’a isyan ettiği gibi ahiret yurdunda Allah’a isyan edememesi aydınlık bir gün olarak nitelendirilmiştir.⁷³²

Müfessirlerden bazılarına göre ise, bu ifade ile ahirette insanlar hesaba çekilirken Allah’ın adaletinin her tarafı kuşatmış olması kastedilmektedir. Yani iyilik ve kötülüklerin tartıldığı esnada Allah’ın adaletinin her tarafı aydınlatacağı ve herkese hak ettiği karşılığın verileceği haber verilmektedir. Ayrıca dünyada olduğu gibi kimseye zulmedilmeyeceği ve hak edene hakkının verildiği aydınlık bir günden bahsedilmektedir. Bu görüşü desteklemek için şu hadis-i şerif delil olarak getirilmiştir: “Zulüm, kıyamet günü karanlıklardır.”⁷³³ Nitekim insanlar dünya hayatında âdil bir

⁷²⁸ ez-Zümer 39/69.

⁷²⁹ ez-Zümer 39/70.

⁷³⁰ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 20/261; Sa’lebî, *el-Keşf ve l-Beyân*, 8/256; Begavî, *Me’âlimü t-tenzîl*, 7/132.

⁷³¹ Âl-i İmrân 3/30.

⁷³² Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, 12/374-375.

⁷³³ Buhârî, “Mezâlim”, 9 (No. 1).

hükümdara hitaben “dünya senin adaletinle aydınlandı” derken, zâlim bir kimseye karşıda “dünya filanın zulmüyle karardı” derler. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere “nur” kavramı ile adalet, “karanlık” kavramı ile de zulüm anlaşılmaktadır. Âyette de Allah Teâlâ “nur” kavramı ile ifade ettiği adaletin ahirette her yeri aydınlatacağını haber vermektedir.⁷³⁴ Ayrıca Râzî, âyette geçen “yeryüzü” ile Allah Teâlâ’nın ahirette toplanma yerini kastettiğini ifade eder. Bu görüşünü desteklemek için ise şu âyeti delil olarak getirir: “O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah’ın huzuruna çıkarlar.”⁷³⁵ Âyetten de anlaşılacağı üzere Allah Teâlâ hesabın görülmesi için toplanılacak mekânı dünyadan ayrı bir yer olarak yaratmıştır.⁷³⁶ Çünkü dünya hayatı gelip geçici bir hayatı temsil ederken, ahirette yaratılacak mekân sonsuzluğu temsil etmektedir.

Âyette geçen “*kitap ortaya konur*” ifadesi ile de ne kastedildiği hakkında farklı görüşler vardır. Birinci görüş, bu ifade ile hesabın görülmesi kastedilmektedir. Yani insanların yerlerinden kalkarak Allah’ın huzuruna hesap vermek için gitmeleri kastedilir.⁷³⁷ İkinci görüş, bu ifade ile insanların amel defterleri kastedilmektedir. Yani insanların dünya hayatında hayır veya şer cinsinden yapmış oldukları işlerin kayıt altına alındığı defter açılarak, insanların kendi amellerine şahit olması sağlanacaktır.⁷³⁸ Bu görüşü desteklemek için ise şu âyet delil olarak getirilmiştir: “*Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. ‘Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!’ derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.*”⁷³⁹ İnsanın kendi yaptıklarına şahit kılınmasının sebebi onların dünya hayatında ki gibi inkâr edememelerinin önüne geçmek içindir. Allah Teâlâ’nın böyle bir şeye ihtiyacı yoktur; fakat âyette de zikredildiği üzere “*yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır*” ifadesiyle Allah’ın adaleti tecelli eder. İnsanın yaptığı işlerin kaydedildiği defterde büyük-küçük ayrımı gözetilmeksizin her şey kayıt altına alınır ve ahirette kişiye yaptıkları bir film şeridi gibi izlettirilir.

⁷³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/323-324; Râzî, *Mefâtihu’l gayb*, 27/20; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/313; Beyzâvî, *Envarü’l-Tenzil*, 5/49; Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 4/624; Şevkânî, *Fethu’l-kâdir*, 4/625.

⁷³⁵ İbrâhîm 14/48.

⁷³⁶ Râzî, *Mefâtihu’l gayb*, 27/20.

⁷³⁷ Süddî, *Tefsiru’l Süddî*, 420; İbn Atiyye, *Muharrerü’l-vecîz*, 7/413.

⁷³⁸ Mukâtil, *Tefsîrü’l Kebîr*, 1049; Begavî, *Me’âlimü’l-tenzîl*, 7/132; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/324; Beyzâvî, *Envarü’l-Tenzil*, 5/49; Safedî, *Keşfü’l-esrâr*, 3/581; Seyyid Kutb, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 12/482; Okuyan, *Kur’ân Meâl-Tefsir*, 465.

⁷³⁹ el-Kehf 18/49.

Âyette geçen “*Peygamberler ve şahitler getirilir*” ifadesi ile de kimlerin kastedildiği hakkında da farklı görüşler vardır. Müfessirlerinden bazılarına göre “*şahitler*” ifadesi ile şehitler kastedilmektedir. Öyle ki şehitler, kıyamet günü Allah’ın dinini savunan ve himaye eden kimselerin lehine şahitler olarak getirilecektir.⁷⁴⁰ Müfessirlerden bazılarına göre ise, “*şahitler*” ifadesi ile hafaza melekleri (sağımızda ve solumuzda bulunan melekler) kastedilmektedir. Öyle ki peygamberlere, ümmetleri tebliğ görevini yerine getirdiğine dair şahit olurken, hafaza melekleri ise insanların yaptıkları amellere şahit olurlar.⁷⁴¹ Müfessirlerden bazılarına göre ise, “*şahitler*” ifadesi ile peygamberlere şahitlik etmesi için getirilecek ümmetler kastedilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ bu ümmetlere hitaben “peygamberiniz size benim dinimi tebliğ etti mi?” diye soracak, o ümmetler ise cevap olarak “evet” diyerek şahitlik edecektir. Diğer türlü anlamı ise, peygamberlerin ümmetlerine karşı şahit olmasıdır. Yani peygamberin izinden giden ve ona tabii olan ümmetlerin lehine, bu çağrıya uymayarak inkâr edenlerin ise aleyhine peygamberlerin şahit kılınmasıdır.⁷⁴² Bu görüşü savunan kişiler delil olarak şu âyeti getirmişlerdir: “*Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık.*”⁷⁴³ Müfessirlerden bazılarına göre ise “*şahitler*” ifadesi ile insanların aleyhlerine şahitlik edecek kendi uzuvları kastedilmektedir. Yani insan yaptığı kötü işleri inkâr yoluna giderse kişinin kendi eli, kendini yalanyalacak ve o işin doğru olanına şahitlik edecektir.⁷⁴⁴ Bu görüşü savunan kişiler ise şu âyeti delil olarak getirmişlerdir: “*İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır.*”⁷⁴⁵ Diğer bir âyet ise şöyledir: “*O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.*”⁷⁴⁶ İnsana en ağır gelecek durum ise kişinin kendi uzuvlarının kendi aleyhine şahitlik etmesidir. Çünkü dünya hayatında benim elim, benim dilim, benim ayağım gibi sözler sarfederek sorumsuzca davranan kişiler, ahirette her şeyin sahibi olan Allah’ın huzurunda gerçek manada her şeyin sahibinin Allah olduğunun farkına varacaktır. Müfessirlerden bazılarına göre ise, “*şahitler*” ifadesi ile

⁷⁴⁰ Süddî, *Tefsiru’l Süddî*, 420.

⁷⁴¹ Mukâtil, *Tefsîrü’l Kebîr*, 1049; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/324; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 3/194.

⁷⁴² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/262; İbn Atiyye, *Muharrerü’l-vecîz*, 7/413.

⁷⁴³ el-Bakara 2/143.

⁷⁴⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/376.

⁷⁴⁵ Nûr 24/24.

⁷⁴⁶ Yâsîn 36/65.

âlimler kastedilmektedir. Peygamberler ve âlimler, Allah'ın dinine uyan kimselerin lehine, uymayanların ise aleyhine şahitler olarak getirilirler.⁷⁴⁷

İşte peygamberlerin ve şahitlerin şهادetleri ile insanlar arasında Allah Teâlâ adaletle hükmedecek ve hiçbir kimse haksızlığa uğramayacaktır. Her canlı dünyada işlemiş olduğu amellerin karşılığını alacaktır. Bu hakikat başka bir âyette bizlere şöyle bildirilmiştir: *“Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek. (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığına da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.”*⁷⁴⁸ Diğer bir âyet ise şöyledir: *“Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.”*⁷⁴⁹ Allah Teâlâ her canlı için amel defteri tutmuş ve şahitler getirmişse de bu onlara muhtaç olduğundan değildir. Nitekim Allah Teâlâ insanların mazeretlerinin önüne geçmek ve delillerini tamamlamak için böyle bir yol izlemiştir.⁷⁵⁰ Ayrıca Allah Teâlâ insanların yaptıklarını en iyi bilen olmasına rağmen böyle bir yöntem izlemesinin sebebi; o mahkemede de hiçbir kimseye haksızlık edilmeyeceğine ve delilsiz hiçbir kimse hakkında hüküm verilmeyeceğine işaret etmek içindir. Hâkim davanın nasıl geçeceğini bilir, zabıtlar tutulur, tanıklarda olanları anlatırsa artık o mahkemenin adaletinden hiçbir kimse şüphe etmez. Bu dünya hayatı için bu şekilde olduğu gibi en âdil yargılamanın olacağı ahiret içinde bu şekilde cereyan edecektir.⁷⁵¹ Konuyu özetlemek gerekirse yargıda adaletin ışığının herkesi aydınlatması, kişi yargılanırken tüm bilgi ve belgelerin ortaya konması, şahitlerin dinlenmesi ve kimsenin kimsede hakkı kalmadan adaletle hüküm verilmesi hepsi âdil yargılamanın gerektirdiği şeylerdir. Aksi bir durum olduğunda kanunlar ve yasakların bir anlamı kalmayacaktır.⁷⁵² İşte Allah Teâlâ'nın adaletinden hiçbir kimsenin şüphe etmemesi için tüm belgeler ortaya konmuş ve tüm tanıklar dinlendikten sonra hüküm verileceği beyan edilmiştir. Yani her şey olması gerektiği gibi cereyan edecektir. Allah Teâlâ'nın böyle bir anlatım tercih etmesinin temel sebebi; yargılamadaki tüm şüpheleri bertaraf etmektir.

Son olarak ise âyette şu ifade zikredilmiştir: *“herkese yaptığıının karşılığı tam olarak verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.”* Allah Teâlâ herkesin hakkını

⁷⁴⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/39.

⁷⁴⁸ el-Enbiyâ 21/47.

⁷⁴⁹ en-Nisâ 4/40.

⁷⁵⁰ Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, 6/187.

⁷⁵¹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 6/3105; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/39.

⁷⁵² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/635.

tas tamam vereceğini ve hiçbir kimseye haksızlık edilmeyeceğini haber vermektedir. Ayrıca âyette geçtiği üzere “Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.” ifadesiyle Allah Teâlâ kimin cennetlik kiminde cehennemlik olacağını bilmektedir. Fakat buna rağmen mahkeme kurmasının sebebi; adaletinin tecelli ettiğini göstermek istemesidir.

3.51. Yetmiş Birinci ve Yetmiş İkinci Âyetler: Kâfirlerin Hazin Sonu

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ

*“İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler: ‘Size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyanan peygamberler gelmedi mi?’ Onlar da, ‘Evet geldi’ derler. Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir.”*⁷⁵³

قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ

*“Onlara şöyle denir: İçinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların kalacağı yer ne kötüdür!”*⁷⁵⁴

Allah Teâlâ bir önceki âyette herkese yaptıklarının karşılığını tas tamam vereceğini bildirmişti. Bu âyetle de Allah Teâlâ ilahi adaletinin ve şüphesiz yargılamasının sonucu olarak kendini ve peygamberini inkâr edenleri gruplar halinde cehennem ateşine atacağını bildirmektedir. İnkârcıların cehenneme atılması ise âyette de zikredildiği üzere “grup”lar halinde olacaktır. Sûreye ismini veren “zümre” ifadesi ile de Allah Teâlâ herkesin kendi günahına uygun kişilerle ve aynı yolda olan gruplarla beraber cehenneme sürülmelerini kasetmiştir.⁷⁵⁵ Çünkü “zümre” kelimesi Arapçada tefa’ul bâbında kullanıldığı vakit, toplanmak ve bir arada olmak manasına gelmektedir. İşte her insanda kendi sevdiği grup üyeleri ile beraber ya cehenneme ya da cennete girecektir. Burada zikredilen ise Allah’ın âyetlerini ve Peygamberini inkâr edenlerin aynı yolda olmaları sebebiyle gruplar halinde cehenneme sürülmeleridir. İşte şer ehli olan insanlar dünyada nasıl bir arada olup birlikte aynı günahı işliyorlarsa, yine aynı şekilde kıyamet günü geldiğinde gruplar halinde cehenneme sürüleceklerdir.⁷⁵⁶ Öyle ki her insan dünyada sevdiği ile beraber olduğu gibi ahirette de bu birliktelik devam

⁷⁵³ ez-Zümer 39/71.

⁷⁵⁴ ez-Zümer 39/72.

⁷⁵⁵ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 8/39.

⁷⁵⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/377.

edecektir. Fakat dünyada birlikte olan insanlar cehenneme sevkedildikleri vakit birbirlerinden şikâyetçi olacaklardır. Yani bu dünyada birlikte günah işlerken aldıkları hazzı ahirette alamayacak; aksine birbirlerinden nefret edeceklerdir. Bu hakikat bizlere şöyle bildirilmektedir: *“Allah, şöyle der: ‘Sizden önce gelip geçmiş cin ve insan toplulukları ile birlikte ateşe girin.’ Her topluluk (arkasından gidip sapıklığa düştüğü) yoldaşına lânet eder. Nihayet hepsi orada toplandığı zaman peşlerinden gidenler, kendilerine öncülük edenler için, ‘Ey Rabbimiz! Şunlar bizi saptırdılar. Onlara bir kat daha ateş azabı ver’ derler. Allah, der ki: Her biriniz için bir kat daha fazla azap vardır. Fakat bilmiyorsunuz.”*⁷⁵⁷ Dünyada birbirleri ile gülerek ve umursuzca aynı günahı işleyen kişiler gruplar halinde girdikleri cehennemde birbirlerinden bu şekilde şikâyetçi olacaklardır.

Cehenneme sürülen ve birbirlerinden şikâyetçi olan inkârcı kişiler, cehennemin kapısına vardıkları vakit, cehennemin önünde bekleyen bekçiler onlara hitaben *“size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?”* bu soruyu sorarlar. İnkârcılar ise durumu kabullenerek mücadele etmeden şöyle cevap verirler: *“Onlar da, ‘Evet geldi’ derler.”* İnkârcılar cehennem ateşinden kurtulamayacaklarını ve dünyada reddettikleri şeyin hakikat olduğunu gördükleri vakit kendilerine verilen cezayı kabul etmekten başka çarelerinin olmadıklarını anlayacaklardır. Kısacası “evet” diyerek verilen hükme karşı boyun eğmek mecburiyetinde kalacaklardır.⁷⁵⁸ Çünkü Allah Teâlâ’nın ahirette kurmuş olduğu mahkemede delillerle ve tanıklarla haklı ve haksız birbirinden ayrılacak herkes hakkında adaletle hüküm verilecektir. İşlemiş oldukları fiilleri gözleri ile gören inkârcıların ise hükmü kabullenmekten başka çareleri kalmayacaktır.

Âyette geçen *“cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır”* ifadesini gerçek manada anlayanlar da olmuş, mecâz manada anlayanlar da olmuştur. Mevdûdî, âyette geçen “kapı” ifadesinin gerçek manada olduğunu ve cehennemin bu kapılarının cehenneme sürülecek kişiler gelmeden önce kapalı tutulduğunu söylemektedir. *“Tıpkı hapisanenin kapılarının kapalı tutulup suçlu geldiğinde açıldığı gibi”* ahirettede cehennemin önünde bekleyen bekçiler suçu kesinleşmiş ve hüküm giyen kişileri içeri almak için kapıları açacaktır.⁷⁵⁹ Mâtürîdî ise, bu görüşün aksini savunarak âyette zikredilen “kapı”nın gerçek manada olmayıp, mecâzi manada olduğunu söyler. Şöyle ki;

⁷⁵⁷ el-A'râf 7/38.

⁷⁵⁸ Seyyid Kutb, *Fî Zılâli 'l-Kur'ân*, 12/482.

⁷⁵⁹ Mevdûdî, *Tefhimu 'l-Kur'ân*, 5/124.

Allah Teâlâ âyette insanların anlayacağı şekilde onlara hitap ederek kapı ifadesini kullanmış olsa da, esas olan burada insanların günahı işlerken hangi yoldan ve hangi yönden o işe yaklaşmışsa o taraftan cehenneme gireceğini bildirmektedir. Yani insanlar hangi yolda ise varacakları yolda orasıdır, denilmektedir. Nitekim insanlar bazen dünya hayatında da buna benzer ifadeler kullanır. Şöyle ki; “falancaya şu kapı açıldı.” Bu ifade ile gerçek manada kapı kastedilmemiş olup, o insanın gittiği yol açıldı ve önündeki engeller kaldırıldı, şeklinde anlaşılır.⁷⁶⁰

Âyette geçtiği üzere “size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?” ifadesi cehennemin önünde bekleyen bekçilerin, inkârcılara hitaben böyle bir soru sorması esasında onların suçlarını başlarına kakmak ve onları işlemiş oldukları günahtan dolayı kınamak içindir.⁷⁶¹ İnkârcılar ise kınanmış bir şekilde sorulan soruya “evet” cevabını vererek işlemiş oldukları suçları itiraf edeceklerdir. Bu cevap üzerine cehennemin bekçileri inkârcılara kızarak kaba davranmaya başlayacaktır. Onlara hiçbir şekilde merhamet edilmediği gibi saygı da gösterilmeyecektir.⁷⁶² Bu hakikat bizlere şöyle bildirilmiştir: “O gün onlar cehennem ateşine itilip kakılacaklar.”⁷⁶³ Yani iman ve amelin olduğu dünya hayatında inkâr yolunu tercih ederek bu yolda günahlar işleyen bir kimseye ahirette hiçbir şekilde merhamet gösterilmeyeceği bizlere bu şekilde bildirilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ hesaba çekmeden önce insanlara doğru yolu peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla dünya hayatında göstermiş ve din olarak sadece İslâm’ı kabul etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Hakikatler açıkça bildirilmesine rağmen insan inkâr yolunu tercih ederse içinde sonsuz şekilde kalacağı azabı da kabul etmiş olacaktır. Çünkü Allah Teâlâ insanlara ilk önce hakikatleri bildirmiş, daha sonra sorumluluk yüklemiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, insan bilmediği şeyden sorumlu tutulmayacaktır. Aksine bildiği halde inkâr ettiği için sorumlu tutularak cehennem azabına sürülecektir.⁷⁶⁴

Allah Teâlâ adaletinin bir göstergesi olarak cennet ve cehennemi yaratmıştır. Geçici olan dünya hayatında insan Allah’ın göndermiş olduğu hakikatlere tabii olarak bu yolda bir hayat sürerse ebedi kalacağı cenneti elde edecektir. Yine insan bu

⁷⁶⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/377.

⁷⁶¹ Begavî, *Me’âlimü’t-tenzil*, 7/132; Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil*, 5/49; Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 4/625; Bursevî, *Rûhu’l beyân*, 17/293; Şevkânî, *Fethu’l-kâdîr*, 4/625.

⁷⁶² Kuşeyrî, *Letâ’ifü’l işârâtî*, 3/127.

⁷⁶³ et-Tûr 52/13.

⁷⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu’l gayb*, 27/22; Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil*, 5/49.

hakikatleri inkâr yolunu tercih ederek bu yolda bir hayat sürerse içinde ebedi kalacağı cehennem azabını elde etmiş olacaktır. Öyle ki birinci zikrettiğimiz yer, varış yeri olarak çok güzelken, ikinci zikrettiğimiz yer, varış yeri olarak hiçbir kimsenin istemeyeceği bir yerdir. Fakat ilk cümlede zikrettiğimiz üzere Allah'ın adaleti gereği imtihanı kaybeden kişiler ile kazanan kişiler arasında bir fark olmazsa adaletten de söz edilemez. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ âyette zikredildiği üzere *“fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir”* ifadesiyle inkârcılar hakkındaki hükmünü vererek onları içinde ebedi kalacakları cehennem azabına atacaktır. Öyle ki bu âyetin bir tecellisi olan başka bir âyet şu şekildedir: *Rabbinin, ‘Andolsun ki cehennemi hem cinlerden, hem insanlardan (suçlularla) dolduracağım’ sözü kesinleşti.*⁷⁶⁵ Bilenle bilmeyen bir olmadığı gibi, iman edenle inkâr edende bir olmayacaktır. Bu sözü destekleyen şöyle bir âyet vardır: *Hiç mü'min, fasık gibi olur mu? Bunlar (elbette) eşit olmazlar.*⁷⁶⁶ İşte gelip geçici dünya hayatının süslerine aldanarak inkâr eden ile esas olan ahiret yurdu için çalışan mü'min bir kişi Allah katında asla bir tutulmayacaktır. Bir önceki âyette de zikredildiği üzere *“herkese yaptığıının karşılığı tam olarak verilir”*⁷⁶⁷ ifadesine göre herkese hak ettiği karşılık ahirette tas tamam verilecektir. İnkâr edenin cezası ise içinde ebedi kalacağı cehennem azabı olacaktır.

Son olarak ise dünya hayatında Allah'ın âyetlerini inkâr ederek Peygamber'in yolunu takip etmeyen mütekebbir (kibirli, büyüklük taslayan) kişilere âyette de zikredildiği üzere *“içinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin”* ifadesiyle de cehennem azabına girin denir. Âyetin açıklamasına başladığımız ilk kısımda da zikrettiğimiz üzere cehenneme girecek kişiler günahlarının çeşitlerine göre gruplar halinde oraya sürülecektir. Âyette de zikredildiği üzere cehennemin yedi kapısı vardır: *“Onun yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır.”*⁷⁶⁸ Her bir kapıdan günahkâr kimseler suçlarının çeşitlerine göre farklı kapılardan gruplar halinde oraya girecektir. Nitekim dünya hayatında hapishanede de durum böyledir. Öyle ki hapishanede suçlular işlemiş oldukları suçun çeşidine göre farklı koğuşlara alınarak aynı suçu işlemiş kimselerin aynı duygularla cezalarını çekmeleri sağlanır. Aynı koğuştaki suçluların cezaları aynı olduğu için birbirlerinin durumlarından anladığı gibi cehennemde de aynı suç sebebiyle farklı kapılardan gruplar halinde cehenneme

⁷⁶⁵ Hûd 11/119.

⁷⁶⁶ es-Secde 32/13.

⁷⁶⁷ ez-Zümer 39/70.

⁷⁶⁸ el-Hicr 15/44.

giren kimselerde birbirlerinin durumlarından anlayacaklardır. Aynı şeylere üzülecek ve aynı pişmanlığı yaşayacaklardır. İşte Allah'ın âyetleri karşısında kendini büyük görüp, hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç görmeyen kimselerin cezalarında gruplar halinde aynı yerde olacaktır. Âyette de zikredildiği üzere *“büyüklük taslayanların kalacağı yer ne kötüdür”* ifadesiyle de kendini Allah'ın âyetleri karşısında büyük gören kimselerin varış yerinde çok kötü bir yer olduğu bizlere bildirmektedir. Buna göre insana düşen Allah karşısında acziyetini belirterek O'na yönelmesidir. İşte inkârcılar bunu yapmak yerine kendilerinin büyük olduğunu düşündüler ve yoldan saptılar. Cezaları ise hiç sönmeyecek ve sürekli sıcaklık derecesi artacak olan cehennemdir. Bu hakikat bizlere şöyle bildirilmiştir: *“Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşıladıkça onun alevini artırırız.”*⁷⁶⁹ İnkârcıların varış yeri ne de kötüdür!

3.52. Yetmiş Üçüncü ve Yetmiş Dördüncü Âyetler: Mü'minleri Bekleyen Mutlu Son

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوا خَالِدِينَ

*“Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi, ebedî kalmak üzere buraya girin.”*⁷⁷⁰

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

*“Onlar şöyle derler: Hamd, bize olan vaadini gerçekleştiren ve bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda varis kılan Allah'a mahsustur. Salih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzelmiş!”*⁷⁷¹

Allah Teâlâ ilahi adaletinin ve şüphesiz yargılamasının sonucu olarak kendini ve peygamberini inkâr edenleri gruplar halinde cehennem ateşine atacağını bir önceki âyette bildirmişti. Bu âyet ile de Allah Teâlâ kendine iman ederek emirlerini yapıp, yasaklarından sakınan müttaki kimseleri gruplar halinde cennetine koymayı vaat etmektedir. Allah Teâlâ cehennemlikleri de cennetlikleri de gruplar halinde hak ettikleri yerlere süreceğini söylemiştir. Fakat iki sürülme arasında farklar vardır. Cehennemliklerin sürülmesi, tıpkı esirlerin ve padişaha karşı ayaklanmış kişilerin itilip kakılarak aşağılanmış şekilde sürülmesi gibidir. Cennet ehlinin sürülmesinden maksat

⁷⁶⁹ el-İsrâ 17/97.

⁷⁷⁰ ez-Zümer 39/73.

⁷⁷¹ ez-Zümer 39/74.

ise, onların bineklerinin melekler tarafından sürülmesidir. Tıpkı sultanın huzuruna ikram ve izzetten nasibini almak için çıkarılan heyetlerin hızlıca huzura kabulü gibi, cennetliklerinde hızlıca hak etmiş oldukları cennetlerine götürülmesi kastedilmektedir. Bu sebeple cehennemliklerin azarlanarak ve itilip kakılarak sürülmesi ile cennetliklerin hızlıca bu ikramdan nasiplerini almaları için binekleri üzerinde sürülmeleri arasında çokça fark vardır.⁷⁷²

Cehennemliklerden bahsettiğimiz bir önceki âyette cehennemin önünde bekleyen bekçilerin oraya gelen olunca tıpkı hapisaneye gelen mahkûm örneğinde olduğu gibi onları karşılayarak kapıyı açıp içeriye sevk ettiğinden bahsettik. Şimdi ise cennet ehli geldiğinde oranın kapılarının açık ve bekçilerinin hazır bir şekilde onları beklediğini görmekteyiz. Âyette de zikredildiği üzere “*cennete vardıklarında oranın kapıları açılır.*” Cennetin önünde bekleyen bekçiler oraya girecek olan kişilere hitaben “*size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi, ebedî kalmak üzere buraya girin*” diyeceklerdir. Yani cehennemlikler oraya sürülürken kapının kapalı tutulması ve kapının önünde sıkışık bir şekilde bekletilmelerine karşın, cennete girecek kişiler hiç bekletilmeden ve bir sıkışma olmaksızın hoş bir karşılama ile cennete götürüleceklerdir.⁷⁷³ Zira cennetliklerin hiç bekletilmeden ve sıkışmadan cennete sürülmelerinin sebebi; geçici olan dünya hayatında Allah’tan korkarak O’nun yasakladığı şeylerden uzak durmaları ve yine Allah’tan ümit ederek O’nun emirlerini yerine getirmeleridir. Dünya da her fenalıktan kaçınmayı kendilerine huy edinen kimseleri Allah Teâlâ “takvâ ehli” kimseler olarak nitelendirmiştir. Öyle ki takvâ ehli kişiler cennetin önünde hiç bekletilmeden “*ebedî kalmak üzere buraya girin*” ilahi hitabına muhatap olup bu mükâfata mazhar olan kimselerdir.

Cennet ehli olan kişileri, cennetin önünde bekleyen bekçiler “selâm” sözü ile karşılayacak ve onlara hitaben “*tertemiz oldunuz*” diyeceklerdir. Cennetin bekçilerinin onları “selâm” sözü ile cennet ehlini karşılamasının sebebi ise; onların dünya hayatında iken inkâr ve şirkten uzak olmalarıdır. Onlar Allah’ın âyetleri geldiğinde inkârı değil, imanı tercih etmişlerdi. Tevhid inancı kendilerine bildirildiğinde şirki değil, Allah’ı birlemeyi tercih etmişlerdi. Öyle ki temizlenemeyecek derecede pis olan şirk ve inkârdan uzak olmaları sebebiyle “selâm” sözü ile karşılanmaya layık görülmüşlerdir.⁷⁷⁴ İman edip salih amel işleyen kişiler birbirleri ile karşılaştıkları vakit “selâm” sözünü

⁷⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/325; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/316; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 3/195.

⁷⁷³ Okuyan, *Kur’ân Meâl-Tefsir*, 465.

⁷⁷⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/379.

birbirlerine kullanırlar ki bu söz benden sana zarar dokunmaz; çünkü bende müslümanım ve Allah'tan çokça korkarım, demektir. Öyle ki “selâm” sözü kişinin imanına işaret ettiği gibi aynı zamanda etrafındakileride barış ve huzura davet eder. Selâmın imana işaret olduğuna şu âyet delil getirilmiştir: “Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman, de ki: Selâm olsun size!”⁷⁷⁵ Ahirette herkesin kendi meşguliyetinde olduğu o günde bu sözü duyan mümin kimseler çölde “su” sesini duyan, hapishanede artık “serbestsin” sözünü duyan ve kölenin artık “hürsün” sözünü duyan kişiden daha çok sevinecek ve sonsuz kurtuluşun anahtarını elde etmiş olacaktır.⁷⁷⁶ Ayrıca ahirette bu sözü duyan kişi artık hoşlanmadığı hiçbir şeyle karşı karşıya kalmayacak, istediği her şeyi elde edecektir.⁷⁷⁷

Cennete girmeye hak kazanan kişiler melekler tarafından selâmla karşılandıktan sonra cennete girmek için dünyalık kirlerden arındırılırlar. Öyle ki oraya girecek kişiler artık dünya kirlerinden arınmış ve tertemiz bir şekilde cennete girmeleri sağlanmış olur.⁷⁷⁸ Çünkü cenneti hak eden müttaki kimseler dünyadayken inkâr yerine iman, şirk yerine Allah'ın birliğini kabul ederek tevhid ilkesine sadık kalmış ve oraya girmeyi hak etmişlerdir. Cennetin bekçileri de oraya girmeye hak kazanan tertemiz kişilere hitaben “*tertemiz oldunuz. Haydi, ebedî kalmak üzere buraya girin*” demişlerdir. Onlara bu şekilde seslenerek onları içinde ebedi kalacakları cennet yurduna davet etmişlerdir.

Kıyamet günü herkesin kendi başının çaresine baktığı günde cennete girmeyi hak eden kişiler meleklerin selâmlamaları ve meleklerin onları tertemiz kılmaları neticesinde girdikleri cennette Allah'a çokça şükrederler. Çünkü onlar dünya hayatındayken Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmiş ve O'nun emirleri doğrultusunda hareket etmişlerdi. Allah'ın kendilerine vaat ettiği sonsuz cennet nimetini elde eden müttaki kullar dünyada olduğu gibi ahirette de kendilerine verilen sonsuz nimete karşın şükretmesini bilirler. Öyle ki müttaki kimselerin dünyada yapmış olduğu dua şu şekildedir: “*Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığı ile bize va'dettiklerini ver bize. Kıyamet günü bizi rezil etme. Şüphesiz sen, va'dinden dönmezsin.*”⁷⁷⁹ Allah Teâlâ'da müttaki kullarının dualarına icabet etmiş, onlarda dünyada olduğu gibi cennette de verilen bu nimete karşılık olarak şükretmesini bilmişlerdir.⁷⁸⁰ Mâtürîdî ise, müttaki

⁷⁷⁵ el-En'âm 6/54.

⁷⁷⁶ Toptaş, *Şifa Tefsiri*, 6/508.

⁷⁷⁷ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil*, 5/50.

⁷⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/379.

⁷⁷⁹ Âl-i İmrân 3/194.

⁷⁸⁰ Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, 6/190.

kulların cennete girdikten sonraki şükürlerini farklı bir sebebe bağlamıştır. Şöyle ki; Allah Teâlâ eğer bir şey vaat etmişse zaten o vaadi yerine getirir. Müttaki kişiler cennete girdiklerinde Allah'ın vaadini gerçekleştirmesinden dolayı O'na teşekkür etmemişlerdir. Aksine daha dünyadayken Allah'ın kendilerini doğru yola iletmesi ve hakkı görmelerini sağlamasından dolayı Allah'a hamd etmişlerdir.⁷⁸¹ Çünkü insan iradeli bir varlık olması sebebiyle bu iradesini farklı bir yönde kullanabilir ve bu güzel sonucu elde edememiş olabilirdi. İşte bu bilinçte olan müttaki kimseler cennette bunu düşünerek Allah'a olan hamd görevlerini orada da yerine getirmişlerdir. Onların Allah'a teşekkürü ise âyette de zikredildiği üzere *Hamd, bize olan vaadini gerçekleştiren ve bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda varis kılan Allah'a mahsustur. Salih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzelmış!*" şeklinde olmuştur.

Âyette zikredilen "*bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda varis kılan*" ifadesi ile anlatılmak istenen mana hakkında şu şekilde bir izah yapılabilir: Mana itibariyle cennet ehli olan kişiler dilediği yerde ikamet edebileceklerdir. Fakat cennet ehli kişiler tertemiz hale gelmeleri ve dünyada olduğu gibi bitmeyen arzulardan arınmış olmaları sebebiyle başkasına ait yerlerde ikamet etmek istemeyeceklerdir. Çünkü dünya hayatında her şeyden bir tık daha fazla güzel olan ve insanı kendine hep daha fazla cazip kılan şeyler varken, cennette insan böyle bir duygudan arınmıştır. Zaten cennette olan her şey cazip, her şey seçkindir. İnsan orada elinde olanın en güzel olduğunu ve en seçkin olduğunu bilecektir.⁷⁸²

Cennet ehline sunulacak nimetler nelerdir şöyle sıralayabiliriz:

*"Yüce Allah, 'ben salih kullarım için cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hayal dahi edemeyeceği sayısız nimetler hazırladım' buyurmuştur."*⁷⁸³

*"Allah seni cennetine koyarsa canının çektiği ve gözüne hoş görünen her şey senin olacaktır."*⁷⁸⁴

"İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde, 'Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!' diyecekler. Hâlbuki

⁷⁸¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/379.

⁷⁸² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/380.

⁷⁸³ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 8 (No. 6).

⁷⁸⁴ Tirmizî, "Sıfatu'l Cennet", 11 (No. 2543).

bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”⁷⁸⁵

“Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, cennetler içinde ve pınarlar başındadır. Onlara, girin oraya esenlikle, güven içinde, denilir. Biz, onların kalplerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı otururlar. Onlara orada hiçbir yorgunluk dokunmaz, onlar oradan çıkarılacak da değildirler.”⁷⁸⁶

“Şüphesiz Allah, iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir.”⁷⁸⁷

“Allah’a karşı gelmekten sakınanlar ise güvenli bir yeredirler. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek karşılıklı otururlar. İşte böyle. Ayrıca onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmişizdir. Orada güven içinde her türlü meyveyi isterler. Orada, ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Rabbin lütfuyla onları cehennem azabından korumuştur. İşte büyük kurtuluş budur.”⁷⁸⁸

Bunlara benzer birçok âyet ve hadiste cennete girmeyi hak eden kimseleri bekleyen müjdeler haber verilmektedir. Cennet ehli kişileri dünyanın nimetleri ile kıyaslanamayacak güzellikte nimetler beklemektedir. Hiçbir insanın hayal dahi edemediği sayısız nimetler cennet ehlini beklemektedir. Önemli olan bu nimetleri kazanmaya çalışmak değil, bu nimetleri ve her şeyi var eden Yüce Allah’ın rızasını elde etmektir. Allah’n rızasını elde eden kişi sayısız nimetleri de elde etmiş olacaktır.

3.53. Yetmiş Beşinci Âyet: Hamd’in Önemi

وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Melekleri de, Rablerini hamd ile tesbih edip yücelterek Arş’ın etrafını kuşatmış hâlde görürsün. Artık kulların arasında adaletle hüküm verilmiş ve ‘Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur’ denilmiştir.”⁷⁸⁹

Allah Teâlâ yaratma sıfatının gereği olarak farklı cinsten ve farklı özellikte varlıklar yaratmıştır. Önceki âyetlerde irade sahibi varlık olan insanın yaratılması ve Allah’a karşı görevlerinden bahsedilmiştir. Sûrenin son âyetinde ise tek görevi Allah’ı

⁷⁸⁵ el-Bakara 2/25.

⁷⁸⁶ el-Hicr 15/45-48.

⁷⁸⁷ el-Hac 22/23.

⁷⁸⁸ ed-Duhân 44/51-57.

⁷⁸⁹ ez-Zümer 39/75.

noksan sıfatlardan tesbih etmek olan meleklerin arşın etrafını kuşattıklarından bahsetmiştir. Melekler insanlar gibi acıkma, üzüme, uyuma, yorgunluk, şehvet vb. hiçbir özelliğe sahip değildirler. Birincil görevleri Allah'ın verdiği vazifeleri yapmak ve O'nu noksan sıfatlardan tenzih etmektir. Yani melekler, Allah'ı yaratılmışlara ait tüm özelliklerin tenzih ve takdis etmişlerdir.⁷⁹⁰ Bu arada meleklerin tesbihinin insanlarınkinden farklı olduğu bildirilmiştir. Onlar Allah'ı tesbih ederken ibadet maksadı ile değil, lezzet ve haz almak için tesbih ederler.⁷⁹¹ Melekler bunu yaparken insanlara da Allah'ın nasıl tesbih edilmesi gerektiği ve O'nu nasıl bütün noksan sıfatlardan münezzeh kılmaları gerektiği hakkında bilgi verirler. Şöyle ki; nimet verene, nimetleri vermesinden dolayı şükreden kimse, esasında nimeti veren Allah'a değil, nimet verme işine şükretmiş, hamd etmiş olur. Fakat nimet verene, nimeti verdiği için değil de, sebepsiz şekilde her zaman şükreden kimse gerçek bir şekilde şükretmiş, hamd etmiş olur ki, bunun neticesinde Rabbinin rızasını elde etmiş olur.⁷⁹² İşte meleklerin verdiği mesajı alıp gerçekten karşılık beklemeden Allah'a olan şükürümüzü, hamdimizi gereği gibi yapabiliyor muyuz acaba? Bu sorunun cevabını en güzel şekilde Peygamberimiz vermiştir. Bu cevap şöyledir: İşte bu sorunun cevabını bize Peygamberimiz şu şekilde vermektedir: *“Peygamberimiz (s.a.v) namaz kılmaya başladığı vakit ayakları yarılnıncaya kadar kıyam üzere beklerdi. Bunu gören Hz. Aişe annemiz ‘Ya Resûlallah! Rabbin senin gelmiş ve geçmiş tüm günahlarını affetmesine rağmen niçin bu kadar ibadet ediyorsun?’ diye sordu. Bunun üzere Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Ya Aişe! Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?”*⁷⁹³ İnsan, karşılık beklemeden Rabbine hamdettiği ve şükrettiği vakit gerçek imanın tadına varmış, hatta meleklerden daha üstün bir makama ulaşmış olur.

Meleklerin dereceleri ve mertebeleri olduğu gibi insanların da Allah katında dereceleri ve mertebeleri vardır. İnsan derecesine göre hareket eder ve Allah'a şükürünü de bu derecesi nisbetinde yerine getirir. İnsan derecesinin yüksekliğine ve alçaklığına göre iş ve davranışlarda bulunurken hiçbir zorlama ve baskı altında olmaksızın kendi hür iradesi ile hareket eder. Dünyada hür iradesine göre yaşayan insan kıyamet koptuğu zaman hesap vermek için Allah'ın huzurunda toplandığı vakit, derecesine göre cennet ve cehennemdeki yerlerine doğru sürülürler. Bir önceki âyetlerde de zikrettiğimiz üzere

⁷⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 12/380.

⁷⁹¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 8/260; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/134; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/326.

⁷⁹² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/25.

⁷⁹³ Müslim, “Sıfâtü'l-münâfikîn”, 81.

bu sürülme işlemi cennet ehli için farklı cehennem ehli için farklı olup, dereceleri nisbetinde iyi veya kötü muameleye maruz kalmaları şeklinde gerçekleşir. İşte âyette de zikredildiği üzere “*artık kulların arasında adaletle hüküm verilmiş*” Allah’ın adaleti tecelli bulmuş ve hak eden derecesi ölçüsünde payını almıştır.⁷⁹⁴ Âyette zikredilen “*arasında adaletle hüküm verilmiş*” ifadesini meleklerin dereceleri nisbetinde adaletle hüküm verilmiş, şeklinde anlayanlarda olmuştur. Şöyle ki, üstünlüklerine göre aralarında hüküm verilerek, her birisi derecelerine göre farklı makamlar elde etmişlerdir.⁷⁹⁵

Âyetin son kısmında zikredilen “*hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur*” sözünü kimin söylediği hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, bu sözü kimin söylediği belli olmayıp kâinatta konuşan veya konuşmayan kim varsa hepsinin Allah’a hamd ettiği söylenmiştir.⁷⁹⁶ İkinci görüşe göre ise, bu ifadeyi aralarında hüküm verilen cennetlik kimseler veya melekler söylemiştir.⁷⁹⁷ Genel olarak ifade etmek gerekirse övgüye layık tek varlığın Allah Teâlâ olduğu ve sadece O’na hamd etmek gerektiği bizlere bildirilmiştir. Bu hakikat bizlere şöyle bildirilmiştir: “*Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’a mahsustur.*”⁷⁹⁸ Bu ve buna benzer birçok âyette Allah Teâlâ övgünün sadece kendine yapılması gerektiğini bizlere bildirmektedir. Fakat insan bu hakikati görmezden gelerek geçici dünya hayatında kendisine verilen makam, mevki ve servetten dolayı kendisinin övgüye layık olduğunu düşünür. Bunun sonucu olarakta büyüklenir ve insanlara üstten bakarak acımasızca bir tutum sergiler. İşte övgü ifadesi Allah’ın dışında başka bir varlık için kullanıldığı vakit bu şekilde olumsuz şeylerle karşılaşmak kaçınılmaz olur. Bu sebeple Allah Teâlâ övgünün ve hamdin sadece kendine ait olduğunu bildirerek sûreyi bitirmiştir. Hatırlarsak eğer, sûrenin ilk kısmında da dinin yalnızca Allah’a ait olduğu ve ibadetin sadece O’na yapılması gerektiği bizlere bildirilmişti. Sûrenin son kısmında da Allah Teâlâ değişik bir üslupla aynı şeylere vurgu yaparak ilk kısım ile bağlantı kurmuş ve sûrede bir bütünlük sağlamıştır. Bu bütünlüğün vermek istediği tek bir mesaj vardır o da tevhid âkidesini kabul ederek onun gereklerini yerine getirmektir.

⁷⁹⁴ Begavî, *Me’âlimü’t-tenzil*, 7/134; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/321; Şevkânî, *Fethu’l-kâdir*, 4/628.

⁷⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/326; Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil*, 5/50.

⁷⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 12/163; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, 3/90.

⁷⁹⁷ Şevkânî, *Fethu’l-kâdir*, 4/629.

⁷⁹⁸ el-En’âm 6/1.

SONUÇ

Zümer sûresi Mekke döneminde indirilen sûrelerin genel özelliklerini yansıtan bir sûredir. Bu itibarla tevhid, ulûhiyet, ahiret ve ahlak konularını, kısa ve öz bir şekilde açıklayan bir sûredir. Varlığın özünü oluşturan tevhid inancı ise sûrenin hâkim konusudur. Yani ilah olarak sadece bir olan Allah'a ibadet edilmesi gerektiği her defasında sûrenin içerisinde hatırlatılmıştır.

Sûreye girişte Kur'ân'ın, Allah Teâlâ tarafından gönderilmesinde hiçbir şüphenin olmadığı vurgulanmıştır. Daha sonra sûrenin en temel konularından birisi olan hâlis niyetin öneminden bahsedilmiştir. Hâlis niyetin özü ise, kişinin ilah olarak yalnızca Allah'a iman etmesidir. Kişi sahip olduğu bu imanı sadece dil ile ikrar etmekten ziyade kalbinde hissetmesi gerekir. Çünkü kalbe iman hâlis bir şekilde yerleştiği vakit; artık oraya şirk namına hiçbir şey yerleşemez. Sûrede bu konunun detaylı bir şekilde incelenmesinin sebebi, şirki ve küfrü kalpten uzak tutmaktır. Ayrıca mümin kimsenin imanı sebebiyle yaşadığı gönül ferahlığından, kâfir kimsenin ise küfrü sebebiyle yaşadığı kalp sancısından karşılaştırmalı bir şekilde bahsedilmiştir.

Kur'ân'ı Kerim'in hiçbir âyeti bilimle ters düşmez; aksine tam bir uyum içerisinde. Zümer sûresinde de bu uyumdan bahsedilmiş olup, bilenle bilmeyenin hiçbir zaman eşit olamayacağı vurgulanmıştır. Daha sonra âyette çocuğun anne karnında geçirmiş olduğu evrelerden ve çocuğu saran üç şeffaf zar tabakasından bahsedilerek bilime ışık tutulmuştur. Yine bu temsilden hareketle evrenin tek bir yöneticisi ve hâkimi olduğuna işaret edilmiş ve tevhid inancına vurgu yapılmıştır. Ayrıca gece ile gündüzün birbirini takip etmesi ve evrende var olan düzen Allah'ın birliğinin delilidir.

Sûrede tevhid ve ahiret gibi temel konular işlenmekle birlikte ahlaki konulardan da bahsedilmektedir. Öyle ki sûrede müşriklerin inançlarındaki samimiyetsizliği ve verilen nimete karşı nankör tutumları yerilmiş, müminlerin elinde olana şükretmeleri ve elinde olmayana da sabretmeleri övülmüştür. Ayrıca Allah Teâlâ kullarına her şeyi zıttı ile beraber öğretmiş ve güzel olan Kur'ân'ın yolunu tercih etmelerini istemiştir. Güzel olan bu yolu tercih ederek bu doğrultuda salih amel yapanları ise ahirette hayal bile edemeyecekleri güzellikte bir sonun beklediği de haber verilmiştir. Allah Teâlâ sûrede salih amel hususunda gayretli olan ve imtihanlarla dolu fâni dünyada sabırlı olan kulların mükâfatlarını da hesapsız bir şekilde vereceğini bildirmiştir.

Allah katında doğru tektir. O da hak din olan İslam'dır. Bu konu Kur'ân'ın tamamında işlendiği gibi zümer sûresinde de ele alınmış olup, kişinin doğruyu ve yanlış seçme konusunda özgür olduğu açıkça ifade edilmiştir. Nasıl ki dünya hayatında ki hukuk sisteminde her kişi yaptığı suçun cezasını bizzat kendisi çekiyorsa, ahirette de böyle olacağına işaret edilmiştir. Sûrede suçun şahsiliği ilkesine değinilerek, hiçbir kimsenin başkasının günahından dolayı sorumlu tutulamayacağına vurgu yapılmıştır.

Sûrenin son kısmında ise cennet ehline verilecek nimetlerden ve cehennemlikleri bekleyen azaptan bahsedilmiştir. Öyle ki cennet ehli kişilerin yapmış oldukları güzel amellere karşılık gruplar halinde cennete sevk edileceklerinden bahsedilmiştir. Yine cehennem ehli kişilerde yapmış oldukları günahlara karşılık gruplar halinde cehenneme sürüklenecekleri hatırlatılmıştır.

Sonuç itibariyle sûrede her şeyin var oluş sebebi olan tevhid inancı tüm yönleri ile işlenmiştir. Bu inancın gereği olan güzel ahlak ve ihlâs şuuru kalplere yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu şuura sahip bireylerden beklenen ise, şirkten uzak olarak hâlis bir imana sahip olmaları ve bu imanın gereklerini yerine getirmeleri istenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahfeş, Ebu Hasan Said b. Mes'ade. (1990). *Meâni'l-Kur'ân*. (Hüda Mahmud Kurrâ'a, Thk.). Kahire: Mektebetü'l Hancı.
- Alıcı, M. (2010). Şefaat. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 38, ss. 411-412). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2011). *Kur'an-ı Kerîm Meâli*. (12. Baskı). Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd el-Hüseynî. (t.y.). *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ân'il-azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Cilt. 1-30). Beyrut: Dar'u İhyai't-Türas.
- Arslan, A. (t.y.). *Büyük Kur'ân Tefsiri* (Cilt. 1-16). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Ateş, S. (1990). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (Cilt. 1-12). İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Ateş, S. (2000). İhlâs. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 21, ss. 535-537). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Ateş, S. (t.y.). *İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerîm'den Cevaplar*. (3. Baskı). Ankara: Kılıç Kitabevi.
- Aydemir, A. (1972). Esbâbü'n-Nüzûl. *Diyânet Dergisi*, 1(11), 28-36.
- Baktır, M. (1991). Azîmet. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 4, ss. 330). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Bayraklı, B. (2005). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri* (Cilt. 1-21). İstanbul: Bayraklı Yayınları.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. (1989). *Me'âlimü't-tenzîl* (Cilt. 1-8). (M. A. Nemr, Thk.). Riyad: Daru't Tayyibe.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. (t.y.). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Cilt. 1-5). (M. A. Merasili, Thk.). Beyrut: Darü' İhyai't-Türâs.
- Bıykoğlu, Y. (2015). Zümer Sûresi 53. Âyet Bağlamında Kur'ân'ın Ümitsizliğe Bakışı. *Diyânet Aylık Dergi*, 51(2), 38-65.
- Bilmen, Ö. N. (1985). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* (Cilt. 1-8). İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Birişik, A. (2007). Nüzûl. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 38, ss. 308-309). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

- Birişik, A. (2009). Sûre. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 37, ss. 538-539). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. (1979). *Câmiu's-Sahîh* (Cilt. 1-8). (M. Özdemir, Thk.). İstanbul: Mektebetü'l İslâmi.
- Bursevî, İ. H. (2013). *Rûhu'l beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Cilt. 1-23). (M. Sülün, Çev.). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Candan, A. (2006). Kur'ân Neden Arapça İndirildi. *EKEV Akademi Dergisi*, 10(26), 33-50.
- Cerrahoğlu, İ. (2019). *Tefsir Usulü*. (34. Baskı). Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Cezâirî, Ebubekir Câbir. (t.y.). *Eyserü't-Tefâsir* (Cilt. 1-10). (Z. Eryılmaz, Çev.). İstanbul: Mirac Yayınları.
- Cürcânî, Ebû'l Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. (1997). *et-Ta'rîfât*. (A. Erkan, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Çağrı, M. (2006). Nankörlük. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 32, ss. 382-383). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Çağrı, M. (2008). Riya. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 35, ss. 137-138). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Çağrı, M. (2012). Tevekkül. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 41, ss. 1-2). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Çağrı, M. (2013). Zulüm. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 44, ss. 507-509). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Çelik, Ö. (2013). *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri* (Cilt. 1-5). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Davudoğlu, A. (1981). *Tibyân Tefsiri* (Cilt. 1-4). (S. Fahir, Sâd.). İstanbul: Sağlam Kitabevi.
- Demirci, M. (2014). *Tefsir Usulü*. (29. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Döndüren, H. (2003). *İnsanlığa Son Çağrı* (Cilt. 1-2). İstanbul: Yeni Şafak.
- Dönmez, İ. K. (2008). Ruhsat. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 35, ss. 207-210). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Duman, M. Z. (2020). *Beyânu'l Hak* (Cilt. 1-3). (4. Baskı). Ankara: Fecr Yayınevi.
- Ebüssuûd Efendî. (t.y.). *İrşâdü'l-akli's-selîm* (Cilt. 1-5). (A. A. Ata, Thk.). Riyad: Mektebetü'r Riyadü'l Hâdise.

- Elmalılı, M. H. Y. (t.y.). *Hak Dini Kur'an Dili* (Cilt. 1-10). (İ. Karaçam, Sâd.). İstanbul: Zehraveyn.
- Erkut, A. (2021). Müminleri Farklı Kılan Özellikler. *Diyânet Aylık Dergi*, 363, 32-33.
- Esed, M. (1999). *Kur'ân Mesajı* (Cilt. 1-3). (C. Koytak ve A. Ertürk, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Havvâ, S. (1989). *el-Esâs fî't-tefsîr* (Cilt. 1-16). Kahire: Daru's Selam.
- İlhan, M. İ. (2020). *Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir Bağlamında Zümer Sûresi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Yöktez, (606061).*
- İslâmoğlu, M. (2008). *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meâl-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- İsfahânî, R. (2012). *el-Müfredât*. (3. Baskı). (A. Güneş ve M. Yolcu, Çev.). İstanbul: Çıra Yayınları.
- İbn Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. (t.y.). *Tefsîru İbni'l-Arabî* (Cilt. 1-2). (V. İnce, Çev.). İstanbul: Kitsan Kitap.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. (1985). *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Cilt. 1-30). Tunus: Darü't Tûnus.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî. (2007). *Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Cilt. 1-8). (R. Faruk, Thk.). Beyrut: Daru'l Hayr.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. (1997). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (Cilt. 1-10). (E. M. Tayyib, Thk.). Riyad: Mektebetü'n-Nizâr.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. (2000). *Tefsîrü'l-Kur'ân'il-azîm* (Cilt. 1-15). (M. S. Muhammed, Thk.). Kahire: Mektebetü'l Kurtuba.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. (t.y.). *Sünen-i İbn Mâce* (Cilt. 1-2). (M. F. Abdulbaki, Thk.). Beyrut: Dar'u İhyai't-Türas.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. (t.y.). *Lisânü'l-Ârab* (Cilt. 1-15). Beyrut: Daru's-Sâdır.
- İbnü'l Cevzî, Ebû'l Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman Alî b. Muhammed. (1984). *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Cilt. 1-9). Beyrut: Mektebetü'l İslâmi.
- Kara, M. (1995). Fenâ. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 12, ss. 333-335). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. (2020). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Cilt. 1-5). (7. Baskı). Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karagöz, İ. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (6. Baskı). Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kayan, R. (2018). *İhlâs Çağrısı*. (19. Baskı). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Kayış, M. (2021). Tarihin Akışına İlahi Dokunuş. *Diyânet Aylık Dergi*, 368, 11-13.
- Koçyiğit, T. (2016). *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri* (Cilt. 1-7). Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Komisyon. (2014). *Hadislerle İslâm* (Cilt. 1-7). Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Korkmazgöz, R. (2005). *Kelam'da İlahi İrade ve İlim İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yöktez, (570752).
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. (t.y.). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Cilt. 1-24). (Abdûllah b. Abdilmûhsin et-Türkî, Thk.). Beyrut: Müessetü'r Risale.
- Kuşeyrî, Ebû'l Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. (2007). *Letâ'ifü'l-işârât* (Cilt. 1-3). Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye.
- Mahalli, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ve Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr. (2015). *Tefsiru'l-Celâleyn*. İstanbul: Şifa Yayınevi.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. (2008). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Cilt. 1-18). (M. Yavuz ve B. Topaloğlu, Thk.). İstanbul: Daru'l Mizan.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. (t.y.). *Tefhimu'l-Kur'ân* (Cilt. 1-7). (M. H. Kayani, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l Hasen. (2003). *Tefsirü'l-kebîr*. Beyrut: Darü'l Kütübü'l-İlmiyye.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. (1972). *el-Câmiu's-sahih* (Cilt. 1-5). (M. F. Abdulbaki, Neş.). Beyrut: Darü' İhyai't-Türâs.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. (2008). *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* (Cilt. 1-3). (Y. A. Bedivî, Thk.). Beyrut: Darü'l İbn Kesîr.
- Okuyan, M. (2021). *Kur'an Meâl-Tefsir*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları.
- Ökten, S ve Sayar, K. (2020). *Dünyaya Geldim Gitmeye*. (9. Baskı). İstanbul: Turkuvaz Yayıncılık.

- Özler, M. (2012). Tevhid. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 41, ss. 18-20). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, M. (2015). *Kur'ân-ı Kerîm Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. (1981). *Mefâtîhu'l gayb* (Cilt. 1-32). Beyrut: Dar'ul Fikr.
- Sâbûnî, M. A. (1981). *Safvetü't-Tefâsir* (Cilt. 1-3). Beyrut: Darü'l Kur'ân'il Kerîm.
- Sâbûnî, M. A. (2011). *Tefsîru'l-vadîhü'l-müeyesser*. (12. Baskı). Beyrut: Mektebetü'l Asriyye.
- Safedî, Yûsuf b. Hilâl. (2019). *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* (Cilt. 1-5). (B. Dartma, Thk.). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Sa'lebî, Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. (2002). *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* (Cilt. 1-10). (E. M. b. Âşûr, Thk.). Beyrut: Dar'u İhyai't-Tülas.
- Sâlih, Subhî b. İbrâhîm. (1977). *Mebâhis fi Ulumi'l Kur'ân*. (10. Basım). Beyrut: Dar'ul İlim Lilmelâyin.
- Seyyid Kutb, İbrâhîm b. Hüseyin. (t.y.). *Fî Zilâli'l-Kur'ân* (Cilt. 1-16). (B. Karlıağa Çev.). İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Süddî, Ebû Muhammed İsmâil b. Abdurrahmân b. Ebî Kerîme el-A'ver. (1993). *Tefsîrü's-Süddî*. (M. A. Yusuf, Thk.). Beyrut: Daru'l Vefa.
- Süyûtî, Ebü'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. (2002). *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbü'n-nüzûl*. Beyrut: Mektebetü'l Kütübü's-Sekâfi.
- Süyûtî, Ebü'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. (2011). *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Cilt. 1-8). Beyrut: Darü'l Fikr.
- Süyûtî, Ebü'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. (t.y.). *el-İtkân fi ulûmi'l-kur'ân* (Cilt. 1-2). (Merkezü'l Dirasetü'l Kuraniyye, Thk.). Suudi Arabistan: Memlekü'l Arabiyytü's-Suûdiyye.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. (t.y.). *Fethu'l-kâdîr el-câmi beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* (Cilt. 1-5). Mansûre: Darü'l Vefa.
- Şimşir, Ş. I. (2002). *Zümer Sûresinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yöktez, (113844).
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. (1997). *el-Mizân fi tefsîri'l Kur'ân* (Cilt. 1-20). Beyrut: Müessesetü'l Âlami.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. (2001). *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Cilt. 1-26). (Abdullah b. Abdülmûhsin et-Türkî, Thk.). Kahire: Dar'ul Hicr.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. (t.y.). *Sünen-i Tirmizî* (Cilt. 1-5). (İ. U. Avd, Thk.). Beyrut: Dar'u İhyai't-Türas.
- Toptaş, M. (1998). *Kur'an-ı Kerîm Şîfa Tefsiri* (Cilt. 1-8). İstanbul: Cantaş Yayınları.
- Uludağ, S. (2010). Takvâ. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 39, ss. 484-486). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Vâhidî, Ebû'l Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. (1994). *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Cilt. 1-4). (A. A. Abdulmevcûd, Thk.). Beyrut: Darü'l Kütübü'l İlmiyye.
- Vehbi, M. (1966). *Büyük Kur'ân Tefsiri* (Cilt. 1-16). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Yıldırım, C. (t.y.). *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (Cilt. 1-14). İstanbul: Anadolu Yayınları.
- Zemahşerî, Ebü'l Kâsım b. Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. (1998). *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmizi-t-tenzil ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Cilt. 1-6). (Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvîd, Thk.). Riyad: Mektebetü'l Ubeykan.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. (t.y.). *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Cilt. 1-4). (Muhammed Ebü'l Fazl İbrahim, Thk.). Kahire: Darü't Tûrâs.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. (1990). *Menâhilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân* (Cilt. 1-2). (F. A. Zümerli, Thk.). Beyrut: Darü'l Kitabi'l Arabî.

ÖZGEÇMİŞ

Birol KARASAKAL, İlkokulu Karabörk köyü ilköğretim okulunda ve ortaokulu ise Alucra Kanuni Ortaokulunda tamamladı. 17.06.2011 tarihinde Alucra İmam Hatip lisesinden mezun oldu. 14.06.2016 tarihinde ise Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/İlahiyat Programından mezun oldu. Ayrıca İkinci Üniversite olarak 2019 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu. 2019 yılında Şebinkarahisar Müftülüğü bünyesinde bulunan Çamlıbel Köyünde bir buçuk yıl İmam-Hatip olarak görev yaptı. Daha sonra 2020 yılında Alucra Hacı Osman Erilli Anadolu İmam Hatip lisesinde İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmenliğini kazandı. Hâlihazırda mezun olduğu lisede öğretmenlik mesleğini icra etmektedir. Orta düzeyde Arapça bilmekte olup, 5 yıllık evlidir.